

fe

feminist eleştiri
dergisi

2024/ÖZEL SAYI
FEJUST

E-ISSN 1309-128X

BAŞLANGIÇ 2009 • YAYIN ARALIĞI YILDA 2 SAYI

fe

feminist eleştiri
d e r g i s i

© 2024 • özel sayı •

<http://federgi.ankara.edu.tr>

© 2024 • özel sayı • FEJUST

e-ISSN: 1309-128X • Başlangıç: 2009 • Yayımlanma Sıklığı: Yılda 2 Sayı

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin (KASAUM) uluslararası hakemli dergisidir, senede iki kez çıkar. Dergimiz İngilizce ve Türkçe olarak yayımlanmakta, her iki dilden de yazılar kabul etmektedir. Toplumsal cinsiyet konularıyla ilgilenen tüm bilim dallarına açıktır. Görsel malzemelerin yazılarla bütünleşmiş kullanımlarını desteklemektedir. Fe Dergi, akademik makaleler dışında saha notları, politik anlatılar, kişisel anlatılar ve kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Editörler/Editors

- Elif Ekin Akşit, Ankara Üniversitesi, Emekli/Ankara University, Emeritus Professor
- Ezgi Sarıtaş, Ankara Üniversitesi/Ankara University

Editör Yardımcıları/Assistants Editor

- Gülçin Özge Tan, Gaziantep Üniversitesi/Gaziantep University
- Arife Hümeysra Hüsmen, Gaziantep Üniversitesi/Gaziantep University
- Damla Nur Uygun, Ankara Üniversitesi/Ankara University

Yayın Kurulu/Editorial Board

- Hilal Arslan, Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University
- Akça Ataç, Çankaya Üniversitesi / Çankaya University
- Reyhan Atasü, Hacettepe Üniversitesi / Hacettepe University
- Esra Gedik, Bozok Üniversitesi / Bozok University
- Çağla Ünlütürk Ulutaş, Pamukkale Üniversitesi / Pamukkale University
- Bilge Şahin, Erasmus University Rotterdam

Danışma Kurulu/Advisory Board

- Aksu Bora, Hacettepe Üniversitesi, Emekli / Hacettepe University, Emeritus Professor
- Alev Özkazanç, Ankara Üniversitesi, Emekli / Ankara University, Emeritus Professor
- Emel Memiş, Ankara Üniversitesi / Ankara University
- Elifhan Köse, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi / Karamanoğlu Mehmetbey University
- Eda Acara, Bakırçay Üniversitesi / Bakırçay University
- Isenbike Togan, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Emekli / Middle East Technical University, Emeritus Professor
- Serpil Sancar, Ankara Üniversitesi, Emekli / Ankara University, Emeritus Professor
- Hülya Demirdirek, Kadın Çalışmaları Derneği / Association for Women's Studies
- Ayça Kurtoğlu, Acıbadem Üniversitesi /Acıbadem University
- Zehra Yılmaz, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi / Van Yüzüncüyıl University
- Ruken Öztürk, Ankara Üniversitesi / Ankara University

İngilizce Editörü/English Editor
Sahibi-Sorumlu YİM/Owner
and Executive Editor

- Bilge Şahin, Erasmus University Rotterdam
- Ruken Öztürk, Ankara Üniversitesi/Ankara University

Adres/Address

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Cebeci 06590 Ankara
federgi.ankara.edu.tr
<http://federgi.ankara.edu.tr>

Taranan İndeksler/Indexed by

ULAKBİM, TR Dizin, Proquest/Genderwatch
EBSCO Publishing, DOAJ Açık Erişimli Dergiler Kataloğu

Yayın Tarihi/Publication Date

25 Aralık 2024

İçindekiler/Contents*

Rahime Süleymanoğlu
Kürüm

AB ve Ötesinde Feminist Epistemik Adalet Arayışı: Giriş

Makaleler/Articles

Bölüm I: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Avrupa Birliği ve Epistemik Adalet(siz)lik

23 *(Araştırma Makalesi)*

Gonca Oğuz Gök

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksleri ve Epistemik Adalet: Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü Endeksi Üzerine Bir İnceleme / Gender Inequality Indices and Epistemic Justice: A Review of the European Institute for Gender Equality Index

56 *(Araştırma Makalesi)*

Ayşegül Gökalg Kutlu

Ursula von der Leyen Liderliğinde Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları (2019-2024)/ Gender Equality Policies in the European Union Under the Leadership of Ursula von der Leyen (2019-2024)

89 *(Araştırma Makalesi)*

Burcu Özdemir Sarıgil

Epistemik Sorumluluk ve Avrupa Birliği'nin Arabuluculuk Pratiklerinde Kadınların Barış Müzakerelerine Anlamlı Katılımı: Kosova-Sırbistan Diyaloğu Örneği / Epistemic Responsibility and the Meaningful Participation of Women in the European Union's Peace Mediation Practices: The Case of the Kosovo-Serbia

121 *(Araştırma Makalesi)*

İbrahim Ekrem Sarı
Ceren Orhan
Aybüke Ceren Çolakoğlu

Avrupa Aşırı Sağının Yeni Çehresi: AB ve Ötesinde Göç Karşıtlığının Aracı Olarak Femo-Milliyetçilik / New Face of European Far-right: Femonationalism as a Tool for Anti-migration in EU and Beyond

*Bölüm II: Türkiye Örneği Üzerinden Epistemik
Adalet(siz)lik Sorunları*

Deniz Bal

157 *(Araştırma Makalesi)*

Epistemik Adaletsizlik Çerçevesinde Türkiye'nin
Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının AB'ye Uyumunu
/ Türkiye's Alignment with the EU's Gender Equality
Policies: An Epistemic Injustice Perspective

Ayşe Deniz Ünan Göktan

190 *(Araştırma Makalesi)*

AB'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Karşı
Epistemik Adaletsizliğin Söylemsel İnşası: ETCEP Örneği
/ The Discursive Construction of Epistemic Injustice
Against the EU's Gender Equality Policies: The Case of
ETCEP

Elif Gençkal Eroler

227 *(Araştırma Makalesi)*

Bir Epistemik Mücadele Örneği Olarak Türkiye'de
Pandemi Döneminde Yükselen Feminist Hareket/
The Rising Feminist Movement in Turkey During the
Pandemic as an Example of Epistemic Struggle

* Fe dergi olarak bu ilk özel sayımızda konuk editör Rahime Süleymanoğlu
Kürüm'e ve yazarlara katkıları için teşekkür ederiz.

AB ve Ötesinde Feminist Epistemik Adalet Arayışı: Giriş

Doç. Dr. Rahime Süleymanoğlu Kürüm,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
AB ve Ötesinde Feminist Epistemik Adalet (FEJUST) Jean Monnet Kürsü Başkanı,
Bahçeşehir Üniversitesi
rahime.kurum@bau.edu.tr

Bu özel sayı, AB çalışmalarında kadın deneyimlerinin ve feminist perspektiflerin eksikliğini vurgulayarak, bilgi üretim süreçlerindeki epistemik adaletsizlikleri görünür kılmayı ve feminist epistemik adaletin inşasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Feminist epistemik adalet, bilgi üretim süreçlerinde toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ve marjinalleştirilmiş grupların bilgiye katkılarının sistematik olarak dışlanmasını eleştiren, adil ve kapsayıcı bir epistemik düzenin inşasını amaçlayan bir kavramsal yaklaşımdır. Bu anlayış, bilgi üretimini hegemonik ataerkil yapılar, Avrupa merkezci perspektifler ve erkek-egemen eğilimler tarafından belirlenen çerçevelerden kurtararak daha kapsayıcı ve dönüşümcü bir perspektif sunar.

Bu kavram, Miranda Fricker'in (2007) epistemik adaletsizlik kategorileri olan tanıklık ve yorumsal adaletsizliklerin eleştirisine dayanır ve Sandra Harding'in feminist duruş epistemolojisi çerçevesinde "güçlü nesnellik" ilkesini temel alır (Harding 1983). Buna göre "nesnel" olarak sunulan bilginin genellikle egemen sınıfın ve ataerkil sistemlerin bakış açısını yansıttığını, marjinalleştirilmiş grupların ise bilgi üretimindeki eksiklikleri ve kör noktaları görme kapasitesine sahip olduğunu öne sürer. Bu bağlamda, feminist epistemik adalet, bilgi üretim süreçlerinin yerel bilgileri, farklı deneyimleri ve eleştirel perspektifleri içerecek şekilde yeniden yapılandırılmasını savunur. Kadınların ve diğer marjinal toplulukların bilgi üretim süreçlerinden dışlanması,

bunlara bağılı olarak üretilen politikaların da bu grupların ihtiyaçlarına cevap vermemesini doğurmaktadır.

Feminist epistemik adalet, aynı zamanda politika yapım süreçlerinde bu bilginin etkin kullanılmasını ve böylece daha adil, toplumsal cinsiyete duyarlı ve kesişimsel bir politika çerçevesinin oluşturulmasını hedefler. Bu kavram, Avrupa'nın "farklılıkta birlik" söyleminin, bilgi üretim süreçlerinde kapsayıcı ve adil yaklaşımlarla yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Bu şekilde feminist epistemik adalet, yalnızca akademik bir ilke değil, aynı zamanda siyasi ve sosyal dönüşüm için bir araç olarak konumlanır. AB çalışmalarında yalnızca bir temsiliyet sorunu değil, aynı zamanda bilgi üretiminin toplumsal cinsiyet temelli bir adaletsizliğin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu adaletsizlikleri tartışmaya açmak ve AB ve ötesinde feminist epistemik adaletin inşasına mütevazı bir katkı sağlamak bu özel sayıda benimsediğimiz ortak amaçtır.

Bu özel sayının ilham kaynağı, Bahçeşehir Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde Avrupa Komisyonu eş-finansmanı ile yürütölen "AB ve Ötesinde Feminist Epistemik Adalet" (Feminist Epistemik Justice in the EU and Beyond-FEJUST) başlıklı Jean Monnet Kürsüsüdür (Proje no: 101085368). FEJUST, AB politika yapım süreçlerinde marjinalleştirme, dışlama ve kesişimsellik pratiklerini eleştirel bir bakış açısıyla analiz ederek hem AB üyesi ölkelerin hem de üçüncü ölkelerin politika ve uygulamalarına ışık tutmayı amaçlamaktadır. FEJUST kürsüsü kapsamında 6 Nisan 2024 tarihinde Bahçeşehir Üniversitesinde "AB ve Ötesinde Feminist Epistemik Adalet" başlıklı bir çalıştay gerçekleştirilmiş, bu çalıştayda feminist duruş teorisi ve epistemik adaletsizlik kavramları katılımcıların çalıştıkları vaka analizleri bağlamında tartışılmış ve bu derlemenin temelleri atılmıştır. AB politika yapım süreçlerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadar bilgi üretimindeki adaletsizlikleri de ele almayı hedefleyen bu derleme, aynı zamanda Türk akademisini "feminist epistemik adalet" üzerine çalışmaya davet eden bir çağrı niteliği taşımaktadır. Politikaların adil, kapsayıcı ve toplumsal cinsiyete duyarlı

bir şekilde şekillendirilmesi, yalnızca politika yapımındaki eşitsizliklerin değil, bu süreçlere temel teşkil eden bilgi üretimindeki hiyerarşik yapılar ve önyargıların da eleştirel bir şekilde değerlendirilmesiyle mümkündür.

Epistemik Adaletsizlik ve Feminist Duruş Epistemolojisi

Miranda Fricker (2007, 1) epistemik adaletsizliği, “bilgi ya da eğitim gibi epistemik kaynakların dağıtımındaki adaletsizlik” olarak tanımlamaktadır. Fricker bu adaletsizlikleri iki başlık altında incelemektedir: tanıklık adaletsizliği ve yorumsal (hermeneutik) adaletsizlik. Tanıklık adaletsizliği, bir bireye veya gruba, dinleyicinin önyargıları nedeniyle düşük güvenilirlik atfedilmesi durumunda ortaya çıkar. Bu önyargılar genellikle cinsiyet, yaş, ırk ve etnisite gibi kimlik faktörlerine dayanır. Örneğin, batı toplumlarında orta sınıfı beyaz erkeklerin, kadınlara ve renklilere göre daha güvenilir algılandığı belirtilmektedir (Fricker 1998; McConkey 2004). Bu tür bir adaletsizlik, yalnızca bireylerin bilgi üretim süreçlerine katılımını engellemekle kalmaz; aynı zamanda yorumsal adaletsizlik gibi daha geniş çaplı epistemik dengesizliklere yol açar. Yorumsal adaletsizlik, bir grubun sosyal anlam üretimine eşit katılımın engellendiği durumlarda ortaya çıkar. Bu durumda grup üyeleri, deneyimlerini anlama ve ifade etme kapasitesinden yoksun bırakılır. Fricker (2007) bu durumun genellikle mevcut kavramsal araçlardaki boşluklardan kaynaklandığını belirtir; bu nedenle, konuşmacının bilgi iddiaları dinleyici tarafından algılanamaz ya da anlamlandırılmaz hale gelir.

Bu adaletsizlikler, Avrupa merkezli bilgi üretim kalıplarının egemen olduğu akademik ve politik bağlamlarda daha da derinleşir. Xu'nun (2021, 6) belirttiği gibi, bazı kavramlar yalnızca belirli bağlamlarda anlam bulur ve bu durum, açık fikirli ve öğrenmeye istekli bireyler için bile belirli gerçekliklerin düşünülmesi, hayal edilmesini ve anlaşılmasını imkânsız hale getirebilir. Tanınma teorisyenleri, epistemik adaletsizlikleri bir tür kültürel emperyalizm

olarak değerlendirir. Bu bağlamda egemen grupların sosyal ürünleri değerli ve evrensel olarak kabul edilirken, marjinal grupların yanlış temsil edilmesine ve sosyal kimliklerinin çarpıtılmasına yol açan bir baskı ve tanınma sorunu ortaya çıkmaktadır (Young 1990; McConkey 2004). Ancak epistemik adalet, toplumun tüm kesimlerinin bilgi üretim ve tartışma süreçlerine aktif olarak dahil edilmesini ve içsel değerlerine saygı duyulmasını savunur. Bu, yalnızca adaletin sağlanması değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin daha kapsayıcı bir şekilde temsil edilmesi için gereklidir.

Bu bağlamda feminist duruş epistemolojisi (feminist standpoint epistemology-FSE), özellikle kadınlar ve marjinal grupların perspektiflerinin bilgi üretiminin merkezine yerleştirilmesi gerektiğini öne sürer. Bu yaklaşım, marjinalleştirilmiş grupların deneyimlerinin yönetici sınıflara oranla daha tarafsız ve daha kapsamlı bir dünya görüşü sunduğunu iddia eder. FSE ana akım bilgi tasvirlerine eleştirel bir yaklaşım sunarak, bilgi üretim süreçlerinde “nesnellik” kavramını sorgular. Bu teori, tüm bilginin toplumsal olarak konumlandığını ve sözde “nesnel” bilginin genellikle egemen sınıfın perspektiflerini yeniden ürettiğini savunur (Harding 1983). Bunun yerine Harding, “güçlü nesnellik” yaklaşımını ortaya koyar ve bilgi üretiminde marjinalleştirilmiş grupların perspektiflerinin dahil edilmesi gerektiğini vurgular ve bu grupların epistemik ayrıcalığa sahip olduklarını öne sürer. Çünkü bu gruplar, hegemonik bilgi çerçevelerinin kör noktalarını ve eksikliklerini, yaşadıkları dışlanmışlıklar nedeniyle öğrenmişler ve bunları görme kapasitesi geliştirmişlerdir (Collins 1990). Harding’e göre (1983, 2013) egemen bilgi çerçeveleri, kadınların ve marjinal toplulukların perspektiflerini dışlayarak bilgi üretimindeki hegemonik iklimi pekiştirmektedir. Bu bağlamda, AB çalışmalarındaki bilgi üretim pratikleri, eleştirel bir feminist gözle yeniden değerlendirilmelidir.

AB’nin mevcut üyeleri, aday ve potansiyel aday ülkeleri ile üçüncü ülkelerde etkili olabilecek feminist bir yaklaşıma yönelmesine küçük de olsa

bir katkı sağlamak amacıyla bilgi üretimi gerçekleştirmek bu çalışmanın temel hedefidir. Bunu yaparken feminist duruş yaklaşımını merkez alan, feminist epistemik adalete uyumlu bir bilgi inşası süreci idealize etmek amaçlanmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarsız bilgi üretim süreci kadınlara ve diğer marjinal topluluklara zarar veren politika tercihlerinin üretilmesine zemin hazırlamaktadır. FSE'nin de belirttiği gibi “nesnel” olarak tanımlanan bilgi aslında toplumsal olarak konumlanmıştır ve dolayısıyla tarafsız bir bakış açısı mümkün değildir (Harding 1983). Harding, tarafsız olarak ileri sürülen yaklaşımların genellikle egemen sınıfın eğilimlerini yansıttığını ve bu eğilimlerin hegemonik varsayımları yeniden ürettiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda statükoya uygun bilgi ve söylemler “nesnel” olarak kabul edilirken, statükoyu eleştiren veya sorgulayan yaklaşımlar, değer yüklü ve politik olarak etiketlenerek marjinalleştirilmektedir. Egemen sınıfların—çoğunlukla beyaz, erkek ve ekonomik olarak ayrıcalıklı bireylerden oluşan bir elitin—bilgi üretimindeki bu hakimiyeti, toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten, farklı ve eleştirel perspektifleri sistemli bir şekilde dışlamaktadır (Harding 1983).

Sandra Harding'in “güçlü nesnellik” kavramı, bilgi süreçlerine marjinalleştirilmiş grupların perspektiflerini dahil etmenin bir gereklilik olduğunu savunur. Harding'e göre, bilgi üretim süreçleri yalnızca egemen bakış açılarını değil, dışlanmış toplulukların deneyimlerini de içermelidir. Bu bakış açısı, bilgi üretiminde kapsayıcılığı artırarak, marjinalleştirilmiş grupların epistemik katkılarını tanımayı ve değerlendirmeyi mümkün kılar (Harding 1991). Feminist duruş epistemolojisi, toplumsal olarak bastırılan sınıfların benzersiz deneyimlerinin ve içgörülerinin, bilgi üretiminde yeni perspektifler sağlayabileceğini savunur (Haraway 1988). Örneğin, kadınların ayrımcılık, eşitsizlik ve şiddet gibi deneyimleri, mevcut sosyal, hukuki ve politik düzenlemelerdeki eksiklikleri görünür kılmaktadır (MacKinnon 1989). Ancak bu tür perspektiflerin bilgi üretimine dahil edilmemesi, sadece kadınları değil, genel anlamda bilgi üretimini zayıflatmaktadır.

Bu bağlamda FSE, tüm bilgilerin toplumsal bağlamlar içinde üretildiğini ve özellikle marjinal grupların seslerinin ve bakış açılarının bilgi üretiminde temel bir rol oynadığını savunur. Baskı altındaki gruplar, tarihsel olarak eğilim ve hukuk gibi yapılara erişimden mahrum bırakıldıkları için hem yönetsel hem de epistemik düzeyde yeterince temsil edilememektedir (Fricker 2007). Bu durum bir feminist epistemik adaletsizlik sorunsalına işaret etmektedir. Marjinalleştirilmiş kesimlerin bilgiye katkıları, mevcut bilgi sistemlerini daha kapsayıcı ve adil bir şekilde yeniden şekillendirebilir ve feminist epistemik adalete katkı sağlayabilir.

AB’de Feminist Epistemik Adaletsizlik Sorunsalı

AB ve ötesinde epistemik adaletsizlikleri anlamak (aday, potansiyel adaylarla ilişkileri ve üçüncü ülkelerle dış ilişkileri bağlamında) birkaç nedenle önemlidir. İlk olarak, 500 milyondan fazla nüfusuyla AB, önemli bir çeşitliliği temsil eder. AB’nin “farklılıkta birlik” mottosunu göz önünde bulundurulursa, AB çalışmalarına yerel yaklaşımları kazandırmak, AB’nin farklı etnik kökenlerden, dinlerden, sosyo-ekonomik geçmişlerden ve marjinalleşmiş topluluklardan gelen kadınları güçlendiren kapsayıcı politikalara ne kadar bağlı olduğunu ortaya çıkaracaktır. İkincisi, AB’nin ekonomik gücünün getirdiği küresel etkinin sınırlarının ötesinde feminist değerleri ve prensipleri “teşvik etme” potansiyeli düşünüldüğünde, AB politikalarının yapım sürecinde feminist perspektiflere ve yerel bilgiye görünürlük kazandırma daha kapsayıcı politikaların oluşturulması için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. Üçüncü olarak, AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliği taahhüdünün 1957 Roma Anlaşması’na dayanması ve 1970’lerde hız kazanarak gelişmesi AB’yi epistemik adaletsizliklerin en az olacağı bir vaka olarak konumlandırmaktadır. AB’nin feminist gündemi 1995 yılında 4. Dünya Kadın Konferansında benimsenen Beijing Eylem Platformu’nun benimsediği ‘toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması’ stratejisi ile daha da derinleşmiştir.

Bu nedenle AB ve ötesinde feminist epistemik adaleti sağlamak ve barış ve kalkınmaya hizmet etmek epistemik adaletsizlikleri anlamak ve ortaya çıkarmak ile mümkün olacaktır.

Öte yandan, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına etkisini analiz eden ve giderek büyüyen literatür (bkz. Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin, 2021; Zartaloudis 2015; Eräranta ve Kantola 2016; Dobrotić et al. 2013; Bútorová 2009), AB'nin kadınlar ve kız çocuklarının hayatlarında sürdürülebilir değişiklikler yaratmada ve feminist ile kesişimsel sesleri barındırmada başarısız olduğunu belirlemiştir. AB, cinsiyet eşitliği yerine ekonomik kalkınmayı ve demokratikleşmeyi önceliklemektedir ve bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği meselesine araçsal yaklaşmaktadır (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2020). Benzer şekilde AB, üçüncü ülkelerle ilişkilerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik koşullar öne sürerken bu ülkeleri “ötekileştiren” bir tutum sergilemekte, olumlu değişimleri AB'nin başarısına, olumsuzları ise bu ülkelerdeki yerel kültürel ve geleneksel değerlere atfetmektedir (Kunz ve Maisenbacher 2017).

Politika bazında yapılan bu analizler oldukça kıymetli olmakla birlikte yeterli değildir. Politika oluşturma ve uygulama süreçlerini belirleyen bilgi üretim sürecinin analiz edilmesi bir gerekliliktir. Son yıllarda yapılan bir dizi çalışma, AB çalışmalarında mevcut olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ışık tutmuş (Guerrina vd, 2018), önemli Avrupa çalışmaları dergilerinin makale gönderim, yazarlık ve hakemlik süreçlerinde kadınların temsiliyet eksikliğine dikkat çekmiştir (Verney ve Bosco, 2022; Grossman, 2020; Haastrup vd. 2022; Süleymanoğlu-Kürüm ve Turhan, 2024). Bilgi üretimindeki bu adaletsizlik toplumsal cinsiyete duyarsız politika sonuçlarını kaçınılmaz kılmakta, AB politika yapım sürecinin kadınları ve diğer marjinal toplulukların ihtiyaçlarına hitap edemez şekilde tasavvur etmektedir. Bu nedenle feminist duruş epistemolojisi ve epistemik adaletsizlik yaklaşımları tarafından sağlanan içgörülerini tartışmak, AB çalışmaları içindeki temsiliyeti kapsamlı bir şekilde

incelemeyi mümkün kılacak ve sonuçta daha adil bilgi üretim süreci daha adil politika tercihlerine kapı açabilecektir.

Nitekim, AB çalışmaları alanının bilgi üretim süreçlerinde hegemonik yapıların hakimiyeti ve toplumsal cinsiyet perspektifinin marjinalleştirildiği tartışmaları akademik yazında 2018 ve sonrasında Avrupa akademisinde görünür olmuştur. Avrupa çalışmaları bağlamında bilgi üretimindeki bu eksiklikler, yalnızca kadınların ve marjinal grupların temsil edilmemesiyle değil, aynı zamanda AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin bilgi üretimi ve politikaları üzerindeki etkisizliğiyle de ilişkilidir. Bu bağlamda literatürde öne çıkan beş temel çalışma (Bettecken ve diğerleri 2022; Haastrup ve diğerleri 2022; Stockemer ve diğerleri 2020; Closa ve diğerleri 2020), Avrupa çalışmaları disipliniinde feminist epistemik adaleti tartışmak için önemli bir zemin sunmaktadır.

Bu makaleler, Avrupa çalışmaları alanında bilgi üretim süreçlerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini nasıl etkilediğini farklı yönlerden ele almaktadır. Bettecken ve diğerleri (2022), *European Union Politics* dergisinde kadınların akademik katkılarının yeterince temsil edilmediğini ve bu durumun akademik yayıncılıkta kurumsal önyargılarla bağlantılı olduğunu göstermektedir. Kadınların daha temkinli ve mütevazı bir dil kullanması, hegemonik bilgi üretim süreçlerinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bu durum, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin, bilgi üretim süreçlerinde etkin bir şekilde yansıtılmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Haastrup ve diğerleri (2022), *JCMS: Journal of Common Market Studies* dergisinde toplumsal cinsiyet temsiliyetini ele alarak, kadın editörlerin atanmasının feminist perspektiflerin daha görünür hale gelmesine katkı sağladığını vurgulamaktadır. Ancak, bu görünürlüğün sınırlı ve yavaş ilerlemesi, AB çalışmaları bağlamında hegemonik bilgi üretim yapılarının kalıcılığını göstermektedir. Bu bağlamda JMCS'in tarihsel olarak erkek egemen editoryal sürece sahip olması, AB çalışmaları disipliniinde feminist

perspektiflerin marjinalleştirilmesini sistematik hale getirmiştir.

Stockemer ve diğerleri (2020) kadınların makale gönderim oranlarının erkeklere kıyasla daha düşük olduğunu, ancak kabul oranlarının yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Bu bulgu, kadınların bilgi üretiminde yeterlilik veya nitelik eksikliğinden değil, yapısal ve kurumsal engellerden dolayı daha az temsil edildiğini doğrulamaktadır. Grossman (2020) ise, Avrupa siyaset araştırmalarında erkek-egemen bilgi üretim pratiklerinin hâkim olduğunu ve bu durumun feminist perspektiflerin bilgi üretimine dahil edilmesini engellediğini belirtir. Closa ve diğerleri (2020) de, kadın akademisyenlerin makale gönderim oranlarının düşük olmasını, toplumsal cinsiyet temelli yapısal sorunlarla ilişkilendirir. Bu durum, Avrupa çalışmaları alanında feminist perspektiflerin bilgi üretim süreçlerine entegrasyonu önündeki engelleri açıkça göstermektedir. Kadınların bilgi üretim süreçlerine daha az dahil olması, yalnızca bireysel düzeyde değil, disiplinin genel yapısı üzerinde de olumsuz bir etki yaratmakta, bu bilgilerin toplumsal cinsiyete duyarlı politika yapım sürecini yönlendirme potansiyelini düşürmektedir.

AB çalışmalarındaki epistemik sınırlılıklar AB'nin çeperindeki ülkelerle AB'nin ilişkilerini incelerken de ortaya çıkmaktadır. Turhan ve Süleymanoğlu-Kürüm (2023) Türkiye-AB ilişkileri disiplini epistemik adalet perspektifinden incelemiştir. Bu çalışma disiplinin AB-Türkiye ilişkilerindeki dönüm noktalarına bağlı olarak şekillendiğini ve Avrupa merkezilik nedeniyle epistemik çeşitliliğin sınırlı olduğunu ifade etmiş ve epistemik adaletin sağlanması için disiplinin geleneksel olmayan araştırma konularına ve çok boyutlu teorilere daha fazla yer vermesi gerektiğini belirtmiştir. Süleymanoğlu-Kürüm ve Turhan (2024) ise AB-Türkiye ilişkileri alanında yapılan 300 akademik makale ve atıflarını feminist duruş teorisi bağlamında incelemiş, kadın akademisyenlerin yayınlarının artmasına rağmen, atıf ve içerikte erkek-egemenliğin sürmekte olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmaya göre kadın bakış açısının eksikliği alanın toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini

ele alma potansiyelini sınırlandırmakta olduğunu vurgulamakta ve daha kapsayıcı politikalar için feminist yaklaşımların AB çalışmalarına uyarlanması gerektiğini savunmaktadır.

Bu çalışmalar, Avrupa çalışmaları bağlamında feminist epistemik adaletin inşasının kritik önemini gözler önüne sermektedir. Kadınların bilgi üretim süreçlerindeki düşük temsiliyeti, yalnızca kurumsal önyargılardan değil, aynı zamanda AB siyaseti alanındaki bilgi üretim süreçlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğinden yoksun olmasının bir sonucudur. Feminist epistemik adaletin sağlanması, bu süreçlerin yapısal bir dönüşüme tabi tutulmasını ve marjinalleştirilmiş perspektiflerin tanınmasını gerektirir. Feminist duruş epistemolojisi, kadınların yaşam deneyimlerinin, bilgi ve politika oluşturma süreçlerine dahil edilmesi gereken benzersiz ve vazgeçilmez bir perspektif sunduğunu öne sürmektedir. Ancak bu tür bir politika yapım sürecinde toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, üreme sağlığı, eğitim ve ekonomik eşitsizlikleri gibi kadınların temel sorunları görülebilmektedir. Akademik ve politika yapıcı topluluklar arasındaki geniş çaplı etkileşimler, erkek-egemen siyasi ortamlarla birleştiğinde, kadınların öncelik ve çıkarlarının politika yapımına dönüştürülme ihtimalini azaltmakta, hatta engellemektedir. Bu durum, toplumun yarısını oluşturan kadınların ihtiyaçlarını ve kaygılarını göz ardı eden politika sonuçlarına yol açmakta ve var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirmektedir. Dolayısıyla, feminist epistemik adaletin tesisi, sadece toplumsal cinsiyete duyarlı bir politika yapım süreci oluşturmak için değil, aynı zamanda daha adil ve kapsayıcı bir bilgi üretim sistemi inşa etmek için de bir zorunluluktur.

Vakalar Üzerinden Feminist Epistemik Adalet

Bu özel sayıya katkıda bulunan çalışmalar, AB'nin toplumsal cinsiyet politikalarını bilgi üretim süreçlerindeki epistemik adaletsizlik bağlamında ele

almakta ve feminist epistemik adalet çerçevesine önemli katkılar sunmaktadır. Özel sayı organik olarak iki alt bölümde değerlendirilebilir. Birinci bölümde yer alan dört makale AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi ile uygulamalarındaki çelişkileri ve yapısal sorunları analiz ederek, AB'nin bilgi üretim süreçlerinde marjinalleştirilmiş perspektifleri sistematik olarak nasıl dışladığını kavramsal olarak derinleştirmektedir. İkinci alt bölümde ise Türkiye örneği üzerinden epistemik adaletsizlik sorunlarına dikkat çekilmektedir. Bu çalışmalar epistemik adalet kavramını Türkiye ve Avrupa bağlamında ele alarak, bilgi üretim süreçlerindeki hegemonik yapıların eleştirisi ve dönüştürülmesine yönelik önemli katkılar sağlamaktadır. AB'nin bilgi üretim pratiklerindeki androcentrik eğilimlerin sorgulanması ve bu süreçlere yerel bilgilerin entegre edilmesi gerekliliği, bu makalelerin ortak vurgularındandır.

Birinci bölümde yer alan ilk makale, Gonca Oğuz Gök'ün "Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksleri ve Epistemik Adalet: Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü Endeksi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma, Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü'nün (EIGE) Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nin (GEI) epistemik adaletsizlik yaratma potansiyelini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Bu endeksin, kavramsal çerçevesinin ve veri kullanım metodolojisinin toplumsal cinsiyet eşitliği söylemini yansıtmaktan uzak olduğu, yerel bilgiye gereken önemi vermediği ve bölgesel farklılıkları göz ardı ettiği ifade edilmektedir. Feminist epistemik adalet çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu endeksin hegemonik bilgi üretim kalıplarını yeniden ürettiği ve kadınların deneyimlerini ikincil bir konuma ittiği görülmektedir. Oğuz Gök'ün çalışması, epistemik araçların daha kapsayıcı bir şekilde yeniden yapılandırılması gerektiğini vurgularken, AB'nin bilgi üretim süreçlerindeki androcentrik ve merkezîyetçi eğilimleri dönüştürme gerekliliğine işaret etmektedir. Bu, feminist epistemik adaletin yalnızca politika sonuçlarında değil, bu sonuçları şekillendiren bilgi üretim süreçlerinde de temel bir dönüşüm ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Bu alt bölümün ikinci makalesi Ayşegül Gökalp Kutlu'nun "Von der Leyen ve Liderlik: AB Toplumsal Cinsiyet Politikaları Üzerinden Bir İnceleme" başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışma Ursula von der Leyen'in Avrupa Komisyonu Başkanı olarak ilk dönemindeki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını feminist duruş teorisi bağlamında analiz ederek özel sayıya önemli bir katkı sunmaktadır. Von der Leyen'in Komisyonerler Kolejinde eşit temsil sağlama girişimleri, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi'nin kabulü, kadınlara yönelik şiddetle mücadele Direktifi ve İstanbul Sözleşmesi'ne taraf olma süreci, AB'nin toplumsal cinsiyet politikalarında epistemik bir dönüşüm yaratma çabalarının göstergeleri olarak ele alınmıştır. Çalışma, temsilde sayısal eşitliğin ötesine geçerek cinsiyete dayalı şiddet ve istihdamdaki eşitsizlikler gibi yapısal sorunlara dikkat çekmekte ve von der Leyen'in politikalarının bu alanlarda fark yarattığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışma, Ab politikalarının toplumsal cinsiyet kalıplarını dönüştürme potansiyelini vurgulamakta ve özel sayının feminist epistemik adalet temasıyla doğrudan örtüşen bir örnek sunmaktadır.

Bu alt alanın üçüncü makalesi Burcu Özdemir-Sarıgil'in "Avrupa Birliği'nin Diyalog ve Arabuluculuk Pratiklerinde Kadınların Barış İnşası Süreçlerine Katılımı" başlıklı makalesidir. Bu çalışmada Burcu Özdemir-Sarıgil, Kosova-Sırbistan barış süreci üzerinden AB'nin barış arabuluculuğunda toplumsal cinsiyete duyarlılığını ele almaktadır. Çalışma, kadınların ve kadın sivil toplum örgütlerinin barış süreçlerine eşit ve anlamlı katılımının nasıl sınırlı kaldığını ve bu durumun AB'nin epistemik adalet taahhütleriyle çeliştiğini ortaya koymaktadır. Kadınların resmi müzakere süreçlerinden dışlanması, AB'nin barış ve güvenlik politikalarındaki androcentrik yaklaşımı güçlendirmektedir. Özdemir-Sarıgil, epistemik adaletin yerel kadın aktörlerin bilgi ve deneyimlerinin politika yapım süreçlerine entegre edilmesiyle mümkün olabileceğini savunmaktadır. Ancak, AB'nin barış arabuluculuğunda kadınların katılımını çoğunlukla enformel ve tali yollarla teşvik etmesi, epistemik

adaletsizliğin kurumsal bir sorun olarak devam ettiğini göstermektedir.

Bu alanın son makalesi ise İbrahim Ekrem Sarı, Ceren Orhan ve Ceren Çolakoğlu tarafından kaleme alınan “Avrupa Aşırı Sağının Yeni Çehresi: AB ve Ötesinde Göç Karşıtlığının Aracı Olarak Femo-Milliyetçilik” başlıklı çalışması çalışmadır. Bu çalışma Avrupa’da yükselen aşırı sağ hareketlerin toplumsal cinsiyet söylemlerini analiz ederek, femo-milliyetçilik kavramını epistemik adaletsizlik bağlamında tartışmaya açmaktadır. Çalışma, AB üyesi ülkeler ve adaylık sürecindeki Türkiye üzerinden, kadın liderlerin feminist ve queer söylemleri milliyetçi amaçlarla nasıl araçsallaştırdığını incelemektedir. Bu analiz, toplumsal cinsiyet eşitliği savlarının, göçmen karşıtı politikaları meşrulaştırmak ve Avrupa kimliğini homojenleştirmek için nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmalar, AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliği söylemini bilgi üretim süreçlerine yansıtma konusundaki yetersizliklerini farklı düzlemlerde analiz ederek, feminist epistemik adaletin inşası için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Feminist duruş epistemolojisi bağlamında değerlendirildiğinde, kadınların deneyimlerinin bilgi üretim süreçlerinde merkezileştirilmesi hem daha adil politikaların geliştirilmesi hem de epistemik adaletin sağlanması için bir gerekliliktir. Bu bağlamda, AB’nin “farklılıkta birlik” söyleminin yalnızca politika sonuçlarında değil, bilgi üretim süreçlerinde de kapsayıcı bir şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği açıktır.

Özel sayının ikinci bölümünde ise feminist epistemik adaletin inşası Türkiye örneği üzerinden ve Türkiye’nin AB ile farklı düzlemlerdeki ilişkileri bağlamında incelenmektedir. Bu bölümde üç çalışma yer almaktadır.

Deniz Bal’ın “Türkiye’nin toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının AB’ye Uyumu” adlı çalışması, Türkiye’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının AB tarafından nasıl şekillendirildiğini ve bu süreçteki epistemik adaletsizliklerin dinamiklerini epistemik adalet çerçevesinde incelemektedir.

Türkiye'nin adaylık süreci boyunca toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının, Avrupalılaştırma süreçleriyle nasıl dönüştüğü ve bu dönüşümün Avrupalılaştırma karşıtlığı ile sonuçlandığı analiz edilmiştir. Çalışma, Türkiye'deki sivil toplum örgütleriyle gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen verilerle, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının Avrupa'nın hegemonik bilgi üretim çerçevesine nasıl eklemlendiğini ve yerel bilgi birikimlerinin nasıl dışlandığını gözler önüne sermektedir. Bu katkı, Türkiye bağlamında epistemik adaletin sağlanabilmesi için yerel bilgi dinamiklerinin politika yapım süreçlerine daha güçlü bir şekilde entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Ayşe Deniz Ünan Göktan'ın "AB'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Karşı Epistemik Adaletsizliğin Söylemsel İnşası: ETCEP Örneği adlı çalışması", Türkiye'de AB destekli Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi'ne (ETCEP) yönelik toplumsal cinsiyet karşıtı söylemlerin epistemik adaletsizlik bağlamında analizini sunmaktadır. Çalışma, projenin "kültürel istila" ve "Batı'nın değerleri" söylemleriyle karşılanarak nasıl itibarsızlaştırıldığını ve bu karşıtlığın yeni epistemik adaletsizlik biçimlerini nasıl meşrulaştırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, epistemik adaletin sağlanması için projelerin yerel değer sistemleriyle daha güçlü bir ilişki kurması gerektiği vurgulanmıştır. Ünan Göktan'ın analizi, feminist epistemik adaletin AB politikalarının yerel düzeyde uygulanmasındaki zorluklara dair önemli bir bakış sunmaktadır.

Elif Gençkal-Eroler'in "Bir Epistemik Mücadele Örneği Olarak Türkiye'de Pandemi Döneminde Yükselen Feminist Hareket" başlıklı makalesi, bir AB aday ülkesi olma statüsünü koruyan Türkiye'de pandemi dönemi boyunca feminist hareketin epistemik adaletsizliğe karşı bir mücadele aracı olarak nasıl konumlandığını incelemektedir. Çalışma, pandemi gibi kriz dönemlerinin muhafazakâr popülist rejimler tarafından güçlerini artırmak için kullanıldığını ve bu süreçte toplumsal cinsiyet karşıtı politikaların yükseldiğini göstermektedir. Feminist hareketin, muhafazakâr patriarkal düzenin

“normalleri”ne karşı geliştirdiği eleştirel söylem ve eylemler, epistemik bir mücadele olarak ele alınmıştır. Bu makale, yerel düzeyde feminist hareketlerin bilgi üretim süreçlerine katkılarını değerlendirerek, feminist epistemik adaletin inşasında toplumsal hareketlerin rolünü vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Bettecken, Julia, Ann-Kathrin Klöckner, Charlotte Kurch, ve Gerald Schneider. “Under-represented, cautious, and modest: the gender gap at European Union Politics,” *European Political Science* 21, no. 3 (2022): 462-475.
- Bútorová, Zora. “Twenty years of maturing: Slovak women exploring the frontiers of democracy.” *International Journal of Politics, Culture, and Society IJPS* 22 (2009): 557-578.
- Closa, Carlos, Catherine Moury, Zuzana Novakova, Matt Qvortrup ve Beatriz Ribero. “Mind the (submission) gap: EPSR gender data and female authors publishing perceptions,” *European Political Science* 19, no. 3 (2020): 428-442.
- Collins, Patricia Hill. “Black feminist thought in the matrix of domination,” *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment* 138 (1990): 221-238.
- Dobrotić, Ivana, Teo Matković, and Siniša Zrinščak. “Gender Equality Policies and Practices in Croatia—The Interplay of Transition and Late Europeanization,” *Social Policy & Administration* 47, no. 2 (2013): 218-240.
- Grossman, Emiliano. “A gender bias in the European Journal of Political Research?” *European Political Science* 19 (2020): 416-427.
- Guerrina, Roberta, Toni Haastrup, Katherine A. Wright, Annick Masselot,

Heather MacRae ve Rosalind Cavghan. "Does European Union studies have a gender problem? Experiences from researching Brexit." *International Feminist Journal of Politics* 20, no.2 (2018): 252-257.

Eräranta, Kirsi, and Johanna Kantola. "The Europeanization of Nordic gender equality: A Foucauldian analysis of reconciling work and family in Finland," *Gender, Work & Organization* 23, no.4 (2016): 414-430.

Fricker, Miranda. *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing*. Oxford University Press, 2007.

Fricker, Miranda. "Rational authority and social power: Towards a truly social epistemology," *Proceedings of the Aristotelian Society*. Aristotelian Society, 1998.

Haastrup, Toni, Richard Milner, ve Richard G. Whitman. "Who creates the "common market"? The gendered practices of knowledge production in a "European studies" journal." *European Political Science* 21, no.3 (2022): 417-429.

Harding, Sandra. "Common Causes: Toward a Reflexive Feminist Theory," *Women & Politics*, 3, no. 4 (1983): 27-42.

Harding, Sandra. *Whose science? Whose knowledge?: Thinking from women's lives*. Cornell University Press, 1991.

Haraway, Donna. "Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective 1." *Women, science, and technology*. Routledge, 2013. 455-472.

Kunz, Rahel ve Julia Maisenbacher. "Women in the neighbourhood: Reinstating the European Union's civilising mission on the back of gender equality promotion?." *European Journal of International Relations* 23.1 (2017): 122-144.

- MacKinnon, Catharine A. *Toward a feminist theory of the state*. Harvard University Press, 1989.
- McConkey, Jane. “Knowledge and acknowledgement: ‘epistemic injustice’ as a problem of recognition,” *Politics* **24**, no.3 (2004): 198-205.
- Stockemer, Daniel, Alasdair Blair ve Ekaterina Rashkova. “The distribution of authors and reviewers in EPS.” *European Political Science* 19 (2020): 401-410.
- Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime, ve F. Melis Cin, eds. *Feminist framing of Europeanisation: Gender equality policies in Turkey and the EU*. Cham: Palgrave Macmillan, 2021.
- Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Ebru Turhan. “Capturing Women’s Standpoint in EU–Turkey Studies: The Evolution of Gendered Publication and Citation Patterns,” *JCMS: Journal of Common Market Studies* 62, no.3 (2024): 801-824.
- Turhan, Ebru ve Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime. “In Search of Epistemic Justice in the EU’s Periphery: A Research Synthesis of EU–Turkey Studies’, *Journal of Contemporary European Research*, 18, no. 2 (2022): 289-312
- Verney, Susannah ve Anna Bosco. “Unpacking the gender gap in academic journal publishing: The experience of South European Society and Politics,” *European Political Science* 21, no.3 (2022): 443-461.
- Stockemer, Daniel, Alasdair Blair ve Ekaterina Rashkova. “The distribution of authors and reviewers in EPS.” *European Political Science* 19 (2020): 401-410.
- Xu, Xin. “Epistemic diversity and cross-cultural comparative research: Ontology, challenges, and outcomes,” *Globalisation, Societies and Education* **20**, no.1 (2022): 36-48.

Stockemer, Daniel, Alasdair Blair ve Ekaterina Rashkova. “The distribution of authors and reviewers in EPS.” *European Political Science* 19 (2020): 401-410.

Zartaloudis, Sotirios. “Money, Empowerment and Neglect–The Europeanization of Gender Equality Promotion in Greek and Portuguese Employment Policies,” *Social Policy & Administration* 49, no. 4 (2015): 530-547.

Fon bilgisi:

Bu çalışma, Avrupa Komisyonu’nun Jean Monnet Programı (Jean Monnet Kürsüsü: AB’de ve Ötesinde Feminist Epistemik Adalet Projesi 101085368 – FEJUST – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) ve Bahçeşehir Üniversitesi eş finansmanıya desteklenmiştir. Argümanlar ve analiz yazara aittir. Avrupa Komisyonu içerikten sorumlu tutulamaz (Yürütücü: Doç. Dr. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bahçeşehir Üniversitesi, Çırağan Caddesi, Osmanpaşa Mektebi Sokak, No. 4–6, İstanbul, Türkiye. e-posta: rahime.kurum@bau.edu.tr)

Co-funded by
the European Union

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksleri ve Epistemik Adalet: Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü Endeksi Üzerine Bir İnceleme

Gonca Oğuz Gök

Marmara Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-8056-8952](https://orcid.org/0000-0002-8056-8952)

goncaoguzgok@gmail.com

Öz

Yerel bilgiyi bölgesel/küresel bir platforma taşımak ve böylelikle yeni kavramlar sunma çabalarında uluslararası toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksleri ve göstergeleri, konu üzerine bilgi üretimi ve yayılmasında önemli bir referans haline gelmiştir. Bu endekslerin zamanla hem akademisyenler hem de politika yapımcılar tarafından toplumsal cinsiyet eşitliğini değerlendirmek için başvuru kaynakları olarak kullanımı artsa da aynı zamanda eksiklikleri ve iyileştirilmesi gereken alanlar konusunda sıkça eleştirilmektedirler. Bu çalışmada Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksi (GEI)'nin diğer uluslararası endekslerle karşılaştırması yapılacak ve toplumsal cinsiyete dayalı bilginin oluşumunda ve yayılımında nasıl bir epistemik adaletsizliğe neden olduğu sorusu ele alınacaktır. Bu amaçla eleştirel bir bakışla endeksin göstergeleri, metodolojisi ve kullanım alanları derinlemesine analiz edilecektir. Çalışma ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği endeksleri konusunda akademik tartışmayı ilerletmeyi, endeks üretiminde kavramsallaştırma, veri üretimi/kullanımı ve ölçüm üzerine odaklanarak, endekslerle ilgili araştırmalardaki epistemik adaletsizlikleri görünür kılmayı ve dolayısıyla toplumsal aktivizm ve savunuculukta veri kullanımının önemini vurgulamayı amaçlıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği, Epistemik Adalet, Avrupa Birliği, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

•••••

Geliş tarihi: 22 Eylül 2024 • Kabul tarihi: 14 Kasım 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 23-55
DOI: 10.46655/federgi.1554240

Gender Inequality Indices and Epistemic Justice: A Review of the European Institute for Gender Equality Index

Gonca Oğuz Gök

Marmara University

[ORCID: 0000-0002-8056-8952](https://orcid.org/0000-0002-8056-8952)

goncaoguzgok@gmail.com

Abstract

In efforts to bring local knowledge to a regional/global platform and introduce new concepts and definitions, international gender inequality indices and their selected indicators have become important references in the production and dissemination of knowledge related to gender inequality. Although the use of these indices by both academics and policymakers to assess gender inequality has increased over time, they are frequently criticized for their insufficiency in doing so and areas in need of improvement for better measurement. This study addresses the question of how the European Institute for Gender Equality (EIGE) Gender Equality Index (GEI) contributes to epistemic injustice related to gender inequality. To this end, the indicators, methodology, and uses of the GEI index will be critically analyzed focusing on its conceptualization, indicators, data use and measurement. The study aims to advance critical academic discussions on gender inequality indices by highlighting the epistemic injustices in an effort to emphasize the importance of data use in social activism and advocacy.

Keywords: Gender Inequality, Epistemic Justice, European Union, Gender Inequality Index

• • • • •

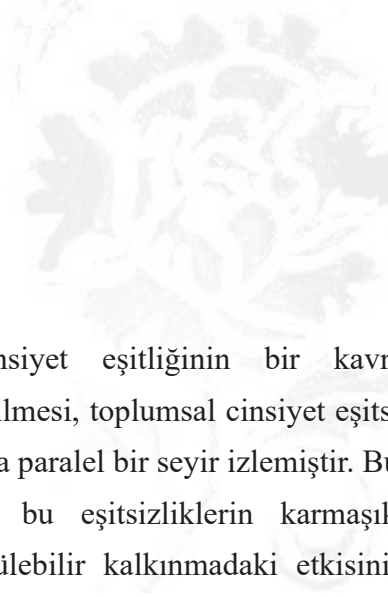
Arrival date: 22 September 2024 • Acceptance date: 14 November 2024

•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • special issue/FEJUST • 23-55
DOI: 10.46655/federgi.1554240

Giriş¹

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir kavram olarak kalkınma tartışmalarına dahil edilmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ölçülmesine duyulan ilginin artışıyla paralel bir seyir izlemiştir. Bu artan ilgi ile toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, bu eşitsizliklerin karmaşık yapısının ekonomik gelişmişlik ve sürdürülebilir kalkınmadaki etkisini inceleyen uluslararası kuruluşların gündemine alınmaya başlanmıştır. (Bongaarts 1994). Dahası bu göstergeler, sayısal verilerle ihlalleri ve eşitsizlikleri görünür kılarak, insan hakları normlarına uyumu ve ilerlemeyi değerlendiren, küresel yönetişimde sivil toplumdan uluslararası örgütlere kadar çok çeşitli aktörlerin yer aldığı ve aynı zamanda da kullandığı birer bilgi kaynağı haline gelmiştir (Merry 2009).

Günümüze geldiğinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin farklı

¹ Bu çalışma "Sürdürülebilir Kalkınmada Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksinin Geliştirilmesi ve G20 Ülkeleri Analizi" başlıklı, 123K466 numaralı TÜBİTAK 1001 projesinden üretilmiştir.

boyutlarına odaklanan ve ülkeler arası karşılaştırma yapmayı hedefleyen pek çok endeksin ve göstergenin geliştirilmiş olduğu görülmektedir. Göstergeler günümüzde dünya genelinde çeşitli sosyal adalet ve reform stratejilerinin değerlendirilmesi ve teşvik edilmesi için yaygın olarak kullanılmaktadır. Hukukun üstünlüğü, kadına yönelik şiddet ve ekonomik kalkınma gibi birçok alanda göstergeler mevcuttur. Bunlar uluslararası alanda kabul görmüş endeksler olmakla birlikte, aynı zamanda pek çok eleştiriye de maruz kalmaktadırlar (Merry 2009).

Her şeyden önce, “evrensel” olanın belirlenmesi süreci güç dinamikleri tarafından da şekillendirilebilmektedir. Bu bağlamda, ülkeler arası karşılaştırma yapmaya yarayan göstergeler, genellikle Küresel Kuzey ülkelerinde kavramsallaştırılmalarına dayanmakta ve bilgi üretiminde Küresel Güney ülkelerinin yerel öncelikleri ve sorunları tanımlamada yetersiz kalmaktadır (Merry 2009). Uluslararası endeksler aynı zamanda göstergelerin seçimleri ve bir araya getiriliş metodolojileri açısından da feminist ekonomistler tarafından sıklıkla eleştirilmektedir. Permanyer (2013a), BM Kalkınma Programı’nın Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII)’nin kadınlara özgü ve kadın-erkek karşılaştırmalı göstergelerini bir araya getirerek önemli kavramsal ve metodolojik sorunlar yarattığını belirtmektedir. Bu durumun göstergelerden hareketle toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri yorumlamayı güçleştirdiğini ileri sürmektedir. (Permanyer 2013b).

Uluslararası endekslere yönelik bir diğer eleştiri ise, Batı ana akımına (özellikle istihdamla ilgili alanlara) yakınlık gösteren alanların daha kolay bir şekilde göstergelere dönüştürülebilmesidir (Verloo ve van der Vleuten 2009). Bunun en önemli örneklerinden birisi de bu çalışmanın konusu olan EIGE Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi olarak karşımıza çıkmaktadır. EIGE göstergelerin ülke performansını karşılaştırma ve sıralama amacıyla kullanıldığı durumlarda, veri üretim sürecini kontrol eden aktörler, bu yanlılığı kendi avantajlarına kullanabilecekleri ve bunun da sorunların gerçek kaynaklarını

gösterememe ve dolayısıyla da toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ilerlemeyi olumsuz etkileme potansiyeli dolayısıyla sıklıkla eleştirilmektedir (Verloo ve van der Vleuten 2009).

Permanyer (2015), EIGE'nin GEI endeksi üzerinde yaptığı çalışmada, endeksteği ülke skorlarının, ülkeler içerisindeki toplumsal cinsiyete dayalı farklılıklarından ziyade, büyük ölçüde, ülkeler arasındaki genel başarı seviyelerindeki farklılıklardan kaynaklandığı öne sürülmektedir. Bu durum da düşük gelirli ülkelerin toplumsal cinsiyet normları veya ayrımcı uygulamalarla ilgili olmayan faktörler nedeniyle haksız yere cezalandırılması anlamına gelebilmektedir. Schmid ve Elliot (2023), EIGE'nin mevcut metodolojisine ve endeksine dair genişletilmiş daha güncel bir eleştiri sunarak, şeffaflık eksikliği, sayısal metodoloji, hesaplama yöntemleri ve göstergelerin ağırlıklandırılmasıyla ilgili problemlerin altını çizerek, metodolojik tercihlerinin endeks hesaplamasında daha düşük GSYİH'ye sahip ülkelerin haksız yere cezalandırılmasına yol açtığını tespit etmiştir. Bu durumun görece zengin ülkelerdeki toplumsal cinsiyet ilerlemesine dair önyargıları pekiştirdiğini ileri sürmüştür (Schmid ve Elliot 2023). Dolayısıyla endeksler toplumsal cinsiyete dayalı verinin bilgiye dönüşmesinde önemli bir araç olurken, bunun tersi olması durumunda da ülke içi iyileştirmeler için etkili politikaların geliştirilememesine de neden olabilmektedir. Nitekim endeks verileriyle oluşturulan politikalar, gerçek sorunları ele almak yerine yüzeysel farklılıklarla başa çıkmaya çalışarak çoğu zaman etkisiz kalabilmektedir.

Diğer bir deyişle, küresel göstergelerin üretiminde bağlam/kavramsal çerçeve, veri eksikliği, metodoloji ve hesaplama yöntemi gibi birçok unsur bu göstergelerin bilgilendirici değerini azaltmakta ve hem zengin Küresel Kuzey hem de gelişmekte olan Küresel Güney ülkelerinde kadınların durumunu basite indirgenmiş bir şekilde yansıtmaktadır. Bu da toplumsal cinsiyete dayalı bilginin üretimince bir epistemik adaletsizlik oluşmasına neden olmaktadır (Schmid ve diğerleri 2023).

Bu çalışma, Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) tarafından hazırlanan toplumsal cinsiyet eşitliği endeksini (GEI) diğer uluslararası endekslerle karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu endeksin toplumsal cinsiyete dayalı bilgi üretimi ve yayılımında nasıl bir epistemik adaletsizliğe yol açtığı sorusunu inceleyecektir. Bu amaçla, endeksin göstergeleri, metodolojisi ve kullanım alanları eleştirel bir perspektifle derinlemesine analiz edilecektir. Bu amaçla, makale üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, literatürde sıklıkla kullanılan uluslararası toplumsal cinsiyet eşitsizliği endekslerinin oluşum süreci karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacak ve toplumsal cinsiyete dair bilginin oluşumunda güçlü ve zayıf yönleri tartışılacaktır. Bir sonraki bölümde epistemik adalet kavramı ele alınacak ve bilgi üretimi ve bilginin yayılımında kavramın analitik gücü değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde ise Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (EIGE) tarafından hazırlanan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksinin (GEI) toplumsal cinsiyete yönelik bilginin yayılımında kavramsal çerçeve, kullandığı metodoloji ve veri analizi boyutuyla nasıl bir epistemik adaletsizliğe neden olduğu sorusu, diğer uluslararası endekslerle karşılaştırmalı bir şekilde ele alınacaktır.

Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksleri

Göstergelerin bilgi ve yönetim aracı olarak kullanımını eskilere dayanmakla birlikte, günümüzde küresel yönetimdeki göstergeler daha çok iktisadi ve kalkınma konularında yoğunlaşmıştır. Dahası devletlerin insan hakları normlarına yönelik performanslarını izlemek için göstergelere olan ilgi de artmıştır (Merry 2009). İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma çalışmalarında toplumsal cinsiyete yönelik ilgi, gayri safi milli hasıla ve kişi başına düşen milli gelir gibi ekonomik göstergelerde kadın ve erkek arasındaki farklarla ilişkiliydi. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler'in (BM) "Kalkınmada Kadın" (Women in Development - WID) adıyla bilinen bakış açısında da görülmektedir. Bu

bakış açısına göre, kadınların kalkınma programları aracılığıyla piyasalara ve kalkınma gündemlerine dahil edilmesi amaçlanmıştır (Kardam, 1987). Ancak, WID yaklaşımı çerçevesinde kadınların karşılaştığı ayrımcılıkların kaynakları sorgulanmadan, kadınların kalkınma planlamalarına yalnızca “dahil edilmesi” anlayışı belirleyici olmuştur (Unterhalter, 2005).

1970’lerden sonra toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkilerinin kalkınmadaki rolünü vurgulayan “*Gender and Development-Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma*” bakış açısı ortaya çıkmıştır (Jaquette 2017). GAD, eşitsizliklere politik olarak da yaklaşılması ve meydan okunması gerektiği görüşünden hareketle, toplumsal cinsiyeti güç ilişkileri ve yapısal boyutuyla ele almayı hedeflemiştir. GAD yaklaşımının kalkınma çalışmalarına ve sonrasında oluşturulacak endekslere en büyük katkılarından birisi, günlük gıda, su, barınma gibi temel ihtiyaçlarla; yasal sistemlerdeki ayrımcılık, aile içi şiddet, siyasi temsildeki eksiklikler ve iş yerinde ayrımcılık gibi konular arasında yaptığı temel ayırmadır. Bu yaklaşım ile feminist hareket içinde Küresel Güney perspektifi ve toplumsal cinsiyete dayalı güçlenme (gender empowerment) tartışmaları da öne çıkmıştır (Cornwall ve Rivas, 2015; Beck, 2017; Abou-Habib ve diğerleri, 2020).

Bu gelişmelere ek olarak, post-yapısalcı düşünürler, üçüncü dünyaya yönelik kalkınma yaklaşımlarını metodolojik ve uygulama boyutuyla eleştirerek, toplumsal cinsiyetin, akışkan ve değişken kimlikler ile yakın ilişkisini vurgulamışlardır. Bu bakış açısı, kolonyal gözle veri toplamada kadınların nasıl “sessizleştirildiğini” ve “silindiğini” görünür kılmayı amaçlamıştır (Unterhalter, 2005). Arat, feminist yaklaşımların BM’de yıllar içerisinde toplumsal cinsiyet kavramsallaştırmasındaki değişime katkı sunmasına rağmen, halen birçok eylem planının liberal feminizm yaklaşımıyla sınırlı kalması dolayısıyla eleştirmiştir. Nitekim, liberal feminizm, kadınları erkek egemen yapılara entegre etmeyi amaçlarken, bu yapıların temel işlev ve dinamiklerini ve yarattığı eşitsizlikleri sorgulamamaktadır. Bu liberal feminist

yaklaşım, özellikle uluslararası örgütlerdeki endeks ve göstergelerde belirgin olarak kendini göstermektedir (Arat, 2015).

Özetle, WID ekonomik, GAD sosyolojik, post-yapısalcı yaklaşım ise dil ve kültürel analizlere odaklanmıştır. Bu yaklaşımlar BM tarafından kabul görmüş ve BM belgelerine yansımıştır. BM kalkınma yaklaşımının dönüşümünde ve 1990’larda BM Kalkınma Programı’nın toplumsal cinsiyet endekslerini oluşturmasında Amartya Sen ve Martha Nussbaum’un “yapabilirlik yaklaşımı” (capability approach) etkili olmuştur. “Yapabilirlik” kavramı, ilk kez Amartya Sen tarafından ortaya atılmıştır ve Sen ile Nussbaum tarafından geliştirilmiştir (Uyan Semerci 2010). Sen’in yapabilirlik yaklaşımı eşitliği insanların yapabilirlikleri çerçevesinde değerlendirmeyi öngörür (Unterhalter, 2005). Kalkınmanın yalnızca kaynak artışını değil, bireylerin yapabilirliklerini güçlendirmeyi ve özgürlük alanlarını genişletmeyi hedeflemesi gerektiğini savunur (Uyan Semerci, 2010). Sen, “yapabilirlik” kavramını insanların refahını sağlamak ve eşitsizlikleri daha doğru ölçmek amacıyla bir çerçeve olarak önerir. 1985 tarihli “Equality of What?” makalesinde Sen, “temel yapabilirlik eşitliği” kavramına atıfta bulunarak, bu yapabilirliklerin ölçülmesi için bir endeks önerir. Sen’e göre, insanlar sağlık, iş koşulları, iklim ve fiziki özellikler gibi birçok farklı nedenle çeşitlilik gösterir. Bu farklılıkları göz önünde bulundurmadan yalnızca birincil mallar üzerinden avantaj ölçümü yapmak eksik kalmaktadır (Sen, 1979).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yukarıda bahsi geçen çok boyutlu doğası, mevcut indekslerin yetersizliklerini daha belirgin hale getirmektedir. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi (GII), kadınların toplumsal ve ekonomik yaşamda karşılaştıkları eşitsizlikleri ölçmek amacıyla Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından geliştirilmiştir. Bu indeks, kadınların üreme sağlığı, güç ve karar alma süreçlerine katılım ile ekonomik faaliyetlere katılım gibi üç temel boyutu değerlendirir (UNDP 2010). Ancak, GII’nin önemli bir eleştirisi, toplumsal cinsiyete dayalı yaşam koşulları ve sosyal

refahı yeterince yansıtamamış olmasıdır. Özellikle, toplumsal cinsiyet farklarının ölümlülük oranları ve yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini hesaba katmamaktadır. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyete dayalı refah ve yaşam beklentisindeki farklılıklar, GII’de yeterince temsil edilmediği için kadınların gerçek durumunu yansıtmakta yetersiz kalmaktadır (Chant 2006).

Diğer yandan, Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu İndeksi (GGI), ekonomik fırsatlar, eğitim düzeyi, sağlık ve siyasi güç gibi dört temel boyutta toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Hausmann ve diğerleri 2006). GGI, ekonomik katılım ve fırsatlar açısından kadınların durumunu incelemesine rağmen, toplumsal cinsiyet normları ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet gibi sosyal boyutları yeterince kapsamamaktadır. Bu eksiklik, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yalnızca ekonomik ölçütlerle değerlendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır ve toplumsal cinsiyet normlarının yerel kültürel bağlamlarda nasıl şekillendiğini göz ardı etmektedir. GGI’nin odaklandığı boyutlar, sosyal yaşamda karşılaşılan cinsiyetçi uygulamaları ve normları göz ardı ettiğinden, kadınların gerçek yaşam koşullarını yansıtmakta yetersiz kalmaktadır (Ellsberg ve diğerleri 2008). Ayrıca, bu endeksin toplumsal cinsiyet eşitliğinin dinamiklerini ve toplumsal değişim süreçlerini yeterince yansıtamadığı eleştirisi de sıkça dile getirilmektedir (Beteta 2006).

Ayrıca, Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi (SIGI), toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sosyal kurumsal boyutları üzerinden değerlendirmeyi hedeflemektedir. SIGI, ayrımcı yasalar, fiziksel bütünlük, sivil haklar gibi dört ana boyutu ele almaktadır (OECD 2019). Ancak, SIGI’nin önemli bir eleştirisi, toplumsal cinsiyet normlarının bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyal etkilerini yeterince ele almamış olmasıdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yalnızca hukuksal yapılarla değil, aynı zamanda toplumdaki genel algı ve normlarla belirlendiği göz önüne alındığında, bu durum toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin daha geniş bir çerçeveden, özellikle yerel bağlamda, değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Bardhan

ve Klasen 1999). Bunun yanı sıra SIGI'nin, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yalnızca sosyal kurumsal yapılar üzerinden ele alarak bireylerin deneyimlerini ve bu deneyimlerin sosyal boyutunu yansıtmakta sınırlı kaldığı söylenebilir (Beetham ve Demetriades 2007).

Bu üç endeksin eleştirilerinin ortak noktası toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çok boyutlu doğasını yansıtmakta yetersiz kalmalarıdır. Örneğin, GII'nin sağlık ve yaşam beklentisi gibi önemli sosyal göstergeleri yeterince yansıtamaması, kadınların toplumsal yaşamda karşılaştıkları zorlukları göz ardı etmektedir. Benzer şekilde, GGI'nin toplumsal cinsiyet normları ve şiddet gibi önemli sosyal boyutları kapsamaması, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinin eksik bir temele dayanmasına yol açmaktadır. SIGI ise, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sadece yasal çerçevede ele alarak, bireylerin sosyal ve psikolojik durumlarını ve eşitsizliklerin bağlamsal yapısını göz ardı etmektedir.

Özellikle, kadınların ücretsiz iş gücünün göz ardı edilmesi, bu endekslerin önemli bir eksikliği olarak öne çıkmaktadır. Kadınların ev içi iş gücü ve bakım hizmetleri gibi görünmeyen işlerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hesaplanmasında dikkate alınmaması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından büyük bir sorun teşkil etmektedir. BM Kalkınma Programı'nın 2024 raporuna göre kadınların ev içindeki ücretsiz çalışmaları ekonomiye önemli katkılarda bulunsa da bu katkılar ekonomik göstergelerde yer almamaktadır (UNDP 2024). Bu durum, kadınların ekonomik değerinin ve toplumsal rollerinin görünmez hale gelmesine yol açmakta ve dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin daha da derinleşmesine neden olmaktadır (Schüler 2006). Bu noktada, kesişimsellik yaklaşımı, kadınların ekonomik ve sosyal rollerinin, yalnızca cinsiyet değil, aynı zamanda sınıf, ırk ve diğer sosyal kimlikler tarafından nasıl şekillendiğini de inceleyerek bu sorunların daha kapsamlı bir anlayışla ele alınmasına katkıda bulunabilir.

Kesişimsellik kavramı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha derinlemesine anlamak için önemli bir bakış açısı sunar. Kesişimsellik, toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve etnik köken gibi farklı sosyal kategorilerin bireylerin deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle nasıl kesiştiğini inceler (Crenshaw 1989). Örneğin, yoksul kadınların yaşadıkları, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yanı sıra ekonomik ve sosyal sınıf farklarından da etkilenir. Bu çerçevede, yerel kültürel dinamikler ve toplumsal cinsiyet normlarının, kesişimsel deneyimlere etkisi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı mücadeledeki rolü önem kazanmaktadır (Lombardo ve Verloo 2009). Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yalnızca kadınlarla sınırlı kalmayıp, farklı sosyal katmanların etkileşimiyle şekillendiği görülmektedir.

Burada endekslere yönelik eleştirileri iki temel başlıkta özetlemek mümkündür. İlk olarak, bu endekslerde yer alan verilerde hangi kadınların, nasıl temsil edildiği sorgulanmaktadır. Örneğin, göçmenler gibi birçok kadının sesi, sorunları ve verisi bu endekslerde yeterince yansıtılmamaktadır, bu da kadınlara dair bilgi üretiminde bir adaletsizliğe neden olmaktadır. İkinci olarak ise, endekslerde yer alan göstergelerin, tüm kadınların yaşadıkları sorunları ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin kesişimsel ve yapısal boyutunu yansıtmakta yetersiz kaldığı eleştirisi öne çıkmaktadır. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerde toplumsal normlar ve patriyarkal yapılar nedeniyle birçok kadın maruz kaldıkları ayrımcılıkları/eşitsizlikleri tanımlamalarını ve uluslararası endekslerde temsil edilmelerini zorlaştırmaktadır.

Endeksler bu yapısal sorunları, yerel dinamikleri ve eşitsizliklerin bağlamsal ve kesişimsel boyutunu yeterince yansıtmadığından, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair bilgi üretiminde adaletsizliklerin artmasına yol açmaktadır. Bu eksiklikler, mevcut sorunların ve yapısal eşitsizliklerin sürekli yeniden üretilmesine katkıda bulunmaktadır.

Epistemik Adaletsizlik

Epistemik adaletsizlik, bilginin üretimi, paylaşımı ve dağıtım süreçlerinde bireylerin veya grupların maruz kaldığı adaletsizlikleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Miranda Fricker tarafından kullanılan bu kavram, epistemoloji alanında yeni bir perspektif sunmuş ve bilgi üretimindeki adaletsizliklerin toplumsal boyutlarını ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle epistemik adaletsizlik, özellikle toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf ve diğer sosyal kategorilere dayanarak *marjinalize edilen grupların bilgi süreçlerinin dışında bırakılmasını* veya bu süreçlerde *haksız yere dezavantajlı hale getirilmesini* tanımlamaktadır (Fricker 2007). Epistemik adaletsizlik kavramı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin salt ekonomik veya politik alanla sınırlı olmadığını göstermesi ve *toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bilgi süreçlerini* de kapsayan daha geniş bir çerçeveden ele alınmasını sağlaması açısından önemlidir. Ayrıca karmaşık yapısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin sürekliliğini sağlayan ve bu eşitsizlikleri yeniden üreten mekanizmalardan olan epistemik adaletsizlik, bu yönüyle yalnızca bireysel düzeyde etki etmekle kalmaz; aynı zamanda toplumsal düzeyde de önemli sonuçlar doğurur. Spivak (1988) ise “Mağdur Konuşabilir mi?” adlı çalışmasında epistemik şiddeti marjinalleştirilmiş seslerin susturulmasının bir sonucu olarak tanımlamış ve bu şekilde onların bilgi sistemlerini, geleneklerini ve inançlarını yok ettiğini iddia etmiştir.

Epistemik adaletsizlik, Fricker tarafından iki ana kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan ilki *bir bireyin verdiği bilginin, bireyin kimliği nedeniyle değersizleştirilmesi veya inandırıcılığının sorgulanması anlamına gelen tanıklık adaletsizliğidir*. Bu tür epistemik adaletsizliklere, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında sıkça rastlanılır. Bir kadının veya etnik bir azınlığa mensup bir kişinin tanıklığının, yalnızca bireyin cinsiyeti veya etnik kimliği dolayısıyla dikkate alınmaması veya değersiz görülmesi bu tür adaletsizliğe örnektir. Diğer epistemik adaletsizlik türü ise, *bir bireyin yaşadığı deneyimleri anlamlandırma ve ifade etme kapasitesinin toplumsal yapılar*

ve bilgi sistemleri tarafından sınırlandırılması anlamına gelen yorumlayıcı adaletsizliktir. Bu tür adaletsizlik de toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile yakından ilişkilidir. Bir kadının iş yerinde maruz kaldığı cinsel tacizi tanımlamakta zorlanması, özellikle kadınlar ve diğer marjinal grupların deneyimlerinin toplumsal düzeyde cinsiyetçi norm ve yapılar nedeniyle yeterince tanınmamış ve anlamlandırılmamış olmasından dolayı yorumlayıcı adaletsizliğine örnektir (Fricker 2007).

Fricker'in Epistemik Adalet yaklaşımı bilgi üretim süreçlerine ve güç ilişkilerine odaklanması bakımından önemli bir katkı olarak kabul edilmesine rağmen, ciddi şekilde de eleştirilmektedir. Epistemik adaletsizlik kavramı üzerine José Medina (2018b) ve Kristie Dotson (2014) tarafından yapılan diğer araştırmalar da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bilgi süreçlerindeki etkilerini geniş bir çerçeveden araştırmaktadır.

Medina, Fricker'dan farklı olarak, epistemik adaletsizliğe yönelik çok yönlü bir yaklaşım geliştirmiştir. Medina epistemik adaletin *sosyal ve bağlamsal boyutuna* vurgu yapmaktadır. Medina'ya göre, bir toplumda "tanınma" kurallarının düzgün çalışmaması durumunda, yeterince tanınmayan grupların ve bireylerin epistemik yaşamdaki katkılarının anlaşılması mümkün olmayacaktır. Bu da onların deneyimleri güvenilir bir şekilde paylaşabilecekleri ortamları kaybetmelerine neden olur (Medina 2018b). Bu yaklaşım *adaletsizliklerin bireyleri aynı şekilde değil, ait oldukları topluluğa göre etkilediğini* savunur. Medina'ya göre, toplumsal "sessizlikler" bireyselliği göz ardı ederek ve tüm sosyal bağlama genelleyerek *tek tip bir şekilde tanımlanırsa yanlış bir şekilde tarif edilir.* Medina'nın epistemik perspektifine göre, *eşitsizlik bilginin düşmanıdır* ve sosyal adaletsizlik ile epistemik adaletsizlik birbirinin iki yüzüdür. Baskı, eşitsizlik yaratır; eşitsizlik ise epistemik adaletsizliğe yol açar ve bu durum demokratik yaşamı zayıflatır (Frega 2013).

Nora Berenstain Yapısal Gaslighting (gerçeği çarpıtma) kavramından hareketle, Miranda Fricker'in yorumlayıcı adaletsizlik kavramsallaştırmasını feminist yapısal gaslighting (gerçeği çarpıtma) olarak tanımlamakta ve eleştirmektedir. Berenstain'a göre, baskı yapıları ile bu yapıların ürettiği ve meşrulaştırdığı zarar kalıpları arasındaki var olan bağlantıları belirsizleştiren kavramsallaştırmaların her biri yapısal gaslighting (gerçeği çarpıtma) olmaktadır. Diğer bir deyişle, bireyler, baskının gerçek nedenlerini, mekanizmalarını ve etkilerini belirsizleştiren ve ortadan kaldıran egemen kavramları kullandıklarında yapısal gaslighting'e (gerçeği çarpıtma) katılırlar. Yapısal baskılar, yaygın eşitsizliklerin nedenlerini baskı altındaki grupların kendi kusurlarına atfeden ve bu şekilde sürdüren güç mekanizmaları aracılığıyla devam ettirilmektedir (Berenstain 2020).

Berenstain'e (2020) göre feminist felsefenin ciddi bir "beyaz feminizm" sorunu vardır. Fricker'in (2007) kitabı, bu sorunun örneklerinden biridir. Fricker'in yorumsayıcı adaletsizlik konusundaki yaklaşımının yapısal gerçeği çarpıtma ile ilişkisi, "beyazlaştırılmış" tek yönlü bir çerçeve kullanması ve diğer kadınların katkılarını yok sayması ile ortaya çıkmaktadır (Berenstain 2020). Fricker "Beyaz Kadın'ın problemleri" yaklaşımının mükemmel bir örneğidir. Nitekim Fricker, siyah, kahverengi, yoksul ve işçi sınıfından kadınlar, yerli halklar, engelliler ve belgelenmiş yasal statüsü olmayanlar gibi belirli kadın gruplarını en savunmasız gruplar olarak *konumlandırılan yapısal koşulları* göz ardı etmektedir. Bu durum, epistemik adaletsizliğin sadece "beyaz kadınlar" üzerindeki etkisine odaklanılmasına neden olmakta ve toplumsal cinsiyetin ırkçılık, engellilik, vatandaşlık ve kapitalizmin yarattığı ekonomik savunmasızlıkla kesiştiği noktaları dikkate almamaktadır (Berenstain 2020).

Böylelikle, feminist yaklaşımla bu adaletsizliklerin farklı boyut ve etkileri analiz edilmiş ve bilgi sistemlerinin kendisinde de yapısal ve köklü değişiklikler yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Nitekim, toplumsal cinsiyet çalışmalarında istatistiksel yöntemlerin ve göstergelerin kullanımı, teknik

bilginin siyasi tartışmaların yerini alması gibi bir eğilim de ortaya koymaktadır. Sayısal ölçümler, bağlam ve tarih detaylarına ihtiyaç duymadan anlaşılabilir bir dünya sunmayı vadeder. Bileşenler belirli kriterlere göre karşılaştırılabilir ve sıralanabilir. Bu bilgi genellikle nesnel ve bilimsel olarak sunulur, ancak yorumlar sayılar arkasında gizli kalır ve nadiren açıkça ifade edilir (Merry 2009).

Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (EIGE Gender Equality Index)

20 Aralık 2006 tarihli 1922/2006 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Tüzüğü ile kuruluşu resmileşen Avrupa Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (European Institute for Gender Equality – EIGE), Avrupa Birliği (AB)'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, izlenmesi, değerlendirilmesi ve teşvik edilmesi amacıyla 2007 yılından itibaren aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir. AB ve ötesinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve farkındalığı adına çalışmalarını yürüten EIGE'nin organizasyon şeması karar alma organı olan Yönetim Kurulu (Management Board), danışma organı olan Uzmanlar Forumu (Experts' Forum) ve çeşitli idari, mali, araştırma ve teknik birimlerin ve ekiplerin bağlı çalıştığı Direktör'den oluşmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi'nin Kısaca Tarihçesi

EIGE'nin toplumsal cinsiyet alanında uzman araştırmacıları, analistleri, veri bilimcileri ve istatistikçilerinden oluşan, uzman ekiplerin hazırladığı bu endeks, ilk olarak 2013 yılında yayınlanmıştır. 2013'ten bu yana 2015, 2017, 2019, 2020, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında yayınlanan Cinsiyet Eşitliği Endeksi, başta AB ülkeleri olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını izlemeyi ve ilerleme kaydetmeyi hedefleyen tüm ülkelerin kullanımına açıktır. Bu

anlamda politika yapıcılar, hükümetler, akademisyenler, araştırmacılar, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler tarafından kullanılabilen bu endeks; politika yapım ve iyileştirme süreçlerine, bilimsel çalışma ve araştırmalara bilgi sağlamakla birlikte, medya ve kamuoyu düzeyinde de toplumsal cinsiyet eşitliği için farkındalık oluşturmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi'nin Çerçevesi ve Metodolojisi

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi, toplumsal cinsiyet eşitliğini geniş bir yelpazede değerlendirmeyi öne çıkaran bir teorik çerçeve üzerine kuruludur. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğini birbiri ile ilişkili ve çeşitli yönlerden kapsayan altı ana boyut ve iki ek boyut üzerinden 31 gösterge temelinde ölçer. Bu yönüyle uluslararası endekslerden çok daha fazla sayıda gösterge ile ön plana çıkmaktadır. “Core domains” olarak ifade edilen 6 ana boyut; çalışma (work), para (money), bilgi (knowledge), zaman (time), güç (power) ve sağlık (health)’tan oluşurken; “additional domains” olarak ifade edilen alt boyutlar; şiddet (violence against women) ve kesişen eşitsizlikler (intersecting inequalities)’ten oluşur (EIGE 2023). Bu alanlar kapsamlı bir literatür taraması ve Avrupa genelindeki cinsiyet uzmanlarıyla gerçekleştirilen açık diyalogların ardından belirlenmiştir (Permanyer 2015).

Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat), ulusal istatistik kurumları, EIGE'nin kendi veritabanı ve Avrupa Sosyal Anketi gibi özel araştırmalardan elde edilen verilerin kullanılmasıyla hesaplanan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi, tek bir kategorideki performansı değil, birden fazla kategoriye içererek daha geniş ve kapsamlı bir değerlendirme sunan karma bir endeks olup, nicel bir metodolojiye dayanmaktadır.

6 ana boyut ve 2 alt boyutta belirlenen göstergelerin ardından veri setleri oluşturulmuştur. Veriler, farklı göstergelerin farklı ölçeklerde olmasının etkilerini ortadan kaldırmak ve farklı göstergeler arasındaki

karşılaştırılabilirliği sağlamak için belirli bir standart üzerinden normalize edilmiştir. İstatistiksel analizlerde normalizasyon; farklı metriklerin aynı ölçek üzerinde karşılaştırılabilmesi için verilerin düzenlenmesi işlemi ifade etmektedir. Ardından uzman görüşü ve istatistiksel analizlerden yararlanılarak göstergelerin endeks üzerindeki etkisini belirleyen ağırlıklar, her bir göstergenin önemine göre atanmıştır. Normalize edilmiş veriler ve ağırlıklar kullanılarak her bir ana alan için bileşik skorlar hesaplanmaktadır. Her ana alanın skoru, toplam endeks skoruna katkıda bulunmaktadır. Nihayetinde, hesaplanan skorlar, AB üye ülkeleri arasındaki cinsiyet eşitliği durumunu analiz etmek ve raporlamak için kullanılmaktadır.

EIGE'nin endeksi, ülkelerin toplumsal cinsiyet eşitliği performansını 0-100 arasında bir skorla değerlendirmektedir. Yüksek skorlar, daha yüksek düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğini ifade etmektedir. Ayrıca endeksin hesaplanmasında kullanılan çok değişkenli istatistiksel analizler, eğitim, işgücü piyasası, gelir, zaman kullanımı, güç ve sağlık gibi ana boyutlardan oluşan alt endekslerin belirli ağırlıklarda birleştirilmesi yoluyla hesaplama yapmayı sağlayan ağırlık ortalamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı boyutlardan elde edilen verilerin birleşik bir endeks oluşturmak için dönüştürülmesi ve ağırlıklandırılması sürecinde kullanılan Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis-PCA) ve eksik verilerin tamamlanması (missing data imputation) olarak özetlenebilir (Gender Equality Index 2017, Methodological Report) (di Bella 2023).

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi'nin Diğer Endekslerle Karşılaştırması

EIGE'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi'ni diğer önemli uluslararası kuruluşlarca hazırlanan cinsiyet endeksleri ile karşılaştırdığımızda ilk olarak, UNDP tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi

(Gender Inequality Index- GII); üreme sağlığı, güçlendirme ve işgücü piyasası olmak üzere üç ana boyutta toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ölçmektedir. Küresel düzeyde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini değerlendirmek ve ülkeler arasındaki farkları vurgulamak için kullanılan bu endeks 0 ile 1 arasında değer alır. 0 tam eşitliği ifade ederken 1 maksimum eşitsizliği ifade etmektedir (UNDP t.y). Yine UNDP'nin geliştirdiği Toplumsal Cinsiyet Sosyal Normlar Endeksi (Gender Social Norms Index- GSNI); toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki sosyal normları ve önyargıları ölçerek, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşma yolundaki engelleri belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu anlamda, toplumsal cinsiyet normlarının bireylerin cinsiyet eşitliğine ilişkin tutumlarını ve algılarını nasıl şekillendirdiğini değerlendirmek amacıyla oluşturulan bu endeks, toplumsal cinsiyet normlarına ilişkin tutumları 0-100 arasında bir ölçekte değerlendirmektedir. Ölçüm sonucuna göre; daha yüksek skorlar daha fazla cinsiyet eşitliğini yansıtmaktadır (UNDP t.y). Uluslararası toplumsal cinsiyet eşitsizliği endekslerinin gelişimi açıklanırken ele alındığı gibi WID, kadınların ekonomik kalkınmaya katkılarını vurgularken (Kardam 1987), GAD daha kapsayıcı bir perspektifle toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sosyal, ekonomik ve politik boyutlarını sorgulamaktadır (Cornwall ve Rivas 2015; Beck 2017; Abou-Habib ve diğerleri 2020). Bu çerçeveden bakıldığında, UNDP'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII) ve Toplumsal Cinsiyet Sosyal Normlar Endeksi (GSNI) cinsiyet eşitliği ölçütlerinde kadınların güçlendirilmesini önemli bir kriter olarak ele almaktadır. Ancak GAD perspektifi dikkate alındığında, bu endekslerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dönüştürücü bir şekilde ele alıp almadığı sorgulanabilir. Özellikle GSNI, cinsiyet eşitliği normlarını sosyal tutumlar üzerinden değerlendirirken bu normların yapısal ve kurumsal dönüşüm boyutlarına sınırlı bir bakış sunmaktadır. Yapabilirlik yaklaşımı çerçevesinden baktığımızda ise, GII üreme sağlığı ve işgücüne katılım gibi göstergelerle kadınların hak ve fırsat eşitliğine sahip olup olmadığını ölçmekte, ancak bu göstergelerin bireylerin

yaşamlarını ne ölçüde dönüştürebildiğini analiz etmemektedir.

EIGE Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi'nin bu çalışmada ele aldığımız endekslerden temel farkı, küresel düzeyde analiz ve ölçüm sunmak yerine AB üye devletleri ölçeğinde sonuçlar sunmasıdır. Bu durum, söz konusu endekste bölgesel düzeyde ölçümlemesiyle bir avantajken, küresel düzeyde karşılaştırma yapma adına bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, endekste analiz edilen 27 AB üyesi her ülkede veri toplama ve raporlama standartları arasında dikkate değer farklar mevcuttur. Toplumsal cinsiyet eşitliği adına yetersiz, eksik, tutarlı ve karşılaştırılabilir veri kıtlığının küresel bir sorun olduğunu iddia etmek hatalı olmayacaktır.

EIGE Endeks'in toplumsal cinsiyet eşitliğini 6 ana boyut ve 2 alt boyutta çok boyutlu olarak ölçmesi diğer uluslararası endekslere nazaran daha geniş bir kapsama işaret etse de toplumsal cinsiyet eşitliğinin kültürel ve sosyal boyutları, endeksin ölçüm çerçevesinde yeterince ele alınmamaktadır. Yukarıda değinildiği gibi, endeksin alt boyutlarından biri olan kişisel eşitsizlikler epistemik adaletsizlik kavramı altında oldukça önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu boyut, yalnızca cinsiyetin değil aynı zamanda yaş, eğitim düzeyi, ülkeye göç geçmişi gibi diğer demografik ve sosyal özelliklerin de toplumsal eşitsizlikleri nasıl etkilediğini anlamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. EIGE endekste, endeksin diğer ana boyutlarına (çalışma, para, bilgi, zaman, güç ve sağlık) dâhil edilerek, her bir boyutta toplumsal cinsiyetin yanı sıra kişisel kimliklerin eşitsizlikler üzerindeki etkisi ölçülmektedir. Örneğin; sağlık boyutunda yaş ve engellilik durumunun kadınların sağlık hizmetlerine erişimini nasıl etkilediği, siyasi ve ekonomik alanda karar alma süreçlerine katılımında farklı grupların temsil durumu gibi kişisel faktörleri endeksin genel hesaplamasına entegre eder (EIGE 2022).

Diğer yandan, EIGE'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi, GAD yaklaşımına daha yakın bir perspektifle, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin,

ekonomik, sosyal ve politik alanlarda çok boyutlu olarak değerlendirilmesine olanak tanır. Örneğin, EIGE'nin güç (power) ve zaman (time) gibi boyutları, kadınların kamusal alandaki katılım eksikliklerini ve özel alandaki yüklerini ölçerek cinsiyet rollerinin yeniden değerlendirilmesine zemin hazırlar. Bu yönüyle, WID'nin sınırlı ekonomik odaklanmasından öte, GAD perspektifiyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin çok daha geniş bir bağlamda analiz edilmesini mümkün kılar. Bu yaklaşımların yanı sıra, kavramsal analizlerde yer verdiğimiz yapabilirlik perspektifinden EIGE'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'ne baktığımızda diğer endekslere nazaran toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bireylerin potansiyellerini nasıl etkilediğini değerlendirme yönünde ve bireylerin kaynaklara erişimlerinin ötesinde bu kaynaklarla ne yapabildiklerini ölçmesiyle daha geniş bir çerçeve sunduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, UNDP'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (GII)'nde kadınların işgücüne katılımı yalnızca sayısal olarak değerlendirilirken, EIGE Endeksi'nin "zaman" boyutunda, kadınların iş ve aile yaşamında harcadıkları zamanı değerlendirmesiyle iş dışındaki zamanlarını nasıl kullanabildiklerini, kişisel gelişim, eğitim ya da sosyal katılım gibi alanlarda kendilerini ne kadar gerçekleştirebildiklerini anlamaya olanak sağlayabilir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nin Eleştirisi

Feminist bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, endeksin içerik ve yöntemleri bazı eleştirileri beraberinde getirmektedir. Endeksin kesişimsel eşitsizlikleri nasıl ele aldığı, feminist teorinin kesişimsellik ve yapısal eşitsizliklere dair vurgularına ne ölçüde yanıt verdiği oldukça tartışmalıdır. Verloo (2006), AB politikalarının kesişimsellik boyutunu sadece kategorik olarak ele aldığını ve bu yüzeysel yaklaşımın eşitsizliklerin gerçek boyutlarını anlamakta yetersiz kaldığını belirtmektedir (Verloo 2006). Ek olarak, Crenshaw (1989) kesişimsel kimliklerin (cinsiyet, etnisite, sınıf vb.) ayrılmaz doğasını ele

alır ve bu kimliklerin ayrı kategoriler olarak analiz edilmesinin eksikliklerini vurgular. EIGE'nin sunduğu bu kesişimsel yaklaşım feminist araştırmacılara göre, eşitsizliklerin kesişimsel dinamiklerini ve bu dinamiklerin etkileşimsel doğasını gölgede bırakmaktadır. Kesişimsellik unsurunun kategorik ve yüzeysel bir şekilde alınmasının yanında yapısal eşitsizliklerinin analizi de dikkate değer bir sınırlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Feminist teori, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yapısal bir mesele olarak ele alır; yani bireylerin sosyal, ekonomik ve politik bağlamlarla şekillenen deneyimleri arasındaki karmaşık ilişkilere odaklanır. Toplumsal yapının analizinde kesişimsellik kuramını derinlemesine ele alan Walby (2007)'e göre, toplumsal eşitsizlikler yalnızca cinsiyet veya etnisite gibi ayrı kategorilerde değil, yapısal boyutta ele alınmalıdır.

EIGE endeksin kesişimsel eşitsizlik alt boyutunda ekonomik ve sosyal faktörlerin ayrı kategoriler olarak ele alınması, Fraser (1997) gibi feminist araştırmacıların ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısal eşitsizliklerin birbirinden bağımsız ele alınmasının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini anlamayı engellediği iddiası çerçevesinde tartışılabilir. Bu bağlamda, EIGE'nin endeksi eşitsizlikleri bireysel demografik veriler üzerinden ele alarak, eşitsizliklerin arka planındaki yapısal nedenlere daha sınırlı bir şekilde odaklanmaktadır. Dahası, Carastathis (2014), kesişimselliğin yalnızca toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf gibi kategorilerin birbirini etkileyen bileşenler olarak değerlendirilmesini değil, aynı zamanda bunların toplumsal yapılarla nasıl kesiştiğinin anlaşılmasını gerektiğini vurgular. EIGE gibi TCE indekslerinin çoğunlukla evrensel bir eşitlik anlayışını dayattığını ve bireysel düzeyde ayrımcılığı ön plana çıkarırken, bireylerin etkileşimde bulunduğu kurumsal, toplumsal ve ekonomik yapıları ihmal ettiğini savunur. Ona göre bu durum, feminist eleştirinin öne sürdüğü çok katmanlı baskı dinamiklerini göz ardı etmekte, bu kategoriler toplumsal yapılardaki karşılıklı ilişkileri analiz edememekte ve endekslerin yapısal ve kesişimsel eşitsizlikleri yeterince kapsamayan yaklaşımları toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için yeterli analitik

derinliği sunmaktadır (Carastathis 2014). Collins (2000), kesişimsellik kuramı çerçevesinde marjinal grupların karşılaştığı çoklu ayrımcılıkları analiz etmenin önemini vurgulamakta ve toplumsal cinsiyet eşitliği analizlerinde bu perspektifin eksikliğini eleştirmektedir.

Her ne kadar kesişimsellik bir değişken olarak yer alsada endekste bazı grupların ve deneyimlerin yeterince temsil edilmemesi gibi sınırlamalardan bahsetmemiz mümkündür. Özellikle, göçmen kadınlar, engelli bireyler ve diğer marjinal grupların verilerinin eksik veya yetersiz olması, endeksin kapsayıcı olmadığına ve yetersiz temsile işaret etmektedir. Yine verilerin bölgelere göre ayrıştırılmamış olması, daha az gelişmiş bölgelerdeki kadınların seslerinin duyulmamasını da beraberinde getirmektedir. EIGE'nin kesişimsel eşitsizlikler boyutunda, örneğin göçmen kadınlar veya etnik azınlıklara dair verilerin bulunması önemlidir ancak bu verilerin nasıl toplandığı ve hangi varsayımlara dayandığı üzerine düşünmek de kritik bir noktadır. Bu durum da teorik bölümde belirtilen toplumsal cinsiyete dayalı bilginin yayılımında birinci epistemik adaletsizlik boyutu olan tanıklık adaletsizliği problemine işaret etmektedir. Çünkü, feminist bilgi kuramcıları, epistemik adaletin sağlanabilmesi için bilgi üretim süreçlerinin demokratikleşmesi ve farklı toplumsal grupların bilgi üretimine dahil edilmesi gerektiğini vurgular. Medina'nın epistemik adalet anlayışı, toplumların sosyal ve bağlamsal yapılarını göz önünde bulundurmanın önemini vurgular ve tanınma kurallarının düzgün işlemediği durumlarda, marjinal grupların epistemik katkılarının anlaşılmasının imkansız hale geldiğini savunur. Bu çerçevede, göçmen kadınlar gibi kesişimsel kimliklere sahip grupların seslerinin duyulmaması, sadece veri eksikliklerinden değil, aynı zamanda toplumların yorumlayıcı topluluklara bölünmesinin ve her topluluğun farklı bir epistemik deneyime sahip olmasının sonucudur.

Medina (2018b)'ya göre, bu “sessizlikler” ve yorumlayıcı boşluklar, toplumsal bağlamdan bağımsız, tek tip bir şekilde tanımlandığında yanlış tarif edilir. Benzer şekilde, Berenstain (2020) da bu dar perspektifin, kesişimsel

kimliklerin yaratmış olduğu farklılıkların ve zorlukların anlaşılmasını engellediğini iddia eder. Berenstain, Fricker'in hermeneutikal adaletsizlik konusundaki yaklaşımını eleştirirken, bu durumun marjinal grupların epistemik katkılarının ve bilgilerinin sistematik olarak göz ardı edilmesine yol açar. Sonuç olarak, Berenstain feminist teorinin daha kapsayıcı olması gerektiğini ve kesişimselliğin, feminist analizlerin merkezine yerleştirilmesi gerektiğini savunur (Berenstain 2020). Özellikle veri eşitsizliği bağlamında bu eleştirilere baktığımızda, farklı gruplara dair veri toplama süreçlerinin yetersizliği, bu grupların yaşadığı deneyimlerin ve karşılaştıkları zorlukların yeterince temsil edilmemesine yol açar. Örneğin, cinsiyet temelli bir veri setinin, sadece beyaz kadınların cinsiyet deneyimlerine odaklanması, siyah veya göçmen kadınların yaşadığı cinsiyetle ilişkili sorunları görünmez kılar. Bu durum, kadınların cinsiyet temelli eşitsizliklere maruz kalma biçimlerini ve bu eşitsizliklerin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini anlamayı zorlaştırır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi kesişimsellik unsurunun yanı sıra, uluslararası toplumsal cinsiyet eşitsizliği endekslerinin gelişimleri açıklanırken ele alınan WID, GAD ve yapabilirlik yaklaşımı bağlamında da tartışmalı yanları vardır. EIGE Endeksi, özellikle “çalışma” ve “para” boyutlarında kadınların iş gücüne katılımı ve ekonomik güçlenmesini ele alır. WAD, kadınların üretken rollerine odaklanırken, EIGE'nin Endeksi ekonomik göstergeleri kadınları kalkınma sürecinde aktör olarak ele almaktan ziyade, sadece sayısal göstergelerle sınırlı bir şekilde değerlendirir. EIGE Endeks, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sosyoekonomik ve kültürel dinamiklerle birlikte ele almayı öneren GAD yaklaşımına “zaman”, “güç”, ve “bilgi” gibi boyutlarda toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesine yönelik veriler sunarak yanıt verse de, AB içindeki farklı sosyoekonomik bağlamlar adına kapsamlı bir analiz sunmadığının altını çizmek gerekir. Yapabilirlikler yaklaşımı bağlamında ise, yukarıda değinildiği gibi EIGE Endeks'in geniş bir çerçeve sunduğunu iddia etmekle beraber, bireylerin potansiyellerini

geliştirme yetilerini doğrudan ölçmektense, genellikle erişim ve katılım gibi dolaylı göstergelere odaklandığını söyleyebiliriz.

Diğer yandan, söz konusu boyutları değerlendirmek için kullanılan belirli kriterler ve göstergeler de sorgulanması gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İş boyutunda işgücüne katılım ve mesleki ayrımcılık, para boyutunda gelir farkları, bilgi boyutunda eğitim seviyeleri, zaman boyutunda bakım ve ev işleri, güç boyutunda siyasi ve ekonomik karar alma, sağlık boyutunda ise yaşam beklentisi ve sağlık hizmetlerine erişim gibi göstergeler yer almaktadır. Avrupa Birliği'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi'nin göstergeleri değerlendirildiğinde, her şeyden önce tamamen neoliberal bir yaklaşımla kadınların ekonomiye daha iyi entegrasyonunu hedefler bir görünümünde olduğu, herhangi bir makroekonomik eleştirinin söz konusu olmadığı görülmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, çalışma başlığı altında sadece kadınların iş gücüne katılımı ve kadın ve erkeklerin istihdam oranları değerlendirilmeye alınmaktadır. Yine zaman boyutunda ücretli ve ücretsiz işler değerlendirmeye alınırken, ekonomik güç kadınların ve erkeklerin üst düzey yöneticilik gibi pozisyonları çerçevesinde ölçülmektedir. Dolayısıyla burada bazı göstergelerin seçimi, diğer göstergelerin de dışarıda bırakılması anlamına gelmektedir. Göstergelerin bazılarının her ülkede aynı şekilde uygulanabilir olmaması ve her ülkede söz konusu göstergelerde farklı politika ve uygulamaların olması endeksin metodolojisine yönelik çeşitli sorular doğurmaktadır. Gösterge seçimlerinin metodolojiyle bağlantısı, endeksin her bir boyut için belirlediği göstergelerin, belirli ağırlıklarla bir araya getirilmesi sonucu toplam bir eşitlik skoru hesaplanmasıyla bağlantılıdır (Schmid ve Eliot 2023). Yani, göstergeler arasındaki ağırlıkların belirlenmesinde ülkeler arası politika ve uygulamaların farklılıkları bir kıstas olarak ele alınmamakta ve bu ağırlıklar ülkeler arası farklılıkları yeterince yansıtamamaktadır. Bu anlamda istatistiksel ölçümlerde nicel veriler kadar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin niteliksel boyutlarının önemli olduğunun ve tartışılması gerektiğinin altını

çizmek gerekir. Feminist araştırmacılara göre, yalnızca nicel verilere dayalı analizler, belirli grupların sosyal ve kültürel bağlamlarının göz ardı edilmesine neden olabilir. Harding (1993), toplumsal cinsiyet araştırmalarında niteliksel verilerin önemine dikkat çeker. Harding, yalnızca nicel analizlere dayalı endekslerin toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında eksik ve sınırlı bir bakış açısı sunduğunu savunur. Niteliksel verilerin, kadınların ve marjinalleşmiş grupların bireysel deneyimlerini, toplumsal normlara karşı duruşlarını ve sosyal yapılarla ilişkilerini anlamada kritik bir rol oynadığını ileri sürer. Ona göre, niteliksel veri eksikliği, kadınların günlük yaşamlarındaki eşitsizlikleri görünmez hale getirebilir.

EIGE endeksi, AB ülkelerinden elde edilen verilere dayanmakta olup, EIGE'nin kullandığı veri kaynakları bahsedildiği gibi çoğunlukla Avrupa'daki resmi istatistiklerden elde edilmektedir. Bu durum, epistemik adaletsizlik çerçevesinde özellikle göçmen ve azınlık grupların deneyimlerinin yeterince temsil edilmediği eleştirisine yol açar. Feminist eleştiriler, yerel topluluklardan ve sivil toplum örgütlerinden daha geniş veri kaynakları kullanılarak analizlerin kapsayıcılığının artırılabilirliğini savunmaktadır (Yuval-Davis 2006). Walby (2009), toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmalarında veri çeşitliliğinin önemini vurgular ve Avrupa merkezli verilerin sınırlılığını eleştirir. Özellikle göçmenlerin, azınlıkların ve farklı sosyoekonomik grupların yaşadığı toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin resmi istatistiklerle yeterince temsil edilmediğine dikkat çekmekte, feminist metodoloji çerçevesinde daha geniş veri kaynaklarının kullanılmasını önermektedir. Mohanty (2003) ise, verilerin kültürel ve coğrafi çeşitliliği içermesi gerektiği yönündeki vurgular ve Batı merkezli toplumsal cinsiyet analizlerine eleştirel bir bakış sunar. Özellikle azınlık grupların deneyimlerinin Batı merkezli verilerle yeterince temsil edilmediğine vurgu yapmakta ve yerel topluluklardan gelen verilerin önemine işaret etmektedir.

Feminist araştırmacıların, veri çeşitliliğinin sınırlılığına yönelik

eleştirilerini de epistemik adaletsizlik bağlamında ele almak mümkündür. Yuval-Davis ve Mohanty'nin eleştirileri, Batı merkezli veri toplama süreçlerinin marjinal grupların ihtiyaçlarını ve yaşadıkları toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yansıtmada yetersiz kaldığını ortaya koyar. Bu durum, tanıklık adaletsizliğine yol açarak, belirli grupların deneyimlerinin dikkate alınmadığı bir bilgi üretim süreci yaratır. Göçmen, etnik azınlık ve diğer marjinal grupların toplumsal cinsiyet eşitsizliği deneyimleri, çoğunlukla ana akım veri toplama yöntemleriyle (örneğin, resmi istatistikler) sınırlı kalmakta, bu grupların deneyimlerinin ve ihtiyaçlarının mevcut bilgi sistemleri içinde anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Mohanty ve Walby'nin çalışmalarına dayanarak, yorumlayıcı adaletsizlik kavramı burada öne çıktığını iddia edebilir. Endekslerde kesişimsel kimlikler yeterince dikkate alınmadığında, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı dar bir perspektiften ele alınmış olur. EIGE endeksinin, AB içindeki coğrafi ve kültürel çeşitliliği ne ölçüde dikkate aldığına dair somut ve ölçülebilir bir bilgiye ulaşılamaması, kapsayıcı bir toplumsal cinsiyet eşitliği analizi sunamadığı bağlamında bir diğer eleştiri olarak öne sürülebilir.

Sonuç olarak, EIGE ve diğer uluslararası kuruluşlarca hazırlanan TCE endekslerine yönelik eleştirel literatür oldukça kısıtlı olmakla birlikte, bu araştırmada endeks hesaplanması ve ölçümünün teknik boyutundan ziyade EIGE endeksin verileri, göstergeleri, boyut ve kapsamı adına özgün bir değerlendirme ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda EIGE'nin endeksinin hem güçlü yönleri hem de geliştirilmesi gereken alanları olduğunu iddia etmemiz mümkündür. Öncelikle AB ölçeğinde her ülkenin yetersiz, eksik ve güvenilir veri sorununa yapısal ve prosedürel çözümler getirilmeli ve endeksin metodolojisine yönelik istatistiki ve teknik analizlerin ötesinde daha derinlemesine bir anlayış geliştirilmelidir.

EIGE endeksinin, AB düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin daha etkin bir şekilde izlenmesi ve teşvik edilmesi adına sunduğu önemli katkıların altını çizmekle beraber, AB'nin bu alanda kadın sivil toplumuna ve toplumsal cinsiyet

eşitliği konusundaki araştırma ve çalışmalara yönelik destek ve çabalarını artırması gerektiğini söyleyebiliriz. Ancak, AB ülkelerinde, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik hükümet politikaları farklılığından kaynaklı olarak veri kalitesi ve tutarlılığındaki farklar, endeks ölçüm sonuçlarına eleştirel bakış ve soruları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin ölçümü konusunda bölgesel ve uluslararası karşılaştırmaların avantaj ve dezavantajları, bu çalışmanın sınırlarını aşmakla birlikte, yeni bir araştırma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Göstergeler, özellikle sıralama ve sayısal veriler kullananlar, nesnel bir doğruluk izlenimi vererek karşılaştırmaları kolaylaştırır. Göstergelerin gücünün temel boyutlarından biri, karmaşık ve bağlama bağlı değişken olguları açık, net ve kişisel olmayan ölçümlere dönüştürme iddialarıdır. Göstergeler, kolayca erişilebilen ve standartlaştırılmış bilgi biçimleri üretme teknolojisi olarak işlev görür. Ancak, bu göstergeler genellikle politik ve kuramsal kökenlerini, sosyal değişim ve aktivizmle ilgili birçok farklı teorik yaklaşımı göz ardı etmeleri ve anaakım Batı merkezli kavramsallaştırmaları sürekli yeniden üretmeleriyle eleştirilmektedir. Ayrıca, ölçme ve sayma yöntemleri de genellikle şeffaf değildir. Dolayısıyla istatistiksel ölçümler ve göstergeler bilgi üretiminde çok önemli araçlar haline gelmiştir ve yeni kategoriler oluşturur. Öyle ki bir gösterge, ölçtüğü olguyu yaratabilir; yani, ölçüm süreci, olgunun kendisini şekillendirebilir. Dahası, sayımı yapılacak veriler, hangi grupların ve organizasyonların bu sayımı yapma kapasitesine sahip olduğuna bağlıdır (Merry 2009).

Mevcut küresel endeksler incelendiğinde, Küresel Kuzey'deki kadınların ekonomik fırsatlar, eğitim ve sağlık açısından genellikle "iyi durumda" olduğu, *benzer ekonomik gelişmişlik seviyesine sahip ülkeler*

arasında ise çok az düzeyde farklılıkların olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, özellikle endekslerin cinsiyet farklarına (örneğin, Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi gibi) odaklanmak yerine, mutlak başarı düzeylerini (örneğin, EIGE'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi gibi) dikkate aldığı durumlarda geçerlidir. Diğer bir deyişle, EIGE indeksinde olduğu gibi, farklı göstergelerin ve kavramsal çerçevelerin kullanılmaması, benzer ekonomik gelişmişlikteki kadınları sürekli olarak "iyi durumda" göstererek, bir epistemik adaletsizliğe neden olmakta, toplumsal cinsiyete dayalı birçok farklı alt alanın incelenmesine ve ihtiyaç duyulan alanlarda ilerlemeye bizzat engel oluşturabilmektedir.

Kaynakça

- Abou-Habib, Lina, Valeria Esquivel, Anne Marie Goetz, Joanne Sandler ve Caroline Sweetman. "Introduction: Gender, development, and Beijing +25," *Gender & Development* 28, no. 2, (2020): 223-237.
- Arat, Zehra F. Kabasakal. "Feminisms, women's rights, and the UN: Would achieving gender equality empower women?" *American Political Science Review* 109 no.4, (2015): 674-689.
- Bardhan, Kalpana, and Stephan Klasen. "UNDP's gender-related indices: A critical review," *World Development* 27, no.6 (1999): 985-1010.
- Beetham, Gwendolyn, and Justina Demetriades. "Feminist research methodologies and development: Overview and practical application," *Gender & Development* 15, no.2 (2007): 199-216.
- Beck, Erin. "What a feminist curiosity contributes to the study of development," *Studies in Comparative International Development* 52, (2017): 139-154.
- Berenstain, Nora. "White feminist gaslighting," *Hypatia* 35, no.4 (2020): 733-

758.

Beteta, Hanny Cueva. "What is missing in measures of women's empowerment?" *Journal of Human Development* 7, no. 2 (2006): 221-241.

Bongaarts, John. "Population policy options in the developing world," *Science* 263.5148 (1994): 771-776.

Carastathis, Anna. "The concept of intersectionality in feminist theory," *Philosophy compass* 9, no. 5 (2014): 304-314.

Chant, Sylvia. "Re-thinking the 'feminization of poverty' in relation to aggregate gender indices," *Journal of Human Development* 7, no. 2 (2006): 201-220.

Collins, Patricia Hill. *Black feminist thought: Knowledge, consciousness, and the politics of empowerment* (2. Basım Routledge, 2000).

Cornwall, Andrea, and Althea-Maria Rivas. "From 'gender equality and 'women's empowerment' to global justice: reclaiming a transformative agenda for gender and development." *Third World Quarterly* 36, no.2 (2015): 396-415.

Crenshaw, Kimberlé, "Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine," in *Feminist theory and antiracist politics* (University of Chicago Legal Forum, 1989, 139-167).

di Bella, Enrico. "The Main Indicators of Gender (in) Equality." *Measuring Gender Equality* (2023): 61.

Dotson, Kristie. "Conceptualizing epistemic oppression." *Social Epistemology* 28, no.2 (2014): 115-138.

Ellsberg, Mary, Henrica AFM Jansen, Lori Heise, Charlotte H. Watts ve Claudia

Garcia-Moreno. “Intimate partner violence and women’s physical and mental health in the WHO multi-country study on women’s health and domestic violence: An observational study. *The Lancet* 371, no. 9619, (2008): 1165–1172.

EIGE. Gender Equality Index Report (European Institute for Gender Equality, 2022), <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022> (Son erişim tarihi: 7.11.2024).

EIGE. Gender Equality Index Report (European Institute for Gender Equality, 2023), <https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023> (Son erişim tarihi: 7.11.2024).

Folbre, Nancy. “Measuring care: Gender, empowerment, and the care economy,” *Journal of Human Development* 7, no. 2, (2006): 183-199.

Frega, Roberto. “José Medina, The Epistemology of Resistance.” *European Journal of Pragmatism and American Philosophy* 5, no. 1 (2013): 352.

Fricke, Miranda. *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing* (Oxford University Press, 2007)

Fraser, Nancy. *Justice interruptus: Critical reflections on the “postsocialist” condition* (New York: Routledge, 1997).

Harding, Sandra “Rethinking standpoint epistemology: What is ‘strong objectivity’?” L. Alcoff ve E. Potter (der.) içinde *Feminist epistemologies* (49–82) (Routledge, 1993).

Hausmann, Ricardo. “The global gender gap report 2008.” World Economic Forum, 2008. <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2006/> (Son erişim tarihi: 07.11.2024)

Jaquette, Jane. S. Women/gender and development: “The growing gap between theory and practice”. *Studies in Comparative International Development*,

52, (2007): 242–260.

Kardam, Nüket. “Social theory and women in development policy”. *Women & Politics* 7, no.4, (1987): 67–82.

Klasen, Stephan. UNDP’s gender-related measures: Some conceptual problems and possible solutions. *Journal of Human Development* 7, no.2, (2006): 243–274.

Lombardo, Emanuele., & Verloo, Mieke. Institutionalizing intersectionality in the European Union? *International Feminist Journal of Politics* 11, (2009): 478–495.

Medina, Jose. Misrecognition and epistemic injustice. *Feminist Philosophy Quarterly* 4, no.4 (2018b).

Merry, Sally. “Engle. Measuring the world: Indicators, human rights, and global governance.” *Proceedings of the ASIL Annual Meeting*, no.103, (2009): 239–243.

Mohanty, Chandra Talpade “Under Western Eyes” revisited: Feminist solidarity through anticapitalist struggles”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28, no.2, (2003): 499–535.

OECD. SIGI 2019 global report: Transforming challenges into opportunities. Social Institutions and Gender Index (OECD Publishing, 2019). <https://doi.org/10.1787/bc56d212-en> (Son erişim tarihi: 07.11.2024)

Permanyer, Inaki. “A critical assessment of the UNDP’s Gender Inequality Index”. *Feminist Economics* 19, no.2 (2013a): 1–32.

Permanyer, Inaki. “Why call it “equality” when it should be “achievement”? A proposal to un-correct the “corrected gender gaps” in the EU Gender Equality Index”. *Journal of European Social Policy* 25, no.4 (2015): 414–430.

- Permanyer, Iñaki. “Are UNDP indices appropriate to capture gender inequalities in Europe?” *Social Indicators Research* 110, no.3 (2013b): 927-950.
- Schmid, Caitlin. B., & Elliot, Mark. “Why call it equality?” revisited: An extended critique of the EIGE Gender Equality Index. *Social Indicators Research* 168, no.1, (2023): 389–408.
- Schmid, Caitlin B, Rose Cook ve Laura Jones. “Measuring Gender Inequality in Great Britain: Proposal for a Subnational Gender Inequality Index,” *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 30, no 2, (2023): 580–606.
- Schüler, Dana. “The uses and misuses of the gender-related development index and gender empowerment measure: A review of the literature”. *Journal of Human Development* 7, no.2 (2006): 161–181.
- Sen, Amartya. *Equality of what? The Tanner Lecture on Human Values*. (Stanford University, 1979). https://ophi.org.uk/sites/default/files/Sen-1979_Equality-of-What.pdf (Son erişim tarihi: 07.11.2024)
- Spivak, Gayatri. C. “Can the subaltern speak?” In C. Nelson & L. Grossberg (Eds.), *Marxism and the interpretation of culture*, (University of Illinois Press 1988), 271–313
- UNDP Human Development report 2010: The real wealth of nations: Pathways to human development, (New York: UNDP, 2010)
- UNDP The Missing Piece: Valuing women’s unrecognized contribution to the economy, 2024, [https://www.undp.org/latin-america/blog/missing-piece-valuing-womens-unrecognized-contribution economy#:~:text=Valued%20at%20an%20hourly%20minimum,GDP%2C%20amounting%20to%2011%20trillion.](https://www.undp.org/latin-america/blog/missing-piece-valuing-womens-unrecognized-contribution-economy#:~:text=Valued%20at%20an%20hourly%20minimum,GDP%2C%20amounting%20to%2011%20trillion.) (Son erişim tarihi: 07.11.2024)
- UNDP (t.y.). Gender Inequality Index. <https://hdr.undp.org/data-center/>

thematic-composite-indices/gender-inequality-index#/indicies/GII (Son erişim tarihi: 07.11.2024)

UNDP (t.y.). Gender Social Norms Index. <https://hdr.undp.org/gender-social-norms-index> (Son erişim tarihi: 07.11.2024)

Unterhalter, Elaine. “Fragmented frameworks? Researching women, gender, education, and development”. In *Beyond Access Developing Gender Equality in Education*, (2005): 13–35.

Uyan Semerci, P. “Dev ve cüce aynı yolda: Yoksulluk ve pozitif özgürlükler”. In P. Uyan Semerci (Ed.), *İnsan hakları ihlali olarak yoksulluk*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 1-21.

Verloo, Mieke. “Multiple inequalities, intersectionality and the European Union”. *European Journal of Women’s Studies* 13, no.3 (2006): 211–228.

Verloo, Mieke., & van der Vleuten, A. *The discursive logic of ranking and benchmarking: Understanding gender equality measures in the European Union*. (1. Basım Routledge, 2009)

Walby, Sylvia. “The concept of intersectionality: A new approach to social structure?” *Sociology* 42, no.5 (2007): 1069–1086.

Walby, Sylvia. *Globalization and inequalities: Complexity and contested modernities*, (SAGE Publications, 2009).

World Economic Forum. *Global gender gap report 2022*. <https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2022> (Son erişim tarihi: 07.11.2024)

Yuval-Davis, N. “Intersectionality and feminist politics”. *European Journal of Women’s Studies* 13, no.3 (2006): 193–209.

Ursula von der Leyen Liderliğinde Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları (2019-2024)

Ayşegül Gökalp Kutlu

Kocaeli Üniversitesi

[ORCID: 0000-0003-4820-3141](https://orcid.org/0000-0003-4820-3141)

agokalp@gmail.com

Öz

Bu çalışma, Ursula von der Leyen'in Avrupa Komisyonu Başkanı olarak ilk döneminde mevcut bilgiyi değiştirme becerisini—epistemik ajansını—feminist duruş epistemolojisi bağlamında incelemektedir. Von der Leyen Komisyonunun eşitlik politikalarının göstergeleri olarak von der Leyen'in Komisyonerler Koleji'nde eşit temsil sağlama çabaları, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi'nin kabulü, Komisyonun kadınlara yönelik şiddet Direktifi ve İstanbul Sözleşmesi'ne taraf olma süreci ele alınmıştır. Çalışma, Komisyonun bu dönemdeki en belirgin başarısı olan temsilde sayısal eşitliğin sağlanmasının toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde atılacak yeterli bir adım olmadığını bilincindedir. Ancak, von der Leyen'in bu ilk politikaları epistemik bir dönüşüm yaratmak açısından önemlidir ve temsilde eşitlik ile sınırlı kalmayıp cinsiyete dayalı şiddet ve istihdamdaki eşitsizliklere de vurgu yapmaktadır. 2020-2025 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi, cinsiyet eşitsizliğinin kaynağı olarak toplumsal cinsiyet kalıplarına işaret etmekte ve bu kalıpların dönüştürülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, çalışma, von der Leyen'in 2019-2024 döneminde uyguladığı ve önceki AB politikalarından ayrılan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: AB toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, AB Komisyonu, epistemik adaletsizlik, epistemik ajans, Ursula von der Leyen

•••••

Geliş tarihi: 2 Ekim 2024 • Kabul tarihi: 15 Kasım 2024

•

Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 56-88
DOI: 10.46655/federgi.1559763

Gender Equality Policies in the European Union Under the Leadership of Ursula von der Leyen (2019-2024)

Ayşegül Gökalp Kutlu

Kocaeli University

[ORCID: 0000-0003-4820-3141](https://orcid.org/0000-0003-4820-3141)

agokalp@gmail.com

Abstract

This study relies on feminist standpoint epistemology and examines von der Leyen's epistemic agency - her ability to use resources as Commission President during her first term effectively to alter the existing knowledge framework. As indicators of the von der Leyen Commission's equality policies, this study focuses on her efforts to ensure equal representation in the College of Commissioners, the adoption of the Gender Equality Strategy, the Commission's Directive on violence against women, and the process of EU accession to the Istanbul Convention. The study acknowledges that achieving numerical equality in representation, the Commission's most prominent success, is insufficient for advancing gender equality. However, von der Leyen's initial policies are noteworthy for their potential to drive epistemic transformation as they extend beyond representation, also emphasizing gender-based violence and employment inequalities. In this context, the study examines von der Leyen's gender equality policies during the 2019-2024 period, marking a departure from previous EU gender equality policies.

Keywords: EU gender equality policies, EU Commission, epistemic injustice, epistemic agency, Ursula von der Leyen

•••••

Arrival date: 2 September 2024 • Acceptance date: 15 November 2024

•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • special issue/FEJUST • 56-88
DOI: 10.46655/federgi.1559763

Giriş

Ursula von der Leyen'in 2019 yılında Avrupa Komisyonunun ilk kadın başkan adayı olarak Avrupa Parlamentosunda (AP) yaptığı konuşma, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama konusundaki kişisel kararlılığını göstermesi açısından oldukça çarpıcıdır:

[...] Ve 40 yıl sonra, büyük bir gururla söyleyebilirim ki nihayet Avrupa Komisyonu Başkanlığı için bir kadın adayımız var.

[...]

Komisyonerler Kolejimde tam cinsiyet eşitliğini sağlayacağım. Üye Devletler yeterince kadın Komiser önermezse, yeni isimler istemekten çekinmeyeceğim. 1958'den beri 183 Komiser [görev yaptı]. Sadece 35'i kadındı. Bu [oran] %20'den az. Nüfusumuzun yarısını temsil ediyoruz. Hak ettiğimiz payı istiyoruz. Kadına yönelik şiddet hakkında

da açıkça konuşmamız gerekiyor. Avrupa Birliği'nde 5 kadından 1'i fiziksel veya cinsel şiddet görmüşse ve kadınların %55'i cinsel tacize uğramışsa, bu açıkça bir kadın sorunu değildir. Kadına yönelik şiddetin AB suçları listesine eklenmesini önereceğim. Ve Avrupa Birliği, İstanbul Sözleşmesi'ne katılmalıdır. (Ursula von der Leyen 2019a)

Von der Leyen, başkanlık gündemi olarak sunduğu 'A Union that Strives For More: My Agenda for Europe' (2019b)'da ise Yeşil Mutabakat ve Dijital Dönüşüm'ün yanında bir Eşitlik Birliği (A Union of Equality) hedefini de ortaya koymuş ve tüm başkanlık dönemi boyunca toplumsal cinsiyet eşitliği von der Leyen'in vizyonunun önemli bir parçası olmuştur. Bu açıdan bakıldığında von der Leyen, Komisyon tarihi boyunca toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmeyi açıkça hedefleyen ve bu yönde yapısal düzenlemeler sunan tek başkan olmuştur.

Avrupa bütünleşmesi sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğini inceleyen birçok feminist çalışma bu konuda olumlu sayılabilecek gelişmelerin aslında piyasa gereklilikleri nedeniyle oluşturulduğunu ve feminist gündemden yoksun politika yapım sürecinin toplumsal cinsiyet eşitliğinin anlamını zayıflattığını ortaya koymaktadır (örneğin, Lombardo, Meier ve Verloo 2010; Elomäki 2015; Cin ve Süleymanoğlu-Kürüm 2021; Fitzgerald ve Freedman 2023; Hubert 2023). Von der Leyen'in eşitlik gündemi, tüm piyasa vurgularına rağmen, Komisyonda eşit temsil ve kadınların cinsiyete dayalı şiddetten korunması gibi unsurları da içermesi nedeniyle çarpıcıdır. Bu makale bu farklılığın Komisyon başkanı olarak gündem belirleme gücünü kullanan von der Leyen'in epistemik ajansından, yani "bir bilgi topluluğu içinde paylaşılan epistemik kaynakları ikna edici bir şekilde kullanarak bilgi üretimine katılma ve gerekirse bu kaynakları revize etme becerisinden" (Dotson 2014, 115) kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Herhangi bir Komisyon başkanından farklı olarak Ursula von der

Leyen Avrupa Komisyonunun başkanı olan ilk kadındır. Von der Leyen, Komisyon başkanlığı için aday gösterilmesinin hemen ardından kendisinin bir kadın olmasına özellikle vurgu yapan bir söylem kullanmaya başlamıştır. Sosyal medyada #EuropeIsAWoman etiketini kullanmayı seçmiş, AP'deki ilk konuşmasında kendisinin kadın bir aday olmasına ve Komisyonda kadınların yokluğuna dikkat çekmiş, kadınlara yönelik şiddetle mücadele edeceğini vurgulamıştır. Bu kadınlık vurgusu, feminist duruş teorisi çerçevesinde bir 'epistemik ayrıcalık' olarak değerlendirilebilir, çünkü farklı bir perspektiften bakmak "toplumsal ve siyasi dezavantajları epistemik, bilimsel ve siyasi bir avantaja dönüştürülebilir" (Harding 2004, 7-8). 1970'ler ve 1980'lerde "bilgi üretimi ile iktidar pratikleri arasındaki ilişkilere dair feminist bir eleştirel teori olarak" (Harding 2004, 1) ortaya çıkan feminist duruş teorisi, adaletsiz güç sistemlerinin sürdürülmesinde ve değiştirilmesinde bilginin nasıl merkezi bir rol oynadığını açıklamaya çalışmaktadır (Collins 2004, 247). Feminist duruş teorisine göre, marjinal sosyal gruplar, toplumsal konumları nedeniyle güç hiyerarşisinden en derinden etkilenen yaşam alanlarına dair benzersiz bir anlayışa sahiptir (Hekman 1997; Hartsock 1998). Feminist duruş teorisi var olan bilgi sistemini sorgulamaya kadınların konumundan başlar, kadınların deneyimine odaklanır ve kadınlar ile ilgili konuları ön plana çıkarır.

Ancak tek bir kadınlık deneyimi olamayacağı gibi (bkz. Benhabib, 2013) von der Leyen'in tüm Avrupalı kadınları temsil ettiği de söylenemez. Temsilcilerin çeşitliliği ve deneyimlerin çoğulluğu bağlamında von der Leyen'in toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını incelemek feminist duruş teorisinin kadınların deneyimlerinin bilgi üretme süreçlerine dahil edilmesi gerekliliği iddiası açısından anlamlı görünmektedir. Bu makale, von der Leyen'in liderlik özellikleri ile Komisyonun gündem belirleme gücünü kullanarak toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu AB'nin gündemine getirmesinin bir epistemik dönüşüm yarattığını öne sürmektedir. Çalışma, ilk olarak epistemik adaletsizlik kavramını ve feminist duruş teorisini genel bir

çerçeve ele alacaktır. İkinci bölümde ise von der Leyen dönemine (2019-2024) odaklanılarak Komisyonda eşit temsil, 2020-2025 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi ve kadınlara yönelik şiddet politikaları ele alınacaktır. Bu üç alan, von der Leyen'in AP'deki konuşmasında vurguladığı alanlar olmaları ve daha sonraki Eşitlik Birliği'nin temelinde yer almaları nedeniyle seçilmiştir. Bütün bunların ışığında, makale von der Leyen'in bu ilk politikalarının patriarkal sosyo-epistemik yapılardan kaynaklanan adaletsizliği ortadan kaldırdığının ileri sürülemeyeceği, ancak söz konusu politikaların epistemik bir dönüşüm yaratmak açısından kayda değer olduğu sonucuna varmaktadır.

Epistemik Adaletsizlik, Feminist Duruş ve AB'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları

Epistemik adaletsizliği kişinin bilgi ve anlayış öznesi olarak kötü muameleye maruz kalması olarak tanımlayan Fricker (2007), iki temel epistemik adaletsizlik türü belirler. İlki, kişinin bilgisi veya görüşlerinin yeterince değerlendirilmediği, kişinin hak ettiği güvenilirliği alamadığı tanıklık adaletsizliğidir. Diğeri ise, kişinin deneyimlerini doğru bir şekilde ifade edebilmesi için gereken dil veya kaynaklardan yoksun olması nedeniyle anlaşılabilirliğinin kısıtlandığı, kişinin deneyimlerini anlamak ve bu deneyimlere anlam yüklemesinin zorlaşması nedeniyle meydana gelen yorumsal (hermeneutik) adaletsizliktir.

Fricker'a göre (2007), tanıklık adaletsizliği, olumsuz ve önyargılı basmakalıp düşünceler sonucu ortaya çıkar ve kişinin bilici olma kapasitesine zarar verir. Örneğin, liderlik alanındaki çalışmalar erkek siyasetçilerin/ liderlerin rasyonel, cesur, halkını dünyaya karşı koruyan savaşçılar olarak algılandığını, kadın siyasetçilerin/liderlerin ise liderlik kapasitelerinin sorgulanma olasılığının erkeklere göre daha yüksek olduğunu, hatta kadınların kişisel yaşamlarının erkek meslektaşlarından çok daha fazla ilgi gördüğünü ortaya koymuştur (Huston 1983, Sjoberg 2009). Bu durum, kadınların karar

alma süreçlerine katılımını engellemekte, katılmaları halinde de etkilerini azaltmakta ve toplumsal cinsiyete dayalı bakış açılarının siyasette yeterince temsil edilememesine neden olmaktadır. Lider ifadesinin zihinlerde bir erkek imgesi oluşturması ve iyi bir lider olmanın erkeksi terimlerle ifade edilmesi, erkeklerin liderlik kapasitesine sahip olduğunun varsayılmasına, kadınların da erkeksi özellikler gösterme yükümlülüğü altına itilmelerine neden olmaktadır (D'Amico ve Beckman 1995, Kronsell 2005). Dolayısıyla ideal lider tipi hem biyolojik cinsiyete hem de toplumsal cinsiyete ait özellikler içermektedir; “lider görünüş ve cinsiyette erkek, karakter özelliklerinde ise erkeksi olmalıdır” (Sjoberg 2009, 383). Bu durum toplumsal cinsiyet önyargılarının ne kadar derinlemesine yerleşmiş olduğunun ve tüm epistemik çerçeveyi şekillendirdiğinin göstergesidir.

Toplumsal konum kişinin sahip olduğu bilginin diğer grup üyeleri tarafından ne ölçüde güvenilir olarak değerlendirileceğini de belirler. Bu nedenle, feminist epistemolojide dikkat odağı, bireyin bilgi edinimi ve kullanımı yerine bilginin oluşturulduğu ve sürdürüldüğü sosyal ve politik yapılara, epistemik dışlanma ve adaletsizliklerin meydana geldiği alanlara kaymaktadır (Fricker 2007; Dotson 2014). Kadınlar siyasette yeterince temsil edilmediğinde, kadınların bakış açıları ve deneyimleri siyasetin dışında kalmaktadır. Bu durum, doğrudan kadınları etkileyen toplumsal sorunların anlaşılmasında bir boşluğa yol açar. Bu dışlanma patriyarkal düzenin sorgulanmadan devam etmesine neden olurken eşit ücret (Hutchinson 2019), şiddet (Fricker 2013), üreme hakları gibi toplumsal cinsiyete özgü sorunları ele alacak ortak bir kavramsal çerçevenin gelişimini engeller. Buradaki epistemik adaletsizlik yorumlama adaletsizliğidir. Erkek ile kadın arasındaki “doğal” kabul edilen hiyerarşi, erkeğin daha fazla para kazanmasının normal olduğunu kabul ederken, ev içi şiddet de “koca ve karı arasındaki” doğal hiyerarşinin bir sonucu olarak görülmektedir (Fricker 2013, 1319). Bu tür epistemik dışlamalar, epistemik sistemin kendisinde bir sorun olduğu durumlarda ortaya

çıkar: sistem, insan deneyiminin belirli alanlarıyla başa çıkmak için yetersizdir.

Kolektif hermeneutik kaynaklardaki boşluklar, bir kişinin kendi deneyimlerini teşhis etme ve anlama konusunda önemli engeller oluşturduğunda, kişi hermeneutik adaletsizlikle karşılaşır (Dotson 2012, 30). Burada asıl sorun, konumlanmış hermeneutik adaletsizliği yaratan ve sürdüren sosyoepistemik yapılardır. Dolayısıyla, toplumsal bilgi yapılarında bir değişiklik veya dönüşüm gereklidir. Bu nedenle, bu tür bir epistemik adaletsizliği ele almak için paylaşılan anlamlar veya referans çerçeveleri üreten mevcut toplumsal bilgi yapılarının belirli bir yönde bilinçli olarak değiştirilmesi; bir “kavramsal devrim” gerekmektedir (Dotson 2012, 30-31). Von der Leyen’in önceliği olan ve onun başkanlığı döneminde gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının - Komisyonun her düzeyinde eşit temsilin hedeflenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği portföyünün yaratılması ve ilk Eşitlik Komiseri’nin görevlendirilmesi, kadınlara yönelik şiddetle ilgili bir direktifin benimsenmesi, İstanbul Sözleşmesi’ne taraf olunması, mağdur hakları ve yönetim kurullarında eşit temsil direktifleri – hermeneutik adaletsizliği ortadan kaldıracak bir dönüşümü amaçladığı ileri sürülebilir.

Fricker’a göre, dünyayı anlamamızı ve kavramamızı sağlayan kavramsal ve hermenötik araçlar çoğunlukla marjinalleştirilmiş grupların bakış açılarını ve deneyimlerini dışlar (Fricker, 2007). Yani, marjinalleştirilmiş gruplar sadece sayısal olarak değil, aynı zamanda bilgi üretimi açısından da temsil edilmemektedir. Daha uygun bir epistemik çerçeveyi kullanmayı reddeden karar vericiler yıllarca AB kurumlarındaki siyasi ve idari temsil adaletsizliğinin giderilmesi yönünde kararlı adımlar atmamış, kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi konusunda AB düzeyinde bir politika oluşturma çabası göstermemiş, üye devletlerin AB’nin İstanbul Sözleşmesi’ne taraf olmasına yönelik itirazlarına kararlılıkla karşı çıkamamış, kadınların istihdama katılımının önündeki yapısal engelleri kaldıramamış, dolayısıyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğini öncelikli bir sorun olarak görmemişlerdir. Feminist duruş

teorisine göre, kadınların temsil mekanizmalarında yer alması onların bakış açılarının ve deneyimlerinin görünür olması için ilk adımdır. Hermeneutik marjinalleşme, öncelikle toplumsal güç ilişkilerindeki eşitsizliklerin bir ürünüdür ve hermeneutik adaletsizliğin koşullarını yaratan eşitsiz güç ilişkilerini değiştirmek, yalnızca erdemli bireysel davranışlarla mümkün değildir; toplumsal değişim grup halinde siyasi eylemi gerektirir (Fricker 2007, 174).

Von der Leyen'in politikaları, kadınların epistemik olarak temsil edildiğinin garantisi olmamakla birlikte, Anne Phillips'in (1995) kadınların sadece kadınlar tarafından temsil edildiği bulgusu ile birlikte düşünüldüğünde önemli görülmektedir. Çeşitli ideolojilerden kadın temsilciler ve hatta erkekler de toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili politika yapım süreçlerinde aktif olsa da (Celis ve Erzeel 2015) feminist duruş epistemolojisi bağlamında bu konuların erkeklerin liderliğindeki siyasi tartışmalara eklenmesinin daha düşük ihtimal olduğu açıktır. Feminist duruş teorisine göre kadınların toplumsal ve sınıfsal konumu, onlara dünyayı daha güvenilir ve mevcut olandan daha az çarpıtılmış bir şekilde görmelerini sağlayan özel bir epistemolojik duruş kazandırmaktadır (Jaggar 1999, 49). Maddi koşullar, toplumsal ilişkilerin anlaşılmasını biçimlendirerek ve sınırlayarak belirli grupları baskı altına almakta, diğerlerinin kabullenmek zorunda kaldığı bir iktidar grubu, güç hiyerarşisi ve güç dinamiklerine dair çarpıtılmış bir algı ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle, dezavantajlı grubun bakış açısının aktif bir şekilde savunulması ve korunması gerekmektedir (Hartsock 1998, 107).

Ancak kadınların bakış açısını savunan kadın temsilciler homojen bir grup değildir. Geleneksel olarak feminist teorisyenler, kadınların farklı toplumsal konumlarından kaynaklanan kendilerine özgü çıkarları olduğunu ve bu nedenle erkekler tarafından temsil edilemeyeceğini savunarak kadınların siyasi temsiline artması gerektiğini belirtmektedir (Diamond ve Hartsock 1981). Sonraki çalışmalar, bu tür iddiaların kadın çıkarlarını biyolojik

farklılıklara indirgemesinden endişe duyarak, kadınların ve erkeklerin yaşam deneyimlerindeki farklılıkların, farklı bakış açıları geliştirmelerine yol açtığını öne sürmüştür. Bu durumda, temsilcilerin toplumsal konuları önem kazanır (Mansbridge 1999; Phillips 1995). Bu nedenle, kadınların seçilmiş temsilciler arasında yer alması, kendileriyle ilgili konuları dile getirebilmeleri açısından önemlidir. Kadınların temsiliyle ilgili çalışmalar, kadınların temsil mekanizmalarındaki sayılarının artışının kadınlarla ilgili meselelerin daha çok gündeme gelmesini sağladığını (Wängnerud 2009), erkeklere kıyasla sağlık hizmetleri ve çocuk refahı gibi daha geleneksel konuları ya da cinsel şiddet ve eşit ücret gibi daha feminist talepleri ele alan çeşitli kadın sorunlarına yönelik yasaları önceliklendirme ve takip etme eğiliminde olduğunu göstermiştir (Celis ve diğerleri 2009, 8).

Daha sonraki çalışmalar ise kadınların temsilini politika yapımında kadınların ve kadınların çıkarlarının ne ölçüde temsil edildiği sorusundan, temsil sürecinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl inşa edildiği sorusuna kaydırmıştır (Celis ve diğerleri 2009, 11). Bu yaklaşım, önceden tanımlanmış ve sabit bir 'kadın çıkarları' kategorisinden yola çıkmamakta, bunun yerine, bu çıkarların onları temsil ettiğini iddia edenler tarafından nasıl inşa edildiğiyle ilgilenmektedir. Toplumsal cinsiyete odaklanmak hem temsilcilerin çeşitliliğini hem de kadınların çıkarlarının ne olduğuna dair daha kapsamlı bir kavrayışı içeren yeni bir çerçevenin oluşturulması mümkün hale getirmektedir. Temsilcilerin çeşitlenmesi ve kadınların çıkarlarının daha geniş bir çerçevede tanımlanması, von der Leyen gibi kendisini feminist olarak tanımlamayan kadın siyasetçilerin de toplumsal cinsiyet eşitliği gündemleri ortaya koymasını sağlamaktadır. Ampirik araştırmalar muhafazakâr kadın temsilcilerin belirli koşullar altında sol/feminist meslektaşlarıyla birlikte ve onlar gibi hareket ettiklerini, muhafazakâr temsilcilerin açıkça toplumsal cinsiyet odaklı iddialarda bulunabildiğini ortaya koymuştur (Childs ve Webb 2012, Celis ve Erzeel 2015, Celis ve Childs 2018). Hangi ideolojik akımı temsil ediyor olursa

olsun kadın temsilciler bir toplumsal cinsiyet eşitliği gündemi savunabilirler ve bu durum kendi toplumsal eşitsizlik deneyimlerini yansıtan algı ve deneyimlerinden kaynaklanabilir (Childs ve Webb 2012). Dolayısıyla, von der Leyen'in aşağıda ele alınacak olan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının feminist bir gündem güttüğünü söylemek doğru olmayabilir, ancak AB genelinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada önemli bir mücadeledir.

Von Der Leyen Komisyonunda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Von der Leyen'e kadar Komisyon başkanları toplumsal cinsiyet eşitliğini nadiren önceliklendirmiş ve konu çoğunlukla ekonomik bütünleşmenin gerektirdiği piyasa odaklı politikalar çerçevesinde ele alınmıştır (Elomäki 2015, 289; Minto ve Mergaert 2018, 11; Abels ve Mushaben 2020, 124; Debusscher 2022, 92). Jacques Delors'un (1985-95) başkanlığı sırasında, tek pazar projesine bağlı olarak birçok eşitlik girişimi ve Avrupa Kadın Lobisi'nin kurulması gibi önemli gelişmeler yaşanmış, Romano Prodi (1999-2004) üye devletleri Komisyon Üyeliği için kadın aday önermeye açıkça teşvik etmiştir. José Manuel Barroso (2004-2014) ve Jean Claude Juncker (2014-2019) dönemlerinde yaşanan ekonomik krizler ve AB'nin kurumsal olarak karşılaştığı sıkıntılar toplumsal cinsiyet eşitliğini amaçlayan önceki girişimleri zayıflatmıştır. Ekonomik krizler nedeniyle izlenen toplumsal cinsiyet-körü kemer sıkma politikaları toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda elde edilen kazanımların zayıflamasına neden olmuş (Abels ve Msuhaben 2020, 125), ekonomik kriz dönemlerinde üye devletlerin karar alma süreçlerindeki ağırlığının artması nedeniyle eşit ücret, ücret şeffaflığı ve doğum izninin yeniden düzenlemesi gibi emek piyasasında eşitlik girişimlerinin çoğu Konsey tarafından engellenmiştir (Kantola ve Lombardo 2021, 382). Juncker hem Komisyonerler Koleji'ndeki hem de Komisyonun idari ve siyasi kanadındaki kadınların sayısını artırmaya çalışmışsa da ulusal hükümetlerin direnci

nedeniyle başarısız olmuştur.¹ Bu dönemde İş-Yaşam Dengesi Direktifi (2019/1158) dışında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama girişimleri başarısız olmuştur (Abels ve Mushaben 2020, 125).

Von der Leyen döneminin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yolunu hazırlamış olmaları nedeniyle önemli olan bu gelişmeler (Debusscher 2022, 93) feminist bir gündem barındırmaktan ziyade ekonomi odaklıdır. Ekonomi ve piyasa odaklı politikaların feminist duruşu yansıtmadığı ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin anlamının saptırıldığı literatürde sıklıkla ifade edilmiştir (Bkz. Lombardo, Meier ve Verloo, 2010). Elomäki'ye göre pazar odaklı bir toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin geliştirilmesinin arkasındaki amaç, toplumsal cinsiyet eşitliğini karar alıcılara 'satmak' ve böylece AB gündeminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin görünürlüğünü artırmaktır. Ancak, zaman içinde bunun tam aksine, ekonomik gerekçeler AB düzeyinde herhangi bir toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının varlığını meşrulaştırmak için kullanılabilir haline gelmiştir (Elomäki 2015, 298). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet eşitliği, AB'nin ekonomik bütünleşme hedeflerine erişmesi için bir gereklilik olmanın ötesine geçmiş ve pazar odaklılık toplumsal cinsiyet eşitliğinin merkezi haline gelmiştir. Bu bağlamda, içindeki tüm kararlı ifadelerine rağmen Eşitlik Birliği'nin de von der Leyen'in programında (von der Leyen 2019b, 8-12) 'An economy that works for People (İnsanlar için işleyen bir ekonomi)' başlığı altında ele alınmış olması piyasa odaklı bakış açısının devamı niteliğindedir.

Komisyon'da Eşit Temsil

Tarihi boyunca kadın temsili açısından 'kadın dostu bir organizasyon' olarak tanımlanamayan Komisyon'da 2019 yılı öncesinde 183 Komisyon üyesinin sadece 35'i (%20'sinden daha azı) kadındır. Dolayısıyla erkek ağırlıklı temsil maskülen normlar ve beklentilerle şekillenen bir ortam yaratmış (Debusscher 2022, 93) ve kadın bakış açısını sessizleştirmiştir.

Avrupa Komisyonu Başkanı'nın liderliğini inceleyen akademik çalışmalar Başkan'ın liderliğinin belirleyicileri olarak kurumsal ortama, durumsal faktörlere ve mevcut yöneticinin kişisel niteliklerine odaklanmaktadır (Endo 1999; Müller 2017; Tömmel 2013). *Kurumsal ortama* bakıldığında, Komisyon Başkanı'nın en önemli avantajının AB'de yasa önerisinde bulunmayı, böylece yasama sürecini başlatmayı münhasıran elinde bulunduran kurumun başkanı olmak olduğu söylenebilir. Bu nedenle Komisyon Başkanı ortak politika alanlarında gündemi belirleme (agenda-setting) gücüne sahiptir (ABA, Madde 17). Komisyon Başkanı'nın siyasi ve gündem belirleme rollerini netliğe kavuşturan ve Komisyon Başkanı'na siyasi liderlik atfeden ilk belge Komisyonun 2000 yılında kabul ettiği Usul Kuralları (Rules of Procedure, C(2000) 3614) olmuştur.² 2001 Nice Anlaşması ise Başkan'ın yetkilerine komiserlerin portföy sorumluluklarını tahsis etme, Komisyonerler Kolejinin önceden onayıyla Kolej içinden Başkan Yardımcıları atama ve bir komiserin istifasını talep etme yetkisini eklemiştir; böylece Komisyon başkanı hükümet başkanlarına benzer nitelikler elde etmiştir.

Durumsal faktörler, Komisyon Başkanı'nın liderliğinde fırsatlar ve kısıtlamalar oluşturur (Tömmel 2013, 794). En önemli durumsal kısıtlama, Komisyonun Konsey ve Parlamentodaki karar alma süreçlerine olan bağımlılığından kaynaklanmaktadır. ABA Madde 17.7.'ye göre Avrupa Konseyi, AP seçim sonuçlarını göz önünde bulundurarak nitelikli çoğunlukla Komisyon Başkanı adayı önermekte ve bu aday, AP üyelerinin çoğunluğunun oylarıyla seçilmektedir. Bu yöntemle seçilen ilk Komisyon Başkanı Jean-Claude Juncker'dir. 2019'daki AP seçimlerinden sonra ise Konsey hiçbir adayın üzerinde uzlaşmamıştır. Ursula von der Leyen, görev için aday olmamasına rağmen Konseyde üye ülke liderlerinin uzlaştığı bir isim olarak Avrupa Komisyonu Başkanlığı için aday olarak önerilmiş, 16 Temmuz 2019'da adaylığı AP'de 383'e karşı 327 oyla onaylanmıştır. Dolayısıyla, göreve başladığı ilk aylarda von der Leyen, AP üyeleri tarafından dirençle karşılaşmış

ve AP'den ziyade daha çok üye devletlerin hükümetleri ile iş birliği yapmak zorunda kalmıştır. Bu durum, aşağıda inceleneceği gibi, eşit sayıda kadın ve erkekten oluşan bir Komisyon için komiser atamalarında von der Leyen'in işini zorlaştıracaktır (Scherpereel 2023, 330). Ayrıca, geçmişte toplumsal cinsiyet eşitliği yasalarının yaratılmasında Komisyonun müttefiki olan AP'de 2019 seçimlerinde Avrupa şüpheli partilerin sandalye sayısını artırmış olması ve bazı üye devletlerdeki Avrupa şüpheliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı söylemlerin Konseyde fikir birliğini etkilemesi de Komisyonun toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının kabul edilmesini zorlaştırmıştır (Abels ve Mushaben, 2020: 128).

Komisyon Başkanı, Kolej'ini oluştururken üye devletlerin tutumu nedeniyle durumsal bir kısıtlama ile karşı karşıyadır (Scherpereel, 2021: 320). Von der Leyen'in önerdiği Kolej'deki 13 kadın 14 erkek komiserden oluşan cinsiyet dengesi, AP'nin ilgili komiteleri tarafından bozulmuştur. Romanya, Macaristan ve Fransa'dan aday gösterilen iki kadın bir erkek komiser AP'de onaylanmamış, Macaristan ve Fransa reddedilen komiserler yerine iki erkek aday, Romanya ise bir kadın aday göstermiş, Komisyonerler Koleji'ni kurması için zaman baskısı altında olması nedeniyle von der Leyen Macaristan ve Fransa'ya kadın aday göstermeleri için baskı yapamamıştır. 12 kadın ve 15 erkekten oluşan bir Kolej ile von der Leyen Komisyonu, toplumsal cinsiyet eşitliği amacının altında kalsa da AB tarihinin eşitliğe en yakın Koleji ile göreve başlamıştır (Scherpereel 2023, 325-327).

Von der Leyen'in komiser seçimi, onu aday olarak gösteren Avrupa Konseyi tarafından da kısıtlanmıştır. Konsey, von der Leyen'in aday gösterilmesine karar verdiği anda aynı zamanda Josep Borrell'in Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi (ve dolayısıyla Komisyon Başkan Yardımcısı) olarak görev yapacağını, Margrethe Vestager ve Frans Timmermans'ın da başkan yardımcısı olarak görev yapacağını belirlemiştir. Von der Leyen'in ancak diğer portföylerin tahsisi konularında takdir yetkisi

kalmıştır. Von der Leyen'in önerdiği beş başkan yardımcısından ikisi kadın olmuş (Věra Jourová ve Dubravka Šuica), böylece Komisyonun üst yönetiminde von der Leyen'in kendisi ile birlikte dört kadın ve beş erkek yer almıştır (Scherpereel 2023, 328). Komisyon Başkanı'nın temsilde cinsiyet eşitliğini sağlama hedefini açıkça belirtmesine rağmen kadınların seslerinin ve bakış açılarının politik karar alma süreçlerinde dikkate alınmaması ve bazı üye devlet hükümetlerinin kadın aday önermemesi erkek egemen politik sistemlerin toplumsal cinsiyet eşitliği hedefine ulaşma yetisini sınırladığını göstermektedir.

Üçüncü olarak, Komisyon Başkanı'nın liderlik becerisi görevdeki kişinin *kişisel özelliklerine* ve siyasi deneyimine bağlıdır (Kassim 2022, 188–189). Ursula von der Leyen, Almanya'nın Kadın ve Aile Bakanı (2005–09), Çalışma Bakanı (2009–13) ve ilk kadın Savunma Bakanı (2013) olarak tüm Angela Merkel hükümetlerinde görev yapan tek bakandır. Kendisini feminist olarak tanımlamayı reddetmesine rağmen von der Leyen'in bu görevleri boyunca iş-yaşam dengesi politikalarına, babalık iznine, şirket yönetim kurullarında %40 kadın kotasının zorunlu olmasına, eşcinsel çiftlerin evlenebilmesine ve evlat edinebilmesine ve Almanya silahlı kuvvetlerinde kadınlara mentorluk yapılmasına proaktif desteği, kendi partisi içinde güçlü bir direnişle karşılaşsa da sonuçta ülkesinde uygulanan kanunlara dönüşmüştür (Abels ve Mushaben 2020).

Bu nedenle, Komisyon Başkanı adaylığı olarak AP'ye hitap eden Ursula von der Leyen'in ilk konuşmasında çarpıcı bir eşitlik vurgusu yapması hem önceki deneyimine referans olması açısından hem de toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kararlı bir gündemi olduğunu ortaya koyması nedeniyle oldukça dikkat çekicidir. Von der Leyen, bu ilk konuşmasında kendisinin bir kadın olduğuna vurgu yapmaktadır. Sözlerine AP'nin ilk kadın başkanı Simone Veil'i anarak başlamış, AB'nin kurucu babalarını ve 'annelerini' anmış, bir barış Avrupası yaratan tüm erkeklere ve kadınlara teşekkür etmiş, Avrupa

değerlerinin kendisini bir anne olarak, doktor ve siyasetçi olarak etkilediğini vurgulamıştır. Benzer şekilde, son konuşmalarından biri olan 2023'teki State of the Union konuşmasında ise dönemi boyunca toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için Komisyonun izlediği “çığır açan ve öncü” çalışmaların “bir kadın olarak kendisi için çok şey ifade ettiğini” (von der Leyen, 2023) vurgulamaktadır. Feminist duruş teorisi çerçevesinde ele alındığında von der Leyen'in kadın kimliğini öne çıkarması, kendi deneyimlerinden yola çıkarak farklı bilgi üretme ve iktidar yapılarında dönüşüm yaratma potansiyelini vurgulamaktadır.

Von der Leyen döneminde, kadınların Komisyondaki temsilinin artırılması ve üye devletlerin direncine rağmen toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yeni düzenlemelerin kararlılıkla kabul edilmesi, feminist duruş teorisinin savunduğu ‘marjinalleşmiş’ toplumsal konumların merkeze alınması ilkesine uygundur. Kadınların temsil oranındaki artış, kadınlarla ilgili bir gündemin oluşmasını sağlamış gibi görünmektedir. Von der Leyen, toplumsal cinsiyet eşitliği meselesini AB'nin gündeminde tutmak için Komisyon Başkanı olarak gündem belirleme gücünden faydalanmaktadır. Komisyon Başkanı'nın gündem belirleme gücü, Başkan'ın etkili bir erişim stratejisi olduğunda ve kamuoyunun dikkatinin en yüksek olduğu zaman olan yeni bir dönemin başında en etkilidir (Müller 2017, 139). Konunun Komisyon Başkanı'nın seçildiği ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında Komisyonun müttefiki olan AP'de gündeme getirilmesi stratejik olarak önemlidir. Daha önceki dönemlerde de Komisyonun toplumsal cinsiyet eşitliği gündemi büyük ölçüde AP ve Avrupa Kadın Lobisi gibi sivil toplum örgütlerinin baskısına yanıt olarak gelişmekte ve Komisyon içinde liderlik pozisyonlarındaki kadınlar – Komiserler, Genel Müdürler ve diğer üst düzey memurlar tarafından ileriye taşınmaktaydı (Woodward 2004, bu üç aktörün etkileşimini ‘kadife üçgen’ olarak tanımlamaktadır). Von der Leyen döneminde Konseyde artan toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtlığı ve eşitlik politikalarına, özellikle de AB'nin İstanbul

Sözleşmesi'ne taraf olmasına üye devlet muhalefeti Komisyonu AP ve STK'larla ittifaklar kurmaya yönelmiştir. Von der Leyen'in gündemini ortaya koyan ve böylece kendisini bağlayan bu dönemdeki en önemli belge toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının temelini oluşturan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi olmuştur.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi (2020-2025)

ABA 17. Madde, Komisyon Başkanına Komisyonu (yeniden) organize etme yetkisini vermektedir. Von der Leyen, bu yetkiye dayanarak Eşitlikten Sorumlu Komiser pozisyonunu oluşturmuş ve Helena Dalli'yi bu portföyden sorumlu ilk komiser olarak atamıştır. Dalli, Amsterdam Antlaşması'ndan beri AB'nin gerçekleştirmek zorunda olduğu toplumsal cinsiyet eşitliğini hayata geçirmekten sorumludur. Bir Eşitlik Komiseri pozisyonunu oluşturulması toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından büyük bir avantaj olarak kabul edilse de Eşitlik Komiseri'nin kendi genel müdürlüğü bulunmamaktadır ve diğer genel müdürlüklerin eşitlikle ilgili birimlerine sınırlı erişimi vardır. Yine de Eşitlik Komiseri, Komisyonun toplumsal cinsiyet eşitliği uzmanlarından oluşan yeni bir Eşitlik Görev Gücü'ne başkanlık etmektedir (Abels ve Mushaben 2020, 127). Dalli'nin en önemli başarısı aşağıda detaylandırılacak olan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi'ni (TCES) (2020-2025) hazırlamak ve hayata geçirmek olmuştur. TCES, bir önceki bölümde belirtildiği gibi hermeneutik eşitsizliği yaratan ve sürdüren sosyoepistemik yapılarda bir değişiklik veya dönüşüm yaratmak amacıyla yeni referans çerçeveleri üreten ve mevcut toplumsal bilgi yapılarının belirli bir yönde bilinçli olarak değiştirilmesine neden olabilecek bir "kavramsal dönüşüm" belgesi olarak kabul edilebilir. TCES'in önceki stratejilerden farklılaşan tarafı toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve ayrımcılığın yapısal doğasını tanıması ve bunlara dikkat çekmesidir.

TCES, toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla mücadeleye yönelik önceki AB düzeyindeki taahhütlerden kayda değer bir ilerleme niteliğindedir. Strateji, kız ve erkek çocuklarının tüm farklılıklarıyla kendi hayat yollarını özgürce takip edebildiği, eşit fırsatlara sahip olduğu ve Avrupa toplumuna eşit şekilde katılabildiği ve liderlik edebildiği bir Birlik yaratmayı hedeflemektedir (2020, 19). Bu hedefleri gerçekleştirirken de pozitif eylemlerle birlikte toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılmasını birlikte kullanacağını belirtmektedir. Strateji ayrıca, politikaların kesişimsellik ilkesi ile uygulanacaktır; yani toplumsal cinsiyetin diğer kişisel özellikler veya kimliklerle birleşimi ve bu kesişimlerin özgün ayrımcılık deneyimlerine nasıl katkıda bulunduğunu ele alacaktır (2). Strateji, AB politikalarının “iş ve özel yaşam alanlarında geleneksel cinsiyet rollerine dayalı yapısal cinsiyet eşitsizliklerini sürdürmemesi gerektiğini” (8) ifade etmektedir. Özellikle Komisyonun Juncker dönemindeki dört yıllık programı olan “2016-2019 toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik stratejik taahhüt”ten oldukça farklı bir belgedir. Stratejik Taahhüt oldukça zayıf olmakla eleştirilmiştir ve bir toplumsal cinsiyet eşitliği stratejisinden ziyade somut hedefler ile özel bir bütçeden yoksun bir personel çalışma belgesi olarak yayınlanmıştır (Debusscher 2022, 94). Yeni Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi ise altı ana tema etrafında yapılandırılmıştır:

- 1) şiddetten ve toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından uzak olmak;
- 2) toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip bir ekonomide gelişim göstermek;
- 3) toplum genelinde eşit liderlik etmek;
- 4) AB politikalarında toplumsal cinsiyet anaakımlaştırması ve kesişimsel bir bakış açısı; 5) AB’de toplumsal cinsiyet eşitliğinde ilerleme sağlamak için fon sağlama;
- 6) Dünya genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesini ele almak.

Strateji, AB'nin İstanbul Sözleşmesi'ne katılım hedefini vurgulamakta, insan ticareti ve kadınların cinsel istismarı gibi suçların sınır ötesi boyutlarını içerecek şekilde suç alanlarının genişletilmesi, kadın sünneti, cinsel taciz, namus cinayetleri ve zorla evlilikler gibi belirli cinsiyete dayalı şiddet türlerini önlemek için ek tedbirler ve yasalar gibi tamamlayıcı girişimler önermektedir. Strateji, ayrıca, çocuklara erken yaşta toplumsal cinsiyet eşitliği öğretmek ve kamu hizmeti ile ceza adalet sistemini güçlendirmek gibi önleyici tedbirlerin ve eğitimin önemini vurgulamakta, siber şiddet, nefret suçları ve nefret söylemlerini kapsayacak şekilde AB suçları listesini genişletmeyi öngörmektedir. AB'yi toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, cinsel taciz, kadın sünneti, zorla evlendirme, zorunlu kürtaj veya kısırlaştırmayla mücadele etmek için 'elinden geleni yapmak' konusunda taahhütte altına sokmaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti bir Avrupa Suçu olarak düzenlemekte ve Mağdur Hakları Direktifini güçlendirmek için 2020'de bir Mağdur Hakları Stratejisi oluşturulması çağrısında bulunmaktadır. Komisyon, Mağdur Hakları Stratejisi'ni (2020-2025) Haziran 2020'de kabul etmiştir (COM(2020) 258 final). Mağdur Hakları Stratejisi ile AB, insan ticareti mağdurları, çocuk istismarı ve çocuk pornografisi mağduru çocuklara, terör mağdurlarına özel olarak koruma ve destek sağlamayı amaçlamaktadır. 2024'te kabul edilen kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetle mücadeleye yönelik Direktif (2024/1385) de kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddet mağdurlarına özel olarak bilgiye erişim, destek, koruma ve tazminata erişim ile ilgili somut önlemler içermektedir.

TCES'in en geniş kısmı yine piyasa odaklı toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerine ayrılmış olsa da bu kez farklı olan, 'bakım'ın temel bir konu olarak ele alınmasıdır. Amaç, özellikle çoğunlukla ücretsiz, kayıtdışı veya düşük ücretle çalışan bakım sağlayıcı kadınları iş gücünde yer bulmaya teşvik etmektir (Hubert, 2022: 105). TCES aile sorumluluklarının paylaşılması ve bakım hizmetlerine yatırım yapılmasının, kadınların ücretli işlere katılımını ve

profesyonel gelişimini desteklemek için bir iş gücü piyasası meselesi olduğu belirtilmiş ve üye devletlerden 2022 yılına kadar 2019 yılında kabul edilmiş olan İş-Yaşam-Dengesi Direktifi'ni hayata geçirmelerini istemiştir (8).

Kadınların liderliği ile ilgili hedefinde TCES, yönetim konumlarındaki kadınların sayısını artırmak için alınacak önlemleri sıralarken 2012'den beri Konseyden geçemeyen Şirketlerin Yönetim Kurullarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini İyileştirme Direktifi'nden de bahsetmektedir. Direktif, teklif edilmesinden 10 yıl sonra, 2022 yılında kabul edilebilmiştir ve "az temsil edilen cinsiyet" için şirketlerin yönetim kurullarında %40 kotasını zorunlu tutmaktadır. Toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması ile ilgili hedefinde ise Komisyon, tüm Komisyon girişimlerine, özellikle von der Leyen'in yeni politikaları olan yeşil ve dijital dönüşümde toplumsal cinsiyet perspektifini entegre etmeyi taahhüt etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği girişimlerine fon sağlama konusunda, kadınların istihdama katılımı, bakım, kadın girişimciliği, kadın-erkek sayısal dengesizliğinin olduğu alanlarda kadınların eğitimi, sığınma ve göç süreçleri, özellikle de cinsiyete dayalı şiddet mağduru göçmen ve sığınmacı kadınların desteklenmesi, bilim, teknoloji ve sanat alanında kadınların desteklenmesi için var olan programlarda ve yeni programlarında fonlar yaratacağını bildirmektedir. Komisyonun uzun süredir hayata geçirmeye çalıştığı eşit işe eşit ücret ilkesine daha farklı yaklaşan TCES, şeffaflık eksikliği nedeniyle birçok kadının düşük ücret aldığını bilmediğini veya bunu kanıtlayamadığını vurgulayarak Komisyonun ücret şeffaflığına ilişkin bağlayıcı önlemler alacağını belirtmektedir (11). Bu önlemlerin göstergesi olarak Ücret Şeffaflığı Direktifi 2023 yılında kabul edilmiştir (2023/970) ve 2026'dan itibaren AB genelinde tüm işverenlerin hem kadınlara ve erkeklere ne kadar ücret verdiklerini şeffaf bir şekilde açıklamaları, hem de cinsiyete dayalı raporlar vermeleri gerekecektir.

Son olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlenmesini dünya çapında teşvik etmek hedefinde ise Strateji toplumsal cinsiyet eşitliğini

gerçekleştirmenin AB'nin iç ve dış eylemleri arasındaki tutarlılığı sağlamak açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı III (2021-2025) kabul edilmiştir. Bu Plan ile ilgili bir analiz bu makalenin konusu dışındadır, ancak Plan kısaca AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğinde örnek olmasını, en üst siyasi ve yönetim seviyelerinde cinsiyete duyarlı ve cinsiyet dengeli liderliği kurmasını çağrısında bulunmakta, dünyada kız çocuklarının ve kadınların siyasi katılımını ve liderliğini reformlarla teşvik etmeyi, kadınlar, kız çocukları ve gençlerin haklarını kullanmalarını ve siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katılımlarını artırmalarını sağlamayı ve tüm dış eylemlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılmasını hedeflemektedir. Komisyon, dış ve kalkınma politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeyi amaçlayan 5 yıllık eylem planlarını 2010 yılından beri kabul etmektedir. Ancak Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı III, 2010 yılındaki ilk plana ve 2016'da yalnızca bir taahhüt olarak kalan ikinci plana göre oldukça kapsamlıdır. Bu da planın von der Leyen Komisyonunun toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu ile paralel görünmektedir.

Feminist duruş teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, TCES'in toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik yapısal değişiklikler yaratma amacı, kadınların deneyim ve ihtiyaçlarını AB'nin merkezine taşımaya yönelik bir adım olarak görülebilir. Von der Leyen'in dikkat çekerek Komisyonunun gündemine taşıdığı ve daha önce kapsamlı bir politika üretilmemiş olan bir başka alan ise kadınlara yönelik şiddettir.

Kadınlara Yönelik Şiddetle Mücadele

İstanbul Sözleşmesi'ne katılım, Sözleşme'nin 2011'de kabul edilip 2014'te yürürlüğe girmesinden itibaren Avrupa Komisyonunun gündeminde olmuştur. AP, ilk olarak 2014 yılında Komisyona İstanbul Sözleşmesi'ne AB'nin katılımı için süreci başlatma çağrısında bulunmuştur. 2015 yılında

Komisyon, AB'nin İstanbul Sözleşmesi'ne katılımına ilişkin yol haritasını kabul etmiştir. 2016 yılında, AB'nin katılımının kadınlara yönelik şiddetle mücadelede tutarlı bir çerçeve oluşturacağını dikkate alan Komisyon, Konseye iki öneri sunmuştur. Mayıs 2017'de Konsey, Sözleşme'nin imzalanması için iki karar kabul etmiştir; bunlardan biri ceza konularında iş birliği ile ilgili, diğeri iltica ve geri göndermeye ilişkindir. AB, Sözleşme'yi 13 Haziran 2017'de imzalamış, ancak hukuki belirsizlik nedeniyle Konseyin onaylama sürecine devam etme isteksizliği, sürecin tıkanmasına neden olmuştur (de Silva ve Tepliakova 2024, 9).

İlk imza aşamasının ardından, İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik itirazların olduğu bir dönem yaşanmıştır. Bu sıkıntılı dönemde Von der Leyen Komisyonu, İstanbul Sözleşmesi'nde belirtilen hedeflere ulaşmak için başka seçenekler ortaya koymuştur. Von der Leyen, kadınlara yönelik şiddeti 2020-2025 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi'e dahil etmiş, 2021 yılındaki State of the Union konuşmasında, Komisyonun kadınlara yönelik şiddetin önlenmesi ve şiddetle mücadele edilmesine yönelik bir mevzuat önerisi hazırlayacağını belirtmiştir (Von der Leyen 2021). 2022'nin Mart ayında ise Komisyon AB düzeyinde kadınlara yönelik şiddeti ele alacak yeni bir mevzuat önermiştir. İstanbul Sözleşmesi'nin hedeflerini paylaşan bu teklif, mağdurların temel haklarının korunmasına yönelik asgari standartlar getirmekte ve ilgili AB kurallarını, dijital suçlar da dâhil olmak üzere, İstanbul Sözleşmesi'nde açıkça belirtilmeyen yeni toplumsal gelişmelere uygun hale getirmektedir (Debusscher 2022 95). Bu yasa önerisi ile Komisyon tarihinde ilk kez kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddetle etkin bir şekilde mücadele etmek için kapsamlı bir çerçeve önermektedir. Direktif taslağı, AB yasama sürecinde yavaş ilerleme kaydetmiş ve sonunda 2024/1385 sayılı Kadınlara Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddetle Mücadele Hakkında AB Direktifi olarak kabul edilmiş ve 24 Mayıs 2024 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Direktif kadınlara yönelik şiddetin tüm biçimlerinin ve siber şiddetin AB genelinde

suç sayılmasını içererek cezalandırılmasını sağlamaktadır. Bu yavaş ilerleme sürecinde Komisyon, tüm üye devletlerin kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddeti kendi yasalarında ele almasına rağmen kapsam ve uygulamanın blok genelinde büyük farklılıklar göstermesi gerçeğinden hareketle, AB düzeyinde özel yasal araçlara duyulan acil ihtiyacın altını çizmiştir.

2019 yılında Parlamento, AB'nin İstanbul Sözleşmesi'ne katılımının yasal temelini netleştirmek amacıyla Avrupa Adalet Divanı'ndan görüş istemiştir. Avrupa Adalet Divanı 2021'de görüşünü açıklamış ve Konseyin nitelikli çoğunlukla Sözleşme'yi kabul edebileceğini belirtmiştir. 21 Şubat 2023'te Konsey, Sözleşme'nin onaylanması için AP'den onay talep etmiştir. Mayıs 2023'te Parlamento, Sözleşme'ye onay vermiştir. 1 Haziran'da Konsey, AB'nin İstanbul Sözleşmesi'ni sonuçlandırmasına ilişkin iki karar almıştır. Kararlarda, AB'nin yalnızca yargı iş birliği, sığınma ve geri göndermeye ilişkin konularla Sözleşme'ye katılacağı belirtilmiştir. 1 Ekim 2023'te AB, İstanbul Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. Von der Leyen, bu gelişmeden duyduğu memnuniyeti "Avrupa, kadınların yanındadır [...]. Bugün, Avrupa Birliği güçlü bir mesaj gönderiyor: Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddeti önlemekte, kınamakta ve bu şiddetle mücadele etmekte kararlıyız" sözleriyle ifade etmiştir (Avrupa Komisyonu 2023).

Yıllar içinde iyileşmeler görülse de 2023 yılı toplumsal cinsiyet eşitliği verileri, AB genelinde kadınların hâlâ eşit ücret alamadığını, genellikle daha düşük maaşlı ve kariyer ilerleme fırsatları daha kısıtlı işlerde çalıştığını ve tam zamanlı istihdama katılımlarının daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (EIGE, 2023). Ev içi karşılıksız emek ve bakım sorumluluğu ağırlıklı olarak kadınların üzerindedir; kadınların %63'ü, erkeklerin ise %36'sı her gün ev işleri ile ilgilendiğini belirtmiştir (EIGE 2023). Covid-19 pandemisi sürecinde kadınların ekonomik olanakları ve cinsiyete dayalı şiddet durumu kötüleşmiştir; 2022 yılında yapılan bir Eurobarometer araştırmasına göre AB genelindeki kadınların %77'si pandeminin kadınlara yönelik fiziksel ve

duygusal şiddeti artırdığını ifade ederken, %38'i ise iş piyasasına erişim ve ev içi yüklerinin artması nedeniyle gelirlerinde azalma yaşadığını belirtmiştir (European Parliament Eurobarometer 2022). Bu veriler, AB çapında toplumsal cinsiyet eşitliği alanında izlenen politikaların kapsamlı ve geniş çaplı olarak devam etmesi gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Ursula von der Leyen, AP'de yaptığı son State of the Union konuşmasında şu ifadeleri kullanmıştır:

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yaptığımız çığır açıcı ve öncü çalışmalar için size de teşekkür etmek istiyorum. Bir kadın olarak, bu benim için çok şey ifade ediyor.

Pek çok kişinin sonsuza dek engelleneceğini düşündüğü Kadın Yönetim Kurullarında Yeterli Temsil Direktifi ve AB'nin İstanbul Sözleşmesi'ne tarihi katılımı gibi dosyaları sonuçlandırdık.

Ücret Şeffaflığı Direktifi ile eşit işe eşit ücret ilkesini yasaya dönüştürdük. Aynı tür iş için bir kadının bir erkekten daha az ücret alması için geçerli bir sebep yoktur.

[...]

Burada da başka bir temel ilkeyi yasalaştırmak istiyorum: Hayır, demek hayır demektir. Şiddetten arınmış bir özgürlük olmadan gerçek eşitlik sağlanamaz (Ursula von der Leyen 2023).

Bu çalışmada ele alınan ve ekonomik kaygılarla başlayan toplumsal cinsiyet eşitliği çabaları, Avrupa entegrasyonunun tarihi boyunca kadınların çalışma koşullarını iyileştirmeye yönelik ekonomik odaklı bir perspektiften, kadınların birey olarak yaşamını iyileştirmeye yönelik yeni bir boyuta

evrilmiştir. Komisyon başkanı olarak Von der Leyen'in AB'nin gündemini belirleme gücünden kaynaklanan epistemik ajansını bir sosyo-epistemik dönüşüm için kullanmıştır. Von der Leyen döneminde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının hız kazanması, Komisyon Başkanı'nın Avrupa bütünleşmesinin gündemini belirlemekteki stratejik avantajının bir göstergesidir. Komisyon Başkanı'nın Avrupa entegrasyonunu teşvik etme taahhüdüne uygun vizyonlar, hedefler ve projeler geliştirme kapasitesine, Komisyon ile üye devletlerin hükümetleri ve Parlamentoyu ikna etme gücüne, yasama sürecinde AB kurumları ile ortak zemin yaratmak için uzlaşma sağlama yeteneğine sahip olması gerekir (Müller 2020; Tömmel 2013). Bu bağlamda, başarılı liderlik, sadece bir makamı elinde tutmaktan farklı olarak, belirli bir kurumsal ve durumsal kaynaklar ve kısıtlamalar ortamıyla karşı karşıya kalan bir liderin bu ortamın ötesine geçmeye, kaynakları ve fırsatları genişletip yaratmaya çalışması ve bunda başarılı olması ile ilgilidir (Endo 1999, 26).

Feminist duruş teorisi, bilgi ve deneyimin sosyalkonumlaşıkıllendiğini ve bu nedenle marjinalleştirilmiş grupların, özellikle de kadınların deneyimlerinin politik analizde değerli bir perspektif sunduğunu savunur. Söylemlerinde 'kadın olduğunu' vurgulayan von der Leyen'in toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanması, feminist duruş teorisi açısından değerlendirildiğinde, kadınların sırf kadın oldukları için yaşadıkları dezavantajların ilk kez gündeme getirilmesi ve bir strateji belgesi aracılığıyla sürekli olarak ele alınması bakımından önem taşır. Bununla birlikte, feminist duruş epistemolojisi, bu tür politikaların gerçekten dönüştürücü olup olmadığını sorgulamamızı sağlar. Oldukça net bir program olan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi'ndeki en kapsamlı politikaların piyasa odaklılığı olması ve bazı alanlarda daha genel ve yüzeysel çözümler sunulması, feminist duruş epistemolojisi açısından eleştirilebilir. Zira bu tür bir yaklaşım, kadınların deneyimlerinden doğan bilgiye dayanarak köklü bir sosyo-epistemik dönüşüm yaratmaktan ziyade, mevcut düzenin sınırlı iyileştirmelerle devam etmesine yol açmaktadır. Von der Leyen'in toplumsal

cinsiyet eşitliği konusunda yarattığı dönüşümün derecesi ve sürekliliği, ancak uzun vadede ve bu politikaların Komisyon tarafından benimsenip devam etmesiyle mümkün olacaktır.

2024 AP seçimlerinden sonra von der Leyen Avrupa Halk Partisi'nin adayı olarak AP'de çoğunluğu sağlamış ve 18 Temmuz 2024'te Komisyon Başkanı olarak ikinci dönemine başlamıştır. Ancak 2024 yılındaki siyasi ortam 2019'dan tamamen farklıdır. 2024 seçimlerinde AP'de hukukun üstünlüğünü ve demokrasiyi sorgulayan, kadınların ve diğer dezavantajlı grupların haklarını sistematik olarak kısıtlamaya çalışan partilerin sandalye sayılarını artırması ve Avrupa genelindeki anti-feminist hareketler yasa koyucular üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Von der Leyen'in 2024-2029 Siyasi Yol Haritası (Europe's Choice: Political Guidelines For The Next European Commission 2024–2029) ise toplumsal cinsiyet eşitliğini daha önceki dönemde vurgulanmamış olan LGBTIQ³ haklarını içerecek şekilde genişletse de bu Yol Haritası'nda Eşitlik Birliği kısmının kısalığı oldukça dikkat çekicidir. Dahası, Von der Leyen Komisyonda sayısal cinsiyet eşitliğini savunmaya devam etse de kadın komiser adayı göstermeyen üye devletler üzerinde yeterince etkili olamamış ve yeni Komiserler Koleji eski Koleji'e göre bir kadın komiser eksik olarak göreve başlamıştır. Von der Leyen'in ilk döneminin vadettiği sosyo-epistemik dönüşüm, değişen bir siyasi ortamda toplumsal cinsiyet eşitliğinin hala bir öncelik olup olmayacağı ile yakından ilgili olacaktır.

1 Juncker, seçim kampanyasında Komisyon'daki cinsiyet eşitsizliğine dikkat çekerek başkan seçilmesi durumunda Koleji'nin yüzde 40'ının kadınlardan oluşacağını belirtmiştir. Başkan seçildikten sonra ise üye devletlerin kadın komiser adayı göstermesinin zorluğu karşısında Juncker, kadın aday gösteren üye devletlere büyük bir portföy veya başkan yardımcılığı sözü vermiştir (Cerulus 2014). Buna rağmen Juncker Komisyonu'nun Komisyonerler Koleji'nin ancak 8 üyesi kadın olabilmiştir. Yine de Juncker döneminde Komisyon'un üst düzey idaresinde çalışan kadın bürokrat sayısı %40'a ulaşmıştır (Avrupa Komisyonu 2019).

2 Hem kurucu antlaşmalar hem de Usul Kuralları'nın 2000'de kabul edilen ve 2020'de konsolide edilen halinin İngilizce versiyonlarında Komisyon Başkanının bir erkek olacağı varsayılarak 'he' zamiri ile bahsedilmektedir.

3 Von der Leyen Komisyonu 2020-2025 yılları için bir LGBTIQ Eşitlik Stratejisi kabul etmiştir (COM(2020) 698 final), ancak bu Strateji 2019'da başkanlık gündemi olarak sunduğu 'A Union that Strives For More: My Agenda for Europe' belgesinde yer almamaktadır.

Kaynakça

Abels, Gabriele ve Joyce M. Mushaben. "Great Expectations, Structural Limitations: Ursula von der Leyen and the Commission's New Equality Agenda," *Journal of Common Market Studies*, no. 58, (2020): 121–132.

Avrupa Komisyonu. "Women in management: Juncker Commission exceeds its 40% target", 22 Ekim 2019. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_6139 (Son erişim tarihi 31.10.2024)

Avrupa Komisyonu. "A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025", 5 Mart 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0152> (Son erişim tarihi: 02.07.2024)

Avrupa Komisyonu. "Stop violence against women: Commission welcomes the EU's accession to the Istanbul Convention" 1 Haziran 2023 https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_23_4426 (Son erişim tarihi: 02.11.2024)

Avrupa Komisyonu. "Statement by Commission and the High Representative on International Women's Day", 7 Mart 2024 https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/statement-commission-and-high-representative-international-womens-day-2024-03-07_en (Son erişim

tarihi: 10.07.2024)

Benhabib, Seyla. “From identity politics to social feminism: A plea for the nineties”, *Radical Democracy* der. David Trend, (New York: Routledge, 2013), 27-41.

Celis, Karen ve Silvia Erzeel. “Beyond the Usual Suspects: Non-Left, Male and Non-Feminist MPs and the Substantive Representation of Women”, *Government and Opposition*, no. 50(1), (2015): 45–64.

Celis, Karen ve Sarah Childs. “Conservatism and Women’s Political Representation”, *Politics & Gender*, no.14 (2018): 5–26.

Celis, Karen, Sarah Childs, Johanna Kantola ve Mona Lena Krook. “Defining Women’s Interests: A Comparative Mapping of Representative Claims”. *Paper presented at the First European Conference on Politics and Gender* (Queen’s University Belfast: Northern Ireland, 2009)

Cerulus, Laurus. “Juncker wants more women in new Commission team”, *Euractiv*, 10 Temmuz 2014, <https://www.euractiv.com/section/eu-priorities-2020/news/juncker-wants-more-women-in-new-commission-team/> (Son erişim tarihi: 31.10.2024)

Childs, Sarah, and Paul Webb. *Sex, Gender and the Conservative Party: From Iron Ladies to Kitten Heels*. (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012).

Cin, F. Melis ve Rahime Süleymanoğlu-Kürüm. “Alternative Explanations from Feminist Theories: Towards a Feminist Framework for the Europeanisation Process”, *Feminist Framing of Europeanisation Gender Equality Policies in Turkey and the EU* der. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm, F. Melis Cin (London: Palgrave Macmillan, 2021), 63-84.

Collins, Patricia Hill. “Learning from the Outsider Within: The Sociological Significance of Black Feminist Thought”. *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual And Political Controversies* der. Sandra

Harding (New York: Routledge, 2004), 103–126.

D'Amico, Francine ve Peter Beckman. *Women in World Politics: An Introduction* (Westport CT: Bergin and Garvey, 1995).

Debusscher, Petra. “The EU Gender Equality Strategy 2020-2025: The Beginning of a New Season?”, *Social Policy in the European Union: State of Play 2022 Policymaking in a Permacrisis* der. Bart Vanhercke, Sebastiano Sabato, Slavina Spasova (ETUI : OSE, 2023), 91–110.

De Silva, Monika ve Mariia Tepliakova. “Populist Challenge? Negotiating the EU’s Accession to the Istanbul Convention in the Council”, *Politics and Governance*, no. 12, (2024): 1-18

Diamond, Irene ve Nancy Hartsock.. “Beyond Interests in Politics: a Comment on Virginia Sapiro’s ‘When are interests interesting? The problem of Political Representation of Women,’” *American Political Science Review*, no. 75 (3), (1981): 717-721.

Dotson, Kristie. “A Cautionary Tale: On Limiting Epistemic Oppression”, *Frontiers: A Journal of Women Studies*, no. 33 (1), (2012): 24–47.

Dotson, Kristie. “Conceptualizing Epistemic Oppression”, *Social Epistemology: A Journal of Knowledge, Culture and Policy*, no. 28 (2), (2014): 115-138.

Elomäki, Anna. “The economic case for gender equality in the European Union: Selling gender equality to decision-makers and neoliberalism to women’s organizations”, *European Journal of Women’s Studies*, no. 22 (3), (2015): 288–302.

Endo, Ken. *The Presidency of the European Commission under Jacques Delors: The Politics of Shared Leadership* (Oxford: Macmillan, 1999).

European Institute for Gender Equality. “Gender Equality Index 2023”.

<https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2023> (Son erişim tarihi: 07.07.2024)

European Parliament Eurobarometer, “Women in times of Covid-19”, *Flash Survey*, 2022, https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-03/Women_in_times_of_Covid19_2022_ep_eb_fl_report_en.pdf (Son erişim tarihi 28.07.2024)

Fitzgerald, Sharron ve Jane Freedman. *Gender, Equality and Social Justice: Anti-Trafcking, Sex Work and Migration Law and Policy in the EU* (Oxon: Routledge, 2023)

Fricker, Miranda. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. (Oxford: Oxford University Press, 2007).

Fricker, Miranda. “Epistemic justice as a condition of political freedom?” *Synthese*, no. 190 (7), (2013): 1317-1332.

Harding, Sandra. “Introduction: Standpoint Theory As A Site Of Political, Philosophic, And Scientific Debate”, *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual And Political Controversies* der. Sandra Harding (New York: Routledge, 2004), 1–16.

Hartsock, Nancy C.M. *The Feminist Standpoint Revisited and Other Essays* (Boulder: Westview, 1998)

Hekman, Susan. “Truth and Method: Feminist Standpoint Theory Revisited”, *Signs*, no. 22 (2), (1997): 341-365.

Hubert, Agnés. *The European Union and Gender Equality*. (Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf. GmbH, 2022)

Huston, Nancy. “Tales of War and Tears of Women”, *Women and Men’s Wars* der. J. Stiehm (Oxford: Pergamon, 1983)

Hutchison, Katrina. “Epistemic injustice in careers: insights from a study

with women surgeons”, *Overcoming Epistemic Injustice: Social and Psychological Perspectives* der. Benjamin R. Sherman, Stacey Goguen (London: Rowman & Littlefield International, 2019), 183-200.

Jaggar, Alison. “Socialist Feminism and the Standpoint of Women”, *Political Thought* der. Michael Rosen and Jonathan Wolff (Oxford: Oxford University Press, 1999), 49-52.

Kantola, Johanna ve Emanuela Lombardo. “Economic Crisis and the Politics of Austerity”, *The Routledge Handbook of Gender and EU Politics* der. Gabriele Abels, Andrea Krizsán, Heather MacRae, Anna van der Vleuten (Oxon: Routledge, 2021), 379-391.

Kassim, Hussein. “The von der Leyen Commission: An Early Assessment”, *The EU Political System After the 2019 European Elections* der. Olivier Costa ve Steven Van Hecke, (Cham: Palgrave, 2022): 169–93.

Kronsell, Annica. “Gendered practices in institutions of hegemonic masculinity”, *International Feminist Journal of Politics*, no. 7(2), (2005): 280–298.

Lombardo, Emanuela, Petra Meier ve Mieke Verloo. “Discursive dynamics in gender equality politics: What about ‘feminist taboos’?”, *European Journal of Women’s Studies*, no: 17(2), (2010): 105–123.

Mansbridge, Jane. “Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent ‘Yes’”, *Journal of Politics*, no. 61(3), (1999): 628-657.

Minto, Rachel ve Lut Mergaert. “Gender mainstreaming and evaluation in the EU: comparative perspectives from feminist institutionalism”, *International Feminist Journal of Politics*, no. 20(2), (2018): 204–220.

Müller, Henriette. “Setting Europe’s Agenda: The Commission Presidents and Political Leadership”, *Journal of European Integration*, no. 39(2),

(2017): 129-142.

Müller, Henriette. *Political Leadership and the European Commission Presidency*. (Oxford: Oxford University Press, 2020)

Phillips, Anne. *Demokrasinin Cinsiyeti*, çev. Alev Türket (İstanbul: Metis, 1995).

Scherpereel, John A. “Pursuing ‘full gender equality’ in the European Commission: the case of a constrained selector”, *European Politics and Society*, no. 24(3), (2023): 317–335.

Sjoberg, Laura. “Feminist Approaches to the Study of Political Leadership”, *The Ashgate Research Companion to Political Leadership*. der. Joseph Masciulli, Mikhail Molchanov, W. Andy Knight (Aldershot: Ashgate Publishing, 2009), 249-276

Tömmel, Ingeborg “The Presidents of the European Commission: Transactional or Transforming Leaders?”, *Journal of Common Market Studies*, no., 51(4), (2013): 789–805.

Von der Leyen, Ursula. “Opening Statement in the European Parliament Plenary Session by Ursula von der Leyen, Candidate for President of the European Commission”. *European Commission Press Corner*, 2019a, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_19_4230 (Son erişim tarihi: 02.08.2024)

Von der Leyen, Ursula. “A Union That Strives For More. My Agenda for Europe. Political Guidelines for the Next European Commission 2019–2024”, *European Commission*, 2019b, https://commission.europa.eu/document/download/063d44e9-04ed-4033-acf9-639ecb187e87_en?filename=political-guidelines-next-commission_en.pdf (Son erişim tarihi: 02.08.2024)

Von der Leyen, Ursula. “State of the Union Address 2021”, *European*

Commission Press Corner, 2021, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_21_4701 (Son erişim tarihi: 01.10.2024)

Von der Leyen, Ursula. “State of the Union Address 2023”, *European Commission Press Corner*, 2023, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ov/speech_23_4426 (Son erişim tarihi: 30.09.2024)

Von der Leyen, Ursula. “Europe’s Choice: Political Guidelines For The Next European Commission 2024–2029”, *European Commission*, 2024, https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf (Son erişim tarihi: 30.09.2024)

Wängnerud, Lena. “Women in Parliaments: Descriptive and Substantive Representation”. *Annual Review of Political Science*, no.12, (2009): 51–69.

Woodward, Alison. “Building Velvet Triangles: Gender and Informal Governance”, *Informal Governance in the European Union* der. Thomas Christiansen ve Simona Piattoni, (Cheltenham: Edward Elgar, 2004), 76–93.

Epistemik Sorumluluk ve Avrupa Birliği'nin Arabuluculuk Pratiklerinde Kadınların Barış Müzakerelerine Anlamlı Katılımı: Kosova-Sırbistan Diyaloğu Örneği

Burcu Özdemir-Sarıgil

TED Üniversitesi, Dr.

[ORCID: 0000-0001-8741-4596](https://orcid.org/0000-0001-8741-4596)

burcu.ozdemir@tedu.edu.tr

Öz

Bu makale, toplumsal cinsiyet eşitliği normunun şekillendirdiği 'anlamlı katılım' anlayışı ile 'epistemik sorumluluk' perspektifini birleştirerek, Kosova ve Sırbistan arasındaki barış müzakereleri örneği üzerinden, Avrupa Birliği'nin (AB) arabuluculuk pratiklerinde kadınların resmi müzakere süreçlerine katılımını incelemektedir. AB'ye tam üyelik sürecinde olan Kosova ve Sırbistan arasında devam eden barış müzakerelerinin 2011 yılından bu yana baş arabulucusu AB'dir ve tarafların hükümetleri üzerinde ciddi bir kaldıraç etkisi vardır. Kritik soru ise, bu etki ve sorumlulukla AB'nin kadınların müzakerelere eşit ve anlamlı katılımını hangi yollarla ve ne ölçüde sağlayabildiğidir. Süreç izleme yöntemiyle, AB ve sivil toplum tarafından yayınlanan birincil metinler üzerinden yapılan inceleme göstermektedir ki, kadınları temsilen sivil toplum örgütleri üst düzey resmi müzakerelere dahil edilmemişlerdir. Müzakere heyetlerinde kadınların niceliksel varlığı ise sembolik düzeyde kalmıştır. Çalışmanın bir başka bulgusu, kadınların çabalarına rağmen AB'nin hazırladığı anlaşma metinlerinde kadınların taleplerine yeterince yer vermemiş olmasıdır. Bu önemli örnek üzerinden çalışmanın vardığı sonuç, AB'nin ciddi potansiyeline ve söylemlerine rağmen, toplumsal cinsiyete duyarlı bir arabuluculuk pratiğini hayata geçiremediğidir. Söylem ve pratik arasındaki bu fark, AB'nin epistemik sorumlulukları ve normatif aktörlük iddiası ekseninde gelişen tartışmalara yeni bir boyut kazandıracak niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, barış arabuluculuğu, Kosova-Sırbistan müzakereleri, Kadın Barış ve Güvenlik gündemi, kadınların anlamlı katılımı

•••••

Geliş tarihi: 10 Eylül 2024 • Kabul tarihi: 13 Kasım 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 89-120
DOI: 10.46655/federgi.1547759

Epistemic Responsibility and the Meaningful Participation of Women in the European Union's Peace Mediation Practices: The Case of the Kosovo-Serbia Dialogue

Burcu Özdemir-Sarıgil

TED University, Dr.

[ORCID: 0000-0001-8741-4596](https://orcid.org/0000-0001-8741-4596)

burcu.ozdemir@tedu.edu.tr

Abstract

This article analyzes women's participation in the European Union's (EU) mediation efforts, using the case of peace negotiations between Kosovo and Serbia. The article combines the approaches of 'meaningful participation,' rooted in gender equality, alongside epistemic responsibility. Since 2011, the EU has mediated the peace talks, wielding significant influence over both parties, which have been candidates for EU membership. Given this influence, the study questions how and to what extent the EU has ensured women's equal and meaningful involvement. Through process tracing and examination of EU and women's organizations' texts, findings reveal that civil society groups representing women were excluded from high-level negotiations. Despite women's advocacy, the EU did not integrate women's demands into official agreements. This case shows that, while the EU has significant potential and rhetoric on gender equality, it has not effectively applied a gender-sensitive approach. This gap between its discourse and actions brings a critical perspective on the EU's epistemic responsibilities and its self-image as a normative actor in international mediation.

Keywords: European Union, peace mediation, Kosovo-Serbia negotiations, Women, Peace and Security agenda

• • • • •

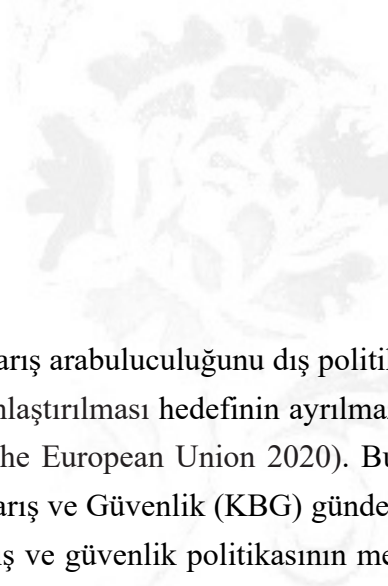
Arrival date: 10 September 2024 • Acceptance date: 13 November 2024

•
Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • special issue/FEJUST • 89-120

DOI: 10.46655/federgi.1547759

Giriş

Avrupa Birliği (AB), barış arabuluculuğunu dış politikasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılması hedefinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir (Council of the European Union 2020). Bu yönde attığı en somut adım, küresel Kadın Barış ve Güvenlik (KBG) gündemini 2008 yılında resmi olarak kabul ederek, dış ve güvenlik politikasının merkezine yerleştireceğini taahhüt eden ilk bölgesel örgüt olmasıdır (Council of the European Union 2008a). Bu dönüşüm sürecinin bir parçası olarak, 2009 yılında yayınladığı AB arabuluculuğu resmi politika belgesinde kadınların tüm barış inşası süreçlerine eşit ve tam katılımını desteklemeyi arabuluculuğun temel prensiplerine dahil etmiştir (Council of the European Union 2009, 8). 2020 yılında yenilenen ‘AB Barış Arabuluculuğu Konsepti’ başlıklı resmi politika belgesinde ise AB şu cümleler ile arabuluculuk kimliğini ortaya koymuştur: “AB, KBG gündeminin tam olarak uygulanmasına kararlıdır ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile kadınların güçlendirilmesinin teşviki, AB arabuluculuk girişimlerinin temel bir

özelliğidir” (Council of the European Union 2020, 8). AB’nin koyduğu hedef, daha fazla kadının arabulucu, baş müzakereci ve siyasi temsilci olarak katılımını sağlamak ve barış süreçleriyle ilgili tüm AB eylemlerinde en az yüzde 33 kadın katılımını sağlamaktır (Council of the European Union 2020, 8).

Bu makale, toplumsal cinsiyet eşitliği normunun şekillendirdiği kadınların barış süreçlerine ‘anamlı katılımı’ anlayışı ile Fricker (2007; 2017) ve Medina (2012; 2013; 2017) tarafından geliştirilen ‘epistemik sorumluluk’ perspektifini sentezleyerek, AB’nin arabuluculuk pratiklerinde kadınların resmi müzakere süreçlerine anlamlı katılımına verdiği desteği incelemeyi amaçlamaktadır. Miranda Fricker, epistemik adaletsizliği en yalın haliyle, “birilerine, özellikle onların bilen özne olma kapasitesine yönelik yapılan bir haksızlık biçimi” olarak tanımlar (2007, 1). Fricker’ın üzerinde durduğu ayrımcılık ve adaletsizlik, hem bir iktidar ve gücün kullanımı meselesidir, hem de etik, yani doğru ve yanlışla ilgili olan, bir konudur. Fricker (2017) ve Medina’ya (2017) göre, epistemik adaletsizlikler karşısında (örneğin, dışlanma ve susturulma; görünmezlik ve duyulmazlık, marjinalize edilmek, vb) sorumluluk olarak epistemik direnç gösterilmelidir. Adaletsizlikle mücadelede kimse sorumluluktan kaçamaz, o bağlamda bulunan, şahit olan herkesin farklı seslerin alternatif anlamlar, yorumlar ve ifade oluşturmaya ve katılımına yardımcı olma sorumluluğu vardır. Bu bakış açısıyla, makalemizin odaklandığı kadınların barış süreçlerine katılımında yaygınca karşılaştıkları görmezden gelinme, dışlanma gibi toplumsal cinsiyet temelli epistemik adaletsizlikler karşısında, barış arabulucularının kaçınılmaz epistemik sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların başında, kadınların anlamlı katılımını, yani kadınların barış müzakerelerinde hem sayısal (niceliksel) varlığını, hem de sürece katkı sağlayabilecek, içeriği şekillendirebilecek bir konumda olmasını (niteliksel) sağlamak gelir. Özellikle de çatışan taraflar üzerinde ciddi etki sahibi ve KBG normatif gündemini benimsemiş ve bu çerçevede kadınların anlamlı katılımını sağlamayı taahhüt etmiş ülkeler ve uluslararası örgütler önemli bir katalizör görevi üstlenebilirler

(Aggestam 2019). Ancak tam aksi durumlar da mümkündür. Örneğin, Paffenholz ve arkadaşlarının (2016, 46) inceledikleri kırk barış sürecinde yaygınca karşılaştıkları gibi, arabulucuların deneyimsizliği, toplumsal cinsiyete ve eşitlik anlayışına direnci veya kayıtsızlığı kadınların varlık ve etki imkanlarını kısıtlayıcı bir durum da yaratabilir.

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğini ve KBG gündemini teşvik etmede norm girişimcisi ve lider olma söylemi değerlidir. Urrutia ve arkadaşlarının vurguladıkları gibi (2016), AB'nin söylemini pratiğe dökerek anaakımlaştırması durumunda yaratabileceği dönüştürücü potansiyel ile gerçek anlamda katılımcı, kapsayıcı, kadınların ve kadın sivil toplum örgütlerinin güçlendirildiği, finansal olarak desteklendiği sürdürülebilir barış süreçlerine katkı verebilecektir. Ancak, gelişmekte olan normatif söyleme rağmen, genel hatlarıyla AB dış politikasını değerlendiren feminist literatür, örneğin genişleme ve komşuluk politikası (Montoya 2009), dış ilişkiler (Guerrina vd. 2023), güvenlik ve savunma politikası (Stern 2011), dış politika kurumsal yapıları (Kronsell 2015; Guerrina ve Wright 2016) gibi temel alanlarda toplumsal cinsiyet eşitliği normu ekseninde şekillenen KGB gündemini anaakımlaştırma konusunda AB'nin eksikliklerini ortaya koymaktadır. Öte yandan, görece yeni oluşmakta olan AB'nin barış arabuluculuğu alanını konu alan literatürün çoğunlukla odaklandığı, AB'nin dahil olduğu süreçlerde çatışan devletleri anlaşmaya yaklaştırmada etkili olup olmadığı, ve arabulucu olarak koyduğu hedeflere ulaşım ulaşamadığıdır (Bergmann 2020). Başka bir ifadeyle, genel olarak AB arabuluculuğunun toplumsal cinsiyet analizleri, özel olarak da kadınların anlamlı katılımı literatürde ve politika izleme çalışmalarında henüz yerini yeterince alamamıştır. Bu alanda öncü sayılabilecek bir çalışma, Urrutia ve arkadaşlarının (2016) inceledikleri Mali barış süreci örnek vakasıdır. Bu örnekte AB baş-arabulucu olmasa da, arabuluculuk sürecine kolaylaştırıcı olarak katkıda bulunmuştur. Mali'de, Cezayir ve BM'nin baş-arabulucu olarak liderlik ettiği barış süreci 2015'te bir barış anlaşması ile sonuçlanmıştır. Malili kadınların

katılım talebine rağmen, Cezayir, diğer arabulucular ve müzakere taraflarının dile getirdiği çekinceler, kadınların katılımı konusunun askıya alınmasına yol açmıştır. AB'nin toplumsal cinsiyete duyarlı arabuluculuk söylemi, bu durumu değiştirememiştir (Urrutia vd. 2016, 4). Libya barış sürecinde, AB arabuluculuğu ve KBG gündemini inceleyen Tronci (2020) ise, arabulucular arasında yer alan AB'nin kadınların barış sürecine katılımını desteklese de, geliştirdiği yaklaşımın eksikliklerinin altını çizmiştir. Başka bir ifadeyle, kadınların barış anlaşmasının şekillendirildiği üst düzey resmi müzakerelere ve toplantılara katılımındansa, AB'nin Libya'da kadınların katılımını desteklemeye yönelik yaklaşımı, esas olarak kadınlar için ayrı veya gayriresmi yollar oluşturmak ve kadınların barış inisiyatiflerini finanse etmek üzerine odaklanmıştır (Tronci 2020). Bu çalışmaları da göz önünde bulundurarak, barış arabulucusu AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında epistemik sorumluluklarını ne ölçüde ve nasıl yerine getirdiğinin söylemden ziyade pratikte, yani örnek vakalar üzerinden değerlendirilmesinin değerli olduğu görülmektedir. Bu şekilde makale, gelişmekte olan AB arabuluculuğu ve toplumsal cinsiyet literatürüne teorik ve ampirik katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu makale, tek vaka çalışması yöntemi kullanarak Kosova ve Sırbistan arasında AB baş arabulucuğunda 2011 yılından beri devam eden barış müzakerelerini derinlemesine inceleyecektir. AB'ye tam üyelik sürecinde olan Kosova ve Sırbistan üzerinde AB arabulucularının ciddi bir kaldıraç etkisi vardır. AB'nin Kosovalı ve Sırbistanlı kadınların müzakerelere eşit ve anlamlı katılımını sağlama konusunda hangi yolları izlediği ve bu katılımı ne ölçüde gerçekleştirebildiği sorusu araştırmanın merkezinde yer almaktadır. Kosova ve Sırbistan arasındaki barış müzakereleri, süreç izleme yöntemi kullanılarak 2011 ile 2024 arası dönemde AB'nin arabuluculuk yaptığı kritik aşamalara ayrılacak ve bu dönemler, ilişkisellik ve nedensellik ilişkisini kurmamıza olanak tanıyan iki temel boyut üzerinden analiz edilecektir. Bu boyutlar şunlardır: (1) arabulucu AB'nin süreçle ilgili epistemik sorumluluklarını yerine getirmesi ve

(2) arabulucu AB'nin içerikle ilgili epistemik sorumluluklarını yerine getirmesi. Çalışmanın birincil kaynakları, hem AB hem de kadın örgütleri tarafından yayınlanan metinlerdir. Bu metinler arasında kadın örgütlerinin arabuluculara ve kamuoyuna hitaben yazdıkları açık mektuplar, bildiriler, mülakatlar ve raporlar ile AB arabulucularının basın bildirileri, müzakere çerçeve belgeleri ve anlaşma metinleri yer almaktadır.

Makalenin sonraki bölümleri şu şekilde ilerleyecektir. Kavramsal çerçevenin verildiği devam eden bölümde, epistemik adaletsizlik, epistemik sorumluluk, anlamlı katılım kavramsallaştırması yapılacak ve KBG gündemi ve feminist uluslararası ilişkiler literatürüyle bağlantılar kurulacaktır. Savaş sonrası 1999 ile 2008 arası döneme odaklanan ikinci bölümde, AB arabuluculuğu öncesi Birleşmiş Milletler (BM) arabuluculuğu ve Kosovalı kadınların müzakerelere katılımı kısaca incelenecek ve bu diğer bölümlere zemin hazırlayacaktır. Üçüncü bölümde, 2011 ile 2024 arasında AB dönemi arabuluculuğu ve kadınların anlamlı katılımı derinliğiyle ele alınacaktır. Son bölüm ise tartışma ve makalenin sonuçlarına ayrılmıştır.

Epistemik Adaletsizlik, Kadınların Barış Müzakerelerine Katılımı ve Arabulucuların Epistemik Sorumlulukları

Fricker (2017, 49) epistemik adaleti “bir kimsenin epistemik bir özne olarak özellikle kasıtlı bir şekilde aşağılandığı ve/veya statüsünde dezavantajlı duruma düşürüldüğü bir yanlış türü” olarak tanımlar. Kidd ve arkadaşları (2017, 1), Fricker'ın tanımını benimsemekle birlikte, epistemik adaletsizliği “bilgi, anlama ve iletişim pratiklerine katılım konularıyla ilgili haksız muamele biçimleri” olarak daha geniş kapsamlı tanımlamışlardır.

Fricker, epistemik adaletsizliğin iki formunu belirler: tanıklık adaletsizliği ve yorumbilgisel (hermeneutik) adaletsizlik. Fricker'a göre (2007, 1; 2017, 49), tanıklık adaletsizliği bir ayrımcılık biçimidir ve nedeni kemikleş-

miş önyargılardır. Başka bir ifadeyle, önyargılar (örneğin mizojini, homofobi, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, iklim şüpheliği gibi) konuşmacının yanlış değerlendirilmesi, onun söylediklerine daha şüpheli yaklaşılması ve statü olarak daha düşük görülmesine yol açar. Örneğin, ataerkil zihniyetin ciddi boyutlarda nüfuz ettiği bir toplumda kadınların maruz kaldıkları her türlü şiddet normalleştirilir ve kadınların şiddet beyanı hafife alınabilir ya da yok sayılabilir. Yorumbilgisel adaletsizlik ise bir kişinin (ya da bir topluluğun) anlam üretme kapasitesinin haksız engellerle karşılaştığı veya onların anlaşılabilirliğinin haksız bir şekilde kısıtlandığı, dezavantajlı duruma düşürüldüğü durumlarda ortaya çıkar (Fricker 2007, 1). Fricker yorumbilgisel adaletsizliğinin nedenlerini irdelerken, sosyal hayattaki fırsat eşitsizliklerinin, dezavantajların ve ‘epistemik marjinalizasyon’ kavramının üzerinde özellikle durmuştur (Fricker 2013; Fricker 2017). Marjinalizasyon kavramı ise bir kişinin ya da topluluğun sosyal anlamların üretilmesinde erişimi olmama durumu, eşit katılım hakkının olmaması, dışlanması olarak açıklanır (Fricker 2017, 49). Dolayısıyla, yorumbilgisel adaletsizliğe maruz kalan kişiler veya topluluklar farklı bir görüş belirtmekten, anlam üretme (meaning-making) ve anlam paylaşma (meaning-sharing) pratiklerine katılmaktan gücü elinde tutanlarca alıkonulmaktadır (Medina 2017, 42).

Karşılaşılan epistemik adaletsizliğin teşhisi ve teşhiri kadar önemli olan, adaletsizlikle nasıl mücadele edileceği, adaletin kimlerce ve nasıl sağlanacağıdır. Medina (2017), bu makalenin bakış açısını şekillendiren, epistemik adaletsizlikle mücadelede yorumbilgisel direnç (hermeneutical resistance), ve epistemik sorumluluk (epistemic responsibility) kavramlarını öne çıkarır. Medina’ya (2017, 47) göre epistemik direnç, “hakim yorumlayıcı çerçevelerin normatif beklentilerine karşı direnmeyi ve farklı ya da uyumsuz seslerin alternatif anlamlar, yorumlar ve ifade stilleri oluşturmasında yardımcı olmayı” ifade eder. Destekler şeklinde Pohlhaus (2017, 13), “epistemik adaletsizliğin olduğu yerde, buna karşı direniş de olmuştur. Bu epistemik direniş ise, epistemik

sorumluluk gösterecekler aracılığıyla mümkündür” der.

Karşılaşılan bir adaletsizlikle mücadelede kim(ler) epistemik sorumluluk sahibidir? Medina (2017, 48) adil olmayan durumlara karşı direnç gösterme konusunda o bağlamda bulunan, şahit olan herkesin sorumluluğu olduğunu savunur. Medina'nın herkesin sorumluluğu vardır yaklaşımındaki nüansları irdelemek yerinde olacaktır. Bu aynı zamanda makalemizin de konusunu oluşturan kadınların barış süreçlerine katılımında karşılaştıkları yaygın epistemik adaletsizlikler karşısında, çatışma çözümünün bir parçası olmak için gönüllü olmuş barış arabulucularının (örneğin BM, AB) epistemik sorumluluklarının değerlendirilmesine de teorik bir perspektif kazandıracaktır. İlk olarak, Medina (2013, 90), adaletsizlikleri onarmak için sadece tek bir bağlama, özneye ya da gruba (örneğin çatışan devletler, gruplar ve onların liderleri) sorumluluk yüklemektense, bilen ve birşey yapabilecek kapasitede olan herkesin dahil edildiği, polifonik bir bağlam (polyphonic contextualism) oluşturmanın daha uygun olduğunu savunmaktadır. İkinci olarak, farklı konumlarda bulunan öznelerin ve grupların adaleti sağlamadaki sorumlulukları, onların topluluklar ve pratikler içindeki konumlarına ve ilişkilerine bağlı olarak farklı şekillerde yapılandırılmalı ve pay edilmelidir. Öznelerin ve grupların adaletle ilgili sorumlulukları belirlenirken iletişimsel ve bağlamsal dinamikler büyük önem taşır: “kim kime neyi iletiyor (ya da iletmeye çalışıyor) sorusu son derece önemlidir” (Medina 2013, 97). Medina'ya göre (2013, 90) “sorumluluğun yerine getirilip getirilmediği, öznelerin ve grupların birbirlerine karşı sergiledikleri karşılıklı konumsallık, ilişkiyel olma ve yanıt verme (ya da bunların eksikliği) biçimleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir”.

Epistemik adaletsizlik yaklaşımı, sosyal bilimlerdeki birçok konuyu, tartışmayı ve geleneği yenilikçi yollarla bir araya getirmiştir. Hem bir olgu hem de bir araştırma konusu olarak epistemik adaletsizlik karşısında direnç ve epistemik sorumluluk, feminizm gibi önemli sosyal ve entelektüel hareketlerle de bağ kurabilir. Örneğin, bilginin üretimi ile gücün kullanımı ilişkisini

vurgulayan feminist duruş (feminist standpoint) teorisi, ezilen grupları güçlendirme, onların deneyimlerine değer verme ve en nihayetinde Patricia Hill Collins'in (1989) ifadesiyle 'muhalif bilinç' geliştirmeyi savunur. Benzer şekilde, Cynthia Enloe (1990), 1980'lerde uluslararası ilişkilerde 'kadınlar nerede?' sorusunu gündeme taşıdığına, bu alanın hem çalışma konularında hem de pratiğinde kadınların görünmezliğine atıfta bulunuyordu. 'Kadınlar nerede?' sorusu, toplumsal cinsiyet konularına karşı yerleşik disiplinler körlüğü vurgulamak ile birlikte, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların siyasette meşru ve belirleyici özneler olarak katılımını (veya neden ve nasıl katılmadığını) sorguluyordu. Bir epistemik adaletsizlik ifşası ve adalet arayışı ile feministlerin ortaya attığı bu temel sorunsal bir çok alanda olduğu gibi kadınların barış inşası süreçlerine katılımı ve arabulucuların sorumlulukları konusunda da bugün hala önemini korumaktadır.

Kriz ve çatışma dönemlerinde kadınların deneyimleri, özellikle kadınların karşılaştıkları toplumsal cinsiyet temelli sorunlar, mağduriyetler, maruz kaldıkları şiddet ve sistematik tecavüz tarihsel olarak gözardı edilmiştir (S/RES/1325 (2000); Rehn ve Sirleaf 2002). Ciddi bir tanıklık adaletsizliği örneği teşkil eden bu durum, epistemik direnç ve sorumluluk gösteren ulusötesi feminist savunuculuk ağları, medya, insan hakları gruplarının raporları, akademik çalışmalar ve uluslararası örgütlerin gerçekleri tespit misyonları sayesinde belgelenmiş, ve 1990'lardan bu yana uluslararası toplumun gündemine taşınmıştır (O'Reilly 2018, 1). Kararlarının bağlayıcı niteliği olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) ise, 2000 yılında bir ilke imza atarak 'Kadın, Barış ve Güvenlik' (KBG) başlıklı 1325 sayılı kararını (S/RES/1325 (2000)) almıştır. KBG gündemi, bir yandan savaşların ve krizlerin kadınlar üzerindeki derin etkilerini açıkça kabul ettiği ve güvenikleştirdiği, diğer yandan da toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde kadınların barış ve güvenliğin tesisinde aktörlüklerini teşvik ettiği için küresel siyasette dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Bu normatif gündem, devlet ve devlet güvenliği odaklı yerleşik

anlayışı toplumsal cinsiyet eşitliği ve insan güvenliği anlayışına dönüştürme gayretindedir (Kirby ve Shepherd 2021).

Kadınların barış ve güvenlikle alakalı süreçlere katılımı ve etkisi, KBG gündeminin en önemli bileşenlerinden biridir. BMGK kararı 1325, kadınların barış ve güvenliğin korunması ve teşvik edilmesine yönelik tüm çabalarda eşit katılımının ve tam dahil olmasının önemini vurgular (S/RES/1325 (2000), 1). BMGK kararı 1325 madde 1, devletlere ciddi sorumluluk yükler ve “üye devletleri, çatışmaların önlenmesi, yönetimi ve çözümüne yönelik ulusal, bölgesel ve uluslararası kurumlar ve mekanizmalarda, tüm karar alma seviyelerinde kadınların temsilinin artırılmasını sağlamaya” sevkeder (S/RES/1325 (2000), 2). Madde 8 ise, Medina’nın (2013; 2017) kolektif sorumluluk anlayışına paralel şekilde, “barış anlaşmalarının müzakere ve uygulanmasında yer alan tüm aktörleri” (S/RES/1325 (2000), 3), toplumsal cinsiyet perspektifini benimsemeleri konusunda sorumluluğa davet eder ve “yerel kadınların barış girişimlerini ve yerel çatışma çözüm süreçlerini destekleyen ve kadınları barış anlaşmalarının tüm uygulama mekanizmalarına dahil eden önlemleri almaya çağırır” (S/RES/1325 (2000), 3). Kadınların insan hakları ekseninde gelişen ve toplumsal cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yapmama normlarına dayanan KBG gündemli BMGK kararları, hukuki anlamda BM üye devletlerini, uluslararası örgütleri ve barış inşası süreçlerine dahil olan tüm aktörleri (örneğin arabulucuları) bağlayıcı niteliktedir ve epistemik sorumluluğu aralarında pay eder. Uluslararası aktörlerden toplumsal cinsiyet adaletine duyarlı ve kadınların katılımının önünü açar nitelikte olmaları beklenmektedir. Bu nedenle, son yirmi yılda kadınların barış süreçlerine katılım mücadelesinde normatif dayanak ve savunuculuk aracı haline gelmiştir (Charlesworth 2008; UN Women 2015, 41).

Bugün artık kadınların barış müzakerelerine katılımı ve etkisi değerlendirilirken yaygın olarak kabul gören anlayış ve yöntem ‘anamlı’ katılımdır. Paffenholz ve arkadaşları (2016), anlamlı katılımı “kadınları sadece saymak

değil, kadınları sayılır kılmak” olarak özetler. Adil ve sürdürülebilir barış anlaşmalarına ulaşmada ve bunları uygulamada fark yaratacak şey, kadınların masada yer almasının yanında, anlaşmaların maddelerini ve uygulanması sürecini de şekillendirerek toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirebilmeye muktedir olmalarıdır (Paffenholz 2019, 152). Başka bir ifadeyle, anlamlı katılım anlayışı kadınların barış müzakerelerinde hem sayısal (niceliksel) varlığını, hem de sürece katkı sağlayabilecek, içeriği şekillendirebilecek bir konumda olmasını (nitelik ve etki) ön görür. Kadınların barış müzakerelerine anlamlı katılımını sağlamada ise, hem normatif olarak BMGK kararı 1325’in, hem de teorik olarak Medina’nın (2013; 2017) vurguladığı gibi, barış inşası sürecine dahil olan herkesin sorumluluğu vardır. Dolayısıyla, barış sürecinde varlıkları rızaya dayalı üçüncü taraflar olarak (UN 2012) barış arabulucularının da epistemik adaleti sağlamada sorumlulukları vardır. Arabulucular barışın asli unsurları olan kadınlara ve onların taleplerinin marjinalleştirilmesine seyirci kalmamalıdır.

Bu tartışmaların ışığında, arabulucuların etkililiğini değerlendirirken, normatif söylemlerden ziyade pratiklere odaklanmak daha yerinde olacaktır. BMGK kararı 1325 çerçevesinde oluşan anlamlı katılım anlayışının arabulucular tarafından ne ölçüde tatbik edildiğini değerlendirmemize olanak sağlayan bir analitik çerçeve geliştirilebilir (bkz. Palmiano Federer 2016). Bu makalenin kullanacağı çerçeve iki boyutludur: (1) arabulucuların kadınların katılımını sağlamada süreçle ilgili epistemik sorumlulukları, (2) arabulucuların kadınların katılımını sağlamada içerikle ilgili epistemik sorumlulukları. Daha detaylı ele alacak olursak, kadınların müzakere masasına dahil edilmesi ve niceliksel katılımının desteklenmesi, arabulucuların süreçle ilgili sorumluluğu olarak görülebilir. Örneğin, bir barış sürecinde, kadınların ön müzakereler, müzakereler ve anlaşma sonrası uygulama faaliyetlerine ne ölçüde dahil edildiği, bunun yanında dahil edilme şekli (örneğin, eşit katılımcı, müzakere heyetlerinin üyesi, gözlemci, uzman, arabulucu ya da görüşünün alınması

olarak) süreçle ilgili sorumluluk altında incelenebilir. Öte yandan, kadınların barışa dair önerilerinin dahil edilmesi veya barış anlaşmalarında toplumsal cinsiyete duyarlı metinlerin/maddelerin dahil edilmesinin desteklemesi ve diğer aktörlerin ikna edilmesi, arabulucunun içerikle ilgili sorumluluğu olarak görülebilir.

Devam eden bölümlerde, örnek vakamız Sırbistan ve Kosova arasındaki önce BM ve ardından AB arabuluculuğu eşliğinde gerçekleşen müzakerelerde, farklı dönem ve bağlamlarda, kadınların sürece dahil olma girişimleri, karşılaştıkları epistemik adaletsizlik ve bunun karşısında arabulucu pratikleri süreç ile ilgili sorumluluklar ve içerik ile ilgili sorumluluklar boyutu ile incelenecektir.

BM Arabuluculuğunda Sırbistan-Kosova Müzakereleri ve Kadınların Katılımı (1999-2008)

1998 ile 1999 yılları arasında Kosova’da yaşanan şiddetli savaş, NATO’nun müdahalesi ile sona ermiştir. Kosova’daki savaşta toplumsal cinsiyet sorunsalı çatışma dinamiklerinin merkezinde yer almış ve kadınlara yönelik cinsel şiddet, savaşta bir silah olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Bracewell 2000; Di Lellio 2016; KWN 2021). BMGK, Kosova için çatışma sonrası düzeni kuran 1244 sayılı kararını 10 Haziran 1999’da kabul etmiştir (S/RES/1244 (1999)). BMGK 1244 sayılı kararı, NATO’nun oluşturacağı Kosova Gücü’nü (KFOR) güvenliği sağlamak için yetkilendirirken, diğer yandan da BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK) olarak adlandırılan, yürütme ve yargı erklerini üzerine alan uluslararası bir sivil yönetimin kurulmasını öngörmüştür. Çatışmaların kaynağı olan Kosova’nın nihai statüsünün ise bu geçiş dönemi yapıları altında ve uluslararası toplumun desteği ile belirleneceği kararlaştırılmıştır (Ker Lindsay 2013, 845).

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Kasım 2005’te Martti Ahtisaari’yi,

Kosova'nın nihai statüsünün belirlenmesi için yapılacak görüşmelerde arabuluculuk yapmak üzere BM Özel Temsilcisi olarak atamıştır. Ahtisaari'nin onbeş ay süren temas ve görüşmelerin ardından Kosova'nın nihai statüsü ve bağımsızlığı için hazırladığı çözüm önerisi Sırbistan tarafından reddedilmiş ve böylelikle BM'nin ilk arabuluculuk dönemi sona ermiştir (Ahtisaari 2008; Ker-Lindsay 2013). Ağustos 2007'de, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nden oluşan Temas Grubu, Sırbistan ve Kosova arasında yeni bir müzakere dönemi başlatmayı BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon'a önermiştir (UN Security Council 2007, 2). Temas Grubundaki devletlerin oluşturduğu 'Troika' adı verilen heyet arabuluculuğunda yürütülen dört aylık barış müzakereleri de Kosova'nın statüsü meselesinde tarafları uzlaştıramamıştır (UN Security Council 2007, 3).

Sırbistan ve Kosova'daki kadınlar hem savaştan en ağır şekilde etkilenmelerine hem de savaş sonrası dönemin kurucu unsuru olma çabalarına rağmen ciddi epistemik adaletsizliğe maruz kalmıştır. Siyasette yer almalarının önünü açabilecek anayasal haklarına ve her iki ülkenin seçim yasalarının ulusal ve yerel seçimlerde yüzde 33 kadın kotası getirmesine rağmen, kadınlar liderlik ve karar alma mekanizmalarında yer alamamışlardır. BM arabuluculuğunda barış müzakereleri başladığında Kosova Parlamentosunda kadın temsili yüzde 26 iken (Equal Future Kosovo, t.y.), Sırbistan Parlamentosunda ise yüzde 10 bandında kalmıştır (Equal Future Serbia, t.y.). BM liderliğindeki arabuluculuk girişimleri ise kadınların liderliği ve siyasette anlamlı katılımını sağlama konusunda gözle görülür hiçbir sorumluluk üstlenmemiştir. BM arabuluculuğundaki barış müzakereleri döneminde, Sırbistan ve Kosova heyetlerinin kompozisyonuna bakıldığında, katılımcıların tümüyle erkeklerden oluştuğu görülmektedir (UN Security Council 2007, 2).

Müzakereleri yakından takip eden ve katılım taleplerini açıkça beyan eden kadın sivil toplum örgütleri ve barış aktivistleri, süreçten dışlanmalarını protesto etmişler ve çeşitli yollarla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Savaş

döneminde kurulan Kosova Kadın Ağı (Kosovo Women Network, KWN) ve Sırbistan’da aktif faaliyet gösteren feminist antimilitarist barış örgütü Siyahlı Kadınlar Ağı (Women in Black Network) 2006 yılında Kadınların Barış Koalisyonu’nu (Women’s Peace Coalition) kurmuştur (KWN 2022a, 52). Toplumsal cinsiyet eşitliği ve BMGK kararı 1325’i kendilerine dayanak olarak alan bu geniş katılımlı barış ve dayanışma koalisyonunun amacı, kesişimsel olarak kadınların öncelikle kendi aralarında barışması, birlik sağlaması ve ardından barış süreçlerine eşit paydaşlar olarak dahil edilmesini sağlamaktır. Kosova resmi müzakere heyetinde kadınların temsilcisi olarak saygın kadın siyasetçi Edita Tahiri’nin yer alması için de ısrarlıydılar. Barış Koalisyonu, kadınların öncelikli gördüğü konuların müzakerelerde ele alınmasını talep eden bir dizi ortak bildiri hazırlamış ve bunları her iki ülkedeki siyasi liderlere ve arabulucu Ahtisaari’ye göndermişlerdir (KWN 2021, 85). Kadınların Barış Koalisyonu’nun adalet ve anlamlı katılım taleplerine karşılık, Kosova müzakere heyeti Edita Tahiri’yi sürece dahil etmemiştir. Ahtisaari ise müzakerelerde kadınlara yer verme konusunda, sembolik olarak Kosova’da ofisine bir kere kabul etmesi dışında, ciddi hiçbir girişimde bulunmamıştır (KWN 2021, 86).

Belgrad-Prishtine Diyalog Sürecinde Kadınların Anlamlı Katılımı ve AB’nin Üstlendiği Epistemik Sorumluluk

Sırbistan ve Kosova arasında giderek artan gerilim ve tamamiyle tıkanan müzakereler sonucunda, Kosova hükümeti 17 Şubat 2008’de bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırbistan ise Kosova’nın tek taraflı bağımsızlık ilanını tanımamış, meseleyi BM Genel Kurulu aracılığıyla, Uluslararası Adalet Divanı’na taşımıştır. Gidişatı yakından takip eden AB Konseyi, Şubat 2008’de AB Hukukun Üstünlüğü Misyonu, Kosova’yı (EULEX) kurmuştur. AB’nin dış ve güven-

lik politikası altında oluşturulan en büyük sivil misyonu olma özelliği taşıyan EULEX'in ana görevi, Kosova yönetimine polis, adalet ve gümrük alanlarının iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde etkin işlemesi için destekte bulunmaktır (Council of the European Union 2008b). Temmuz 2010 tarihinde, BM Uluslararası Adalet Divanı, Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuku ihlal etmediği yönündeki tavsiye niteliğindeki görüşünü açıklamıştır. Bu gelişmeyi memnuniyetle karşılayan AB, Sırbistan ve Kosova arasında bir diyalog sürecini kolaylaştırmaya hazır olduğunu uluslararası topluma bildirmiştir (Economides ve Ker-Lindsay 2015). Buna paralel olarak, AB Konseyi'nin 2003 Selanik Zirvesi sonrasında Batı Balkan ülkelerine yönelik geliştirdiği üyelik perspektifi Kosova ve Sırbistan için pekiştirilmiş, üyelik sürecinde ilerleme iyi komşuluk ilişkileri ve çatışmaların çözümü koşulluluğuna bağlanmıştır (Economides ve Ker-Lindsay 2015).

Resmi adı 'Sırbistan ile Kosova Arasındaki İlişkilerin Kapsamlı Normalleşmesi Üzerine AB Kolaylaştırılığında Diyalog' olan ve yaygınca 'Belgrad-Priştine Diyalogu' olarak anılan yeni müzakere süreci 2011 yılında AB arabuluculuğunda başlamıştır ve hala devam etmektedir. AB, sürecin hedeflerini şu şekilde belirtmiştir: "AB'nin kolaylaştırdığı diyalog, her iki tarafın da kendi Avrupa yolunda ilerleyebilmesi, yeni fırsatlar yaratması ve vatandaşlarının yaşamlarını iyileştirmesi amacıyla, Kosova ve Sırbistan arasındaki mevcut sorunları ele alarak kapsamlı ve yasal olarak bağlayıcı bir normalleşme anlaşması sağlamayı hedeflemektedir" (EEAS 2022a).

Devam eden bölümlerde, kadınların barış müzakereleri sürecine ne ölçüde dahil edildiği ve AB'nin anlamlı katılımı sağlamada epistemik sorumluluğu diyalog sürecinin bugüne kadarki dört aşamasında incelenecektir.

Kadınların Müzakere Masasında Temsili ve AB Arabuluculuğundan Talepleri

Belgrad-Priştine diyalogunun ilk aşaması (2011- 2012), Sırbistan ve Kosova heyetinin dokuz ayrı turda Brüksel’de bir araya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Teknik diyalog olarak da anılan bu bir yıllık süreçte, Sırbistan heyetine, Dışişleri Bakanlığı’ndan Boris Stefanovic liderlik etmiştir ve heyeti tamamıyla erkek yetkililerden oluşmuştur. Kosova heyetine ise, Kosovalı kadınların tam desteğini alan ve Ahtisaari arabuluculuğu döneminde tüm taleplere rağmen yer verilmeyen, Başbakan yardımcısı Edita Tahiri başkanlık etmiştir. Tahiri’nin ekibi 3 kadın ve 3 erkek danışmandan oluşmaktaydı. Avrupa Dış Eylem Servisi’nden üç yetkiliden oluşan AB arabuluculuk ekibine ise kıdemli AB diplomatı Robert Cooper liderlik etmiş ve müzakerelerin başkanlığını yapmıştır. Diğer iki AB yetkilisi, 1 Mayıs 2011’de Kosova’da AB Özel Temsilcisi olan Fernando Gentilini ve Kosova masa sorumlusu Anna-Maria Boura idi (Bergmann 2020, 114). Ayrıca, Avrupa Komisyonu’nun Genişleme Genel Müdürlüğü’nden dönüşümlü bir üye de toplantılara katılarak eşbaşkan olarak görev yapmıştır. Bu da barış süreciyle AB üyelik sürecinin paralel gittiğinin göstergelerinden biridir ve arabulucu AB’nin taraflar üzerindeki etkisini artırır niteliktedir.

Belgrad-Priştine diyalogunun ikinci aşaması (Ekim 2012-Eylül 2014), AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikasından sorumlu Yüksek Temsilcisi ve Komisyon Başkan Yardımcısı (AB Yüksek Temsilcisi) Cathrene Ashton arabuluculuğunda, hükümet başkanları düzeyinde gerçekleşmiştir. Kosova Başbakanı Hashim Thaci ve yeni seçilen Sırbistan Başbakanı Ivica Dacic yine Brüksel’de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu üst düzey siyasi müzakerelerde, her iki Başbakan’a az sayıda danışman eşlik etmiştir. Sırbistan tarafında, Sırbistan hükümetinin Kosova ve Metohija Ofisi’nin direktörü Marko Djuric kilit rol almıştır. Kosova tarafında, Edita Tahiri önemli bir figür olarak kalmaya devam etmiştir. Tahiri, Başbakan’a destek sağlayan çalışma grubu içinde ve Kosova heyetinin koordinatörü olarak müzakerelerde önemli rol oynamıştır (Bergmann 2020, 114).

Brüksel’de gerçekleşen Belgrad-Priştine Diyalog sürecine sivil toplum örgütlerinin doğrudan katılımı ise tüm taleplerine rağmen gerçekleşmemiştir (KWN 2021). Katılımdan dışlanmalarına yol açan yorumbilgisel adaletsizliğe bir müdahale niteliğinde, Sırbistan’daki kadın barış hareketinin en önemli temsilcisi Siyahlı Kadınlar Belgrad, Kuzey Kosova’daki Sırp kadınları temsilen Mitrovica İnsan Hakları için Kadınların Derneği (Mitrovica Women’s Association for Human Rights) ve kesişimsel olarak tüm Kosovalı kadınları temsil eden bir platform olan Kosova Kadın Ağı, arabulucu Ashton ile iletişime geçmeye çalışmışlardır. 2013’te Ashton’a gönderdikleri açık mektupta, AB’nin epistemik sorumluluğunu ve beklentilerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

Tarafların, yani Kosova ve Sırbistan’ın, müzakerelerde kadınları ve kadınların bakış açılarını dahil etme konusunda ana sorumluluğa sahip olduklarını kabul ediyoruz. Ancak, müzakerelere aracılık eden ve tarafların teşviklerini yönlendiren AB’nin, sürece kadınların katılımı ve kadın haklarıyla ilgili uluslararası ilkelerin korunmasını talep etme konusunda benzersiz bir fırsat ve aynı zamanda bir yükümlülüğe sahip olduğuna kuvvetle inanıyoruz. Bu durum, taraflardan birinin üyelik müzakerelerine başlamaya yakın olması ve diğerinin potansiyel aday ülke olması nedeniyle daha da önem kazanmaktadır. Bu nedenle, BM Güvenlik Konseyi’nin 1325 ve 2122 sayılı kararlarını yerine getirme ve uluslararası insan hakları standartları ile AB taahhütlerini (örneğin AB Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı), koruma fırsatını kullanmanızı önemle rica ediyoruz (Letter to Ashton, 04.12.2013).

Diyalog sürecinin üçüncü aşaması (2015-2020), Ashton’un selefi AB Yüksek Temsilci Federica Mogherini arabuluculuğunda, iki ülkenin Cumhurbaşkanı’nın katılımıyla Brüksel’de gerçekleşen üst düzey toplan-

tılar formatında ilerlemiştir. Sırbistan tarafını Aleksandar Vučić ve Kosova tarafını Hashim Thaçi temsil etmiştir. Edita Tahiri, Kosova heyetindeki kilit çalışma grubu başkanlığı ve koordinatörlük rolünü 2017 yılına kadar sürdürmüştür. Bu dönem sonrasında, arabulucu Mogherini görüşmeleri Brüksel’de ikili ve liderlik düzeyinde gerçekleştirmiştir. Tahiri’nin Kosova müzakere heyetinde kilit rol oynadığı 2011-2017 yılları arasında heyette görev alan 90 yetkiliden 14’ü kadın olabilmıştır. Yani masada kadın temsili yüzde 15 ile sınırlı kalmıştır. Sonraki dönemde ise, kadınlara masada ve heyette verilen roller, yani anlamlı temsilleri, giderek azalmıştır. Sırbistan müzakere heyetinde ise kadın temsili yok denecek sayıdadır ve kilit görevlerde kadın uzmanlara ya da danışmanlara yer verilmemiştir (BPRG 2020, 18).

Günümüzde hala devam eden Belgrad-Priştine diyalog sürecinin dördüncü aşamasına 2020 yılında AB Yüksek Temsilcisi Josep Borrell döneminde geçilmiştir. AB Konseyi, sürece yeni bir siyasi ivme kazandırmak amacıyla Nisan 2020’de Miroslav Lajčák’ı Belgrad-Priştine Diyalogu ve diğer Batı Balkan bölgesel meseleleri için AB Özel Temsilcisi olarak atamıştır. AB Yüksek Temsilcisi Borrell’in katıldığı ve Miroslav Lajčák’ın arabuluculuğunda liderler seviyesinde gerçekleşmesi kararlaştırılan üst düzey görüşmelere Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić ve Kosova Başbakan’ı Albin Kurti katılmışlardır (EEAS 2022b). Bu görüşmelere dair paylaşılan görsellerde, diyalogun ilk iki aşamasının aksine, arabulucular Borrell ve Lajčák’ın yanında iki liderden başka hiçbir heyet yetkilisi yer almamıştır. Kosovalı ve Sırbistanlı kadınlar adına Kosova Kadın Ağı’nın Miroslav Lajčák’a ve Kosova’daki AB Delegasyonu Başkanı ve AB Özel Temsilcisi Tomáš Szunyog’a hitaben gönderdiği ‘Diyalog Sürecinde BM Güvenlik Konseyi Kararı 1325’in Uygulanmasını Talep Ediyoruz’ başlıklı mektupta “bizler, bu önemli süreçlerden ve istişarelerden marjinalleştirilmeye devam ediyoruz” (Letter to Lajčák and Szunyog, 02.02.2022) demişlerdir ve devam eden toplumsal cinsiyet körlüğünün ve katılımındaki adaletsizliğinin bir kez daha altını çizmişlerdir.

Kadınların Barış Müzakerelerinde Öncelikleri ve AB Arabuluculuğundan Talepleri

Kosovalı ve Sırbistanlı kadınların barış hareketi, 2011 yılı başlarında yeni bir müzakere sürecine AB arabuluculuğunda girileceğini öğrendiklerinde, farklı etnik ve toplumsal kesimleri temsil eden Kosovalı kadınlara ve sivil toplum örgütlerine masada bir yerleri olsaydı önceliklerinin neler olacağını sorarak bir dizi somut başlık belirlemiş ve kamuoyuyla paylaşmışlardır (KWN 2021, 91). Tablo 2’de, kadınların mücadelesini belirleyen meseleler ve arabulucu AB’den ve hükümetlerinden barış için talep ettikleri temel konu başlıkları verilmiştir.

Tablo 2. Belgrad-Priştine Diyalog Sürecinde Kadınların Gündemi

- (1) Sırbistan’ın savaş sırasında sivil halka karşı işlediği suçları ve şiddeti tanınması ve kamuoyu önünde özür dilemesi.
- (2) Tüm etnik gruplardan kayıp kişilerin durumlarının tespiti ve dönüşlerin sağlanması.
- (3) Savaş suçları işlemiş tüm kişilerin, savaş sırasında işlenen cinsel şiddet de dahil olmak üzere, yargılanarak adaletin sağlanması.
- (4) Savaş sırasında yok edilen sivillerin geçim kaynakları için tazminat ve onarım sağlanması. Kosova’daki insanların emeklilik maaşlarının iade edilmesi.
- (5) Kosova’daki Sırp için hangi yasaların geçerli olduğunun netleştirilmesi. Sırp için Kosova’da verilen farklı pasaport türleriyle ilgili olarak hareket özgürlüğü sorunlarının çözülmesi.
- (6) Camiler, manastırlar, kiliseler ve mezarlıklar dahil olmak üzere tüm kültürel miras alanlarının, ve dinlerin korunmasının sağlanması.

Kaynak: Kosovo Women’s Network (KWN). A Seat at the Table Women’s Contributions to and Expectations from Peacebuilding Processes in Kosovo. (KWN ve UN Women, 2021),91.

Kosovalı kadınların destekledikleri ve temsilcileri olarak gördükleri Başbakan yardımcısı ve müzakere heyeti başkanı Edita Tahiri, kadınların taleplerini 2011 yılında başlayan teknik diyalog sürecine taşımıştır. Görüşmelerde taraflar masaya onbir konunun gelmesini ve üzerinde görüşmelere başla-

mayı kabul etmişlerdir. Bu sürecin sonunda, Kosova'nın uluslararası örgütlere üye olabilmesi ve nüfus defterleri konularında mütabakata varabilmişler, aralarında kadınların da itiraz etmeyeceği seyahat özgürlüğü, telekomünikasyon, gümrük ve ticaret, enerji, nüfus defterleri, üniversite diplomaları gibi günlük hayatın işleyişine dokunan yedi başlık müzakereye açılabilmiş ve üzerlerinde kısmen anlaşılmıştır. Ancak, masaya gelen ve kadınların özellikle talep ettiği konular arasında olan savaş döneminde kaybolan insanların durumu ve kültürel miras konuları üzerinde anlaşmaya varılamamıştır (Bergman 2020, 115). Kadınların diğer talepleri ise Sırbistan heyeti tarafından reddedilmiş, bu nedenle gündeme bile alınmamıştır. AB, bu duruma müdahil olmayıp pasif duruş sergilemiştir (KWN 2021, 88).

Catherine Ashton arabuluculuğundaki üst düzey siyasi diyalog sürecinin (2012- 2014) en önemli katkısı, Ashton ve ekibinin formüle ettikleri ve o dönem takdir toplayan ilk 'İlişkilerin Normalizasyonunu Yöneten İlkeler Anlaşması (Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations), yaygın bilinen adıyla Brüksel Anlaşması'dır (Brussels Agreement 2013). 19 Nisan 2013 tarihinde iki ülkenin Başbakan'ının imzaladığı ve onay için Parlamentolara sevk edilen Brüksel Anlaşması'nın odağı, Kosova'nın Sırp çoğunluklu kuzey kısmına ilişkin yönetim meseleleri ve bu bölgenin Kosova'nın yasal ve siyasi kurumsal yapısına entegrasyonu olmuştur. Bu başlıklar, insan hakları ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde olmak şartıyla kadınların da öncelikleri arasındaydı (KWN 2021, 91). AB arabuluculuk ekibi, Brüksel Anlaşması'nın içine telekomünikasyon, enerji hatları, sınır güvenliği gibi teknik konuları da başarı ile ilave edebilmiştir. Ancak, görüşülen bir çok konu başlığı askıda kalmış, kısmen uzlaşılan konular sonraki dönemde uygulanmamış ya da bir daha hiç görüşülmemiştir (Bergmann 2020, 119). Epistemik adaletsizlik ve arabulucuların sorumlulukları perspektifinden değerlendirildiğinde, Brüksel anlaşması hem içeriğinde hem de uygulanmasında kadınların taleplerini entegre etme noktasında ciddi eksiklikler barındırmaktadır.

Edita Tahiri, Brüksel Anlaşması'nın hemen sonrasında, Diyalog sürecinin ilerleyen aşamalarını şekillendirebilmek amacıyla bir çalışma içine girmiştir. Kosova'nın Mart 2014'te kamuoyu ile de paylaştığı tutum belgesinin 'savaş tazminatları' başlığı altında kadınların taleplerini de karşılayacak şekilde toplumsal cinsiyet adaleti, savaş sırasında kadınların maruz kaldıkları cinsel şiddet suçlarının tanınması talebi ve tazminatlar konusu dahil edilmiştir (Edita Tahiri 2014). Ancak, Ashton'dan sonra göreve gelen AB Yüksek Temsilcisi Mogherini'nin baş arabuluculuğunda gerçekleşen Belgrad-Priştine Diyalogu üçüncü aşaması (2015–2020), yeni görüşme başlıkları açmaktansa öncelikle daha önce varılan anlaşmaların uygulanmasına odaklanmıştır. Bu nedenle, Tahiri'nin proaktif olarak kadınların taleplerini müzakere masasına taşıma ve gündem oluşturma girişimleri hem arabulucu AB tarafında hem de Sırbistan tarafında etkili olamamıştır (Bergmann 2020, 122).

AB arabuculuğu eşliğinde devam eden üst düzey siyasi diyalog sürecinin dördüncü ve günümüzde hala devam eden son aşamasına geçildiğinde, kadınlar on yılı aşkın süredir karşılaştıkları epistemik adaletsizliği bir kere de yeni arabuluculuk ekibine iletme çabası içine girmişlerdir. 2 Şubat 2022 tarihinde, arabulucu Lajčák ve Szunyog'a hitaben gönderilen açık mektupta BMGK'nin 1325 sayılı kararını ve AB'nin taahütlerini normatif dayanak olarak kullanarak müzakerelerde anlamlı temsillerini talep etmelerinin yanında, istikrarlı bir şekilde gündeme taşımaya çalıştıkları kayıp insanlar, tazminatlar, kültürel ve dini miras ve sivillere karşı işlenen cinsel şiddet de dahil tüm savaş suçlarının tanınması, özür dilenmesi ve faillerin yargılanarak adaletin sağlanması taleplerini iletmişlerdir (Letter to Lajčák and Tomáš Szunyog, 02.02.2022)

Borrell ve Lajčák arabuluculuk döneminin en önemli kazanımı, AB'nin formüle ettiği ve 27 Şubat 2023'te üzerinde uzlaşılan 'Belgrad-Priştine Diyalogu: Kosova ile Sırbistan Arasındaki İlişkilerinin Normalleşmesi Yolunda Anlaşma' adlı metindir (EEAS 2023a). Kuzey Makedonya, Ohrid'de

bir araya gelen liderler Vučić ve Kurti'nin (imzalamasalar da) uzlaştıklarını beyan ettikleri bu metnin odak noktasını, önceki dönemler Sırbistan tarafının itirazları nedeniyle çözümsüz kalan kayıp insanlar meselesinin ivedilikle ele alınması ve yine önceki dönemlerde muğlak kalan ve bu nedenle sık sık bölgede çatışmaların yaşandığı Kuzey Kosova'daki Sırp çoğunluklu bölge ile ilgili konular teşkil etmiştir. AB, arabulucu olarak ciddiyetini göstermek ve tarafları uzlaşma çizgisi üzerinde tutmak amacıyla, bu Anlaşma'nın eksiksiz uygulanmasını tarafların AB üyelik süreci koşulluluk politikasının içine entegre etmiş, üyelik sürecinde ilerlemeyi doğrudan uzlaşmaya bağlamıştır. Aynı zamanda, ülkelerin ekonomik kalkınmalarında ciddi rol oynayan AB yardımları ve fon akışı da Anlaşma'nın kabulüne ve eksiksiz uygulanmasına bağlanmıştır (EEAS 2023b).

Savaş sırasında kaybolan insanlar ve Kuzey Kosova'nın demokratik yönetimi kadın örgütlerinin de sahiplendiği konu başlıklarıdır ve ilerleme olarak tanımlanabilir. Ancak, 8 Mart 2023'te, Kosova ve Sırbistan'ın önde gelen kadın örgütlerinin, medya temsilcilerinin ve barış akademisyenlerinin kaleme aldığı bildiri (Peaceful Change Initiative 2023) göstermektedir ki 2023 yılı başında gündeme gelen yeni anlaşma metninin hazırlanmasında hem kadınlar yer almamış, hem de metin toplumsal cinsiyet perspektifi ile yazılmamıştır. Başka bir ifadeyle, kadınların neredeyse yirmi yıldır maruz kaldıkları tanıklık ve yorumbilgisel adaletsizlikle mücadele, bu en güncel anlaşma metninde de gözatilmemiştir.

Tartışma ve Sonuç

Makalenin bulguları ışığında, AB arabuluculuğundaki Belgrad-Priştine Diyalog sürecinde kadınların niceliksel katılımını, (a)AB arabuluculuk ekibi içinde kadınlar, (b) Kosova müzakere heyeti içinde kadınlar, (c) Sırbistan müzakere heyeti içinde kadınlar ve (d) sivil toplumun katılımı olarak dört boyutta tartış-

mak yerinde olacaktır. Yakından bakıldığında, AB Dış İlişkiler Servisi kurumsal yapısı içinde şekillenen AB arabulucuk ekibinin kadın-erkek dağılımının pariteyi yakaladığını ve baş arabulucu olarak görevlendirilen dört deneyimli diplomattan ikisinin kadın olduğunu görmekteyiz. Ashton ve Mogherini gibi üst düzey diplomatların arabuluculuk yapması, hem AB'nin barış sürecine verdiği önemi, hem de AB'nin iç işleyişinde BMGK kararı 1325 çerçevesinde hareket ettiğini gösterir niteliktedir. Bu anlamda, koyduğu en az yüzde 33 kadın kotası hedefini kendi kurumsal yapısı içinde yakalayabilmiştir. Ancak, Sırbistan ve Kosova heyetlerinin kadın-erkek dağılımına bakıldığında, kurumiçi gösterdiği hassasiyetin arabuluculuk yaptığı ülkelere yansımadığını görmekteyiz. Müzakere heyetlerinin yapısı ülkelerin liderlerine bırakılmış ve süreçte kadınların temsilinin ve dolayısıyla temsilde epistemik adaletin teşviki için gözle görülür bir sorumluluk girişiminde bulunulmamıştır.

Barış süreçlerinde epistemik adaletin sağlanması ve arabulucuların sorumlulukları bağlamında incelenen önemli bir diğer konu, Sırbistan ve Kosova'daki kadın sivil toplum örgütlerinin üst düzey siyasi diyalog sürecine nasıl ve ne ölçüde dahil edildiğidir. Kadın örgütlerinin destekledikleri Edita Tahiri'nin görüşmelerdeki kilit rolü, ülkelerinin ivme kazanan AB üyelik süreci ve demokratik reformlar, Catherine Ashton ve Mogherini gibi kadınların baş arabulucu olarak diyalog sürecini yönetmesi her iki ülkedeki kadın örgütlerinin gözünde anlamlı katılımlarının sağlanması için siyasi bir fırsat penceresi olabilecek niteliktedir. Ancak, tüm bu olumlu faktörlere ve beklentilere rağmen Belgrad-Priştine Diyalog sürecinde Brüksel'de düzenlenen görüşmelere sivil toplum örgütlerinin anlamlı ve doğrudan katılımı gerçekleşmemiştir. Bunun yanında, müzakerelerde tartışılacak konu başlıklarında, gündemin belirlenmesinde ve AB'nin 2013 ve 2023 yıllarında formüle ederek tarafların devlet başkanlarına sunduğu anlaşma metinlerinin hazırlanmasında kadın örgütlerinin görüşleri alınmamıştır.

Müzakere başlıkları ve AB tarafından hazırlanan anlaşma metinleri-

nin içeriklerinin incelemesi göstermiştir ki, hükümetlerin onayladığı ve siyasi sayılmayan teknik konulara öncelik verilip kadınların talepleri ikincilleştirilmiştir.

AB arabuluculuk pratiklerinin 2011 ile 2024 arasında incelenmesi, yukarıda da tartışıldığı gibi, AB'nin ülkelerinin hükümetleri tarafından dışlanan kadınlara karşı hem süreçle hem de içerikle ilgili epistemik sorumluluklarını yeterince yerine getirmediğini göstermiştir. Bu makalenin ortaya koyduğu gibi kadınların üst düzey müzakerelere katılımında marjinalize edilmesiyle kaybedilmiş fırsat, AB'nin normatif bir uluslararası aktör olma iddiasını da yakından etkilemektedir. Bu nedenle hala devam etmekte olan diyalog sürecinin geleceğini şekillendirirken kadınların anlamlı katılımının dikkate alınması önemlidir.

Kaynakça

- Aggestam, Karin. "WPS, Peace Negotiations, and Peace Agreements," *The Oxford Handbook of Women, Peace, and Security* ed. Davies, Sara E. ve Jacqui True (Oxford: Oxford University Press, 2019), 815-828.
- Ahtisaari, Martti. "Conflict Resolution: The Case of Kosovo" *Irish Studies in International Affairs* 19, no.1 (2008): 183-187.
- Balkans Policy Research Group (BPRG). *The Brussels Dialogue between Kosovo and Serbia Achievements and Challenges*. BPRG Policy Report 2020. https://dialogue-info.com/wp-content/uploads/2020/12/BPRG_DIALOGU-I-BRUKSELIT_ENG.pdf (son erişim tarihi 15.08.2024)
- Bergmann, Julian. *The European Union as International Mediator Brokering Stability and Peace in the Neighborhood* (London and New York: Palgrave MacMillan, 2020).
- Bracewell, Wendy. "Rape in Kosovo: Masculinity and Serbian Nationalism."

Nations and Nationalism 6, (2000): 563–590.

Brussels Agreement. *The First Agreement of Principles Governing the Normalization of Relations*. 19.04.2013. <https://www.srbija.gov.rs/specijal/en/120394> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Cabinet of Deputy Prime Minister Edita Tahiri. *Brussels Dialogue – Topics for Next Phase*. Prishtinë/Priştina, 29.03.2014. <https://dialogue-info.com/wp-content/uploads/2020/10/Brussels-Dialogue-Topics-for-next-phase-29-March-2014.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Charlesworth, Hilary. “Are Women Peaceful? Reflections on the Role of Women in Peace-building.” *Feminist Legal Studies* 16, no. 3(2008): 347-61.

Collins, Patricia Hill. “The Social Construction of Black Feminist Thought.” *Signs* 14, no. 4 (1989): 745-773.

Council of the European Union. *Comprehensive Approach to the EU Implementation of United Nations Security Council 1325 and 1820 on Women Peace and Security* (15671/1/08). (2008a). 01.12.2008. Brussels. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2015671%202008%20REV%201/EN/pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Council of the European Union. *Council Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008 on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo*. (2008b). EULEX KOSOVO. <https://eur-lex.europa.eu/eli/joint-action/2008/124/oj> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Council of the European Union. *Concept on Strengthening EU Mediation and Dialogue Capabilities* (15779/09). 10.11.2009. Brussels. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2015779%202009%20INIT/EN/pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Council of the European Union. *Concept on EU Peace Mediation* (13951/20).

11.12.2020. Brussels. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/st13951.en20.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Di Lellio, Anna. "Seeking Justice for Wartime Sexual Violence in Kosovo: Voices and Silence of Women." *East European Politics and Societies and Cultures* 30, no. 3 (2016): 1–23.

Economides, Sypros ve James Ker-Lindsay. "Pre-accession Europeanization: The Case of Serbia and Kosovo." *JCMS: Journal of Common Market Studies* 53, no.5 (2015): 937-1194.

Enloe, Cynthia. *Bananas, Beaches and Bases Making Feminist Sense of International Politics* (Berkeley: University of California Press, 1990).

European Union External Action (EEAS). *Belgrad-Pristina Dialogue The European Union Facilitates the Dialogue on the Comprehensive Normalization of Relations between Kosovo and Serbia. Strategic Communications*. (2022a). 16.03.2022. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue_en (son erişim tarihi 15.08.2024)

European Union External Action (EEAS). *About the Dialogue. Strategic Communications*. (2022b). 16.03.2022. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue_en (son erişim tarihi 15.08.2024)

European Union External Action (EEAS). *Belgrade-Pristina Dialogue: Agreement on the Path to Normalisation between Kosovo and Serbia*. (2023a). 27.02.2023. https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en (son erişim tarihi 15.08.2024)

European Union External Action (EEAS). *Belgrade-Pristina Dialogue: Implementation Annex to the Agreement on the Path to Normalisation of Relations between Kosovo and Serbia*. (2023b). 18.03.2023. <https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-implementation->

[annex-agreement-path-normalisation-relations-between_en](#) (son erişim tarihi 15.08.2024)

Equal Future Kosovo. Kosovo. <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/kosovo> (son erişim tarihi 15.09.2024)

Equal Future Serbia. Serbia. <https://www.equalfuture-eurasia.org/womens-representation-in-politics-and-public-administration/serbia> (son erişim tarihi 15.09.2024)

Fricker, Miranda. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

Fricker, Miranda. “Epistemic Justice as a Condition of Political Freedom?” *Synthese*, 190, no.7 (2013):1317–1332.

Fricker, Miranda. “Evolving Concepts of Epistemic Injustice,” *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* ed. Kidd, I. J. vd. (London, New York: Routledge, 2017), 53-61.

Guerrina, Roberta, Toni Haastrup ve Katharine A. M. Wright. “Contesting Feminist Power Europe: Is Feminist Foreign Policy Possible for the EU?.” *European Security* 32, no. 3(2023): 485-507.

Guerrina, Roberta ve Katharine A. M. Wright. “Gendering Normative Power Europe: Lessons of the Women, Peace and Security Agenda.” *International Affairs* 92, no.2 (2016): 293–312.

Ker-Lindsay, James. “Preventing the Emergence of Self-determination as a Norm of Secession: An Assessment of Kosovo ‘Unique Case’ Argument?” *Europe-Asia Studies* 65, no.5 (2013): 837–856.

Kidd, Ian James, José Medina ve Gaile Pohlhaus. “Introduction to Routledge Handbook of Epistemic Injustice,” *The Routledge Handbook of Epistemic*

Injustice ed. Kidd, I. J. vd. (London, New York: Routledge, 2017), 1-11.

Kirby, Paul ve Laura Shepherd. “Women, Peace, and Security: Mapping the (Re)production of a Policy Ecosystem” *Journal of Global Security Studies* 6, no.3 (2021):1-25.

Letter to EU Special Representative for Belgrade-Pristina Dialogue, Mr. Miroslav Lajčák: Head of EU Office in Kosovo/EU Special Representative Ambassador Tomáš Szunyog. 02.02.2022. https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2022/02/Letter_KWN-Seeks-Implementation-of-UNSCR-1325-in-Dialogue_02_-2_2022-1.pdf (son erişim tarihi 15.08.2024)

Kosovo Women’s Network (KWN). *A Seat at the Table Women’s Contributions to and Expectations from Peacebuilding Processes in Kosovo* (KWN ve UN Women, 2021). <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2021/04/KWN-A-Seat-at-the-Table-ENG.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Kosovo Women’s Network (KWN). *1325 Facts and Fables: A Collection of Stories about the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 on Women, Peace, and Security in Kosovo* (Pristina, Kosovo: KWN, 2022). <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2022/10/1325-Facts-and-Fables-1.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Letter to Baroness Catherine Ashton High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, EEAS, Brussels, Kosovo Women’s Network. 04.12.2013. <https://mwahr.org/wp-content/uploads/2024/04/Letter-of-inclusion-of-UNSCR-1325-in-ongoing-talks-between-Kosovo-and-Serbia-Baronesses-Eshton.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Kronsell, Annica. “Sexed Bodies and Military Masculinities: Gender Path

- Dependence in EU's Common Security and Defense Policy." *Men and Masculinities* 19, no.3 (2016):311-336.
- Medina, Jose. "Hermeneutical Injustice and Polyphonic Contextualism: Social Silences and Shared Hermeneutical Responsibilities." *Social Epistemology* 26, no. 2 (2012): 201–220.
- Medina, Jose. *Epistemologies of Resistance: Gender and Racial Oppression, Epistemic Injustice, and Resistant Imagination* (Oxford: Oxford University Press, 2013).
- Medina, Jose. "Varieties of Hermeneutical Injustice," *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* ed. Kidd, I. J. vd. (London, New York: Routledge, 2017), 41-53.
- Montoya, Celeste. "International Initiative and Domestic Reforms: European Union Efforts to Combat Violence against Women." *Politics & Gender* 5, no.3 (2009):325–348.
- O'Reilly, Maria. *Gendered Agency in War and Peace Gender Justice and Women's Activism in Post-Conflict Bosnia Herzegovina* (London: Palgrave Macmillan, 2018).
- Paffenholz, Thania. "What Works in Participation," *The Oxford Handbook of Women, Peace, and Security* ed. Sara Davis vd. (Oxford: Oxford University Press, 2019), 148-160.
- Paffenholz, Thania, Nick Ross, Steven Dixon, Anna-Lena Schluchter Ve Jacqui True. *Making Women Count— Not Just Counting Women: Assessing Women's Inclusion and Influence on Peace Negotiations*. Report. (ITI and UN Women, 04.01.2016). <https://www.inclusivepeace.org/wp-content/uploads/2021/05/report-making-women-count-en.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024) Palmiano Federer, Julia. *On Gender – The Role of Norms in International Peace Mediation* (Bern: Swisspeace, 2016). <https://www>.

files.ethz.ch/isn/196037/1_2016_online.pdf (son erişim tarihi 15.08.2024)

Peaceful Change Initiative. *Women's Voices for Peace in Serbia and Kosovo*. 08.03.2023. <https://peacefulchange.org/news/womens-voices-for-peace/> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Pohlhaus Gaile, Jr. "Varieties of Epistemic Injustice," *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* ed. Kidd, I. J. vd. (London, New York: Routledge, 2017), 13-26.

Rehn, Elisabeth ve Ellen Johnson Sirleaf. *Women, War and Peace: The Independent Experts' Assessment on the Impact of Armed Conflict on Women and Women's Role in Peace-Building* (New York: UNIFEM, 2002). <https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/3F71081FF391653DC1256C69003170E9-unicef-WomenWarPeace.pdf> (son erişim tarihi 15.08.2024)

Stern, Maria. "Gender and Race in the European Security Strategy: Europe as a Force for Good" *Journal of International Relations and Development* 14, no.1 (2011): 28-59.

Tronci, Federica. *The European Union Mediation and Women, Peace and Security Agenda in the Libyan Peace Process*. 30.10.2020. Agency for Peacebuilding. <https://www.peaceagency.org/the-european-union-mediation-and-the-women-peace-and-security-agenda-in-the-libyan-peace-process/> (son erişim tarihi 15.08.2024)

UN Women. *A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325 Preventing Conflict Transforming Justice Securing the Peace* (New York: United Nations, 2015).

United Nations. *Guidance for Effective Mediation* (New York: United Nations, 2012).

United Nations Security Council. Letter dated 10 December 2007 from the

Secretary-General to the President of the Security Council: Report of the European Union/United States/Russian Federation Troika on Kosovo. (2007) <https://www.refworld.org/reference/countryrep/unsc/2007/en/68479> (son erişim tarihi 15.08.2024)

United Nations Security Council S/RES/1244. Resolution 1244 (1999)
Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.

United Nations Security Council S/RES/1325. Resolution 1325 (2000)
Adopted by the Security Council at its 4213th meeting, on 31 October 2000.

Urrutia, Pamela, María Villellas ve Ana Villellas. *The Role of the EU and Other Third Parties in Promoting the Gender, Peace and Security Agenda in Mediation and Dialogue Processes*. WOSCAP Enhancing EU Peacebuilding Capabilities.

Avrupa Aşırı Sağının Yeni Çehresi: AB ve Ötesinde Göç Karşıtlığının Aracı Olarak Femo-Milliyetçilik

İbrahim Ekrem Sarı

Bahçeşehir Üniversitesi

[ORCID: 0009-0004-6677-4305](https://orcid.org/0009-0004-6677-4305)

ibrahim.ekrem@hotmail.com

Ceren Orhan

Bahçeşehir Üniversitesi

[ORCID: 0009-0003-4163-9601](https://orcid.org/0009-0003-4163-9601)

cerenorhan@gmail.com

Aybüke Ceren Çolakoğlu

Bahçeşehir Üniversitesi

[ORCID: 0009-0004-9371-3938](https://orcid.org/0009-0004-9371-3938)

cerenerenkann@gmail.com

Öz

Avrupa aşırı sağ kitanın pek çok noktasında göçmen krizleri, ekonomik faktörler, Ukrayna'daki savaş gibi farklı nedenlerden dolayı yükselişe geçmiştir. Bir zamanlar siyasi spektrumun uçlarında kendini göstermeye çalışan bu partiler pek çok ülkede seçimlerdeki başarıları ardından hükümette rol almaya ve hatta seçimi önde tamamlayarak koalisyon kurucu roller almaya başlamıştır. Bu makale, Avrupa ve ötesindeki aşırı sağ partilerin kadın liderlerinin ve sorumlularının, feminist ve queer unsurları milliyetçi söylemlerinde nasıl kullandıklarını inceleyerek, femo-milliyetçiliğin epistemik adaletsizliği arttırdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. AB üyesi olan üç ülke ve AB adaylığı süregelen Türkiye'den örneklerle yapılan vaka analizleri üzerinden, bu söylemlerin hem medyada hem de siyasette nasıl yansıdığını açıklamayı hedeflemektedir. Bu çalışma, kimlik politikalarını feminizm bünyesinde eleştirerek, Avrupa'da aşırı sağ kanadın artan popülaritesi ile birlikte yükselişte olan femo-milliyetçilik ve homo-milliyetçilik üzerine gelecekte yapılacak araştırmalar için bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: femo-milliyetçilik, popülizm, aşırı-sağ, göçmen karşıtı politikalar, epistemik adaletsizlik

•••••

Geliş tarihi: 5 Ekim 2024 • Kabul tarihi: 8 Kasım 2024

•

Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 121-156

DOI: 10.46655/federgi.1561695

New Face of European Far-right: Femonationalism as a Tool for Anti-migration in EU and Beyond

İbrahim Ekrem Sarı

Bahçeşehir University

[ORCID: 0009-0004-6677-4305](https://orcid.org/0009-0004-6677-4305)

ibrahim.ekrem@hotmail.com

Ceren Orhan

Bahçeşehir University

[ORCID: 0009-0003-4163-9601](https://orcid.org/0009-0003-4163-9601)

cereenorhan@gmail.com

Aybüke Ceren Çolakoğlu

Bahçeşehir University

[ORCID: 0009-0004-9371-3938](https://orcid.org/0009-0004-9371-3938)

cerenerenkann@gmail.com

Abstract

The European far right has gained prominence in many countries due to factors such as migrant crises, economic challenges, and the war in Ukraine. Once on the political margins, these parties have begun playing key roles in governments and coalition-building after electoral successes. This article explores how female leaders and other political figures of far-right parties in Europe and beyond incorporate feminist and queer elements into their nationalist rhetoric, showcasing how femo-nationalism increases epistemic injustice. Through case studies from EU member states and Turkey, which is under EU accession process, it examines how these discourses are reflected in media and politics. By critiquing identity politics within feminism, the study lays the groundwork for future research on the growing influence of femo-nationalism and homo-nationalism amid the rise of far-right movements.

Keywords: femonationalism, populism, far-right, anti-immigration policies, epistemic injustice

•••••

Arrival date: 5 October 2024 • Acceptance date: 8 November 2024

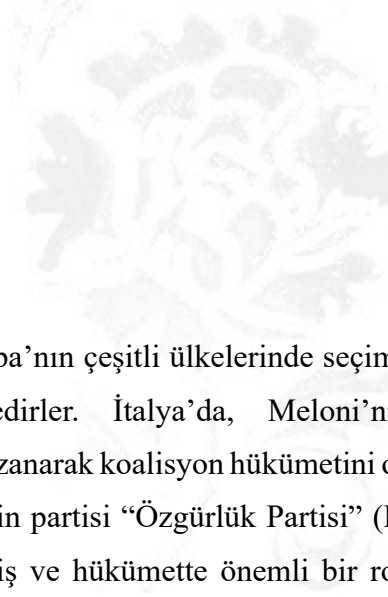
•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • special issue/FEJUST • 121-156

DOI: 10.46655/federgi.1561695

Giriş¹

Aşırı sağ partiler Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde seçimlerde farklı derecelerde başarılar göstermektedirler. İtalya'da, Meloni'nin partisi "İtalya'nın Kardeşleri" liderliği kazanarak koalisyon hükümetini oluşturmuş ve başkanlığı üstlenmiştir. Wilders'in partisi "Özgürlük Partisi" (PVV) ise Hollanda'daki seçimlerde galip gelmiş ve hükümette önemli bir rol sahibi olmuştur. Le Pen'in geçmişte başkanlığını yaptığı "Ulusal Birlik" (*Rassemblement National*) Partisi de Fransa'da parlamento seçimlerinde darbe yemiş olsa bile Avrupa Parlamentosu seçimlerini birinci parti olarak tamamlamıştır. Son olarak da Almanya'da Weidel'in "Almanya için Alternatif" (Alternative für

¹ Bu çalışma, Avrupa Komisyonu'nun Jean Monnet Programı (Jean Monnet Kürsüsü: AB'de ve Ötesinde Feminist Epistemik Adalet Projesi 101085368 – FEJUST – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH) ve Bahçeşehir Üniversitesi eş finansmanı ile desteklenmiştir (Yürütücü: Doç. Dr. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bahçeşehir Üniversitesi, Çırağan Caddesi, Osmanpaşa Mektebi Sokak, No. 4-6, İstanbul, Türkiye. e-posta: rahime.kurum@bau.edu.tr)

Deutschland, AfD) partisi özellikle Doğu Eyaletlerinde destek görmektedir. Avrupa ötesinde ise, Avrupa Birliği (AB) aday ülkesi olan Türkiye’de, Ümit Özdağ’ın başkanlık ettiği “Zafer Partisi” siyasette ve kamuoyunda giderek popülaritesini arttırmaktadır.

Aşırı sağ partilerin yükselen popülaritesinin nedenleri pek çok siyasi ve akademik analize konu başlığı olmuştur. Lorimer (Hill 2024) aşırı sağın bu yükselişinin birden gerçekleşmediğini, bir süreç içerisinde söylemlerin birikimi olduğunu ve organizasyonun başarılı yayılımı sonucunda sosyal ve siyasi olarak aşırı sağ partilerin normalleşmesine katkı sağladığını ifade etmektedir. Buna göre, partilerin son zamanlardaki artan popülaritesine ve aldıkları oylardaki yükselişe gerekçe olarak pek çok farklı neden sunulabilir. Bu nedenlere sosyo-ekonomik faktörler, özellikle 2015 sonrası gelen göçmen akımlarıyla göçmenlerin niceliksel artışı, küreselleşme karşısında ulusal kimlik ve milliyetçilik akımlarının yüceltilmesi ve mevcut sistemden tatmin olmamanın karşısında bir değişim ihtiyacı örnek verilebilir (Kendall-Taylor ve Townsen 2024; Layne 2024).

Bu nedenlerin siyasi söyleme aktarımında ise göçmen karşıtlığı için araçsallaştırılan Farris’in (2017) teorize ettiği femo-milliyetçilik (*femonationalism*) ön plana çıkmaktadır. Femo-milliyetçi söylemler sadece nefreti körüklemekle kalmamakta, aynı zamanda hem feminist kazanımları yok sayarak epistemik silinmeye (Peña-Guzmán ve Reynolds 2019) hem de Müslüman kadınların benliğini yok sayarak epistemik baskıya (Datson 2014) ve epistemik adaletsizliğe (Fricker 2007) neden olmaktadır.

Bu ülkelerde partilerin etkisinin artmasının farklı nedenleri olsa da hepsinin bulunduğu ortak nokta göçmenlerden kaynaklı olduğunu iddia ettikleri sosyal ve ekonomik endişeler üzerinde ürettikleri söylemlerdir. Aşırı sağ partiler, Batı Avrupa ülkelerinde Müslüman göçmenlerin nüfusunun artmasını öne çıkararak, yerel halkın düşük doğum oranlarına dikkat çekmektedirler.

Akabinde, bu durumun hem ulusal kimliklerini hem de Avrupa kimliğini zayıflattığını ve bulanıklaştırdığını iddia etmektedirler (Öner 2014, 165). Aynı zamanda aşırı sağ partilerin, “yumuşamak” uğruna geleneksel olarak bağdaştırıldıkları anti-feminizm, anti-LGBTİ+, antisemitik kimliklerinden uzaklaşarak yollarını göçmen ve İslam karşıtı söylemlere çevirdikleri görülmektedir (Hafez 2015; Wildman 2017; Vieten, ve Poynting: 2022; Möser 2022).

Bu dönüşüm, özellikle Müslüman göçmen erkeklerin Avrupa'nın temel değerleriyle, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği ile uyum sağlayamadığı iddiasıyla şekillenen cinsiyetlendirilmiş anlatıların benimsenmesiyle örtüşmektedir. Bu iddialar, Farris'in (2017) “femo-milliyetçilik” kavramına dayanarak, feminist retoriğin milliyetçi ve göçmen karşıtı gündemleri meşrulaştırmak için kullanıldığına işaret etmektedir. Farris (2017), femo-milliyetçiliğin Hollanda, Fransa ve İtalya hükümetlerince 1960'lardan itibaren çeşitli zamanlarda nasıl kullanıldığını göstermektedir. AB'de değişen konjunktürle ve cinsiyet eşitliğinin siyasi ve toplumsal alanlarda popülaritesinin artmasıyla beraber, feminist söylemler aşırı sağ partiler tarafından yabancı düşmanı görüşlerine meşruiyet sağlamak adına araçsallaştırılmaktadır. Bu söylemleri analiz etmek, aşırı sağ ideolojilerin artan popülaritesini ve normalleşme süreçlerini anlamak açısından önemli bir noktadadır. Bu bağlamda, femo-milliyetçi söylemlerin analizi, bu söylemlerin feminizmi temel alıyor gibi görünmesine rağmen feminist kazanımları ve değerlerini görmezden geldiğini hatta bazı noktalarda karşı çıktığını da ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Avrupa ve ötesinde aşırı sağın söylemlerinin; milliyetçilik, cinsiyetçilik ve ırkçılık ile nasıl kesiştiğine dikkat çekmekte ve bu kesişim noktalarında oluşan femo-milliyetçi söylemlerin, epistemik baskı (Dotson 2014) ve epistemik silinmeyi (Peña-Guzmán ve Reynolds 2019) derinleştirdiğini öne sürerek, epistemik adaletsizlikleri nasıl pekiştirdiğini göstermektedir. Aşırı sağ

siyasetinde cinsiyetçi ve ırkçı anlatıların nasıl evrildiğini irdeleyerek, cinsiyet eşitliği söyleminin dışlayıcı politikalara hizmet etmek üzere nasıl manipüle edilebildiğini eleştirel feminist bir perspektifle ele almaktadır.

Bu araştırma, süreç izleme vaka analizlerine (Süleymanoğlu-Kürüm 2021) entegre edilerek, Avrupa Parlamentosunda önemli bir etkiye sahip olan Fransa, Almanya ve İtalya'dan üç aşırı sağ parti liderinin söylemlerini ve bu söylemlerin neden ve nasıl ortaya çıktığını anlatmak için kullanılmıştır. Buna bağlı, araştırma boyunca Avrupa'dan baz alınan bu üç vaka Avrupa Parlamentosunda temsil edilen üç ana aşırı sağ grubun—Egemen Milletler Avrupası, Avrupa Muhafazakârlar ve Reformcular Partisi ve Avrupa için Vatanseverler—en güçlü temsilcileri olmaları nedeniyle seçilmiştir. Türkiye vakasında ise söz konusu partinin seçilme nedeni, yenice kurulmasına rağmen hızlıca artan popüleritesidir (Koca ve Saç 2023). Bu partilerin liderleri, sadece aşırı sağın söylem yapısını şekillendirmekle kalmayıp, aynı zamanda AB ve ötesinde politik, kültürel ve ekonomik açıdan belirleyici bir role sahip ülkelerden gelmektedirler (Euractiv 2009; Schirm 2022). Bu nedenle, vakaların seçimi, hem AB siyasetindeki aşırı sağ dinamiklerini anlamak hem de femo-milliyetçilik bağlamındaki söylem pratiklerini incelemek açısından stratejik bir öneme sahiptir. Araştırma, bağımsız değişkenler (göçmen krizleri, ekonomik faktörler, ulusal kimlik krizleri) ile bağımlı değişken (femo-milliyetçi söylemler) arasındaki nedensel mekanizmaları ve zincirleri incelenmektedir.

Veri toplama tekniği olarak, bu makale birinci kaynaklardan elde edilen verilere odaklanmakta ve ilgili partilerin kamuya sundukları siyasi metinler, lider konuşmaları, parti programları, kampanya materyalleri gibi belgeler üzerine odaklanmaktadır. Bu kaynaklar, aşırı sağ liderlerin halkla doğrudan iletişim kurdukları, ideolojik mesajlarını açıkça ifade ettikleri platformları inceleme fırsatı sunduğu için seçilmiştir. Ayrıca bunlar, özellikle femo-milliyetçilik perspektifinden incelenen aşırı-sağ kadın liderlerin politik söylemlerini derinlemesine analiz etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu

söylemleri incelemek, argümanımızı güçlendirmek ve bu liderlerin toplumsal cinsiyet, ulus ve kimlik konularında nasıl bir söylem geliştirdiklerini daha iyi anlamak açısından önem teşkil etmektedir. Bu bağlamda, verilerin güncel, temsili ve politik söylemin dinamiklerini yakalama açısından zengin olduğu varsayılmaktadır.

Analiz yöntemi olarak ise, eleştirel söylem analizi (Fairclough 2001) benimsenmiştir. Eleştirel söylem analizi, toplumsal pratikler ve dil arasındaki ilişkiyi ele alarak, söylemlerin toplumsal yapıların şekillenmesinde ve yeniden üretilmesinde nasıl rol oynadığını incelemektedir. Fairclough'un metodolojisi, söylemin üç boyutlu bir model üzerinden analiz edilmesini öngörmektedir: metinsel, söylemsel pratik ve toplumsal pratik. Makalede Fairclough'un eleştirel söylem analizi metodolojisinin seçilme nedeni, siyasi liderlerin dilsel stratejilerini ve söylemsel pratiklerini derinlemesine analiz ederek, toplumsal ve politik güç dinamiklerini anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmasıdır. Bu metodoloji, aşırı sağ liderlerin femo-milliyetçilik perspektifindeki söylemlerini nasıl yapılandırdıklarını çözümlenmekte büyük katkı sağlamakta ve bu liderlerin söylemlerindeki ideolojik mesajları ve bu mesajların toplumsal normları nasıl şekillendirdiğini incelemeye olanak tanımaktadır. Bunun yanında süreç izleme tekniği liderlerin belirli bir söylemi benimsemesinin hangi toplumsal ve politik koşullar altında ortaya çıktığı, hangi faktörlerin bu söylemi tetiklediği ve nasıl bir dizi nedensel mekanizmanın bu söylemi şekillendirdiğini açıklamaktadır. Araştırmanın temel odak noktası, dört aşırı sağ parti liderlerinin femo-milliyetçilik çerçevesinde toplumsal cinsiyet, ulus ve kimlik söylemlerini nasıl yapılandırdıklarını çözümlenmektedir. Bu iki yöntem bir arada kullanılarak, aşırı sağın cinsiyet politikaları üzerinden inşa ettiği söylemsel stratejilerin geniş bir perspektiften anlaşılması ve bu söylemlerin AB ve Türkiye siyasetinde etkilerinin çözümlenmesi amaçlanmıştır.

Göçmen Kadınlar ve Epistemik Adaletsizlik

Avrupa'daki aşırı sağ partilerin kadın liderlerinin femo-milliyetçi temelli söylemleri, iki temel açıdan epistemik adaletsizlik örneği teşkil etmektedir. Birincisi, Müslüman kadınların kimliklerini görünmez kılarak ve toplumsal katılımlarını göz ardı ederek Dotson'ın (2014) ifade ettiği epistemik baskıyı yansıtmaktadır. İkincisi ise, bu liderlerin, kendi partilerindeki başarılarını bireysel bir zafer olarak sunarken, kendilerinden önceki kadın hareketlerinin mücadelesini görmezden gelerek “epistemik silinme”ye (Peña-Guzmán ve Reynolds 2019) neden olmasıdır. Bu iki boyut, femo-milliyetçiliğin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yapısal engeller oluşturduğunu göstermektedir.

Avrupa'da yeni aşırı sağ akımların biyolojik karakteristiklere dayandırılan klasik ırkçılıktan ziyade, insan grupları arasındaki hiyerarşik farklılıkları vurgulayan, bir kişinin kendi grubunu diğerlerinden üstün gören etnosantrizme veya kabilecilik (tribalizm) konseptine dayandığı düşünülmektedir (D'Souza 1995, akt, Taş 1999, 52). Bu bağlamda kimlik, din, ortak gelenekler ve coğrafi yakınlık gibi faktörlerin belirleyici roller oynadığı iddia edilmektedir. Avrupa'daki aşırı sağ akımları bir ırkçılık değil, etnosantrik bir yabancı düşmanlığı olarak okunmaktadır. “Yeni Irkçılık” anlayışı, Taş'ın (1999, 52) da belirttiği üzere, “Bireyler arası ahlaki davranışlar, alışkanlıklar ve kültürel miras farklılıkları, kan ve genler gibi insanlara bağlı olan doğal unsurlar olduğunu işaret etmektedir. Yeni ırkçılıkta ırklar yoktur, insan toplulukları ve kültürler vardır.” Fransa'nın Ulusal Cephesi'nin (*Rassemblement National*) geliştirdiği bu fikir her kültür kendi toprağı içerisinde, belirli bir tarihi süreçle ilerlediğinde güzel olduğunu ifade ederek başka topraklarda yaşayan göçmenlerin yerli kültüre ayak uyduramayacağını ve bu nedenle geri dönmesi gerektiğini belirtmektedir.

Bu düşünce, Avrupa'daki çoğu aşırı sağ partilerde de gözlemlenmektedir ve son dönemde liderliğini kadınların yaptığı partilerde, özellikle cinsiyet

eşitliğinin Müslüman erkeklerin kültürleriyle uyuşmadığı öne sürülerek kullanılmaktadır. Buna göre, femo-milliyetçi söylemler siyasi kazanç için sadece kitlesel nefreti körüklemekle kalmayıp hem feminist kazanımları hem de Müslüman kadınları epistemik adaletsizliğe maruz bırakmaktadır. Bu süreç içinde göçmen sorunu sadece erkeklerle kısıtlı kalmamış, aynı zamanda göçmen kadın sorunu da doğmuştur. Yalnız bu sorun göçmen erkeklerde iddia edilen güvenlik sorunundansa “göçmen toplumunun ataerkil anlayışı altında ezilen” göçmen kadını kurtarmak üzerine oluşturulmuştur (Spivak 1994; Dotson 2014). Kunz ve Maisenbacher’e (2017, 125) göre, Müslüman kadınlar ve bu kadınların kendi toplumlarındaki yeri, yalnızca cinsiyet kodlamalarıyla değil, aynı zamanda medeniyet-barbarlık, düzen-anarşi, rasyonellik-duygusalılık gibi hiyerarşik değerlendirmelere dayanan hiyerarşik kodlamalarla da şekillendirilmektedir. Bu, Müslüman kadınların toplumsal rollerinin ve kimliklerinin hem toplumsal cinsiyet normları hem de ırksal önyargılar üzerinden inşa edildiği anlamına gelmektedir (Loomba 2005; Sinha 1995).

Farris, kitabında toplumsal cinsiyet eşitliği ve cinsel yönelim haklarının milliyetçi ve ayrımcı politikaları meşrulaştırmak için Avrupalı çeşitli hükümetlerce nasıl kullanıldığını göstermektedir. Farris (2012; 2017b), aynı zamanda bu politikaların Avrupa’nın değişen ekonomik düzeninde beyaz kadının topluma katılımının sağlanmasında göçmen kadınların varlığına değinmektedir. Buna bağlı, göçmen kadınlar çeşitli siyasetçilerin söylemlerinin direkt hedefi olmanın yanı sıra, “barbar” göçmen erkeklerin kültürel mağdurları olarak da resmedilmektedir. Bu mağduriyetten kurtulmak için de Batı medeniyeti ve Batılı değerler kadınlar için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir (van der Vlugten 2013; Kunz ve Maisenbacher 2017, 133).

Diğer yandan, Avrupa’nın pek çok ülkesinde bu şekillendirmenin yaşanmasının ve cinsiyet ana akımlaştırmasının teşvik edilmesi, AB’nin

normatif yüzünü oluşturan normlara aittir. Buna bağlı, AB bir rol model olarak hareket edebilmekte ve eşit ücret, eşit fırsatlar ve yumuşak hukuk araçları gibi normları içeren AB tarzı bölgesel entegrasyonu destekleyebilmektedir. AB'nin dış ilişkilerinde cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için elindeki en büyük varlıklardan biri, birlik içindeki en iyi uygulama deneyimidir. AB, cinsiyet eşitliğini temel bir insan hakkı ve AB'nin büyüme, tam istihdam ve sosyal uyum hedeflerine ulaşılması için gerekli bir koşul olarak tanımaktadır (Avrupa Komisyonu 2020). Bu uzun yıllara dayanan deneyime dayalı gerçek bir Avrupa yaklaşımı inşa edilmelidir (van der Vloten 2013, 311). Ancak, amaçlanan gerçek Avrupa yaklaşımı zaman içerisinde Avrupalı hükümetlerin ve özellikle aşırı sağ kanada mensup olan politikacıların kendilerini toplumsal cinsiyet eşitliği yaklaşımının öncüsü olarak görmeleri nedeniyle Müslüman kadınlar üzerinden söylem üretme hakkına sahip olduklarını düşünmelerine sebep olmaktadır (Kunz ve Maisenbacher 2017, 133). Edward Said'e göre, temsilin dışsallığı her zaman,

Şark kendisini temsil edebilseydi ederdi zaten türünde beylik bir düşünce tarafından belirlenir; Şark'ın kendisi bunu yapamadığından, bu işi temsil etkinliği yapar hem Batı için hem de -faute de mieux- (daha iyi bir seçeneği olmadığına göre) – zavallı şark için. Marx'ın Louis Bonapartenin 18 Brumaire'inde söylediği gibi: onlar kendilerini temsil edemezler, temsil edilmeleri gerekir. (Said 1999, 30-31)

Bundan yola çıkarak, Avrupa aşırı sağ partilerinin Batılı toplumları daha uygar, modern, ahlaki gösteren Orta Doğu kültürünün, Batı'nın önderi olduğu toplumsal cinsiyet eşitliği değerlerinden uzak olması söylemleri, sadece göç karşıtı politikalar üretmekle kalmayıp aynı zamanda göçmen kadınların marjinalleştirilmesine ve susturulmasına yol açmaktadır.

Orta Doğulu kadınların ötekileştirilmesi “Beyaz Feminizm” konseptiyle iç içe ilerlemektedir. Beyaz feminizm, Batılı kadınların

yararlandığı ayrıcalıklardan yoksun olan Doğulu kadınların karşılaştığı farklı baskı biçimlerini görmezden gelerek, büyük oranda beyaz ve heteroseksüel kadınlara odaklandığı düşünülen feminist ifadeleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. “Beyaz Feministler”, beyaz kadınların feminist mücadele sonucunda almış oldukları haklardan dolayı Batıdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerini, Batı dışındaki kültürlerden daha üstün yaptığı düşüncesindedirler. Bu düşünce Avrupa’da ve Kuzey Amerika’daki kadınlara ahlaki moral üstünlük hissi vermekte ve bu üstün değerleri diğer kadınlara yol gösterici olması için onlarla paylaşmayı kendilerine bir görev olarak üstlenmektedirler (Beck 2021). Batılı kadınların, kendilerini diğer toplumların kadınlarının bir öncüsü olarak görmesi, Doğulu kadınlarının tarih içinde verdikleri feminist mücadelenin görmezden gelinmesine sebep olmaktadır (Lugones 2016, 67).

Beyaz Feminizm kavramını tartışırken, Hans Kundnani’nin (2023) “Eurowhiteness” (Beyaz-Avrupalılık) kavramını da ele almak gerekmektedir. Eurowhiteness kavramı, Avrupa’nın beyaz kimlik ve üstünlük ideolojilerini ele alarak, beyazlık ve Hristiyanlık üzerinden kendini tanımlamaktadır ve bunun sonucunda göçmenlere karşı ayrımcı politikaları meşrulaştırılmaktadır (Roediger 1991). Bu kavram, Beyaz Feminizm ve femo-milliyetçilik kavramları ile örtüşmektedir, zira her üçü de Batı’nın kendini medeni ve ilerici olarak tanımlarken, ötekileştirdiği grupları gerici ve tehdit olarak göstermesini eleştirmektedir. Kimberlé Crenshaw’ın (1989) kesişimsel feminizm teorisi, beyaz feminizmin ötekileştirdiği gruplar üzerindeki etkilerine ışık tutarak, bu kavramın sınırlı perspektifini eleştirmektedir. Beyaz Feminizm ve Eurowhiteness kavramlarını beraber incelemek, göçmen kadınların yaşadığı epistemik adaletsizliği ve femo-milliyetçi söylemlerin bu adaletsizliği nasıl arttırdığının altını çizmemizde önemli bir rol oynamaktadır.

Avrupa Aşırı Sağının Değişen Çehresi ve Epistemik Adaletsizlik

Geçtiğimiz 20 yılda Avrupa aşırı sağı genelde sınırlı beyaz adamların kendileri gibi sınırlı beyaz adamlara oy verdiği partilerle temsil edilmekteydi (Chrisafis vd. 2019). Sınırlı beyaz erkeklerin temsiliyetini üstlenmiş olan bu partilerde Alice Weidel (*AfD*, Almanya), Giorgia Meloni (*FDI*, İtalya), Marine Le Pen (*RN*, Fransa) gibi kadınların liderliği gözlemlenmeye başlanmıştır. Bu akım sadece politik elit içerisinde değil aynı zamanda partilerin mitinglerinde ve yürüyüşlerinde de açıkça gözlemlenebilmektedir. Nitekim, günümüzde erkek yoğunluğunun yüksek olduğu bu etkinliklerde kısıtlı olsa da artık kadınlara da rastlamak mümkündür. Bu kadın liderlerin birbirlerinden farklı söylemleri bulunmasına rağmen, politikaları çoğunlukla göçmenlerin, özellikle “ataerkil” Müslüman erkek göçmenlerin, Avrupa toplumunun seküler değerlerine zarar verdiği görüşü etrafında birleşmektedir. Bu değerlere “saldırıya” karşı kuşanılan politik araçlardan biri ise Avrupa’nın değerleri arasında görülen toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik “feminist” söylemlerdir.

Bu söylemler yeni olmadığı gibi, odaklandığı konular da tek tip ile sınırlı kalmamaktadır. Farris’in (2017) belirttiği gibi, Fransa’da 1980’lerde başlayan türban karşıtlığı, İtalya’da ise 2000’lerin başında Lega Nord’un (Kuzey Ligi) İslam’ın “tehdit oluşturduğu” iddiaları ve İtalyan kadınlarını “göçmen tehlikesine” karşı koruma söylemleri femo-milliyetçiliğin erken örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçlerde çoğunlukla erkek siyasetçiler tarafından siyasete taşınan söylemler, artık kadın politikacılarla da siyasete dahil olmaktadır.

İtalya’nın İlk Kadın Başkanı: Meloni

Avrupa’da femo-milliyetçi söylemlerin en keskin örneklerinden bazıları, İtalya’nın FDI partisinin başkanı Giorgia Meloni’den gelmektedir. “Ben Giorgia, ben kadın, anne, İtalyan ve Hristiyanım, bunu kimse benden

alamaz” (Meloni 2024) söylemi İtalya’nın ilk kadın başkanı seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Meloni, partisinin “Tanrı, vatan, aile” sloganından da anlaşılacağı üzere, milliyetçi ve göçmen karşıtı bir tutum sergilemekte; geleneksel aile yapısını ön planda tutarak, eşcinsel evliliklere ve kürtaja karşı politikalar geliştirmektedir. Kürtaj karşıtlığı resmi bir hükümet politikası olmasa da Meloni’nin İtalya’nın Kardeşleri partisi “Büyük İkame Teorisine” (Great Replacement Theory [bknz; Halhallı, 2023])¹ atıfta bulunarak, İtalya’nın azalan nüfusuna önlem olarak kürtaj karşıtı politikalar izlemektedir (Meloni 2019). Meloni’ye göre İtalyan halkının “kurtuluşu” için yüksek doğum oranları şarttır. Siddiqui (2021, 11), Avrupa’da doğum oranlarının artmasıyla gelen endişelerin ortasında, “göçmen” kadınların “gelecekteki tehditlerin doğurucuları” olarak damgalandığını vurgulamaktadır. Meloni’nin de inandığı Büyük İkame Teorisi’nin popülerleşmesiyle birlikte “göçmen” kadınlar bu sözde işgalin bir işbirlikçisi olarak hedef gösterilmeye başlanmıştır (Indelicato ve Lopes 2024, 14). Meloni, kadınların haklarını ve güvenliğini koruduğunu iddia etse de 15 Haziran 2024 tarihinde gerçekleşen G-7 zirvesinde, Biden ve Macron’un Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Haklarını zirvenin beyanına ekleme isteğine karşı çıkmıştır (Armstrong 2024).

Meloni’nin, ülkesinde ilk kadın başkan olarak hükümetin başına geçmesinde kendi kaderini tayin edebilme hakkı için mücadele eden kadınların kolektif çalışmalarının da büyük bir önemi olduğunu söyleyebiliriz. Ne yazık ki Meloni’nin seçim başarısı kadınların mücadelesinde yeni bir sayfa açmamakta, aksine onu kötü etkilemektedir. Ayrıca Meloni “kadın dayanışmasını” bir mücadele yöntemi olarak nitelendirmemektedir (Blasi 2024). İtalyan gazeteci Ida Dominijanni’nin de belirttiği gibi, Meloni nihayetinde kendisine ait olmayan, ancak kendisinin kullandığı bir feminizm tarihinin meyvelerini toplamaktadır (Farris 2022). Bu durum, epistemik adaletsizlik sorunu olarak değerlendirilebilir; zira Meloni, feminist idealleri ve kazanımları kullanırken feminizme gerçek bir katkıda bulunmamakta, aksine bu kazanımları yok

saymaktadır. Bu bağlamda, yeni feminenlikler literatüründe (New Femininities) Budgeon (2011) gibi yazarlar, ikinci dalga feminizmin sağladığı kazanımların bireyselleştirildiğini ve eşitsizliklerin görmezden gelinerek, bireysel başarı ve yükselişin erkeksi bir bakış açısıyla değerlendirildiğini tartışmaktadırlar.

Meloni, kadınların toplumsal güvenliği ve şiddetten korunma gibi feminist fikirleri, mülteci karşıtı politikalarını desteklemek için kullanmaktadır. Hatta, bir şiddet mağdurunun itirazına rağmen, mağdurun şiddete uğradığı videoya seçim kampanyasında yer vermiştir. Ağustos 2022 yılında Piacenza kentinde Ukraynalı bir kadının sokakta Gineli bir sığınmacı tarafından tecavüze uğradığını gösteren video, “Piacenza’da gündüz vakti bir sığınmacı tarafından Ukraynalı bir kadına karşı gerçekleştirilen bu korkunç cinsel şiddet olayı karşısında sessiz kalınmaz” sözleri ile Meloni tarafından paylaşılmıştır. Video Twitter tarafından kaldırılrsa da mağdur, insanların kendisini videodan tanıdığını ve bu nedenle daha da “çaresiz” hissettiğini dile getirmiştir (Pascolotti 2022). Meloni, bu şekilde bir şiddet olayını seçim propagandasında kullanırken, İtalya’da çoğunluğu İtalyan erkekler tarafından işlenen 125 kadın cinayetini göz ardı etmektedir. Dahası, partnerinin grup tecavüzüne uğramış mağdur hakkındaki suçlayıcı sözlerini mahkemede savunması da buna kanıt oluşturmaktadır (Chiappa 2023).

Buradan yola çıkarak, diğer aşırı sağ parti liderleri gibi Meloni’nin de kadına yönelik şiddet vakalarını yalnızca mülteci politikasına bağladığı gözlemlenmektedir. Aşırı sağ, kadına yönelik şiddeti fail mülteci olduğunda gündeme getirmektedir. Bu yaklaşım gerçekte şiddete karşı değil, failin mülteci kimliğine karşıdır. Buna bağlı olarak Meloni’nin tutumu, tecavüzün asıl nedeninin patriyarkal olduğu gerçeğini göz ardı ederek ve suçu göçmen erkeklere atarak, feminist bir epistemik adaletsizlik sorunu yaratmaktadır; bu durum, sorunun odağını değiştirmekte ve basitleştirmektedir.

Öte yandan, İtalyan hükümetinin göçmen karşıtı duruşunun yanı

sıra, göçmen kadınların “ayrıcılık” konumuna dair söylemleri, Meloni’nin hükümetinde yer alan ırkçı parti LEGA’nın eski lideri Roberto Maroni’nin ifadelerinde de görmek mümkündür:

Elbette düzensiz yollarla ülkeye girenler, kadınlara tecavüz edenler veya bir villayı soyanlar için bir düzenleme olamaz, ancak kesinlikle göçmen bakıcılar gibi güçlü bir sosyal etkiye sahip olan tüm durumları düzenleme açısından ele alacağız (Maroni’yi alıntılıyor, Smith 2017).

Bu ırkçı söylemler, Avrupalı kadınların iş hayatına katılımını kolaylaştıran göçmen kadınları, özellikle bakım ve temizlik işlerinde kayıtsız çalışanları, göz ardı etmektedir. Bu seçici ırkçılık, göçmen kadınları yerli kadınların işe katılımı için araçsallaştırarak onların deneyimlerini ve katkılarını görünmez kılmaktadır.

Fransa’da Yeni Ulusal Birlik, Eski Nefret

Fransa’da ise, femo-milliyetçilik kavramı, feminist fikirlerin milliyetçi partiler ve neoliberal hükümetler tarafından özellikle Müslümanların sözde ataerkilliğine karşı olan söylemler tarafından şekillendiği gözlemlenebilmektedir. Buna bağlı, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı hem milliyetçi hem faşist partiler hem de neoliberal hükümetler tarafından araçsallaştırılmaktadır (Farris 2017). Bu durumu Fransa’da gerçekleştirilen son seçimler -2024 Avrupa Parlamentosu seçimi ve 2024 Fransa Yasama Seçimi- özelinde incelersek ülkenin son Avrupa Parlamentosu seçimlerinin sonuçlarından bu yana yaşadığı siyasi krizin kalbinde, aşırı sağın femo-milliyetçiliğinin zayıflamadığı gözlemlenmektedir.

Jordan Bardella, *RN* başbakan adayı, 17 Haziran Pazartesi günü paylaştığı bir videoda, Fransa’daki tüm kadınlara hitap ederek kendisini, kadınların hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak geleceğin başbakanı

olarak tanıtmıştır. Bardella, konuşmasında kadınların sokakta ve kamusal alanda hareket etme özgürlüğünü engelleyen güvensizlikle mücadeleyi güçlendireceklerini ifade etmiştir. Ancak, bu tehditleri sadece göçmen kökenli ve işçi sınıfı mahallelerinden gelen gençlere atfederek, cinsiyetçi şiddetin yalnızca bir boyutunu öne çıkarmaktadır. Bu yaklaşım Meloni'nin benzer söylemleriyle paralellik göstermektedir (Bardella 2024).

Aşırı sağın femo-milliyetçiliğinde dönüm noktası elbette 2011'de Marine Le Pen'in NF'nin (yeni ismi ile RN) başına geçmesi ile gerçekleşmiştir. Özünde eril bir ortam içerisinde harekete geçip Avrupa'da sağın yükselişinde ve femo-milliyetçi söylemlerin artmasında güçlü bir rol oynayan kadın liderler arasında bulunan Le Pen, Fransız aşırı sağına destek veren kadınların sayısının da artmasını sağlamıştır (Cottais 2022, 7). Marine Le Pen'in babası Jean-Marie'nin partinin başında olduğu dönemde (1972-2011) partinin seçmenleri ağırlıklı olarak yaşlı erkeklerden oluşmaktaydı. Jean-Marie'nin kürtajı bir soykırım olarak nitelendirdiği ifadeleri ve kadınları sadece çocuk doğurup ev bakımında görev üstlenen kişiler olarak görmesi (Shields 2007, 273-274) özellikle kadın seçmenleri korkutmaktaydı. Ancak, Marine Le Pen partiyi babasından devraldığı dönemde, kendisini her ne kadar feminist bir kadın olarak sunmaktan kaçınsa da babasına kıyasla kadınlar ve kürtaj hakkı üzerinde daha yumuşak söylemlere sahip olması nedeniyle partisini kendince bir modernizasyona götürmüş ve seçmenler üzerindeki yaş ve cinsiyet makasını azaltabilmeyi başarmıştır (Poirier 2017). Bu yaş ve cinsiyet makasının daralmasında, Le Pen'in cinsiyet faktöründen ve babasına kıyasla daha yumuşak söylemlere sahip olmasının yanı sıra, işlerinin göçmenler tarafından tehdit altında olabileceğinden korkan işçi sınıfı kadınlarını hedef alan stratejisi de etkili olmaktadır. Buna bağlı, hizmet sektörlerinde çalışan kadınlardan bazılarının küreselleşme karşıtı ve korumacı olarak nitelendirdikleri Marine Le Pen'e oy vermeye meyilli hissettirmektedir (Poirier 2017). Bu davranış, işçi sınıfı kadınların ortak mücadelesinin ve tarihsel kazanımlarının unutulmasına

yol açmaktadır. Ayrıca işçi beyaz kadınları işçi göçmen kadınlara karşı konumlandırıp aralarında düşmanlık yaratarak bir epistemik adaletsizlik sorunu doğurmaktadır

Bir diğer yandan Le Pen, partiyi devraldığı babasının aksine, kadınları ve LGBTİ+lara yönelik politikalarıyla partinin değişimini göstermekte ve zenofobik, anti-Semitik ve homofobik tarihini temizlemeye çalışmaktadır (Wildman 2017). Bunu yaparken, kadınların ve LGBTİ+ların karşısındaki en büyük tehdidi İslam olarak belirlemektedir. Le Pen'in "beyaz" Fransızlar, kadınlar ve eşcinsellerin şehirlerin banliyölerinde karşılaştıkları sorunlardan korunmasına yönelik söylemleri, partinin değişen konjektörünü gösterir niteliktedir. Kendisini feminist olarak niteleyip nitelemeyeceği sorulduğunda Le Pen, kendisinin kadın haklarını bir noktaya kadar savunduğunu ve bu hakların İslam tarafından tehlike altında olduğunu belirtmektedir. Sara R. Farris'in 2017'de alıntıladığı üzere *Elle* röportajında Le Pen:

Elbette, bazı okullarda, çocuklara, kadınların erkeklerden kesinlikle daha aşağıda olduğu ve bu şekilde sunulduğu bir kültürel ortamda yetiştirilen çocuklara toplumsal cinsiyet eşitliğinin öğretilmesi gerektiğine dair bir kültürel çalışma yapılması gerekiyor... (Halk onu yuhalamaya başlar). Şimdi neyi yuhalıyorsunuz? Evet, gerçekten bunu bildiğinizi yuhalıyorsunuz... Özür dilerim, ama gerçeği görmeyi reddediyorsunuz! Bu durumda, sorunu asla çözemeyeceğiz! Banliyölerdeki kızların...Dürüst olmak gerekirse, cinsiyetçiliğin var olduğunu kabul ediyorum, bazı yerlerde var. Banliyölerdeki kızlar kısa etek giyemezler. İşte böyle. Banliyölerdeki kızlar objeleştiriliyorlar. Dolayısıyla, evet, sorunlarımızı çözenin en iyi yolu önce sorunları tespit etmek, sorunlara teşhis koyabilmek ve onları çözümleri gereken yerlerde çözmektir. Var olmayan sorunları çözenizde bir sakınca yok [örneğin Fransız okullarındaki Fransız öğrenciler arasındaki cinsiyetçilik gibi], ama bu yardımcı olmaz (Farris 2017, 36).

Görüldüğü üzere Le Pen, cinsiyetçiliği Müslüman kadınların da baskısı altında olduğu “ataerkil” İslam’dan kaynaklı kültürel bir problem olarak basitleştirmektedir ve Fransız² toplumunda kadınların yaşadığı cinsiyet eşitsizliklerini yok saymaktadır. Bu gibi ırkçı söylemlerle kadın seçmenleri, göçmenlerin -özellikle Müslüman erkek göçmenlerin- Avrupalı kadınları tehdit eden kadın düşmanı kültürlerini de beraberinde getirdiğini savunmakta ve bu saldırıya karşı özgürlüklerini savunmaları için oylarını talep etmektedir. Le Pen, bu tehlikeyi “Göçmen krizinin, kadın haklarının sonunu getiren başlangıç olmasından ürküyorum” (Le Pen 2016) diyerek belirtmiştir.

Gözden kaçırılmaması gereken nokta, Le Pen bunları sadece bir siyasetçi olarak değil, bir kadın olarak da söylediğinin her fırsatta altını çizmekte, kadın kimliğini göçmen karşıtı ve ırkçı söylemlerini meşrulaştırmak için kullanmaktadır. Le Pen’in bu konuda başarılı olduğunu inkâr edemeyiz, nitekim, Fransız gazetesi L’Opinion’da, Marine Le Pen’in göçmen krizini çözmek için referanduma gidilmesi gerektiği açıklamasında Le Pen’in şu sözlerine dikkat çekiliyor:

Göçmen krizi konusunu ve kaçınılmaz tehlikelerini ele alan ben, bir siyasetçiden öte bir kadıyım. Annelerimizin ve büyükannelerimizin elde etmek için büyük mücadele verdiği özgürlüklerin tadını hayatı boyunca çıkarabilmiş, hür bir Fransız kadıyım (Le Pen 2016).

Yazının devamında ise Le Pen’in, göçmen krizinin kadın haklarını nasıl tehlikeye soktuğundan bahsettiği cümleler alıntılanmaktadır: “Göç krizinin ikinci dramatik sonucu ise kadınların durumudur. Her ne kadar kadınlar haklar bakımından hala erkeklerle eşit olsalar da, gerçek şu ki artık erkeklerle aynı haklardan yararlanamıyorlar!” Bu duruma örnek olarak, 2016 yılının yeni yıl arifesinde Köln’de gerçekleşen toplu tecavüz olayını kullanmıştır:

Bedensel bütünlük hakkı, cinsiyetten bağımsız olarak en temel haklardan biridir. Bugün bu hak pek çok kadın için saldırı altında. Anlamsız

bir göç politikası sonucunda barbarlığın bir kez daha kadınlara karşı serbest bırakılabileceği düşüncesi beni dehşete düşürüyor (Le Pen 2016).

Ardından Simone De Beauvoir'ın şu sözlerini alıntılanmıştır: “Kadın haklarının sorgulanması için siyasi, ekonomik ya da dini bir krizin yeterli olduğunu asla unutmayın” (2016). Lakin, Fransa’da yaşanan cinsel tacizlerin ve kadına yönelik şiddetin büyük oranla göçmenler tarafından gerçekleştirildiği ve göçmenlerin kadınların özgürlüklerini ve haklarını tehlikeye soktuğu söylemleri istatistiksel olarak gerçeği yansıtmamaktadır. TF1 Info (2022) Fransız haber sitesi üzerinden yayınlanan haberde bunu gözlemlemek mümkündür. Gazeteci Felicia Sideris, sağ görüşlü politikacı ve gazeteci Eric Zemmour’un “Paris’te toplu taşımalarda gerçekleşen cinsel taciz vakalarının %75’i yabancı uyruklu şahıslar tarafından işlenmektedir” iddiasının üzerine, Fransa İçişleri Bakanlığının 2020’de cinsel taciz vakaları üzerine yayımladığı istatistiksel bulguları öne sürmektedir: “İçişleri Bakanlığı’na göre, 2020 yılında cinsel şiddet vakalarına karışanlar arasında yabancı uyruklu kişilerin oranı %14’tür.” (Sideris 2022). Bu istatistikten yola çıkarak gözlemlenebildiği üzere, Le Pen ve kendisi gibi düşünen politikacıların femo-milliyetçi söylemleri gerçeği yansıtmamaktadır. Ancak göçmenlerin kadınların güvenliğine ve haklarına karşı bir tehdit oluşturduğu illüzyonunu yaratarak kendi göçmen karşıtı politikalarını meşru kılmayı amaçlamaktadır. Kadına karşı şiddetin büyük oranda Müslüman göçmen erkekler tarafından işlendiği yanlışını yaymak, Fransa’da kadınların yıllardır karşılaştığı şiddeti ve bu şiddetle mücadele için verilen emekleri yok saymaktadır. Bu durum, şiddetin kaynağını feministler tarafından eleştirilen patriyarkal düzenden uzaklaştırarak, Müslüman erkeklerin üzerine yıkarak sorunun odağını değiştirmektedir. Cinsiyete dayalı şiddetin odağını bu şekilde gerçekten uzaklaştırmak, kadınların yıllarca karşısında savaştığı değerleri göz ardı ederek epistemik silinmeye (Peña-Guzmán ve Reynolds 2019) yol açmaktadır.

Almanya için Alternatif Partisi ve Kimlik Politikası

Almanya’da ise durum bambaşkadır. Almanya için Alternatif Partisi (AfD), gelenekselci aile politikasını yücelten “anne, baba ve çocuktan oluşan aile” sloganını savunmasına rağmen, partinin liderliğini Alice Weidel, göçmen bir partneri olan lezbiyen bir anne, yapmaktadır. Genel olarak liderliği Beyaz adamlar tarafından yapılan ve büyük ölçüde homofobik politikalar savunan aşırı sağ partiler için, genç lezbiyen bir kadının liderlik yapması oldukça sıra dışıdır. Buna rağmen, AfD de Avrupa’nın pek çok diğer aşırı sağ partisi gibi partiyi Avrupa seküler değerlerinin “göçmenlerin etkisinden” korunmasına adanmıştır. Bu süreçte, progresif bir imaj çizmek için, Weidel’in eşcinsel kimliği partinin radikalliklerini daha yumuşak göstermek için kullanılmaktadır (Chazan 2017).

Ancak burada istatistiksel bir gerçek atlanmamalıdır. Yapılan araştırmalara göre Almanya’da her beş Neonazi’den biri kadındır (Bolz 2023) ve bu kadınlar için Weidel, LGBTİ+ kimliğine rağmen bir rol model olmaktadır. Kadınlar için bir rol model ve dahasında kadınların ataerkil bir alan olan siyasetteki temsilcisi olarak görülen Weidel’in de tıpkı Le Pen ve Meloni gibi anti-feminist söylemleri bulunmaktadır. Weidel, her ne kadar kadınların güvenliğinin tehlike altında olduğuna değinse de, partisinin politikaları kadına şiddeti çözümleyecek politikalardan ve feminist değerlerden oldukça uzak konumlanmıştır (Sprengholz 2021, 496).

Valérie Dubsloff³ ile yapılan “Sağ kanat bir feminizm mümkün mü?” konulu söyleşide (Bolz 2023), Almanya’daki sağ partiler arasındaki farklara dikkat çekilmiştir. NPD (Almanya Ulusal Demokratik Partisi) hala erkek egemen bir yapıya sahip olup, partide kadınların neredeyse hiç söz hakkı bulunmadığı belirtilmiştir. Ancak Alice Weidel’in AfD partisindeki fraksiyon liderliğindeki rolü ve seçimler üzerindeki büyük etkisi, aşırı sağda kadınların öne çıkan varlığını göstermektedir. Alice Weidel’in politik, sosyal ve cinsel

yönelim kimlikleri (Wildman 2017) düşünülünce, kendi çıkarlarına karşı mücadele ettiği yönündeki eleştiriler güçlenmektedir. Dubslaff, Weidel'in partisi tarafından nasıl araçsallaştırıldığına vurgu yaparak, "Bir kadın, bir lezbiyen olarak kendi çıkarlarına karşı savaşıyor. Bu tam bir çelişki" ifadesini kullanmaktadır (Bolz 2023).

2017'deki eşcinsel evlilik tartışmalarında AfD afişlerinde yer alarak homofobiye karşı bir kalkan olarak kullanılması, Weidel'in kadın kimliğinin yanında LGBTİ+ kimliğini de öne sürerek partisinin göçmen karşıtı politikalarının yanı sıra feminist ve LGBTİ+ karşıtı politikalarını da meşrulaştırdığı görülmektedir. Sağ kanat partilerin kadınları koruma söylemleri, seçim stratejilerinin bir parçasıdır. Bu partilerin geçmişi feminizm karşıtı bakış açısına dayanır ve erkek seçmenler genellikle feminizmden hoşlanmamaktadır. Sağ kanat feminizm diye bir şey yoktur çünkü sağ ideolojiler özünde feminist fikirlere aykırıdır. Aşırı sağcı "feministler," görünüşte ilerici ama gerçekte ırkçı olan fikirleri kullanmaktadırlar. Almanya'da, Fransa'da veya İtalya'da kullanılan stratejiler de aynıdır: kadınların ve özgür cinselliğin korunması gerektiğini savunurlar, ancak bu savunma her zaman göçmenlere, siyahlara ve Müslümanlara karşıdır (Bolz 2023).

Alice Weidel'in hem cinsiyetini hem de cinsel yönelimini araçsallaştırarak partisinin anti-feminist ve homofobik politikalarını meşrulaştırması, bir yandan da göçmen bir kadınla evli olmasına rağmen göçmen ve LGBTİ+ karşıtı politikalar üretmesi tam bir paradoks yaratmaktadır. Ayrıca, partisinin bu söylemlerini desteklemesi, feministlerin, LGBTİ+ların ve göçmenlerin büyük uğraşlar vererek elde ettikleri kazanımların karşısında bir tehdit oluşturmaktadır. Weidel'in bu tutumu, özellikle LGBTİ+ bireylerin ve kadınların deneyimlerini ve bilgi üretimi süreçlerini değersizleştirmektedir. Bu durum, doğrudan epistemik silinmeye (Peña-Guzmán ve Reynolds 2019) ve epistemik baskıya (Dotson 2014) yol açmaktadır.

Türkiye’de Femo-milliyetçilik

Türkiye’de ise bu durum başka boyutlarda yaşanmaktadır. AB adayı bir ülke olarak AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliği normlarını benimsemekle yükümlü olan Türkiye’de bu inceleme önemlidir. Türkiye’de, cinsiyet eşitliği ve söylemlerinin anaakımlaşmamasından dolayı femo-milliyetçilik mülteci karşıtlığında sıkça kullanılan bir araç olmamaktadır, fakat siyasette ve medyada örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Örneğin, Zafer Partisi Basından Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı, Av. Sevdagül Tunçer, 30 Mart 2023 (Zafer Partisi 2023) tarihli bir videoda, Türkiye’ye gelen göçmenlerin “Türk kızlarını taciz ettiğini” ve bu nedenle kızların “yolda rahat yürüyemez hale geldiğini” iddia etmiştir. Tunçer, Türk kadınlarının yaşam tarzının ve özgürlüklerinin, göçmenler tarafından tehdit edildiğini belirtmiş, Zafer Partisi’nin bu tehditlere karşı duracağını vurgulamıştır. Ancak, Tunçer’in söylemleri, göçmen grupları aşağılayıcı bir şekilde tanımlayarak (örneğin, “Pakistan’ın ormanlarından, Afganistan’ın dağlarından gelen insanlar”) ötekileştirici bir tutum sergilemektedir. Bu tür ifadeler, kadın haklarını savunmak yerine, göçmen karşıtlığını körükleyen ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarını göçmenlerin varlığına indirgeyen bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu durum, Türkiye’de yaşayan göçmen kadınların deneyimlerinin göz ardı edilmesine ve kadın mücadelesinin odak noktasının değişmesine neden olmakta, dolayısıyla epistemik adaletsizliğe yol açmaktadır.

Tunçer’in konuşmasında, kendisinin ve temsil ettiği partinin kadın haklarını savunduğu izlenimi vermesine rağmen, tekrarlanan “Türk Kadını” vurguları partinin ırk temelli hak yaklaşımını gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda, Türkiye’de yaşayan göçmen gruplarını “ormandan ve dağdan gelen insanlar” (Zafer Partisi 2023) olarak aşağılayıcı bir şekilde nitelendirmesi; Avrupalı, medeni, perspektifinden Şarklıya, geri kalmışa bakışı anımsatmaktadır: “Şarklı mantıksızdır, ahlaksızdır (günahkardır), çocuksudur, “farklı”dır; buna karşılık Avrupalı akli başında, erdemli, olgun, “normal”dir”

(Said 1999, 49-50).

Buna karşın, Zafer Partisi benzer bir perspektifle Ortadoğuluya baksa da modernliği Avrupa bakış açısında olduğu gibi Batıda değil Ortadoğu etkilerinden arındırılmış “Dünya Türklüğü” (Zafer Partisi Programı 2021, 38) anlayışında görmektedir. Süleymanoğlu-Kürüm ve Gençkal-Eroler (2023), Türkiye’de alternatif modernitelerin geleneksel olarak Batı sekülerizmi ile ilişkilendirilmesine meydan okuduğunu ve yeni biçimlerinin ortaya çıkışındaki dini hareketlerin itici bir güç olduğunu vurgular. Bu alternatif modernite anlayışının milliyetçi perspektifi de Tunçer’in (2023) değindiği Türk töresinde ve eski Türk devletinde kadının yeridir.

Bu gibi göçmen karşıtı ve ırkçı perspektifler kadınların yaşadığı yapısal eşitsizlikleri ve şiddet sorunlarını çözmek için gerekli olan kapsamlı politikaların geliştirilmesini engelleyerek, gerçek sosyo-ekonomik ve politik nedenleri politik kazanç uğruna göz ardı etmektedir. Türkiye’deki kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliği deneyimleri, sadece göçmenlerin varlığı ile açıklanamayacak kadar karmaşık ve çok katmanlıdır. Kadınların yaşadığı sorunlar, işsizlik, eğitimde fırsat eşitsizliği, yetersiz yasal koruma ve kültürel normlar gibi çeşitli politik ve sosyo-ekonomik dinamiklerle şekillenmektedir. Tunçer’in yukarıda verilen açıklamaları, femo-milliyetçi söylemlerin tipik bir örneğidir. Bu söylem, her ne kadar kadın haklarını savunma iddiasıyla öne çıksa da aslında milliyetçi ve ırkçı politikaların desteklenmesine hizmet etmektedir. Bu tür femo-milliyetçi söylemler, toplumsal cinsiyet eşitsizliği konularını göçmenlerin varlığına indirgediğinde, mevcut sistemin ve politikaların eleştirilme gerekliliğini göz ardı etmektedir.

Dotson’ın (2014) ifade ettiği epistemik baskı, bu tür söylemlerle güçlenmekte, göçmen kadınların kimlikleri görünmez kılınmakta ve toplumsal katılımları göz ardı edilmektedir. Nitekim bu tür söylemler, göçmen kadınları homojen bir grup olarak görüp, onları sadece göçmen erkeklerin mağduru ya

da tehdit unsuru olarak temsil etmektedir. Bu durum, kadınların kendi seslerini duyurmasını engellemekte ve onların toplumsal ve siyasi alandaki varlığını görünmez kılmaktadır. Böylece, kadınların kendi hikayelerini anlatma ve toplumsal değişim için mücadele etme kapasiteleri zayıflamaktadır. Bu durum, Türkiye'deki kadınların deneyimlerini marjinalleştirerek, epistemik adaletsizliği artırmakta ve kadın haklarını savunma iddiasının ötesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelenin önündeki engelleri büyütmektedir.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) 4 Ocak 2024 tarihli İnsan Hakları Raporuna göre 2023 yılı içinde 333 kadın ve 28 çocuk erkekler tarafından öldürülmüştür; 745 kadına şiddet uygulanmış; 355 kadın taciz edilmiş; 371 kadın seks işçiliğine zorlanmış; 128 çocuk istismar edilmiştir (TİHV 2024). Türkiye'de taciz, tecavüz ve diğer şiddet türlerine maruz kalan kadın ve çocukların sayısının raporlara yansıyan boyutlarına rağmen, daha önce toplumda bu olaylara karşı kayda değer bir tepki gözlemlenmemiştir. Ancak, Kayseri'de 7 yaşındaki bir kız çocuğuna taciz eden failin Suriyeli bir sığınmacı olduğunun anlaşılması ve bu bilginin kamuoyunda yayılması üzerine toplumsal linç girişimi ortaya çıkmış ve olay farklı bir boyut kazanmıştır (Gülbaş 2024; Medyascope 2024). Bu durum, kutuplaştırıcı ve kışkırtıcı söylemlerle beslenen halkın, şiddet olaylarına yönelik tepkisinin failin etnik kökenine veya vatandaşlık statüsüne bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir. Bunun altında yatan asıl neden ise ırkçılığın yanı sıra çocukların ve kadınların göçmenlerden korunması gerektiğini öne süren söylemler olmuştur. Tıpkı Meloni ve diğerlerinin izlediği politika gibi, Türkiye'de de kadınların toplumsal güvenliği ve şiddetten korunma gibi feminist fikirler, mülteci karşıtı politikaları desteklemek için kullanılmaktadır. Kadına karşı şiddet, ancak fail göçmen olduğunda önem kazanmakta, manşetlerde yer almaktadır. Kadınların gündelik hayatlarında yaşadıkları cinsiyetçilik ve şiddet yok sayılmakta, odak göçmenlere çevrilmektedir.

Sonuç

Tarih boyunca, beyaz kadınlar arka planda olsa da aşırı sağ gruplar içerisinde var olmuşlardır. Cynthia Miller-Idriss (Hill 2022), beyaz kadınların Ku Klux Klan (KKK) için kostüm diktiğini ve Amerikan Nazi Bund'u desteklediklerini, fakat bu gruplar içerisindeki kadın düşmanlığı, şiddet ve taciz nedeniyle söz konusu kadınların fiziksel olarak bu örgütlerde aktif olarak yer almadıklarını belirtmektedir. Günümüzde ise bu kadınlar, bu hareketler içerisinde var olabilmekte, hatta liderlik yapabilmektedirler. Ancak, bu gruplar içerisinde var olan kadınlardan, sırf kadın oldukları için feminist hareketleri veya kadın haklarını geliştirecek, destekleyecek hareketler beklememek pek mümkün olmamaktadır. Bu nedenden dolayı Avrupa'da sağ partilerde kadınların temsiliyetinin artması, bu hareketleri veya siyasetin kendisini feminist kılmamaktadır. Aksine, kadınların veya LGBTİ+ bireylerin temsiliyeti, Fransa, İtalya ve Almanya gibi ülkelerde, anti-LGBTİ+ ve anti-feminist söylem ve politikaların basit kimlik politikaları aracılığıyla meşrulaştırılması için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'de gözlemlenen durum da pek farklı değildir. Türkiye'de cinsiyet eşitliği söylemlerinin yeterince anaakımlaşmaması nedeniyle femo-milliyetçilik, göçmen karşıtlığında yaygın bir araç olarak kullanılmasa da siyasette ve medyada femo-milliyetçi söylemlere rastlamak mümkündür. Bu bulgu, yukarıda verilen Zafer Partisi'nin konuşmasından alınan kesitte gözlemlenmektedir. Bu durum, femo-milliyetçiliğin, yerli halkı ahlaki olarak üstün, göçmenleri ise sapkın olarak nitelendirerek, göçmen karşıtı şiddeti meşrulaştırmada nasıl etkili bir araç haline geldiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'deki kadın cinayetleri, taciz ve şiddet olaylarına toplumun yeterli tepki vermemesi durumu, göçmen karşıtı söylemlerle birleştiğinde şiddetin tüm türlerinin meşrulaştırılmasına ve toplumsal bölünmenin derinleşmesine neden olmaktadır. Bunun ötesinde, Türkiye'de göç karşıtlığının aracı olarak kullanılan femo-milliyetçi söylemlerin, Türkiye'de yaşayan kadınların

kimliklerinin görünmez kılınması ve toplumsal katılımlarını göz ardı edilmesi epistemik baskıyı (Dotson 2014) güçlendirmektedir.

Femo-milliyetçi propagandalar, tek başına bir seçim zaferini garanti etmiyor olabilir. Ancak yukarıda verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, bu propagandaların sağ partilerin oylarını artırmada büyük bir rol oynadığı inkâr edilemez bir gerçektir. Meloni'nin iktidara gelmesi, Le Pen'in partisinin sol koalisyon partisiyle başa baş bir mücadele sergilemesi ve Weidel'in artan popülaritesi, femo-milliyetçi söylemlerin sağ partilerin yükselişindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Al Jazeera'nın (Hill 2022) femo-milliyetçilik üzerine yaptığı bir söyleşide, Sara Farris ve arkadaşları sağ partilerin artan popülaritesine ve femo-milliyetçi söylemlerin yaygınlaşmasına karşı, uluslararası kapsayıcı feminist ve sol hareketlerin bu kadınların aşırı sağ partilere yönelme nedenlerini incelemesi ve bu nedenlere yönelik söylemler ve politikalar geliştirmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Eşitsizlik, sosyal güvensizlik, işsizlik gibi sorunlar; sağlık hizmetlerine, çocuk bakım hizmetlerine ve yüksek eğitime erişim zorlukları, pek çok kadını değişim arayışıyla aşırı sağ partilere yöneltebilmektedir.

Aşırı sağ partiler ise bu değişim talebini, mültecileri hedef gösteren, korku yayan ve manipülatif propaganda ile beslenen bir söylemle destekleyerek seçimlerde etkilerini artırmaktadır. Bu tür partilerin gerçek amacının kadın haklarını korumak olmadığını; aksine, parti manifestolarında ve meclis oylamalarında kadın hakları ve feminist kazanımlar açısından ciddi bir gerilemeye yol açacak politikaları savunduklarını unutmamak gerekir (bknz. Meloni 2019; The Conversation 2024). Her ne kadar AB “farklılık içinde birlik” mottosunu benimsese de (Avrupa Birliği t.y.), söz konusu partiler bu anlayıştan oldukça uzaktır. Bu partilerin asıl hedefi, eşitsizlik, sosyal güvensizlik ve işsizlik gibi toplumsal sorunları, mülteciler ve göçmenler üzerinden sorunsallaştırarak, bu grupları Avrupa'dan dışlamak ve Avrupa'yı yeniden “beyaz” bir kimliğe büründürmektir. Hükümetler, bu sorunlara kalıcı

çözümler getirmediğçe, kapitalist sistemin ve mevcut devlet politikalarının sorumluluğu yerine, göçmenler ve mülteciler suçlanmaya devam edecek ve aşırı sağ partiler bu durumdan fayda sağlamayı sürdüreceklendir.

Avrupa aşırı sağ partilerinin yukarıda belirttiğimiz femo-milliyetçi söylemleri ve propagandalarını incelediğimizde, bu söylemlerin feminist epistemik adaletsizliği derinleştirdiği kanısına varılmıştır. Bu kadın liderlerin kadın mücadelesine ve dayanışmasına inanmaması ve tarihteki feminist mücadeleleri görmezden gelmeleri, kendilerinden önce gelen kadınların verdiği çabaları görünmez kılarak yıllar içinde mücadele ederek elde edilen kazanımları ve tecrübelerini epistemik silinmeye (Peña-Guzmán ve Reynolds 2019) maruz bırakmaktadır. Tarihteki kadınların temel insan haklarından seçme ve seçilme hakkına kadar verdiği mücadele sayesinde bugün siyasette yer alabilen, parti lideri olabilen ve hatta devlet başkanı olabilen bu kadınlar, kendi başarılarını bireyselleştirerek feminist mücadeleyi görmezden gelmektedirler. Ayrıca cinsiyetçiliğin ve şiddetin nedeni olarak feministlerin karşısında mücadele gösterdiği patriyarka yerine göçmenleri sorumlu tutarak, odağı feminist mücadeleden uzaklaştırmaktadır. Bir diğer yandan da liderlerin söylemlerinden örneklendirdiğimiz bu femo-milliyetçi yaklaşımlar, göçmen kadınları epistemik baskı (Dotson 2014) altında tutarak benliklerinin silinmesine ve toplumsal katılımlarının yok sayılmasına yol açtığı kanısına varılmıştır.

Bu makale, femo-milliyetçiliğin aşırı sağ kadın liderler tarafından nasıl kullanıldığını ve bu söylemlerin feminist mücadele üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyarak, feminist epistemik adaletsizlik kavramını genişletmektedir. Makale, aşırı sağın cinsiyet politikalarının yalnızca kadınların haklarını geri plana itmekle kalmayıp, aynı zamanda göçmen kadınlar üzerinde de epistemik baskı uyguladığını göstermektedir. Bu bağlamda, çalışmanın önemi, feminist epistemik adaletsizlik ve göçmen karşıtlığı ile femo-milliyetçilik arasındaki bağlantıyı vurgulaması ve bu konuların daha

geniş bir perspektiften incelenmesine olanak tanınmasıdır. Ayrıca, bu çalışma, feminist teorinin ve mücadelelerin günümüzde karşılaştığı yeni zorlukları anlamak ve bu zorluklarla başa çıkmak için stratejiler geliştirmek adına önemli katkılar sunmaktadır. Bu çerçevede, araştırmamız, sadece akademik literatüre değil, aynı zamanda feminist aktivizm ve politik stratejilere de pratik değerler kazandırmaktadır.

1 Küresel elitlerin göçmenleri Avrupalıların yerine koymak istediği düşüncesi üzerine bir komplo teorisi.

2 Burada Le Pen'in işaret ettiği "Fransız" toplumunun Fransız vatandaşı değil etnik olarak Fransız olduğunun belirtmekte fayda var.

3 Dubsloff, Rennes 2 Üniversitesi'nde 20.-21. yüzyıl Alman tarihi alanında doçent olarak görev yapmaktadır. Araştırmaları kadın ve toplumsal cinsiyet tarihi ile Almanya ve Avrupa'da 1945 sonrası aşırı sağın tarihi üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca Almanya'daki yeni adı *Die Heimat* (Vatan) olan NPD (*Nationaldemokratische Partei Deutschlands*, Almanya Ulusal Demokratik Partisi) gibi aşırı sağ partilerdeki kadınların yanı sıra AfD ve RN gibi popülist partilerdeki kadınlara da Fransız-Alman bakış açısıyla odaklanmaktadır.

Kaynakça

Armstrong, Kathryn, "Italy's Meloni plays down G7 abortion law," *BBC*, 15 Haziran 2024, <https://www.bbc.com/news/articles/c511x7j9j0eo> (Son erişim tarihi: 16.09.2024)

A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020-2025. Avrupa Komisyonu. Strateji Raporu, 2020.

Bardella, Jordan, "Bardella: son appel aux "femmes de France", *LCI*, 19 Haziran 2024. Video, 10 dakika 26 saniye, <https://www.youtube.com/watch?v=d4cH8QKfGMc>

Beck, Koa. *White Feminism: From the Suffragettes to Influencers and Who They Leave Behind*. (New York: Simon and Schuster, 2021)

Blasi, Giulia, "Giorgia Meloni e il femminismo di convenienza," *Valigia Blu*, 6 Haziran 2024, <https://www.valigiablu.it/meloni-de-luca-femminismo/> (Son erişim tarihi 18.08.2024)

- Bolz, Lisa, “The instrumentalisation of feminism: When feminist goals become rightist”. *CELSALEB*, 26 Eylül 2023. <https://celsalab.fr/2023/09/26/the-instrumentalisation-of-feminism-when-feminist-goals-become-rightist-paroles-futur2/>
- Budgeon, Shelley. “New Femininities and Feminist Subjectivities,” *Third Wave Feminism and the Politics of Gender in Late Modernity*. (London: Palgrave Macmillan, 2011): 49-76.
- Chazan, Guy, “Openly gay leader seeks to soften image of Germany’s AfD,” *Financial Times*, 12 Mayıs 2017, <https://www.ft.com/content/800bc828-357e-11e7-99bd-13beb0903fa3>
- Chiappa, Cladua, “Italian PM Meloni defends her partner’s controversial rape remarks,” *Politico*, 8 Eylül, 2023, <https://www.politico.eu/article/italian-pm-giorgia-meloni-defends-her-partner-andrea-giambruno-controversial-rape-remarks/> (Son erişim tarihi 03.10.2024)
- Chin, Rita. *The Crisis of Multiculturalism in Europe; A History* (Princeton University Press eBooks, 2017). <https://doi.org/10.1515/9781400884902>.
- Chrisafis, Angélique, Kate Connolly, Angela Giuffrida, “From Le Pen to Alice Weidel: how the European far-right set its sights on women,” *The Guardian*, 29 Ocak 2019, <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/jan/29/from-le-pen-to-alice-weidel-how-the-european-far-right-set-its-sights-on-women>
- Cottais, Camille. “Feminisation and rise of the far-right in Europe: the case of France,” *Generation for Rights Over the World* (2022). growththinktank.org.
- Crenshaw, Kimberle. “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics [1989].” (*Routledge eBooks*, 2018): 57–80. <https://>

doi.org/10.4324/9780429500480-5.

Dotson, Kristie. “Conceptualizing Epistemic Oppression.” *Social Epistemology* 28, no.2 (2014): 115–38. <https://doi.org/10.1080/02691728.2013.782585>.

EU Motto | European Union. t.y. European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/symbols/eu-motto_en#:~:text=%22United%20in%20diversity%22%2C%20the,different%20cultures%2C%20traditions%20and%20languages (Son erişim tarihi: 06.11.2024)

Euractiv, “EU countries ranked for ‘influence potential.’” 28 Haziran 2009. <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/eu-countries-ranked-for-influence-potential/>.

Fairclough, Norman. “Critical Discourse Analysis,” *Int. Adv. Eng. Technol.* 7. (2001): 452-487.

Farris, Sara R. “Femonationalism and the ‘Regular’ Army of Labor Called Migrant Women.” *History of the Present* 2, no:2 (2012): 184–99. <https://doi.org/10.5406/historypresent.2.2.0184>.

Farris, Sara R. *In the Name of Women’s Rights: The Rise of Femonationalism*. (Durham, North Carolina: Duke University Press, 2017). <http://www.jstor.org/stable/j.ctv11sn2fp>.

Farris, Sara R., “Les fondements politico-économiques du fémonationalisme,” *Contretemps*, 8 Aralık 2017b, <https://www.contretemps.eu/les-fondements-politico-economiques-du-femonationalisme/>

Farris, Sara R., “Giorgia Meloni is a female face for an Anti-Feminist agenda,” *Jacobin*, 19 Aralık 2022, <https://jacobin.com/2022/12/giorgia-meloni-far-right-feminism-nationalism-family>

Fricker, Miranda. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*.

(Oxford: Oxford Academic, 2007) <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198237907.001.0001>

Gülbaş, Melisa, “Kayseri’de Sığınmacı Karşıtı Olaylar: 67 Kişi Gözaltına Alındı,” *Aposto*, 1 Temmuz 2024, <https://aposto.com/s/kayseride-siginmaci-karsiti-protestolar-67-kisi-gozaltina>

Hafez, Farid, “From Anti-Semitism to Islamophobia: The European Far Right’s Strategic Shift,” *Discover Society*, 1 Temmuz 2015, <https://archive.discover society.org/2015/07/01/from-anti-semitism-to-islamophobia-the-european-far-rights-strategic-shift/> (Son erişilen tarih 12.09.2024)

Halhallı, Bekir, Avrupa Aşırı Sağı ve Büyük İkame Teorisi (Great Replacement), *EUROPolitika*, 25 Ocak 2023, <https://www.europolitika.com/avrupa-asiri-sagi-ve-buyuk-ikame-teorisi-great-replacement/> (Son erişilen tarih 11.08.2024)

Hill, Marc L., host. “What is behind the rise of far-right in Europe?” Al Jazeera, UpFront, 31 Mayıs 2024. Video, 13 min., 37 secs. <https://www.aljazeera.com/program/upfront/2024/5/31/whats-behind-the-rise-of-the-far-right-in-europe>

Hill, Marc L., host. Femonationalism and the impact on women’s rights. Al Jazeera English, UpFront, 28 Ekim 2022. Video, 24 min., 50 sec.. <https://www.youtube.com/watch?v=iUAx3XVkoRQ&t=606s>

Indelicato, Maria E., Maira Magalhães Lopes. “Understanding Populist Far-right Anti-immigration and Anti-gender Stances Beyond the Paradigm of Gender as ‘A Symbolic Glue’: Giorgia Meloni’s Modern Motherhood, neo-Catholicism, and Reproductive Racism.” *European Journal of Women S Studies* 31, no:2 (2024): 6-20. <https://doi.org/10.1177/13505068241230819>.

- Kendall-Taylor, Andrea, Jim Townsend, hosts. The Resurgence of Europe's Far-right. Episode 269. Brussels Sprouts, (Podcast). 53 mins, 25 secs. 12 Ocak, 2024 <https://www.cnas.org/publications/podcast/the-resurgence-of-europes-far-right>
- Koca, Bayram, ve Selman Saç. 2023. "Korkuyu Politikleştirmek, Öfkeyi Örgütlemek: Fransa'da (Zemmour) ve Türkiye'de (Zafer Partisi) Aşırı Sağ." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 79 (2): 325–50. <https://doi.org/10.33630/ausbf.1203703>.
- Kundnani, Hans. *Eurowhiteness: Culture, Empire and Race in the European Project*. (Walton Street, Oxford: Oxford University Press, 2023).
- Kunz, Rahel, Julia Maisenbacher. Women in the neighbourhood: Reinstating the European Union's civilising mission on the back of gender equality promotion? *European Journal of International Relations* 23, no.1 (2017): 122-144. <https://doi.org/10.1177/1354066115621120>
- Le Pen, Marine, Marine Le Pen : "Un référendum pour sortir de la crise migratoire," *l'Opinion*, 13 Ocak 2016, <https://www.lopinion.fr/politique/marine-le-pen-un-referendum-pour-sortir-de-la-crise-migratoire>
- Lugones, Maria. The Coloniality of Gender. The Palgrave Handbook of Gender and Development ed. Harcourt, Wendy (London: Palgrave Macmillan, 2016): 13-33. https://doi.org/10.1007/978-1-137-38273-3_2
- Loomba, Ania. *Colonialism/Postcolonialism*. (London: Routledge, 2007).
- Medyascope*, "Kayseride Başlayan Gerişim Suriye Kaynaklı Görüntülerle Başka İllere de Sıçradı," 2 Temmuz 2024, <https://medyascope.tv/2024/07/02/kayseride-baslayan-gerilim-suriye-kaynakli-goruntulerle-baska-illere-de-sicradi/>
- Meloni, Giorgina, "Address to the World Congress of Families XIII", *American Rhetoric*, 30 Mart 2019. Video, 13 mins,

9 seconds. <https://www.americanrhetoric.com/speeches/giorgiameloneworldcongressoffamilies13.htm>

Meloni, Giorgia, “Meloni Nel 2019: ‘Sono Giorgia, Sono Una Madre, Sono Cristiana.’” Vista Agenzia Televisiva Nazionale. Youtube. 12 Nisan 2024. https://www.youtube.com/watch?v=Lh9AMSW_JM0

Möser, Cornelia. The Scandal of Women’s Emancipation. Femonationalism, Right-Wing Sexual Politics, and Anti-Feminism. *Social Politics* 29, no.4 (2022):1544-1565. ff10.1093/sp/jxac012ff. ffhal03892160f

Pascoletti, Matteo, “Women’s Trauma and Sexual Violence at the Centre of the Italian Electoral Campaign,” *Media Diversity Institute*, 20 Eylül 2022. <https://www.media-diversity.org/womens-trauma-and-sexual-violence-at-the-centre-of-the-italian-electoral-campaign-%EF%BF%BC/>

Peña-Guzmán, David M., and Joel Michael Reynolds. “The Harm of Ableism: Medical Error and Epistemic Injustice.” *Kennedy Institute of Ethics Journal* 29, no. 3 (2019): 205-242. <https://dx.doi.org/10.1353/ken.2019.0023>.

Poirier, Agnes, “France’s Marine Le Pen: The illusion of feminism,” *Al Jazeera*, 30 Nisan 2017, <https://www.aljazeera.com/opinions/2017/4/30/frances-marine-le-pen-the-illusion-of-feminism> (Son erişim tarihi 20.08.2024)

Roediger, David R. *The Wages of Whiteness: Race and the Making of the American Working Class* (Brooklyn, New York: Verso, 1999).

Said, Edward. W. *Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları*, çev. Berna Ülner (Istanbul: Metis, 1999).

Schirm, Stefan A. “European Divergences: Germany, France, and Italy in Global Economic Governance.” In *Springer eBooks*, (2022): 337–56. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97154-0_13.

- Schirm, Stefan A. "European Divergences: Germany, France, and Italy in Global Economic Governance", *The Legacy and Impact of German Unification. New Perspectives in German Political Studies* ed. Oswald Michael, John Robertson (Palgrave Macmillan, Cham, 1990): 337-356. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97154-0_13
- Sideris, Felicia, "Non, 75% des agressions sexuelles dans les transports ne sont pas le fait d'étrangers, contrairement à ce qu'affirme Eric Zemmour," 10 Şubat 2022, <https://www.tflinfo.fr/societe/insecurite-non-75-des-agressions-sexuelles-dans-les-transports-ne-sont-pas-le-fait-d-etrangers-contrairement-a-ce-qu-affirme-eric-zemmour-2210494.html>
- Siddiqui, Sophia. Racing the nation: Towards a theory of reproductive racism. *Race & Class* 63, no.2 (2021): 3–20.
- Sinha, Mrinalini. *Colonial Masculinity: The 'Manly Englishman' and the 'Effeminate Bengali' in the Late Nineteenth Century*. (Manchester and New York, NY: Manchester University Press, 1995).
- Shields, James G. *The Extreme Right in France: From Pétain to Le Pen*. (London: Routledge, 2007).
- Smith, Niki Seth, "What is 'femonationalism'," *OpenDemocracy*. 13 Temmuz 2017, <https://www.opendemocracy.net/en/5050/what-is-femonationalism/>
- Spivak, Gayatri Chakravorty. "Can the Subaltern Speak?," *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: A Reader* ed. Patrick Williams, Laura Chrisman (London: Routledge, 1994): 66-111. <https://doi.org/10.4324/9781315656496>
- Sprengholz, Maximilian. "Post-feminist German heartland: On the women's rights narrative of the radical-right populist party Alternative für Deutschland in the Bundestag." *European Journal of Women S Studies*

28, no.4 (2021): 486–501. <https://doi.org/10.1177/13505068211007509>.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime. “Uluslararası İlişkilerde Nitel Yöntemlerle Makale Yazımı: Vaka Analizi ve İncelikleri”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021 Sayı 42: Özel sayı 1 (2021): Ö149-Ö168.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime, and Elif Gençkal-Eroler. “Alternative Modernities and Epistemic Struggles for Recognition in Turkish Media: Deconstructing Eurocentrism?” *Third World Quarterly*, 2023 44 (9): 2154–72. doi:10.1080/01436597.2023.2223125.

Taş, Mehmet. *Avrupa’da Irkçılık*. (İstanbul: İmge Kitapevi, 2021).

The Conversation, “Droits des femmes: Comment le RN, le NFP et Ensemble se positionnent-ils?,” 2 Temmuz, 2024, <https://theconversation.com/droits-des-femmes-comment-le-rn-le-nfp-et-ensemble-se-positionnent-ils-233595>

TİHV. 4 Ocak 2024 Günlük İnsan Hakları Raporu. Rapor, 2024. <https://tihv.org.tr/gunluk-ih-raporlari/4-ocak-2024-gunluk-insan-haklari-raporu/>

Öner, Selcen. “Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni ‘Öteki’ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği”. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 13, no.1 (2014): 163–184. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/847488>

Layne, Rachel. “What the Rise of Far-Right Politics Says About the Economy in an Election Year.” *HBS Working Knowledge*. 21 May 2024. <https://hbswk.hbs.edu/item/what-the-rise-of-far-right-politics-says-about-the-economy-in-an-election-year>.

van der Vleuten, Anna. “Gender Mainstreaming in EU—SADC Relations: The Capabilities-Expectations Gap”. *Global Power Europe – Vol.2. Global Power Shift* ed. Boening, Astrid., Jan-Frederik. Kremer, Aukje van Loon (Berlin, Heidelberg:Springer, 2013). <https://doi.org/10.1007/978-3-642->

32416-1_18

Vieten, Ulrike. M., Scott Poynting. *Normalization of the Global Far Right: Pandemic Disruption?* (Leeds: Emerald Publishing Limited, 2022).

Wildman, Sarah, “Marine Le Pen wants to protect France’s LGBTQ community — but opposes same-sex marriage,” *Vox*, 5 Mayıs 2017, <https://www.vox.com/world/2017/5/5/15542242/marine-le-pen-french-elections-gay-outreach>

Wildman, Sarah, “The German far right is faltering. They’re hoping a lesbian mom can reenergize the party.” *Vox*, 5 Temmuz 2017, <https://www.vox.com/world/2017/7/5/15856998/germany-afd-alice-weidel-populist-lesbian-mom-far-right>

Zafer Partisi. “Zafer Partisi Türk Kadınının tüm haklarının yanındadır. Prof. Dr. Ümit Özdağ, Zafer Partisi.” Youtube. 30 Mart 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=OzXmxCvde9Q>

Zafer Partisi. Zafer Partisi Parti Programı. Parti Programı, 2021. <https://zaferpartisi.org.tr/wp-content/uploads/2022/03/PARTI-PROGRAMI.pdf>

Epistemik Adaletsizlik Çerçevesinde Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının AB'ye Uyumu

Deniz Bal

İktisadi Kalkınma Vakfı

[ORCID: 0009-0003-0240-5984](https://orcid.org/0009-0003-0240-5984)

deenizbal@gmail.com

Öz

Avrupa Birliği (AB), hem kendi sınırları içinde hem de küresel ölçekte toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etme ve ilerletme konusunda lider bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin yirmi yılı aşkın adaylık süreci boyunca, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki etkileri ele alınmış; bu süreçte Avrupalılaştırmanın zamanla Avrupalılaştırma karşıtlığına dönüştüğü savunulmuştur. Bu makale, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği liderliğini feminist epistemik adalet ve kolonyal modernite kavramaları çerçevesinde sorunsallaştırarak, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının hangi dinamiklerle şekillendiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Türkiye'deki sivil toplum örgütleriyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlara ve birincil kaynak analizine dayanan bir vaka analizi içermektedir. Ayrıca, Türkiye'nin iç toplumsal cinsiyet eşitliği gündeminin AB politikaları ve yönergelerinden nasıl etkilendiği ve bu bağlamda Avrupa karşıtı dinamiklerin ülkenin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında ne tür değişikliklere yol açtığını değerlendirecektir. Epistemik adaletsizlik perspektifinde politika değişimlerini analiz eden bu araştırma, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikasındaki dönüşümü ve AB ile ilişkilerin bu süreçteki etkilerini kapsamlı bir şekilde anlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaştırma, Avrupalılaştırma Karşıtlığı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Avrupa Birliği, Epistemik Adaletsizlik

•••••
Geliş tarihi: 6 Ekim 2024 • Kabul tarihi: 5 Kasım 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 157-189

DOI: 10.46655/federgi.1562476

Türkiye's Alignment with the EU's Gender Equality Policies: An Epistemic Injustice Perspective

Deniz Bal

İktisadi Kalkınma Vakfı

[ORCID: 0009-0003-0240-5984](https://orcid.org/0009-0003-0240-5984)

deenizbal@gmail.com

Abstract

The European Union (EU) stands as a leading actor in promoting and advancing gender equality both within its borders and globally. Throughout Turkey's candidacy period of over twenty years, the EU's influence in the field of gender equality has been examined, with the argument that Europeanisation has gradually shifted towards de-Europeanisation. This article problematizes the EU's leadership in gender equality through the perspectives of feminist epistemic justice and colonial modernity, aiming to understand the dynamics shaping gender equality policies and the exclusion of marginalized groups from knowledge production processes. This study is based on a case study analysis, incorporating semi-structured interviews with civil society organisations in Turkey and the analysis of primary sources. Additionally, it evaluates the extent to which Turkey's domestic gender equality agenda has been influenced by EU policies and directives, as well as the potential impact of Eurosceptic forces that may have driven shifts in Turkey's approach to gender equality. By analysing policy changes from an epistemic injustice perspective, this research seeks to provide a comprehensive understanding of Turkey's gender equality policy changes and the interactions within its relationship with the EU.

Keywords: Europeanization, de-Europeanization, Gender Equality, European Union, Epistemic Injustice

•••••

Arrival date: 6 October 2024 • Acceptance date: 5 November 2024

•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • special issue/FEJUST • 157-189

DOI: 10.46655/federgi.1562476

Giriş

Avrupa Birliği (AB) ile Türkiye arasındaki uzun gemiŖe dayanan iliŖkiler, iki aktörün birbirleri açısından taŖıdıđı stratejik önemi açıkça ortaya koymaktadır. AB Türkiye'nin modernleŖme sürecinin merkezinde yer almıŖ ve sosyal, ekonomik ve politik alanları derinlemesine ŖekillendirmiŖtir. Bu nedenle 1990'ların baŖından itibaren yükselen ve AB'nin ulusal düzeydeki etkilerini incelemeye odaklanan AvrupalılaŖma (Radaelli 2003) literatürü için Türkiye önemli bir vaka haline gelmiŖtir. Türkiye örneğine dayalı AvrupalılaŖma alıŖmaları dıŖ politikadan (Süleymanoğlu-Kürüm 2018) sivil topluma (Zihnioğlu 2018) kadar birçok alanı etkilemiŖ ve bu etkiler zamanla toplumsal cinsiyet eŖitliđi gibi daha spesifik politika alanlarına da yansımıŖtır. Örneğin, toplumsal cinsiyet eŖitliđi politikalarının deđiŖimi (Aybars ve arkadaşları 2019) ve toplumsal cinsiyet eŖitliđi politikalarının AvrupalılaŖma ve AvrupalılaŖma karŖıtlıđı süreçleri (Bodur Ün ve Arıkan 2022) incelenmiŖtir.

Bu makale Avrupalılaşma ve Avrupalılaşma karşıtlığının hâkim olduğu iki farklı dönemde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını inceleyerek feminist epistemik adalet kavramsal kurgusunun oluşturulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Hedef doğrultusunda makale T¼rkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki ilerleme ve geri çekilmeyi teori inşa eden bir vaka analizi olarak ileri s¼rmektedir. Teori inşa eden vaka t¼rlerinde hedef bir vaka üzerinden teori inşa etmek olduğu için araştırılmak istenen konuya dair "tipik" bir ¼rnek üzerinden derinlemesine incelemeler yapmak gerekmektedir (S¼leymanoęlu-K¼r¼m 2021, 152). AB aday bir ¼lke olan T¼rkiye, hem Avrupalılaşma hem Avrupalılaşma karşıtlığı s¼relerinden geçtiği için "tipik" bir ¼rnek olmaktadır (153).

Feminist epistemik adalet kurgusunda yerel seslerin anlaşılması elzemdir. Bu nedenle, veri toplama y¼ntemi olarak kadınları temsil eden sivil toplum kuruluşları ile yarı yapılandırılmış 10 adet yapılandırılmış derinlemesine m¼lakatlar gerçekleştirilmiştir. M¼lakatlar 13 soru üzerinden gerçekleştirilmiş ve sadece bir soru d¼rt alt soru içermiştir. M¼lakat soruları T¼rkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, Avrupalılaşma ve Avrupalılaşma karşıtlı s¼relerinde bu politikaların nasıl etkilendiği ve AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına şekil vermedeki etkisi temalarını dâhil etmiştir. Feminist epistemik adalet erevesi t¼m soruların içine yedirilerek sorulmuştur ve yerel seslerin ne derece duyulduğu ve dinlendiğini sorgulamıştır.

M¼lakat s¼reci Temmuz 2023'te başlamış ve katılımcılara e-postalar g¼nderilmiřtir. M¼lakatlar ise Ağustos ve Eyl¼l 2023'te yapılmıştır. M¼lakatların dokuzu kadın ve LGBTQI+ sivil toplum ¼rg¼tleri ile d¼zenlenmiřtir. M¼lakatlardan bir tanesi y¼z y¼ze, diğerleri ise evrimii iletişim araçlarıyla (Zoom) gerçekleştirilmiştir. M¼lakatlara Avrupa Kadın Lobisi, Mor atı, Uçan S¼p¼rge Vakfı, SistersLab, Sosyal Politika, SPoD, Dış Politikada Kadınlar, Eşit Nesiller Derneği, 17 Mayıs Derneği ve EŐİK sivil toplum ¼rg¼tlerinden katılımcılar katılmıştır. Bu sivil toplum kuruluşları

(STK'lar), politika yapım süreçlerine aktif bir şekilde katılım sağladıkları ve toplumun her kesimindeki kadınlar ve LGBTQ+'lar için çalışmalar yürütmeleri sebebiyle seçilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği meselesinin tüm boyutlarıyla değerlendirilmesi ve yerel sorunların ne derece dikkate alındığı ve seslerin duyulduğunun tam olarak anlaşılabilmesi düşünülmüştür. İlaveten, bu STK'ların karar verme süreçlerine aktif katılım sağlamaları sebebiyle politika değişim süreçlerine dair bilgileri birincil veri sunacakları düşünülmüştür. Bu mülakatlar 30 dakika ile 1 saat arasında sürmüştür.

AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının temeli, 1957 Roma Anlaşması'nın 119. Maddesinde yer alan "eşit işe eşit ücret" ilkesiyle atılmış, bu politika 1970'lerde ayrımcılık karşıtı direktiflerle derinleştirilmiştir. Zamanla, toplumsal cinsiyet eşitliği AB'nin hem kendi içinde hem de dışında yaygınlaştırmaya çalıştığı bir norm haline gelmiş ve AB kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak sunulmuştur (Jacquot 2015; Bego, 2015; Aybars ve arkadaşları 2019; Bodur Ün ve Arıkan 2022). Ancak, bu politikaların üye ve aday ülkelerdeki uygulanma düzeyi Avrupalılaştırma sürecinde her zaman aynı seviyede olmamaktadır. Literatür, toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki Avrupalılaştırma etkisini farklı vaka analizleriyle incelerken retorik ile uygulama arasında net bir boşluğa dikkat çekmekte ve AB'nin politika yapımı, kurumları ve mevzuatında toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeterince ele alınmadığını vurgulamaktadır (Van der Vleuten 2013; Ioannides 2017; Minto ve Mergaert 2018; David ve Guerrina 2013).

Günümüzde, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına yönelik güvenilirliği zedeleyen ciddi bir toplumsal cinsiyet eşitliği ve feminizm karşıtlığı ön plana çıkmaktadır. Avrupa Parlamentosu'nun (2018) raporunda açıkça görüldüğü üzere, altı AB üyesi ülkede (Avusturya, Macaristan, İtalya, Polonya, Romanya ve Slovakya) toplumsal cinsiyet eşitliği alanında yaşanan geri çekilme, AB'nin bu politikaları kimliğinin bir parçası olarak sunduğu ve yayılmasında liderlik üstlendiği iddialarını ciddi şekilde sorgulamaktadır.

Özellikle bu geri çekilme, bazı üye ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kazanımların, üyelik süreci tamamlandıktan sonra terk edildiğini ve bu süreçte uyumun yalnızca “formalite” olarak yerine getirildiğini göstermektedir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021, 12). Bu durum, feminist bir gündemin AB üyesi ülkeler arasında derinlemesine yerleşmediği ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında kalıcı bir dönüşüm sağlanmadığı anlaşılmaktadır. Son dönemde Avrupa genelinde toplumsal cinsiyet eşitliği karşıtı hareketlerin artışı, bu sorunun yalnızca politika düzeyinde değil, toplumsal düzeyde de ciddi bir meydan okuma haline geldiğini göstermektedir.

AB üye ülkelerinde yaşanan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki geri çekilmeler dikkate alındığında, aday ülke konumundaki Türkiye’deki durumun da benzer bir seyir izlediği açıkça görülmektedir. Türkiye, AB üyelik süreci boyunca önemli hukuki reformlar gerçekleştirmiş olsa da uygulama aşamasında yeterli ilerleme kaydedilmemiştir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021, 10; Bodur Ün ve Arıkan 2022, 953). Literatürde bu uygulama yetersizlikleri, hem AB’nin yaptırım mekanizmalarının zayıflığına (Aybars ve arkadaşları 2019, 781) hem de Türkiye’de artan milliyetçilik ve muhafazakarlık eğilimlerine bağlanmıştır (Bodur Ün ve Arıkan 2022, 950). Bu bağlamda, Avrupalılaştırma sürecinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda somut ve kalıcı faydalar sağlamakta yetersiz kaldığı vurgulanmakta ve bu durumun yeni politika yaklaşımlarına ihtiyaç doğurduğu dile getirilmektedir (Aybars ve arkadaşları 2019, 780). 2011 sonrası dönemde, Avrupa’da görülen Avrupalılaştırma karşıtı akımlara benzer bir süreç Türkiye’de de hız kazanmış ve toplumsal cinsiyet eşitliği yerine “cinsiyet adaleti” (Bodur Ün 2021) kavramı ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler, feminist teorinin analitik araçlarıyla bu geri çekilmenin anlaşılmasını ve açıklanmasını elzem kılmaktadır.

Makale, toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, Avrupalılaştırma ve bilgi hiyerarşilerini genel bir çerçevede ele alarak, Türkiye’nin hem Avrupalılaştırma hem de Avrupalılaştırma karşıtı dönemlerini epistemik adalet perspektifiyle

değerlendirmektedir. Avrupalılaşıma ve toplumsal cinsiyet eşitliği literatürlerini detaylı inceledikten sonra, Türkiye’de bu süreçlerdeki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının nasıl dönüştüğünü araştırmaktadır. Ayrıca, Türkiye’deki kadın ve LGBTQI+ sivil toplum örgütleriyle yapılan görüşmeler de çalışmaya derinlik katarak, yerel aktörlerin perspektiflerini literatürle ilişkilendiren kapsamlı bir analiz sunmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları, Avrupalılaşıma ve Bilgi Hiyerarşileri

Bu bölümde, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının Avrupalılaşıma süreciyle nasıl şekillendiğini ve bilgi hiyerarşileri bağlamında nasıl değerlendirildiği incelenecektir. Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının tarihsel gelişimi, hem kadın haklarının ilerlemesi hem AB’nin kurumsal kimliğini oluşturma ve pekiştirme sürecinde de belirleyici olmuştur. Bu politikaların zamanla nasıl dönüşüme uğradığı ve AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin hangi aşamalardan geçtiği hem Avrupalılaşıma literatürünün hem de toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarının merkezinde yer almıştır.

Avrupalılaşıma, AB’nin genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan bir kavramdır ve üyelik sürecinin aday ülkelerin siyasi, toplumsal ve kurumsal yapılarını şekillendirdiğini ortaya koymaktadır (Radaelli 2003; Sedelmeier 2012; Schimmelfennig 2015; Exadaktylos ve Graziano 2022). Radaelli (2003, 17) Avrupalılaşımayı, AB seviyesinde oluşturulan politikaların, prosedürlerin ve politika paradigmalarının yerel siyasi yapılara ve kamu politikalarına dâhil edilmesi şeklinde açıklamaktadır. Paylaşılan inançların ve normların inşası, yayılması ve kurumsallaştırma süreçlerinin de AB’de oluşturulan politikaları izlediğini belirtmektedir (17).

1990’larda Avrupalılaşıma literatürü giderek genişlemiş ve AB’nin baskı ve müdahale değişkenlerinin detaylı incelenmesiyle yerel tepkilerin

nasıl geliştiği üzerinde durulmaya başlanmıştır (Radaelli 2004; Exadaktylos ve Graziano 2022). Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet eşitliği de Avrupalılaştırma açısından önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir (Bodur Ün ve Arıkan 2022, 948). Avrupalılaştırma araştırma gündemi olarak dinamik olup belirli konularla sınırlı kalmamakta ve çeşitli toplumsal alanlarda dönüşüm süreçlerini kapsamaktadır.

Bu süreçlerden biri de bu makalenin konusu olan, toplumsal cinsiyet eşitliğidir. Ancak AB düzeyinden yerel düzeye aktarılmadan bahsetmeden önce, AB düzlemindeki gelişim incelenmelidir. Jacquot (2015) AB toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının gelişimi üç dönemde ele almıştır: istisna modeli (1980'ler-1990'lar), ayrımcılık karşıtı model (1990'lar-2000'ler) ve haklar modeli (2000'ler-2010'lar). İstisna modeli toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının kademeli olarak inşa edilmesini ve AB'nin temel değerleri arasında yer almasını ifade etmektedir. Ayrımcılık karşıtı model, kadın politikacılar, uzmanlar ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan "femokratların"¹ ortaya çıkışıyla birlikte toplumsal cinsiyetin anaakım politikalara entegrasyonunun sağlanmasını yansıtmaktadır. Haklar modeli ise toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının daha çok adalet ve haklar ekseninde ele alındığı bir dönemi belirtmektedir. Bu dönemler, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının sırasıyla kurumsallaştırma, normalleşme ve marjinalleşme süreçlerinden geçtiğini göstermektedir.

Bu gelişim, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği mevzuatının durağan olmadığını, siyasi, sosyal ve kurumsal faktörlerin etkisiyle sürekli bir değişim ve evrim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Üye ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, bu ülkelerin bilgi ve politika oluşturma süreçlerine aktif katılımıyla kolaylaşmıştır (Clavero ve Galligan 2009). Ancak bu katılım AB'nin tüm vatandaşlarının tecrübelerini tam anlamıyla temsil ettiği ya da bu süreçlerin kadınların ve diğer marjinal toplulukların epistemik katkılarını içerdiği anlamına gelmemektedir. Nitekim, AB politika yapım süreçlerinde, 2008 AB İletişim Komisyonu Margot

Wallström'ün de belirttiği gibi, yaşlı beyaz erkeklerin hakimiyeti dikkate değer bir sorun teşkil etmektedir (Bet-El 2008). Yaşlı beyaz erkeklerin domine ettiği bir karar verme süreci sonucu oluşan çıktılar kapsayıcı olmaktan uzaktır ve Kantola'nın (2010) da tespit ettiği üzere, belli çıkar gruplarının ihtiyaçlarını önceliklendirmektedir. Nitekim literatürde AB politikalarını şekillendiren akademik bilgi üretim sürecinin de son derece erkek egemen olduğu ifade edilmiştir (Haastrup ve arkadaşları 2022). Yakın zamanda Türkiye-AB ilişkileri akademik yazını inceleyen Süleymanoğlu-Kürüm ve Turhan (2024) de, Türkiye-AB ilişkilerini inceleyen akademik yazında kadınların giderek artmasına rağmen, erkek-egemen bilgi üretim sürecinin halihazırda devam ettiğini ortaya koymaktadır.

İlaveten, politika yapım sürecinde kullanılan dilin de sosyal gereklilikleri, kimlikleri ve güç dinamiklerini yeniden üreterek pekiştirdiği de tespit edilmiştir (Lombardo ve Forest 2015). Bu nedenle, AB üye ülkelerindeki uygulamaların da farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda uzlaşa ise ancak ekonomik alanda sağlanabilmiştir. Bu nedenle de toplumsal cinsiyet eşitliğinin anlamı ekonomik alana indirgenmiştir (Van der Vleuten 2007; Elomaki 2015; Lombardo ve Forest 2015).

Radaelli ve Salter (2019) Avrupalılaşıma sürecinin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında etki yaratırken yerel düzeyde direnç ve Avrupa karşıtlığı ile sınırlandığını ifade etmiştir. Avrupa Parlamentosu'nun (2018) raporunda gerileme yaşadığı bahsedilen altı üye ülkeden Macaristan ve Polonya, Avrupalılaşımanın yerel deneyimlerle etkileşime geçmeden dikey bir biçimde yürütülmesinin yerel direnişe neden olduğunun örnekleridir. Bu ülkelerde LGBTQI+ ve üreme haklarının sistematik olarak kısıtlanması, bu direnişin somut örneklerini teşkil etmektedir. Bu durum, feminist perspektifin bilgi ve politika üretim sürecine entegre edilmesinin elzem olduğunu göstermektedir (Kantola 2010). Literatürde bu tür tartışmalar sıkça yer bulmasına karşın (Velluti 2014; Vida 2019), teorik açıdan yeterince derinlemesine ele

alınmamıştır. Bu çalışma, söz konusu teorik boşluğu doldurmayı amaçlamakta; bir aday ülke olma statüsünü koruyan Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki ilerleme ve geri çekilmeleri, yalnızca Avrupalılaşıma ve Avrupalılaşıma karşıtlığı çerçevesinde değil, yerel sesleri dikkate alarak epistemik direnişlerin boyutlarını ve epistemik adaletsizlikleri dikkate alan feminist epistemik adalet çerçevesiyle doldurmaktadır.

Feminist epistemik adalet, Miranda Fricker’in (2007) “epistemik adaletsizlik” kavramına dayanan, bilgi üretim süreçlerinde marjinalize edilen grupların dışlanmasını inceleyen bir yaklaşımdır. Fricker, epistemik adaletsizliği, bireylerin veya grupların kimliklerinden dolayı bilgi üretim süreçlerinde görmezden gelinmesi ya da marjinalize edilmesi olarak tanımlanır. Bu süreç, toplumsal cinsiyet, ırk ve sınıf gibi kimlikler temelinde oluşan ayrımcılıklar sonucunda epistemik hiyerarşilerin ortaya çıkmasına neden olmakta ve marjinal grupların bilgi üretim süreçlerine katılımını engellemektedir (Fricker 2007). Ancak feminist ve dekolonyal yaklaşımlar, Fricker’in tanımını genişleterek, epistemik adaletsizliğin yalnızca bireysel önyargılardan kaynaklanmadığını, aynı zamanda tarihsel ve yapısal güç ilişkileri tarafından derinleştirildiğini vurgulamaktadır. Kolonyal modernite, bu yapısal güç ilişkilerinin merkezinde yer almakta ve bilgi üretiminin kolonyal, kapitalist ve ataerki yapıların etkisiyle şekillendiğini savunmaktadır (Lugones 2007). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının nasıl şekillendiğini ve bu politikaların hangi bilgi hiyerarşileriyle örtüştüğünü, feminist epistemik adalet ve kolonyal modernite bağlamında değerlendirilmelidir. Kristie Dotson (2012) marjinal toplulukların bilgi üretim süreçlerine katılımının kasıtlı olarak engellenmesi ve katkılarının sistematik olarak bastırılması anlamına gelen “katkı adaletsizliği” (*contributory justice*) kavramını ortaya atmıştır. Dotson’a göre, bu süreç yalnızca bilgi eksikliğinden değil, baskın grupların bilgi üretim süreçlerini bilinçli olarak kontrol etmesinden kaynaklanmaktadır.

Feminist epistemik adalet, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının

nasıl şekillendiğini anlamak için kritik bir analiz aracı sunmaktadır. Bu yaklaşım, hangi bilgilerin değerli sayıldığını ve hangi seslerin dışlandığını ortaya koyarak, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının en kadar adil olduğunu sorgulama olanağı sağlar (Medina 2013). Özellikle yerel feminist hareketlerin bilgi üretim süreçlerine ne ölçüde dahil edildikleri ya da dışlandıkları, bu politikaların ne kadar kapsayıcı olduğunu anlamak için önemli bir göstergedir. Nitekim Maria Lugones (2007) de kolonyal modernite kavramıyla, modernitenin yalnızca siyasi ve ekonomik bir sistem değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerini şekillendiren bir bilgi ve iktidar yapısı olduğunu savunmaktadır. Bu bağlamda, AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının Türkiye gibi aday ve üçüncü ülkelerde uygulanışı, yerel bilgi ve deneyimlerin göz ardı edilmesine ve bu bilgilerin kolonyal bilgi hiyerarşileri içinde marjinalize edilmesine yol açabilmektedir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021). Kolonyal modernite çerçevesinde, bu tür politikaların yerel bağlamlara dayatılması, epistemik adaletsizlikleri derinleştirmekte ve yerel feminist hareketlerin bilgi üretim süreçlerine katılımını engellemektedir.

Fricker'in (2007) epistemik adaletsizlik kavramı, iki ana başlık altında ele alınmaktadır: "tanıklık adaletsizliği" ve "yorumsal adaletsizlik". Tanıklık adaletsizliği, bir bireyin kimliği (cinsiyet, etnisite, yaş ve ırk gibi) nedeniyle bir bilgi kaynağı olarak güvenilirliğinin sorgulanması ve yetersiz bulunmasıyla ortaya çıkan bir adaletsizlik türü olarak tanımlanmaktadır. McKinnon'a (2016) göre, bir kişinin bilgi üretim süreçlerine katılımının bu tür önyargılarla engellemesi veya katkı sağlandığında bile sesinin duyulmayışı önemli politik sonuçlar doğurmaktadır. Bu durum, Fricker'in (2007) ikinci adaletsizlik türü olan "yorumsal adaletsizlik" ile doğrudan ilgilidir.

Yorumsal adaletsizlik, marjinalleştirilmiş grupların bilgi ve politika üretme süreçlerine dâhil edilmemeleri sonucu, bu süreçlerde üretilen bilgi ve politikaların bu grupların deneyimlerine hitap etmemesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu adaletsizlik, üç farklı biçimde kendini göstermektedir. Birincisi, bir bireyin,

uygun bir kavramın yokluğu nedeniyle, mevcut deneyimini anlamlandırmakta ve başkalarına aktarmakta güçlük çekmesidir. İkincisi, kavramsal karşılığı olan bir deneyimin toplumda yaygın olarak bilinmemesi ya da kabul görmemesi nedeniyle deneyimleyen kişinin bunu açıklamakta zorlanması ve karşısındaki kişinin anlayacağı dilden anlatma çabasına girişmesi ve böylelikle deneyimini kırpmasıdır. Üçüncüsü ise, kavramı varlığı bilinse dahi, birey karşısındakinin bu deneyimi anlayamayacağı ya da önemsemeyeceği düşüncesiyle, yaşadıklarını dile getirmekten bütünüyle kaçırmasıdır (McKinnon 2016).

Feminist epistemik adalet bağlamında, Avrupalılaştırma süreci, dikey bir şekilde empoze edilen politikalarla marjinal grupların bilgi üretim süreçlerinden dışlanmasına yol açtığı ileri sürülerek eleştirilebilir. Bu yaklaşımla, Avrupalılaştırmanın yalnızca baskın grupların epistemik katkılarına dayandığı ve yerel bilgi dinamiklerinin dışlandığı düşünülebilir. Bu çerçevede, Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yerel bağlamla ne kadar etkileşime girdiğini ve feminist bilgi üretim süreçlerini ne ölçüde dışladığı iki farklı dönem içinde tartışılacaktır. Bu dönemler Türkiye'de Avrupalılaştırmanın hâkim olduğu 1999-2011 arası dönem ve Avrupa karşıtlığının hâkim olduğu 2011 sonrası dönemdir. Aşağıda da görüleceği gibi epistemik adaletsizlik her iki dönemde de farklı boyutlarda hâkim olmuştur.

Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarının Avrupalılaştırması ve Epistemik Adalet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte kadınlar önemli temel haklarını adım adım elde etmiş olsalar da anayasa ve yasalar başlangıçta cinsiyet eşitliğini tam olarak sağlamamış ve eşitsiz uygulamaları teşvik etmeye devam etmiştir. Devlet feminizmi eliyle kadınlara bu temel hakların sağlanması bu kazanımların arkasında yatan Osmanlı ve erken cumhuriyet dönemi feminist

hareketi görmezden gelmemelidir. Feminist teoride sıklıkla vurgulandığı üzere, hakların verilmesi ile kullanılması birbirinden tamamen farklı unsurlardır. Her ne kadar temel haklar konusunda düzenlemeler yapılmış olsa da kadınlar özgür bireyler değil babalarına bağımlı vatandaşlar olarak tanımlanmış ve bu roller çerçevesinde hareket etmek zorunda bırakılmıştır (Kandiyoti 1987, 332). Kadınların yasama süreçlerindeki rollerinin bağımlı veya ikinci olarak görülmesi toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde önemli bir engel teşkil etmiş (Dedeoğlu 2012) ve tanıklık adaletsizliği yaratmıştır. Fricker'in (2007) "tanıklık adaletsizliği" yaklaşımına göre, kadınlar ve marjinalize edilmiş gruplar, bilgi üretim süreçlerinde kimlikleri nedeniyle yetersiz ya da güvenilir kabul edilmektedir.

Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW-*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*) ve 1995'te Birleşmiş Milletler Tarafından Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda benimsenen ve uluslararası bir norm haline gelen toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması stratejisinin de etkisiyle güçlenmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş sonrası benimsediği Avrupa ve Batı tarafından kabul görme çabasını toplumsal cinsiyet eşitliği alanında da somut bir biçimde ortaya koymuştur. Pek çok Avrupa ülkesinden önce Türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkının verilmesi ve kadınların diplomatlık ve büyükelçilik gibi geleneksel olarak erkek mesleği olarak bilinen görevlere getirilmesi (Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili 2018; Süleymanoğlu-Kürüm ve Rumelili 2022) Türkiye'nin Batılı ve modern yüzünün bir göstergesi olarak sunulmuştur.

Türkiye'nin Aralık 1999'da AB adaylığının kabul edilmesi Türkiye'deki feminist harekete güç katmış ve reform taleplerini AB müktesebatına uyum gereğine dayandırarak daha güçlü seslendirmelerine imkân vermiştir. Bu nedenle AB adaylık sürecinin feminist epistemik adaletin gelişmesi açısından önemli bir dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

AKP, 2002'deki seçim zaferinin ardından AB üyelik hedefine olan bağlılığını ortaya koyarak, AB katılım kriterlerini yerine getirmek için siyasi ve ekonomik reformları hayata geçirmiştir (Bodur Ün ve Arıkan 2022). AB adaylık süreci, kadın hareketinin taleplerine meşruiyet kazandırıp seslerini daha güçlü bir şekilde duyurmalarına olanak tanımıştır. Feminist hareket, AB standartlarına uyum sağlamak gerekçesiyle yoğun savunuculuk faaliyetleri yürütmüş ve 1999'dan 2004'e kadar uzanan süreçte kadın hakları ile toplumsal cinsiyet eşitliğini kapsayan yasal düzenlemeler kabul edilmiştir. 2001'den beri yapılan Anayasa değişiklikleri [özellikle 2004'teki değişiklik]², yeni Medeni Kanun'un yürürlüğe girmesi (2001), yeni İş Kanunu (2003) ve yeni Ceza Kanunu (2005) bu değişikliklerin somut örnekleridir (Dedeoğlu 2012). Medeni Kanun'un aile ve evlilik bölümünde değişen ve yeni eklenen hükümler, kadınların aile içindeki bağımlı statüsünü ortadan kaldırmakla kalmayıp kadına yönelik şiddetle mücadele için yasal çerçeveyi güçlendirmiştir (Özdemir 2014). Tanıklık adaletsizliği kavramı üzerinden bu süreci değerlendirdiğimizde, feminist hareketin bilgi üretim süreçlerinde daha fazla tanınma ve kabul görme aşamasına geçildiğini söylemek mümkündür. Karar alıcılar, toplumsal cinsiyet eşitliğini ana tartışma konusu olarak vurgulamış ve aynı zamanda birçok mevzuat reformu AB üyeliğinin gereklilikleri hakkında açık ifadeler içermiştir (Aybars ve arkadaşları 2019). AB sürecinin meşruiyet kazandırdığı bu ortamda kadınların bilgi ve deneyimleri AB çerçevesine sıkıştırılmıştır.

Bu dönemde, AB'nin tetiklediği bir "dikey norm yayılımı" söz konusu olmuştur. Ancak bu durum, Avrupalılaştırmanın hâkim olduğu bu dönemde epistemik adaletsizliğin mevcut olmadığı şeklinde okunmamalıdır. Kadın sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan mülakatlarda birçok reformun AB'ye "biz bunları yapıyoruz" demek için yapıldığı ama pratikte görülmediği (Görüşmeci 8) ve AB tarafından bu politikaların önerilmesi, bir prestij ve güç sembolü olarak algılandığı için devlet açısından için kayda değer anlaşıldığı (Görüşmeci 1) söylenmiştir.

Derinlemesine mülakatlar yoluyla edinilen bilgiler de yukarıda verilen akademik değerlendirmeleri doğrulamaktadır. Görüşmeci 6'ya göre, 2011 yılına kadar ülkede AB üyelik süreci hayalinin siyasi iktidarı da etkilediği ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik düzenlemelerin kabul edilmesi için elzem olmuştur ve marjinal grupların görünürlük ve meşruiyet kazanmalarını sağlamıştır. Bu doğrultuda, 24 Temmuz 2003 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan (25178 sayılı) AB Müktesebatının Kabulüne İlişkin Türkiye Ulusal Programı, sadece işyerinde toplumsal cinsiyet eşitliği alanında müktesebatla uyumlu olmayı amaçlamakla kalmamış, aynı zamanda eşitlikçi politikaları teşvik etmeye ve etkin bir şekilde uygulamaya odaklanmıştır. Ayrıca, Türkiye, AB'nin Sosyal Politika Programlarının bir parçası olan Cinsiyet Eşitliği Topluluk Programı'na katılmıştır. Bu katılım 3 Şubat 2003 tarihli (2003/5224 sayılı) Bakanlar Kurulu Kararı ile belirtilmiş ve 21 Şubat 2003 tarihli (25027 sayılı) Resmî Gazete'de duyurulmuştur. Program, başlangıçta 1982'de AB düzeyinde başlatılmış olup, eşitlik hükümlerinin topluluk politikalarına etkin bir şekilde entegre edilmesini ve istihdam, mesleki eğitim, terfi ve çalışma koşulları gibi alanlarda eşit muamele sağlanmasını amaçlamaktadır (KSGM 2008). Kadınların bilgi ve birikimlerinin gerçek anlamda dâhil edilmesinden ziyade AB'nin rolü ve AB üyelik hedefi en büyük etkidir. Kolonyal güç olarak (Lugones 2007) AB'nin dikey norm yayılımı yoluna başvurması burada ortaya çıkmaktadır ve yasal ve mevzuat düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesinde kritik rol oynamıştır.

Nitekim, derinlemesine mülakatlarda, 20 yıllık süreçte bir değişim olup olmadığı sorulduğunda Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında geniş çaplı bir olumlu değişim yarattığı vurgulanmıştır:

...Son 20 yılı dönemlere ayırırım ve ilk dönem 2000'lerdir, AB ile ilişkisinin daha umut verici olduğu bir zaman (2000-2007). Bu dönemde, AKP Hristiyan demokratlara benzer olduğunu iddia etti ve

hâlâ AB'ye katılım konusunda bir umut olduğuna inanıyordu. Belki bu inançtan dolayı bir umut ışığı vardı ya da böyle algılanıyordu ya da tüm sürece hâlâ bir inanç vardı, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir ışık vardı, ya da öyle düşünülüyordu... (Görüşmeci 3).

AB'nin "eşit işe eşit ücret" gibi pek çok düzenlemesinin AB üyesi devlet için uyulması gereken asgari standartlar olduğunu derinlemesine mülakatlarda sıklıkla belirtilmiş, AB'nin İstanbul Sözleşmesini kabul etmesinin de aday ve üye ülkeler açısından bu standartları genişleten bir unsur olduğu ifade edilmiştir (Görüşmeci 10). İlâveten, Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki ilerlemelerde AB fonlarının STK'lar için önemi de vurgulamıştır. AB fonları yoluyla, STK'lara sağlanan maddi ve teknik destek feminist talepleri duyulur hale getirmiş (Görüşmeci 6), bu STK'lara prestij sağlayıp etik çerçeve sunmuştur (Görüşmeci 1). Bu fonlar sayesinde, Türkiye'deki toplumsal cinsiyet sorunsallarını anlamak ulusal düzeyde anketler ve saha gözlemlerinin gerçekleştirilmesi mümkün olmuş ve kadınları zorlayan cinsiyetçi pratiklerin ve uygulamaların daha iyi anlaşılması mümkün olmuştur (Görüşmeci 9). Teorik açıdan bakıldığında bu durum tanıklık adaletsizliğinin bir nevi azaldığı şeklinde okunabilir. Nitekim bu araştırmalar sayesinde marjinal topluluk olan kadınların deneyimleri giderek görünürlük kazanmıştır.

Diğer bir deyişle, AB üyelik süreci ve AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yayılması, feminist hareketin bilgi üretim süreçlerine daha fazla katılım göstermesiyle sağlanmıştır. Kadın ve LGBTQI+ hakları üzerine çalışan STK'lar—ve dolayısıyla feminist hareket—AB fonları sayesinde bilgi üretim süreçlerinde yer almış ve çalışmalarını daha etkin bir şekilde ilerletmiştir. Bu durum, tanıklık adaletsizliğinin azalmasına ve feminist epistemik adaletin güçlenmesine yardımcı olmuştur.

Öteyandan, bazı STK'lar, AB fonlarında dikey bir şekilde belirlendiğini ve kendilerini fon çağrılarında belirlenen sınırlara hapsedtiklerini ve hizmet

sağlayıcı rollere itilerek depolitize olduklarını ifade etmiştir (Zihnioğlu 2019). Bu durum, yerel kadın hareketlerinin ve LGBTQI+ örgütlerinin bilgi üretim sürecine katılımlarının nasıl ve ne şekilde gerçekleştiğinin ve katılımın niteliğinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Feminist epistemik adalet, bu yerel aktörlerin sadece politika yapımcılar tarafından dinlenmesi değil, aynı zamanda onların bilgi ve deneyimlerinin politika yapımında gündem belirleyici olmasını gerektirmektedir. AB tarafından sağlanan dikey fonların, STK'ların konu seçimlerini daraltıp belirli kalıplara sokması radikal söylemler üretmek isteyen STK'ların söylemlerinde değişikliğe gitmelerine ya da fonlardan faydalanamamalarına sebebiyet vermektedir (Görüşmeci 1). Dolayısıyla, Lugones (2007)'in tarihsel ve yapısal güç kaynaklı olduğunu iddia ettiği epistemik adaletsizliğin fon yönetim mekanizmaları aracılığıyla yeniden üretildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu fon sağlama mekanizması AB fonlarının sınırlarını belirleyerek STK'ların etki gücünü devre dışı bırakması ve fonları yalnızca bir geçim kaynağına dönüştürmesi sebebiyle ikiyüzlülükle suçlanmaktadır (Görüşmeci 10). AB fonlarının karmaşık bürokratik süreçleri nedeniyle profesyonel personel istihdamını gerektirmesi, bütçe sıkıntısı yaşayan STK'lar için sorunlar yaratmaktadır ve AB'nin sınırlı bir feminist bakış açısına sahip olması da diğer eleştiriler arasındadır (Uzgören 2021).

AB'nin yıllık ilerleme raporları, hukuki cinsiyet ayrımcılığı, kadın hakları savunucusu STK'ların yasama süreçlerine katılımı, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü, BM CEDAW yükümlülüklerine bağlılık ve kadına yönelik şiddet gibi konuları ele alarak Türkiye'nin çabalarını değerlendirmektedir. Bodur ve Arıkan (2022), toplumsal cinsiyet eşitliği alanında AB standartlarına uyum sağlamak amacıyla benimsenen yasal ve kurumsal düzenlemelerin somut olarak 2011 yılına kadar sürdüğünü savunmaktadır. 2012 yılında yürürlüğe giren İstanbul Sözleşmesi de bu olumlu ilerlemenin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte bu yasal düzenlemelere karşı toplumda önemli bir direniş ve tepkiler ortaya çıkmıştır. Kolonyal çerçeveden

bakıldığında AB'nin politika taleplerini dikey bir biçimde yönlendirmesi ve dikey norm yayılımına başvurması, Avrupa komşuluk bölgesindeki pek çok ülkede olduğu gibi (Kunz ve Maisenbacher 2017) Türkiye'de de yerelde rahatsızlıklar oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla, kadın ve LGBTQ+ grupların bilgi üretiminden dışlanmasına yol açmıştır. Bu durum Avrupalılaştırma sürecinin kadınları gerçek anlamda güçlendirmeyen yüzeysel değişiklikler riski taşıyan iki ucu keskin bir kılıç olduğu anlamına gelmektedir (Uçan Çubukçu 2012). Dikey yürütülen politikalar ilk adımda yerelde kabul görüyor gibi gözükse de ardından değişen siyasi ve sosyal ortamla birlikte marjinal grupların dışlanmasını doğurmaktadır.

Avrupalılaştırma sürecinden önce feminist hareket ve CEDAW'ın imzalanma süreçleri toplumsal cinsiyet eşitliği alanında ilerlemede katkı sağlamıştır (Özdemir 2014). AB'ye uyum süreciyle dikey norm yayılımı yoluyla Türkiye'nin toplumsal cinsiyet politikalarında da olumlu değişimler gerçekleşmiştir. Ancak, AB'nin norm taşıyıcısı olarak ifade edilmesi de zamanla sağ parti hükümetlerini ve feminizm karşıtlarının güçlendirmiş, Türkiye'de muhafazakâr eğilimleri artırmıştır. Sonuç olarak, feminist değerleri dikkate almayan politika oluşumları ortaya çıkmıştır. Bu durum, 2011 sonrası Avrupalılaştırma karşıtlığı döneminin altında derinlemesine incelenecektir.

Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları, Avrupalılaştırma Karşıtlığı ve Epistemik Adalet

2011 sonrası Türkiye'deki politik gelişmeler, Avrupalılaştırma karşıtı bir sürecin başlangıcına işaret etmektedir. Bu dönemde, toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları "cinsiyet adaleti" (Bodur Ün 2021) gibi yeni kavramsallaştırmalarla tanımlanmaya başlanmış ve bu feminist epistemik adalet açısından eleştiriye açık bir alan yaratmıştır. Yerel bilgi üretiminde muhafazakâr ve dini değerlerin daha baskın hâle gelmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının feminist

değerlerden uzaklaştırmıştır. Bu süreç, kadınların ve marjinal grupların bilgi üretim süreçlerinden dışlandığını, bu nedenle feminist epistemik adaletin zarar gördüğü şeklinde yorumlanabilmektedir. Bilgi üretim süreçlerinin bilinçli olarak muhafazakâr iktidar tarafından kontrol edilmesi sebebiyle, Dotson (2012)'in “katkı adaletsizliği” (*contributory injustice*) olarak tanımladığı durum ortaya çıkmaktadır.

İlk dönemde Türkiye'nin AB tarafından dikey olarak yayılan normlara ve kurallara nispeten uyduğu ve önemli olumlu değişiklikler yaşadığı görülmüş, ancak zamanla pozisyonu AB'den uzak bir yöne değişmiştir. Hem değişen siyasi ortam hem de AB'nin kolonyal etkisi marjinal grupların dışlanmasını hızlandırmıştır. Ülkenin muhafazakâr ve dini konumu gün geçtikçe daha da güçlenmiş ve toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki olumlu ilerleme keskin bir düşüşle yüzleşmiştir. Bu konudaki reformlar sadece uluslararası topluluğa, din temelli bir siyasi partinin insan haklarının bir destekçisi olduğunu kanıtlamak ve evrensel değerlerin savunulduğunu göstermek için semboliktir (Arat 2021). Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının değişim nedenleri arasında iktidar partisinin daha fazla muhafazakâr grupları memnun etme isteği, AB'nin yumuşak hukuk yaklaşımı ve dinin bir gerekçe olarak kullanılması yer almaktadır. İktidardaki parti, AB'nin dayattığı normlara uyma zorunluluğu ile iktidar partisinin başlangıcından beri “ortak” değerleri sembolize etme arasında kalmıştır (Güneş-Ayata ve Doğangün 2017,6). AB'nin dikey yaklaşımı bu açıdan muhafazakâr iktidar partisinin toplumsal cinsiyet eşitliğinden uzak politikalarına alan açmış ve feminist epistemik adaletin zarar görmesine neden olmuştur.

Görüşmeci 1, özellikle politikaların dini ve muhafazakâr bir bakış açısıyla şekillenmesinin kadınların ve LGBTQ+'ların sıkışmış hissetmelerinin en temel nedeni olduğunu vurgulamıştır. Değişen politikalarla marjinal gruplar hâline gelen LGBTQ+'lar ve kadınların sesleri bastırılmaya başlanmıştır. “Bugün kadın ve LGBTQ+'ların hakları hedef olarak gösterilmektedir: İstanbul

Sözleşmesi'nden çıkış bunun canlı bir örneğidir” (Görüşmeci 10). Feminist epistemik adaletin ihlalini anlamak için kimin bilgisinin daha değerli olduğu sorusu akıllara gelmekte (Medina 2013) ve muhafazakâr baskın grupların bilgisi değerli görüldüğü ve feminist hareketin bilgi üretim süreçlerinden dışlandığı anlaşılmaktadır.

Devletin kurumsal ve mali yetersizliği veya kamu alanında yasal adımların geç alınması, Türkiye'nin zayıf kaydını açıklamak için yeterli değildir. Nitekim, AB fonlarının akışı, etkileyici sayıda proje ve programın devam etmesi toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığını artırırken, sivil toplum kuruluşlarından, kadın örgütlerinden, feministlerden ve üniversitelerden bakanlıklara büyük destek gelmektedir. Hükümetin parlamentodaki çoğunluğuna rağmen, yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması, din, örf ve adetlere uyumlu olmayan muhafazakâr bir toplumsal cinsiyet ikliminin benimsenmesi nedeniyle engellenmektedir. Bu da CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmalara uygun değildir (Güneş-Ayata ve Doğangün 2017). AB uyum süreci Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletmek için yeni yollar açmış olmasına rağmen, sonuçların genellikle tutarsız ve yerel kültürel ve politik bağlamlara bağlı olduğu anlaşılmaktadır ve Türkiye ve AB içinde feminist politikalara karşı direncin varlığının altı çizilmelidir. Çeşitli sosyal kimlikler ve güç dinamiklerini dikkate alan kesitsel bir yaklaşımı savunularak, politikaların kadınların farklı deneyimlerini ele alması gerekmektedir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021).

Aybars ve arkadaşları (2019), Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının geçişini 1999-2015 yılları arasında üç bölüme ayırmıştır: “toplumsal cinsiyet eşitliği” (1999-2007); AB'ye olan bağlılığın zayıflaması (2007-2011); “cinsiyet adaleti” (2011-2015). Akademik çalışmalarda yaygın olarak AKP'nin ikinci döneminde oylarını artırarak yerini sağlama aldığı dile getirilmektedir (Somer 2019; Kalaycıoğlu 2020). Bu dönemde Avrupalılaştırmanın tam olarak durduğunu ifade etmek mümkün olmasa da

toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu yerine aile değerleri vurgusunun öne çıktığı ve kadının “anne” rolünün baskın hâle geldiği katılımcılar tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. 2011-2015 yılları arasında, Türk hükümeti, bir yandan Avrupa İstihdam Stratejisi ile uyumlu nicel önlemler benimseyerek kadın istihdamını artırmaya odaklanırken, diğer yandan kadınları kamusal alana katılmaktan caydıran teşvikler uygulamıştır. Türkiye’nin AB üyeliği çabaları önemli ölçüde azalmış ve hükümetin söylemi AB normlarını, sosyal politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sorgulayan bir yöne evrilmiştir (Aybars ve arkadaşları 2019). Bu zaman çizelgesi, feminist epistemik adaletin bir dönem sağlandığını ve marjinal grupların -AB etkisiyle de olsa- yer buldukları dönemi ve daha sonrasında kolonyal etkinin bu grupları nasıl dışladığını göstermektedir. Özellikle kolonyal bilgi hiyerarşileri içinde marjinalize edilen kadınların (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021) ekonomik, sosyal ve kültürel hayattan koparılıp sadece özele alanda var olmalarına izin verildiğinde kadınlar yasa ve uygulamaların dışına itilmektedir. Bu durum kadınların deneyimlerinin ve öncelikli taleplerinin duyulmasını engellemektedir (Görüşmeci 10).

Bu dönemde hem Avrupa karşıtlığının hem de feminist karşıtlığın güç kazandığı görülmektedir. AB’nin eşitlik ve adalet kavramlarının Avrupa değeri olarak sunulmasının sağ parti hükümetleri ve feminizm karşıtlarına bir alan sağladığı anlaşılmaktadır. Avrupalılaştırma karşıtlığının başladığı dönemden itibaren toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları da hedef hâline getirilmiş ve muhafazakâr ve geleneksel değerler çerçevesinde politikaların değişmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum tersten okunduğunda, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir Avrupa değeri olarak sunulmasının yerel deneyimleri sessizleştiren bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle kadınlar tartışmalara erişim anlamında kısıtlamalara maruz kalarak zeminde epistemik adaletsizlik tecrübe etmeye başlamıştır. AB’nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının Türkiye’de uygulanışı yerel bilgi ve deneyimlerin göz ardı edilmesine ve bu bilgilerin kolonyal bilgi hiyerarşileri içinde

marjinalize edilmesine neden olmuştur (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021). Muhafazakârlaşan toplumda, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları savunucularının marjinalleştirilmesine sebebiyet vermiştir.

Bu görüş, katılımcılar tarafından desteklenmektedir:

İdeal bir kadın, evde kalıp kocasına ve çocuklarına hizmet eden biri olarak kabul edilir. Tercihen başörtüsü takar, İslami kurallara uyar ve çalışmaz. Çalışıyorsa bile, bunun İslami prensiplerle uyumlu olması ve kocasının isteklerine itaat etmesi, sözlerini dinlemesi ve çocuk doğurması gerekmektedir. Anne olmayan bir kadın daha az kabul edilebilirdir. Bu bir kadının asıl görevinin doğum yapmak, çocuklara bakmak, kocasına hizmet etmek ve ev işlerini yönetmek olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Bir kadının toplumda bağımsız bir birey olmaksızın patriyarkal sisteme hizmet etme aracı olarak görülmektedir. (Görüşmeci 7)

Bu görüşmede söylenenler, Fricker (2007)'in “tanıklık adaletsizliği” yaklaşımına göre, kadınlar ve marjinalize edilmiş grupların bilgi üretim süreçlerinde kimlikleri nedeniyle yetersiz ya da güvenilmez kabul edildiğinin bir kanıtı olarak da anlaşılabilir.

Aybars ve arkadaşları (2019) ile uyumlu olarak, Bodur Ün ve Arıkan (2022), Avrupalılaşıma ve Avrupalılaşıma karşıtlığı dönemlerini yaklaşık olarak aynı zaman dilimlerinde tanımlar: Avrupalılaşımanın en belirgin zamanı 1999-2011 olarak belirlenirken, Avrupalılaşıma karşıtlığının başlangıcı 2011'deki seçim zaferi ile işaretlenir. Temmuz 2010'da dönemin Başbakan'ın yaptığı konuşmalar bunun bir kanıtı olarak sunulmaktadır. Bu konuşmalardan birinde Başbakan, erkeklerle kadınlar arasında eşitliğe inanmadığı (Sol Tv 2010) açıkça ifade etmiştir. Siyasi söylemler, kadınların temel ve seçilmiş rolünün ev işleri yapmak ve annelik olduğunu ve bunun biyolojik ve ilahi olarak belirlenmiş doğalarıyla uyumlu olduğunu ileri sürmüştür (Kandiyoti 2016). Bir katılımcı

AKP'nin kendi politik tabanın, siyasi İslam üzerine merkezlenmiş olan, dış politika ve ekonomi açısından Doğu'daki İslam önderliğindeki devletlere kaymasını bu sürecin bir göstergesi olarak sunmuştur (Görüşmeci 2). Başka bir görüşmeci de AKP'nin kadınlara belirli bir kutsiyet atfeden gelenek ve görenekleri teşvik ettiğini ve bunun da baskın bir din merkezli politikayı ortaya çıkardığını ileri sürmüştür (Görüşmeci 6). Bu değerlendirmeler, akademik çalışmalarla da doğrulanmıştır. Nitekim, Güneş-Ayata ve Doğangün (2017), eşitlikçilik temelli devlet yönetim ideolojisinin, AKP hükümeti tarafından muhafazakâr ve neoliberal politikalara uygun hale getirilerek, annelik yardımı ve güvenliği şeklinde değiştirildiğini belirtmiş ve bu durumun muhafazakâr seçmen kitlesini yatıştırmaya yardımcı olduğunu saptamıştır. Dolayısıyla, marjinal topluluklar olarak anlaşılan kadınların kasıtlı olarak engellendiği ve katkılarının sistematik olarak bastırıldığı ve katkı adaletsizliğinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (Dotson 2012). Diğer bir deyişle, muhafazakâr baskın gruplar, bilinçli bir şekilde bilgi üretim süreçlerini kontrol etmekte ve marjinal grupları bilgi üretim süreçlerinden dışlamaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği için bir gerileme noktası, 2011'de Kadın ve Aile Bakanlığı'nın Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile değiştirilmesi ve daha sonra 2018'de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak yeniden yapılandırılması olmuştur (Arat 2021). Geri tepki, dönüşüm ve "kadın" kelimesinin kaldırılmasıyla başlamış, ardından, anayasa, ceza kanunu ve Türk medeni kanununun farklı yönleriyle ilgili kazanılan haklar, kadın hareketlerinin yıllardır biriktirdiği bir savunma alanı olmuştur (Görüşmeci 10). 2011'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması, feminist gruplar arasında güçlü tartışmalara yol açmıştır. Hükümetin bakanlığın resmi adında "kadın" veya "eşitlik" gibi terimlerin hiçbirini içermemesi bilinçli bir epistemik dışlamanın mevcut olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu yeni söylemde "aile" kavramı ön plana çıkmaktadır. Bakanlığın belirtilen amacı, mutlu bireylerden ve güçlü ailelerden oluşan refah bir toplumu teşvik

etmek olarak sunulurken, aile içi çatışmalar yoksulluk, kültürel değişimler, göç, iletişim eksikliği ve alkolizm gibi modern yaşamın olumsuz etkilerine atfedilmektedir (Güneş-Ayata ve Doğangün 2017). İleri sürülen sebepler arasında yönetenlerin ve dominant grupların sorumlu tutulmaması dikkate değerdir ve epistemik sessizleştirmenin açık bir göstergesidir.

Kadınlar ve marjinal toplulukların epistemik olarak sessizleştirilmesinin bir başka somut örneği de KSGM'nün 2011'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na entegre edilmesidir (Fougner ve Kurtoğlu 2015). McKinnon (2016) öne sürdüğü şekilde kişilerin bilgi üretimine katılımlarının engellenmesi sonucu önemli politik sonuçlara sebebiyet vermiştir. Kadınların Durumu ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün (KSSGM) yeniden yapılanması, kadınlar, aileler, yaşlılar ve engelliler üzerine odaklanan birimlerle birleştirilmesi nedeniyle kamu politikalarında etki yapma rolünün ve yeteneğinin azalmasına neden olmuştur. Farklı birimlerin tek bir idari çatı altında birleşmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki çelişkili prensiplerin ortaya çıkmasına ve tutarlı bir gündemin oluşmasını engellemiştir (Güneş-Ayata ve Doğangün 2017).

Nitekim bazı katılımcılar Türkiye'nin şu anda bir toplumsal cinsiyet eşitliği politikasına sahip olmadığını iddia etmiştir:

...2016'dan sonra, dini tarikatlar daha etkili hâle geldiğinde, her şey altüst oldu. Türkiye'nin gerçekten bir toplumsal cinsiyet politikası veya toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda gerçek bir endişesi yok; Türkiye'de kadın hakları var, ki bu Avrupa'da "toplumsal cinsiyet" kavramı çok ileri gittiği için önemlidir. Buna cevap verirken kadın hareketine atıfta bulunuyorum çünkü zihinlerinde gerçekten bir toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı yok; olmadı. Ayrıca, homoseksüellik yaşamımızdaki en büyük korkularımızdan biridir... (Görüşme 3).

Feminist epistemik adaletin ihlali, muhafazakâr ortamı fazlasıyla güçlendirmiş ve neredeyse toplumsal cinsiyet eşitliği politikasının yok

olmasına sebebiyet vermiştir. Kadınlar ve marjinal gruplar Şu aŐamada geçmişte elde ettikleri kazanımların yok olmaması adına çalışmaktadır.

Sonuç

Toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları AvrupalılaŐma literatüründe birçok farklı açıdan ele alınmıştır fakat epistemik adaletsizlik çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının incelenmesinde bir boŐluk bulunmaktadır. Bu alıŐma, bahsi geçen boşluğu, aday ülke konumunda olan Türkiye’yi vaka olarak seçerek Türkiye’deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarındaki değişimi sadece AvrupalılaŐma ve AvrupalılaŐma karşıtlığı açısından değil feminist epistemik adalet çerçevesiyle doldurmayı hedeflemiştir. Çalışma hem AvrupalılaŐma hem AvrupalılaŐma döneminde epistemik adaletsizlikler olduğunu ortaya sunmuştur. Bununla birlikte, AvrupalılaŐma ve AvrupalılaŐma karşıtlığı dönemlerinde iki farklı epistemik adaletsizlik olduğunu göstermiştir: AB’nin kolonyal güç olarak dikey norm yayılımı dolayısıyla ortaya çıkan epistemik adaletsizlik ve muhafazakâr baskın grupların feminist hareketin bilgi üretim sürecinden dıŐlanmasıyla oluşan epistemik adaletsizlik.

Feminist epistemik adalet, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında marjinalize edilen grupların deneyimlerinin merkeze alınmasını savunmaktadır. Türkiye’de AB ile ilişkiler çerçevesinde Şekillenen toplumsal cinsiyet politikalarında, yerel kadın hareketleri ve LGBTQI+ örgütlerinin bilgi üretiminde daha fazla yer alması, politikaların daha adil ve kapsayıcı olmasını sağlayabilmektedir. Ancak, AvrupalılaŐma sürecinde bile bu grupların bilgi üretim süreçlerine ne ölçüde dâhil olduğu tartışmalıdır. Feminist epistemik adalet çerçevesinde, Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının, yerel deneyim ve bilginin daha fazla tanınarak yeniden Őekillenmesi gerekmektedir.

AB normlarıyla uyumlu olan ilk dönem kısmen AB üyeliği arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu dönemde AB kolonyal bir güç olarak dikey norm

yayımı sayesinde yerel feminist hareketlere seslerini duyuracakları bir alan açmış ve feminist epistemik adaleti bu açıdan yerine getirmiştir. Fakat, daha iyi incelendiğinde, yerel feminist hareketlerin AB'nin sunduğu çerçevede sınırlı kaldığı görülmüştür. Bu daha bahsedilen dikey norm yayılımı kaynaklı epistemik adaletsizlik örneğini ortaya çıkarmıştır. AB fonlarından yararlanmak isteyen STK'lar AB'nin çizdiği sınırlara göre hareket etmek zorunda kalmış, yeri geldiğinde politik sayılabilecek söylemlerini kısıtlamıştır. AB'nin dikey şekilde uyguladığı bu pratikler STK'ların seslerinin duyulmamasına ya da AB'nin kuralları üzerinde şekillenmek zorunda bırakılmıştır.

Ancak, bu uyumun 2011 sonrasında Avrupalılaşıma karşıtlığına kaydığı ve son yıllarda gerileme gösterdiği gözlemlenmiştir. AB'nin dikey bir şekilde empoze ettiği, yerel feminist hareketlerin marjinalleştirilip dışlanmasına da sebebiyet vermiştir. Bu değişikliği etkileyen faktörler arasında muhafazakâr görüşün artışı ve siyasi ortamın değişikliği yer almaktadır. Bu da bahsedilen ikinci epistemik adaletsizlik türüne yani yerel feminist hareketlerin bilgi üretim süreçlerinden marjinalleştirilerek dışlanmalarına sebebiyet vermiştir. Yasal ilerlemelere rağmen toplumsal cinsiyet eşitliğinin uygulanmasında zorluklar yaşanmakta, özellikle kadına yönelik şiddet ve LGBTQI+ hakları konusunda kaygılar belirgin gözükmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nden çıkma kararı, kadınların isteklerinin yok sayılmasının en büyük örneklerinden biridir. Engellemelere rağmen, kadın hareketinin ve sivil toplum kuruluşları Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda ilerlemeyi sürdürme yönünde çalışmalarını devam ettirmektedir.

Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının Avrupalılaşıma ve Avrupalılaşıma karşıtı süreçleri, feminist epistemik adalet perspektifinden değerlendirildiğinde, yerel bilgi üretiminin baskılandığı ve marjinalize edilen grupların seslerinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. AB normlarının dayatılması ve yerel bilgi üretiminin zayıf bırakılması, Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının feminist bir adalet çerçevesinde

yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının, marjinal grupların bilgi ve deneyimlerine daha fazla alan açılarak geliştirilmesi, feminist epistemik adaletin sağlanmasında kritik rol oynayacaktır.

1 Jacquot (2015), femokratları, devlet kurumları ve hükümet yapıları içinde çalışan feminist bürokratlar olarak tanımlamaktadır. Femokratlar, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve feminist politika gündemlerini ilerletmek için sistem içinde çalışarak feminist idealleri teşvik etmek ve kadınların toplumdaki durumunu iyileştirebilecek değişiklikleri uygulamayı hedeflemektedir.

2 Dedeoğlu (2012), 2004 Anayasa değişikliğinin 10. Maddesi'nde, devletin kadınlar ve erkekler arasında ayrımcılığı önlemenin yanı sıra, her alanda pratikte eşitliği teşvik etmek için gerekli önlemleri alması gerektiğini belirtmiştir.

Kaynakça

Arat, Yeşim. “Democratic Backsliding and the Instrumentalization of Women’s Rights in Turkey,” *Politics & Gender* 18(4) (2021): 911–41.

Avrupa Parlamentosu. Backlash in Gender Equality and Women’s and Girls’ Rights, Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs. 2021. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d7cf914c-9ab6-11e8-a408-01aa75ed71a1> (Son erişim tarihi 29.09.2024)

Aybars, Ayşe İdil, Paul Copeland, ve Dimitris Tsarouhas. “Europeanization without Substance? EU Turkey

Relations and Gender Equality in Employment,” *Comparative European Politics*, 17(5) (2019): 778–96.

Bego, Ingrid. *Gender Equality Policy in the European Union* (London: Palgrave Macmillan UK, 2015).

Bet-El, Ilana, “Margot tries in vain to put women on top,” *POLITICO*, 4 Haziran 2008, <https://www.politico.eu/article/margot-tries-in-vain-to-put-women-on-top/> (Son erişim tarihi 06.10.2024)

Bodur Ün, Marella. “From ‘Gender Equality’to ‘Gender Justice’: De-Europeanization of Gender Equality

- Policies in Turkey,” *EU/Turkey Relations in the Shadows of Crisis* ed A. Aslı Bilgin (Maryland: Lexington Books, Lanham (MD), USA, 2021), 133-153.
- Bodur Ün, Marella, ve Harun Arıkan. “Europeanization and De-Europeanization of Turkey’s Gender Equality Policy: The Case of the Istanbul Convention,” *JCMS: Journal of Common Market Studies* 60(4) (2022): 945–62.
- Clavero, Sara ve Yvonne Galligan. “Constituting and Reconstituting the Gender Order in Europe.” *Perspectives on European Politics and Society* 10 (1): (2009) 101–17. doi:10.1080/15705850802700058.
- David, Maxine ve Roberta, Guerrina. “Gender and European External Relations: Dominant Discourses and Unintended Consequences of Gender Mainstreaming.” *Women’s Studies International Forum* 36 (2013): 55-64. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2012.06.005>
- Dedeoğlu, Saniye. “Equality, Protection or Discrimination: Gender Equality Policies in Turkey.” *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society* 19, no. 2 (2012): 269-90.
- Dotson, Kristie. “A Cautionary Tale: On Limiting Epistemic Oppression.” *Frontiers: A Journal of Women Studies* 33, no. 1 (2012): 24-47.
- Elomaki, Anna. “The economic case for gender equality in the European Union: Selling gender equality to decision-makers and neoliberalism to women’s organizations,” *European Journal of Women’s Studies* 22 (3): (2015), 288-302.
- Exadaktylos, Theofanis and Paolo R. Graziano. “Europeanization.” In *Elgar Encyclopedia of European Union Public Policy*, edited by Paolo R. Graziano and Jale Tosun, (Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2022) 178-188. <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/elgar-encyclopedia-of-european->

union-public-policy-9781800881105.html.

Fougner, Tore ve Kurtoğlu, Ayça. “Gender Policy A Case of Instrumental Europeanization?” *The Europeanization of Turkish Public Policies* ed Aylin Güney ve Ali Tekin, The Europeanization of Turkish Public Policies (Taylor & Francis Group, 2015) <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315733005-10/gender-policy-tore-fougner-ayca-kurtoğlu>, 143-163.

Fricker, Miranda. *Epistemic injustice: Power and the ethics of knowing* (Oxford University Press, 2007)

Graziano, Paolo R. “Europeanization and domestic employment policy change: Conceptual and methodological background,” *Governance*, 24(3) (2011): 583–605. <https://doi.org/10.1111/j.14680491.2011.01533.x>.

Güneş-Ayata, Ayşe ve Gökten Doğangün. “Gender Politics of the AKP: Restoration of a Religio-Conservative

Gender Climate,” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 19 (6) (2017): 610–27. doi:10.1080/19448953.2017.1328887.

Haastrup, Toni, Richard Milner ve Richard G. Whitman. (2022). “Who creates the “common market”? The gendered practices of knowledge production in a “European studies” journal,” *European Political Science*, 21(3) (2022): 417-429. <https://doi.org/10.1057/s41304-021-00355-5>

Jacquot, Sophie. *Transformations in EU Gender Equality* (London: Palgrave Macmillan UK, 2015). <http://link.springer.com/10.1057/9781137436573>

Kalaycıoğlu, Ersin. “Turkish Popular Presidential Elections: Deepening Legitimacy Issues and Looming Regime Change.” In *Turkey’s Elections: A Historical and Comparative Perspective*, edited by Sabri Sayarı and Eric L. McGlinchey, 89-106. London: Routledge, 2020. <https://doi.org/10.4324/9781351023467-7>.

- Kandiyoti, Deniz. "Emancipated but Unliberated? Reflections on the Turkish Case," *Feminist Studies*, Vol. 13, No. 2 (1987): 317-338 <https://doi.org/10.2307/3177804>
- Kandiyoti, Deniz. "Locating the Politics of Gender: Patriarchy, Neo-Liberal Governance and Violence in Turkey," *Research and Policy on Turkey* 1(2) (2016): 103–18.
- Kantola, Johanna. "Shifting Institutional and Ideational Terrains: The Impact of Europeanisation and Neoliberalism on Women's Policy Agencies," *Policy & Politics* 38(3) (2010): 353–68.
- Kunz, Rahel ve Julia Maisenbacher. "Women in the neighbourhood: Reinstating the European Union's civilising mission on the back of gender equality promotion?" *European Journal of International Relations*, 23(1) (2017): 122–144. <https://doi.org/10.1177/1354066115621120>
- KSGM. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı. 2008-2013. 2008.
- Lombardo, Emanuela ve Maxime Forest. "The Europeanization of gender equality policies: A discursive–sociological approach," *Comparative European Politics*, 13 (2015): 222–239. doi:10.1057/cep.2013.18
- Lugones, Maria. "Heterosexualism and the colonial/modern gender system," *Hypatia*, 22(1) (2007): 186-219.
- Medina, José. *The Epistemology of Resistance: Gender and Racial Oppression, Epistemic Injustice, and Resistant Imaginations* (Oxford University Press, Oxford, 2013).
- McKinnon, Rachel. "Epistemic injustice," *Philosophy Compass*, 11(8) (2016): 437–446. <https://doi.org/10.1111/phc3.12336>
- Minto, Rachel ve Lut Mergaert. "Gender mainstreaming and evaluation in the EU: comparative perspectives from feminist institutionalism," *International Feminist Journal of Politics*, 20(2) (2018), 204–220. <https://doi.org/10.1111/ijfp.12336>

doi.org/10.1080/14616742.2018.1440181

Özdemir, Burcu. “The Role of the EU in Turkey”s Legislative Reforms for Eliminating Violence against Women: A Bottom-Up Approach,” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(1) (2014): 119–36.

Radaelli, Claudio. “The Europeanization of Public Policy,” *The Politics of Europeanization* ed Kevin Featherstone ve Claudio Radaelli (Oxford University Press, Oxford, 2003), 27-56.

Radaelli, Claudio. “Europeanisation: Solution or Problem?” *European Integration online Papers (EIoP)*, vol. 8 (2004).

Radaelli, Claudio ve John-Paul Salter. “Europeanization in reverse gear?” *Differentiated Integration and*

Disintegration in a Post-Brexit Era ed Stefan Gänzle, Benjamin Leruth ve Jarle Trondal (London, Routledge, 2019), 36–53. <https://doi.org/10.4324/9780429026959-3>

Schimmelfennig, Frank. “Europeanization beyon Europe,” *ETH Zürich, Living Reviews in European Governance*, Vol. 10, (2015), No. 1. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000107421>

Sedelmeier, Ulrich. “Europeanization,” *The Oxford Handbook of the European Union* ed Erik Jones, Anand Menon ve Stephen Weatherill (Oxford University Press, 2012), 825-839. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199546282.013.0057>

Sol Tv, “Erdoğan’la Açılım Buraya Kadar: Kadın ve Erkek Eşit Olamaz,” 20 Temmuz 2010. <https://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/erdogan-la-acilim-buraya-kadar-kadin-ve-erkek-esit-olamaz-haberi-31112> (Son erişim tarihi 16.09.2024)

Somer, Murat. “Turkey: The Slippery Slope from Reformist to Revolutionary

Polarization and Democratic Breakdown.” *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 681, no. 1 (2019): 42-61. <https://doi.org/10.1177/0002716218818056>.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime. *Conditionality, the EU and Turkey* (London: Routledge, 2018). <https://doi.org/10.4324/9781351214667>

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime. “Uluslararası İlişkilerde Nitel Yöntemlerle Makale Yazımı: Vaka Analizi ve İncelikleri,” *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 42: Özel sayı 1, Denizli (2021): 149-168.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve F.Melis Cin. *Feminist Framing of Europeanisation Gender Equality Policies in Turkey and the EU* (London: Palgrave Macmillan, 2021).

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Bahar Rumelili. “Diplomaside kadın ve egemen maskülenlik: Değişen normlar ve pratikler,” *Uluslararası İlişkiler*, 15(57) (2018): 3-18. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.518039>

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Bahar Rumelili. “From Female Masculinity to Hegemonic Femininity: Evolving Gender Performances of Turkish Women Diplomats,” *The Hague Journal of Diplomacy*, 4(2) (2022). <https://doi.org/10.1163/1871191X-bja10107>

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Ebru Turhan. (2024). “Capturing Women’s Standpoint in EU–Turkey Studies: The Evolution of Gendered Publication and Citation Patterns,” *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 62(3), 801-824.

Ioannides, Isabelle. “EU Gender Action Plan 2016-2020 at Year One: European Implementation Assessment,” *SSRN Electronic Journal*, (2017). <https://doi.org/10.2139/ssrn.3054063>

Uçan Çubukçu, Sevgi. “Contribution to the Europeanisation Process:

Demands for Democracy of Second Wave Feminism in Turkey,” *Turkey and European Union Processes of Europeanisation* ed Çiğdem Nas ve Yonca Özer (Routledge, 2012), 41-160.

Uzgören, Elif. “Internationalism and Europeanisation in the Struggle Over Gender Equality: Women’s Rights/Feminist Movement in Turkey,” *Feminist Framing of Europeanisation* ed Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve F. Melis Cin (London, Palgrave Macmillan, 2021), 109-130.

Van der Vleuten, Anna. “The Price of Gender Equality: Member States and Governance in the European Union,” (Abingdon: Routledge, 2007) <https://www.routledge.com/The-Price-of-Gender-Equality-Member-States-and-Governance-in-the-European-Union/Vleuten/p/book/9780367605742>.

Van der Vleuten, Anna. “Gender and the European Union,” *Global Power Europe – Vol. 2* ed Astrid Boening, Jan-Frederik Kremer ve Aukje van Loon (Springer, 2013), 305-320.

Velluti, Samantha. “Gender Regimes and Gender Equality Measures in Central Eastern European Countries Post-Accession: The Case of Hungary and Poland,” *Journal of International and Comparative Social Policy* 30, no. 1 (2014): 79–91. <https://doi.org/10.1080/21699763.2014.886608>.

Vida, Bianka. “New waves of anti-sexual and reproductive health and rights strategies in the European Union: the anti-gender discourse in Hungary,” *Sexual and reproductive health matters*, 27(2) (2019). <https://doi.org/10.1080/26410397.2019.1610281>

Zihnioğlu, Özge. “Islamic Civil Society in Turkey,” *Carnegie Endowment for International Peace*, (2018):39-43. <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep26931.9.pdf>

Zihnioğlu, Özge. “European Union civil society support and the depoliticisation of Turkish civil society,” *Third World Quarterly*, 40(3) (2019): 503–520 <https://doi.org/10.1080/01436597.2018.1545567>

AB'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Karşı Epistemik Adaletsizliğin Söylemsel İnşası: ETCEP Örneği

Ayşe Deniz Ünan Gökten

Acıbadem Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-6198-9989](https://orcid.org/0000-0002-6198-9989)

denizunan@gmail.com

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de Avrupa Birliği desteği ile hayata geçen eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına karşı epistemik adaletsizlik kavramının nasıl temsil edildiğini araştırmaktadır. Bu amaçla, öncelikle Batı'ya yönelik epistemik üstünlük algısının kökenleri, AB-Türkiye ilişkilerinin tarihsel arka planı ve Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi'ne (ETCEP) karşı söylemlerde görünür olan toplumsal cinsiyet karşıtlığının aktörleri ve stratejilerine değinilmektedir. Ardından, ETCEP bir vaka çalışması olarak; duyurulma, uygulama ve karşıt görüşlerin ifadeleri aşamalarıyla incelenmektedir. ETCEP'e yönelik eleştirel temsillerde epistemik adaletsizlik vurgusu öne çıkmaktadır. Proje kapsamındaki uygulamalar değer sistemimizi bozan kültürel istila araçları olarak değerlendirilmektedir. Bu görüşler, Batı'nın sömürgeci geçmişi hatırlatılarak vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, eleştiriler proje tamamlandıktan sonra, eğitim alanıyla doğrudan bağlantısı olmayan, kadınlara yönelik şiddeti önleme politikalarına itirazlarla birlikte dile getirilmekte, çözüm olarak ise idealize edilmiş bir geçmiş anlatısını ve somut adaletsizlik ve fırsat eşitsizliklerine yol açtığı için politikaların hedefi olmuş geleneksel - ataerkil yapıyı işaret etmektedir. Epistemik adaletsizliklerin giderilmesi için gereken demokratik etkileşim ortamının eksikliği, söz konusu argümanları yeni epistemik adaletsizliklere meşruiyet sağlamada araçsal bir konuma getirmektedir.

Anahtar kelimeler: : ETCEP, toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet karşıtlığı, epistemik adaletsizlik, Avrupa Birliği

•••••

Geliş tarihi: 1 Ekim 2024 • Kabul tarihi: 12 Kasım 2024

•
Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 190-226

DOI: 10.46655/federgi.1559473

The Discursive Construction of Epistemic Injustice Against the EU's Gender Equality Policies: The Case of ETCEP

Ayşe Deniz Ünan Gökten

Acıbadem University

[ORCID: 0000-0002-6198-9989](https://orcid.org/0000-0002-6198-9989)

denizunan@gmail.com

Abstract

This study explores how epistemic injustice is represented in the discourse against gender equality policies in education in Türkiye, supported by the European Union. For this purpose, it firstly addresses the roots of the perception of epistemic superiority of the West, the historical background of EU-Türkiye relations and the main actors and strategies of anti-genderism, which become prominent in the discourses against Promoting Gender Equality in Education Project (ETCEP). Thereafter the study focuses on ETCEP as a case study, examining its announcement and implementation and its public criticisms. In these objections ETCEP is framed as a source of epistemic injustice. Policies envisaged by ETCEP are evaluated as cultural invasion tools that disrupt 'our' value system by underscoring the colonial past of the West. However, criticisms are raised after the project is completed, are voiced together with objections to policies to prevent violence against women that are not directly relevant to educational policies. These arguments present an idealized narrative of the past and a patriarchal order, which have been targeted in the first place for being root causes of substantial social injustices, as remedies. The current socio-political context lacks an environment of democratic interaction required to eliminate epistemic injustices. This puts the arguments in question in an instrumental position in legitimizing new epistemic injustices.

Keywords: ETCEP, gender equality, anti-genderism, epistemic injustice, EU

•••••

Arrival date: 1 October April 2024 • Acceptance date: 12 November 2024

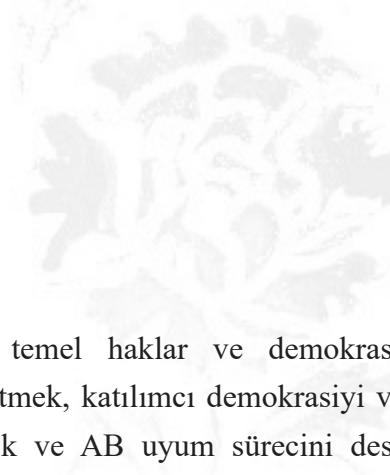
•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • special issue/FEJUST • 190-226

DOI: 10.46655/federgi.1559473

Giriş

Avrupa Birliği (AB); temel haklar ve demokrasi ilkelerini yaymak, ayrımcılıkla mücadele etmek, katılımcı demokrasiyi ve sivil toplumun bilgi ve becerisini geliştirmek ve AB uyum sürecini desteklemek amaçlarıyla aday ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarına ve devlet kurumlarına mali destek sağlamaktadır. AB, politika yapımında ağırlıklı olarak projelere fon sağlama stratejisi benimsemektedir. Bu strateji, projecilik konusunda farklı uzmanlık alanları ve uzmanlarını ortaya çıkararak yeni bir çalışma kültürünü doğurmaktadır. Bir yönüyle de hedef kitleye/vatandaşlara doğrudan ulaşma imkânı yaratabilmektedir. Projelerin uygulanışında etkin izleme yapabilmek, ölçüm araçları kullanmak önemli gereklilikler haline gelmektedir. Bununla birlikte proje çıktılarında gözlemlenen ölçülebilir/niceliksel eylemlerin politika yapım performansını ne ölçüde artırdığı henüz tartışma konusudur. Proje yoluyla toplumsal değişim yaratma stratejisi sivil toplum ekosisteminin depolitizasyonuna yol açabilmektedir (Zihnioğlu 2018). Süreç içinde AB

evrensel değerleri savunucu, öğretici ve aday ülkeleri destekleyici rol üstlenirken, ahlaki ve epistemik üstünlük söylemi de yeniden üretilmektedir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışını yerleştirmeyi amaçlayan ETCEP de Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) 1. Bileşen Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma kapsamlarında Türkiye’nin AB müktesebatına uyum ve uygulama kapasitesini geliştirme amacıyla devlet kurumlarıyla gerçekleştirilen ortak projelerden biriydi. 2014 yılında temelleri atılan ve ortaöğretimde toplumsal cinsiyet eşitliği değerlerinin benimsetilmesini amaçlayan proje, 2016 yılında tamamlanmıştır (TCMEB 2016). Projenin tamamlanmasından sonra, UNICEF iş birliğiyle ETCEP’in devamı niteliğinde “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartlarının Yaygınlaştırılması” projesi başlatılmıştır. Müfredatın ve okulların fiziksel imkânlarının toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi gözetilerek düzenlenmesinin hedeflendiği proje kapsamında 162 okulda pilot uygulama yapılarak, kurumlarda hizmet içi eğitim verilmiş, araştırma sonuçlarını temel alan eylem planları hazırlanmıştır. Projelerin teması, niteliği ve hedeflerinin dönemin Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk tarafından bir röportajda duyurulmasının (Milliyet 2018) ardından ise, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı, iktidara yakın ya da muhafazakâr İslami çizgide yayın yapan basından ve ağlardan tepkiler gelmiştir. Tepkilere cevaben Bakanlık bir açıklama yayınlayarak, eleştirilerin ardından projelerin pilot uygulama çıktılarının değerlendirildiğini ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda halihazırda devam eden proje bulunmadığını açıklamıştır (TCMEB 2019).

ETCEP’e yönelik eleştirilerde Türkiye’de siyasi karar alma mekanizmalarında etkisi hissedilmeye başlanan toplumsal cinsiyet karşıtı söylem öne çıkmaktadır. Bu söylemde cinsiyetin toplumsallığı kısmen reddedilmekte, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ‘bize’ ait bir değer olmadığı ve toplumsal yapıyı bozacağı savunulmaktadır. Buna göre, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir hak ve evrensel değer olarak tanımlandığı AB bilgi havuzunun

verili kabul edilmesi ise epistemik adaletsizlik yaratmaktadır. Bu çalışma, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarına karşı söylemde epistemik adaletsizlik argümanının hangi biçimlerde kullanıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, ETCEP'e dair rapor ve haberler eleştirel söylem analizi yaklaşımıyla değerlendirilmekte ve eğitimde cinsiyet eşitliği politikalarına itirazlarda öne çıkan temalar incelenmektedir. Çalışma, epistemik adaletsizliği gidermek için gerekli demokratik etkileşim kanallarının (Medina 2012) eksikliğinin, söz konusu itirazları yeni epistemik adaletsizliklere (Süleymanoğlu-Kürüm ve Eroler 2023, Unal 2024) meşruiyet yaratacak araçlar konumuna getirdiğini savunmaktadır.

Çalışmada öncelikle epistemik adaletsizliğe ilişkin temel kavramsal çerçeveye yer verilmektedir. Türkiye'nin modernleşme sürecinde ve AB ile uzun soluklu ilişkisinde aktörlerin epistemik açıdan nasıl konumlandıklarını ve epistemik direniş argümanlarında öne çıkan temaların bağlamını ortaya koymak amacıyla Türkiye'deki Batı'ya ait epistemik üstünlük algısının tarihsel arka planı incelenmektedir. Ardından, AB politikalarına karşı söylemin temelini oluşturan toplumsal cinsiyet karşıtlığının Türkiye'deki izdüşümü, ETCEP'in medya temsilleriyle epistemik adaletsizlik söyleminde öne çıkan argümanlar aracılığıyla, incelenmektedir.

Modernleşme, AB değerleri ve Epistemik Adaletsizlik

Modernleşme, genel anlamıyla ilerleme ve kalkınma kavramları üzerinde şekillenen bir süreci ifade etmektedir (Karakaş 2022). Diğer toplumlardan farklı olarak modern toplum yeniliği olumlu karşılayan ve teşvik eden toplumdur; bu anlamda 'yeni'yi ortaya çıkarma geleneğini icat emektedir (Kumar 2006). Klasik modernleşme yaklaşımında hâkim görüş, geleneksel toplumdan modern topluma geçişi bir Batılılaşma süreci olarak kabul etmektedir. Bu süreci hızlandırmaya yönelik Batı müdahaleleri ise artık birer kolonyal eylem

olarak değil, gelişimi teşvik etmeyi amaçlayan insani müdahaleler olarak çerçevenmektedir. Bu tür etkileşim ve müdahalelerle geleneksel toplumların kültürel pratiklerini dönüştürerek onları rasyonel düşünmeye teşvik etmek amaçlanmaktadır; bu da Batı'nın değer ve yönelimlerini benimseyerek mümkün olabilecekti (Shah 2011).

Türkiye'nin AB serüvenini de toplumsal kurumlardaki dönüşüm ve kültürel değişimle ilerleme ve iktisadi kalkınma, dolayısıyla modernleşme serüveni olarak tanımlamak mümkündür. Zaman içinde değişimler yaşansa da AB üyelik yolu toplumsal destek bulmaktadır (AB Algıları Araştırması 2022). AB, uluslararası insan haklarını temel alan değerler ve birliğin ekonomik çıkarları çatısı altında, onları sisteme uyumlandırma amacıyla aday ülkelere hukuki, ekonomik, sosyal, kültürel politika yapım paketleri sunmaktadır. Nitelikli eğitime erişim ve okullaşma oranının artması (Lizbon 2010 ve Avrupa 2020 Hedefleri) ve toplumsal cinsiyet eşitliği (AB Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi 2020-2025) AB'nin önemli değer ve amaçlarından. Bu bağlamda, aday ülkelerden AB'nin çerçevelediği değerler sistemi içinde Batı merkezli bir bilgi havuzunu temel alarak geliştirilen politika programlarını uygulamaları beklenmektedir. İlk ve ortaöğretimde toplumsal cinsiyet eşitliğini yerleştirerek toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması stratejisi ise bazı aday ve üye ülkelerde tepki yaratmaktadır. Protestolar toplumsal cinsiyet karşıtlığı olarak betimlenen ulus-aşırı nitelikteki bir toplumsal hareketin çatısı altında gerçekleşmektedir (Paternotte ve Kuhar 2017). Bu hareket toplumsal cinsiyeti 'toplumsal cinsiyet ideolojisi' olarak nitelemekte, yükseköğretimde ve akademik araştırma çevrelerinde toplumsal cinsiyet çalışmalarının yeterince bilimsel olmadığını, bu doğrultudaki AB politikalarının neo-kolonyal bir dayatma niteliği taşıdığını iddia etmektedir (Kuhar ve Zobec 2017). Hareket, iddialarını epistemik adaletsizlik olarak çerçeveleyen, feminist çalışmaların önemini azaltacak bir "alternatif eril epistemik paradigma" (Bolat 2024, 154) yaratmaya çalışmaktadır; toplumsal cinsiyet karşıtlığı için bir tür "epistemik

otorite mücadelesi” verilmektedir (Korolzcuk 2020, 8).

Bilgi ve eğitimin dağıtımındaki adaletsizlik olarak tanımlanan epistemik adaletsizlik, bazı grupların bilgi sahibi olarak değerlendirilmemeleri, kendilerine bilirkişi olarak itibar edilmemesi, yani bir tanınma sorununa (McConkey 2004) işaret etmektedir. Epistemik adaletsizlik, bilgi üretim süreçlerinden sistemli olarak dışlanma biçimini alabilir. Kavram; sömürgecilik sürecinde kemikleşen yapısal eşitsizlikleri anlamlandırmak için kullanılmaktadır. Siyasi ve ekonomik adaletsizliklerin devamlılığının sağlanabilmesi için kültürel adaletsizliklerin yerleşmesi ve sömürge bölgelerde Batı'nın kültürel üstünlüğüne dair bir konsensus oluşması gerekmektedir. Epistemik adaletsizlik, kültürel adaletsizliğin bir türü olarak, zihnin ve entelektüel kültürlerin sömürgeleşmesi; insanların kendilerini ve dünyalarını anlamlandırırken kolonyal güçlerin kavram ve kategorilerini kullanmalarıdır (Bhargava 2013, 414). Yerel kültürlerin daha aşağı görülmesi, yerel epistemik çerçevelere ait öğelerin kolonyal güçlerce marjinalleştirilmesi ve kolonyal güçlerce bilinçli ya da bilmeden gerçekleştirilen eylemlerle yerel kültürün dönüşmesi biçimlerinde görülebilmektedir (Bhargava 2013, 415). İletişim içinde olan taraflardan birinin, asimetrik biçimde, diğerinin ulaşabileceği veri ve bilgiyi kontrol etme kapasitesine sahip olması epistemik tahakküm (epistemic domination) kavramıyla açıklanmaktadır (Harris 2022). Epistemik şiddet ise taraflar arasında sağlıklı bir etkileşimin olmaması, taraflardan birinin kendini iletişimde ifade etme imkânı bulamaması – anlaşılmaması ve bu sebeple kendi düşüncelerini de ifade etmekten kaçınmasını içermektedir (Dotson 2011).

Özetle, epistemik adaletsizliğin ortaya çıkışı özünde eşit güce sahip olmayan tarafları gerektirmekte, güç hiyerarşisini ve taraflardan birinin baskınlığına tepkiyi içermekte – görünür kılmaktadır. Epistemik direnişler ise, baskıcı normatif yapılara meydan okuma nitelikleriyle demokratik etkileşimi mümkün kılmaktadır (Medina 2012). Ne var ki, Medina epistemik direnişi

sessizliği ve ilgisizliği kıracak, farklı grupların kendilerini ifade ettikleri, dinlendikleri ve cevap aldıkları, demokrasi kültürüne katkıda bulunacak bir etkileşim biçimi olarak tanımlamaktadır. Toplumda epistemik direnişlerin eşitsizlikleri bertaraf etmede işlevsel olabilmeleri için, farklı grupların argümanlarını dile getirme kapasitelerinin bulunması, dile getirdikleri adaletsizliklerin duyulması ve cevaplanması için etkileşim koşullarının elverişli olması gerekmektedir (Medina 2012). Yakın tarihte yükselen popülist, milliyetçi ya da kültürel korumacı yaklaşımlar ise post kolonyal söylemleri benimsemektedirler ancak bu kavramlar devletin veya küresel akımların çıkarına olacak biçimde kullanıma sokulmaktadır (Tlostanova 2021).

Yukarıdaki kuramsal çerçeve ile örtüşür biçimde, Türkiye’de ETCEP’e yönelik tepkilerin önemli bir kısmında ‘toplumsal cinsiyet eşitliği’nin bir kavram ve değer olarak ‘bize’ ait olmadığı ifade edilmektedir. Buna göre, toplumsal cinsiyet eşitliğini yerleştirmeye ve kadına yönelik şiddet gibi sorunların kökenini de toplumsal cinsiyet eşitliğinin olmayışına bağlayan anlayış küresel cinsiyetsizleşme ve aileyi yok etme planının parçası olarak, Türk kültürüne dışardan dayatılan bir yaklaşımdır. AB’nin ilerleme raporlarındaki öğretici pozisyonu ve kurulan hiyerarşik ilişki Batı’nın sömürgeci geçmişi hatırlatılarak ve ‘öz’ kültürü bozacak bir gündemi taşıması iddiasıyla eleştirilmektedir. Medyada yer alan bu eleştiriler Türkiye-AB ilişkilerinde AB’nin epistemik açıdan üstün konumuna bir meydan okuma niteliğindedir.

Türkiye’nin Batı ile Epistemik ve Politik İlişkisi: Tarihsel Kökler, AB Süreci ve Alternatif Modernleşme Arayışları

Geç Osmanlı döneminde modernleşme, Osmanlı’nın Batı karşısında teknik ve askeri olarak geride kaldığını kabullenışı (Karakaş 2022, 112) ve bunu telafi etmek amacıyla girişilen çabayı temel almaktadır. Farklı dönemlerde farklı ülkelere yoğunlaşarak onları eğitim, bilim, teknikte model olarak alma yönüne

gidilmiştir. “Batıcılışma” olarak da tanımlanan bu süreç (Sezer 2016) başta eğitim kurumları olmak üzere ordunun modernleşmesi ve sosyal ve kültürel alandaki pek çok yeniliği içermektedir.

Siyasi ve sosyal alanlardaki yenilikler toplumda eski ve yeni karşıtlığının oluşmasına yol açmıştır (Kaçmazoğlu 2013, 78). Bu karşıtlık Batı taklitçiliğine bir tepki içermekteydi (Mardin 1991; Karakaş 2022). Batı ile kurulan ilişkilerin halkın yararına olmayan emperyal niteliği de hesaba katıldığında, Batılılaşma alt sınıflar içinde cemaatçi bir popülizmi harekete geçirmektedir. Tepkiler, değişen tüketim pratikleri, Batı taklitçisi bir yarı-aydın tipinin doğuşu ve kadınların özgürleşmesi göstergelerine yoğunlaşmaktaydı. Bu dönemde ortaya çıkan İslamcılık, Osmanlı’nın Tanzimat ile kültürel benliğini yitirdiğini ve İslami değerleri yeniden hâkim kılmanın gerekliliğini savunmaktaydı (Mardin 1991).

Modernleşme, Batı ve küreselleşmeyle bağlantılı olarak tanımlanmakta ve genellikle Batı’ya benzetmek olarak anlaşılmaktaydı. On sekizinci yüzyıldan itibaren Avrupa’nın egemen konumu ve model haline gelmesi, onun Batı dışı toplumlarla ilişkisinin dinamiği üzerinde belirleyici olmaktaydı (Karakaş 2022). Öte yandan, konumu sürekli aynı noktada (ikincil ya da aşağı) tutulan bir öteki imgesinin AB kimliğinin bir bileşeni olduğu ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaşması gibi stratejilerin AB komşuluk politikası kapsamında komşular tarafından benimsendiği noktada AB, kimliğinin bir parçası olan biriciklik ve üstünlük özelliklerini kaybetme riskine karşı ayırt edici unsurlar, yeni çitılar belirlemektedir (Kunz ve Maisenbacher 2017).

Atatürk ve cumhuriyetçi düşüncede ise Batılılaşma yaşamda bilimin kılavuzluğu ve bireyin egemen olarak görüldüğü “kişi onuru” vurgusuyla ele alınmaktaydı (Mardin 1991, 19). Modernleşme, daha iyi yaşam standartlarına ulaşmayı da ifade etmektedir. Bir toplumu Batılı kılan özellikler içinde endüstrileşme ve kalkınma öne çıkmaktaydı (Sezer 1988, akt. Köktürk

2004, 64). Modernleşmenin kalkınma boyutu, Batılılaşmaya itirazları bulunan siyasal İslam'ın kabul ettiği önemli bir unsur olmaktadır. Tarihsel bağlamda, Batılılık özellikle Batı'nın tekniğini ve eğitimi benimsemek olarak değerlendirildiğinde olumlu karşılanmaktaydı; Batılılık aynı zamanda güçlü olmakla bir tutulmaktaydı (Mardin 1991). AKP'nin kimliğini tanımladığı “Muhafazakâr Demokrasi”de de modernleşme prensibi ileri teknoloji, eğitim ve şehirleşme gibi alanlarda tamamen desteklenirken, modernleşmenin felsefi ayağı olarak tanımlanan sekülerlik, bireycilik, akılcılık, maddecilik gibi kavramların uygulanışında yanlışlar olduğu ve bunları düzeltip yerel değerlerle uyumlu hale getirmenin amaçlandığı ifade etmekteydi (Akdoğan 2003, 118).

Siyasal İslam kimliğini Batı karşıtlığı üzerine kurmuş, Batı kültürünü milli kimliğe zarar veren bir unsur olarak görmüş ve AB karşıtı bir söylem benimsemişti ancak bu durum 1990'lardan itibaren dönüşüme uğramıştır. Bunda siyasal İslamcı politikanın, merkezin siyaset anlayışına karşı bir meşruiyet zemini yaratmak adına Batı'nın demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü prensiplerini benimsemesi rol oynamaktadır (Dağı 2005). AB yanlısı söylem AKP'nin inovatif, genç, dinamik imajını pekiştirirken bir yandan dindar kesimin toplumsal yaşama katılımındaki ayrımcı ve eşitsiz politikaları görünür hale getirmek için bir araç işlevi görmekteydi. AKP modernleşmenin; dinin gündelik hayatta referans olmaktan çıktığı bir sekülerlik anlayışıyla bütünleşik olduğu varsayımına alternatif oluşturmaktaydı (Keyman 2007; Süleymanoğlu- Kürüm ve Eroler 2023).

Türkiye'nin AB adaylığı süreci “muasır medeniyetler seviyesine ulaşma” hedefinin bir gerekliliği olarak değerlendirmektedir. Bu ise uzun soluklu bir süreci kapsamaktadır (AB Başkanlığı 2024). 1999'da resmen aday statüsünün elde edilmesinden sonra 2005'te müzakerelere başlanmıştı. Ancak, müzakere sürecinde yalnızca tek bir fasıl geçici olarak kapatılmış, AB-Türkiye ilişkisinde iniş çıkışlar yaşanmış¹, 2006 yılında yeni fasılların müzakereye açılmasının düşünülmediği belirtilmiştir. Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin

durması, 2016’da gerçekleşen darbe teşebbüsü sonrası güvenlik odaklı politikalar ve siyasi iktidarın 2010 anayasa referandumundan sonra hız kazanan, kuvvetler ayrılığı ilkesini zedeleyen ve parlamenter demokrasiden başkanlık sistemine geçiş ile sonuçlanan otoriterleşme eğilimi ile ilişkilendirilmektedir. AB, demokratik açıdan geri adım olarak nitelenen gelişmeler yaşayan ülkelere baskı kurmak amacıyla fonlarda kesintiye gitmeyi de bir yaptırım stratejisi olarak benimsemektedir. Türkiye’nin elde ettiği üyelik-öncesi fonlardaki azalma da hükûmetin otoriterleşmesine bağlanmaktadır; günümüzde AB’nin Türkiye’ye sağladığı maddi kaynağın büyük bölümü mültecilik ve göç başlıklarıyla ilintilidir (Godfrey ve Youngs 2019).

AKP AB üyeliğini ağırlıklı olarak ekonomiye potansiyel faydaları nedeniyle desteklemekteydi (Karakaya ve Er 2023). Bu, Millî Görüş’ün benimsediği, Batı’nın teknik imkanlarını almak, Batı’dan kalkınma açısından faydalanmak idealleri ile örtüşmektedir. Bununla birlikte, AKP’nin AB sürecine dair söylemlerinde kırımlar yaşanmıştır. 2007 seçim beyannamesinde “AK Parti, AB katılım sürecini hem bir entegrasyon hem de Türkiye’nin siyasal, ekonomik, sosyal ve yasal standartlarını yükselten bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirmektedir” denilmekteydi (AK Parti 2015). Bu ifade, AB’nin epistemik üstünlüğünün kabulü olarak değerlendirilebilir. Ancak, 2023 seçim beyannamesinde “karşılıklı hak ve yükümlülükler” in ve “ortaklık hukuku”nun altı çizilmektedir (AK Parti 2023, 346).

İktidarın erken dönemlerinde, AB’nin (aynı zamanda farklı uluslararası kurumların ya da yerel inisiyatiflerin) desteklediği toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları görece rahat benimsenmektedir. Ancak 2011’de Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın adının değiştirilmesi ile başlayan süreçte toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı politikaların yoğunlaştığı görülmektedir (Telseren 2020). Yükseköğretimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi kapsamında 2016’da YÖK internet sitesinde yayınlanan Tutum Belgesi’nin 2019’da geri çekilmesi, üniversitelerdeki araştırma merkezleri isimlerinde

“toplumsal cinsiyet” ifadesinin aile ya da kadın olarak değiştirilmesi, İstanbul Sözleşmesi'nin feshi, LGBT hak hareketine yönelik olumsuz söylemler ve 2023'te LGBT karşıtı Büyük Aile Buluşması mitingine destek verilmesi (Aydınlık 2023) gibi gelişmeler AKP'nin toplumsal cinsiyet politikalarındaki yön değişimini göstermektedir. ETCEP'in başladığı 2014'te basın bültenlerindeki çerçevesi, bakanlık nezdinde projeye atfedilen önem ve hükûmetin tarafından sahiplenilişi düşünüldüğünde, bu yön değişimi daha çarpıcı hale gelmektedir.

AB'nin Türkiye'de Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikalarına Yaklaşımı ve Eğitim Sisteminin Güncel Sorunları

Eğitim sisteminde, AB-Türkiye müzakerelerinde Eğitim ve Kültür faslının öngördüğü doğrultuda reformlar yapılmıştır. 1998-2021 yılları arasındaki AB ilerleme raporları eğitim ve cinsiyet eşitliği bağlamında incelendiğinde üniversitelerin iş piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumlu hale gelmesi, üniversite mezun sayısının artması, mesleki eğitimin ve eğitimin kalitesinin artırılması (özellikle PISA sıralamasında Türkiye'nin düşük performansına atıfta bulunularak), eğitim sisteminin ademi merkezleşmesi, eğitime erişimde hem bölgesel hem de cinsiyet temelli eşitliğin sağlanması, kız çocuklarının okullaşma oranının artırılması ve okulu bırakmanın önüne geçilmesi, kadın istihdamının artırılması, siyasette daha etkin temsil, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, AB'nin cinsiyet eşitliğine ilişkin yönergelerinin iç hukuka aktarılması başlıkları öne çıkmaktadır (AB Başkanlığı 2023). Töre cinayetleri ve kadına yönelik şiddette cezaların hafifletilmeden uygulanması, erken evliliklerin önüne geçilmesi, kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması istenmektedir. Süreç içerisinde eğitimde cinsiyet eşitliğinin sayısal olarak sağlanmasına yapılan vurguya ek olarak, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramından da bahsedilmeye başlanmıştır (Türkiye 2013 Yılı İlerleme

Raporu 2013). Ders kitaplarının cinsiyetçi kalıplardan arındırılması ilerleme raporlarında tekrarlanan bir taleptir. Bu doğrultuda, 2005'te müfredatın gözden geçirilerek ders kitaplarında cinsiyetçi temsillerin değiştirilmesi gündeme gelmiştir (Cin ve Karlıdağ-Dennis 2021). Ne var ki 2017 yılında yapılan değişiklikle ders kitaplarında cinsiyetçi temsillerin tekrar arttığı ifade edilmektedir (SES 2019). Eğitime ayrılan bütçenin GSMH'nin %6'sı olması eleştirilmektedir (Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu 1998). Bu oran yıllar içinde daha da azalarak %3,1'e gerilemiştir (TÜİK 2023).

Toplumsal cinsiyet eşitliği, AB'nin politikalarına işleyen bir prensiptir. Türkiye'de kadın hakları alanında çalışan aktivistler, AB'nin özellikle 2000'li yıllarda toplumsal değişim yaratmadaki itici gücünü dile getirmektedirler. Bununla birlikte AB, bürokratik proje yönetimi, feminist bakış açısındaki eksiklikler ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin farklı güvenlik politikaları yanında geri plana atılabilecek bir gündem olarak görülmesi nedeniyle eleştirilmektedir (Uzgören 2021). AB'nin toplumsal cinsiyet politikaları ise toplumsal cinsiyet eşitliğini ekonomiye ve rekabetçiliğe hizmet etmenin bir aracı olarak tasavvur etmekle eleştirilmektedir (Anagnostakis 2021). Buna rağmen, iş koşullarının iyileştirilmesi, işyerinde ayrımcılığın engellenmesi, kadınların karar alma mekanizmalarında yer almaları, şiddet karşıtı politikalar ve AB ötesinde de cinsiyet eşitliğini yaygınlaştırma politikaları önem kazanmıştır (Anagnostakis 2021, 45). Buna paralel olarak, Türkiye AB adaylığı sürecinde AB Komisyonu desteğiyle Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi projesi gerçekleştirilmiş; buradan elde edilen çıktıları temel alan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013) hazırlanmıştır (Savaş 2017).

Türkiye'de eğitim alanında kız çocuklarının okullaşma oranını yükseltmeyi amaçlayan kampanya ve politikalar öne çıkmaktadır. "Kızların Eğitimi Projesi", sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmesi, "Haydi Kızlar

Okula!”, “Baba Beni Okula Gönder”, “Ana Kız Okuldayız”, “Kız Çocuklarının Okullaşması ve Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırılması” “Şartlı Nakit Transferi”, “Eğitime %100 Destek”, taşınmalı eğitim ve yatılı bölge okulları uygulaması bu doğrultuda önemli değerlendirilmektedir (Maya 2013, 71). Adaylık sürecinde AB-Türkiye Cumhuriyeti ortaklığı ile “Özellikle Kız Çocuklarının Okullulaşma Oranının Artırılması Projesi (KEP) geliştirilmiştir (2011). Projenin ilk fazı okullulaşmanın artırılması başlığına yoğunlaşırken, ikinci fazı (KEP II) ise “Özellikle Kız Çocuklarının Okula Devam Oranının Artırılması”nı hedef almaktaydı (2015-2017).

Gümüšoğlu'nun, ders kitapları üzerine uzun soluklu araştırmasında Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'ye kadar ders kitaplarında kadınların / annelerin de meslek sahibi oldukları, ancak bu durumun 1950'lerden itibaren değiştiği ve bu tarihten itibaren annelerin yalnızca evde ev işleri yaparken kodlandıkları görülmektedir. Bilim ve teknoloji alanındaki faaliyetler giderek erkeklerin ve oğlan çocuklarının uğraşları haline gelirken, yönetici pozisyonlarda da erkek imgesi görülmekte, kadınlar genellikle ev içinde ve mutfakta resmedilmektedirler. Erkekler zaman zaman bu ev işlerine yardımcı pozisyonadadırlar. Buna ek olarak, ders kitapları bize çeşitli değerlerin de farklılaştığını göstermektedir: örneğin grubun ortak çıkarını gözetmekten bireysel başarının yüceltilmesine doğru bir eğilim göze çarpmaktadır (Gümüšoğlu 2016). Elde edilen bulgular, ders kitaplarında cinsiyet eşitliğinin Türkiye'de henüz AB adaylık süreci politika yapımında itici güç olarak belirmeden, hatta birlik kurulmadan önce, var olduğunu ortaya koyması yönüyle çarpıcıdır.

Günümüzde, merkezi yönetim bütçesinden eğitime ayrılan kaynak yetersizdir ve azalmaktadır (ERG 2023). Okul yönetici atamalarında, yöneticilerin üye olduğu sendika belirleyici olabilmektedir. Siyasetçiler karma eğitime karşı çıkan söylemler dolaşıma sokmaktadır. Din derslerinin zorunlu hale gelmesi ve bazı programlarda zorunlu-seçmeli bir nitelik kazanması, 12

yıl zorunlu eğitim ile (4+4+4) hem okula başlama yaşının erkene çekilmesinin öğrencileri zorlaması, yine 12 yıl zorunlu eğitimdeki kesintiler nedeniyle kız çocuklarının okullaşma oranının düşmesi dile getirilen sorunlar arasındadır (Altinkurt ve Aysel 2016). Altinkurt ve Aysel (2016) toplumun eğitim yolu ile muhafazakarlaştırılmasının amaçlandığını ifade etmektedirler. Eğitimin kalite sorunu ve öğrenci yetkinlik ve performanslarının okul türüne göre çok farklı hale gelmesi (Fen ve Anadolu Liseleri dışında kalan okulların yetkinlik ve beceri kazandırmada zayıf kalması) PISA sonuçlarıyla görünür hale gelmiştir (Korlu 2023). Okullaşma oranlarında genel anlamda iyileşme kaydedilse de ortaöğretimdeki okullaşma oranları düşük seyretmektedir. Bölgeler arasında eğitime erişim olanaklarında eşitsizlik vardır. Toplumdaki zengin ve yoksul aileler eğitimde eşit fırsatlara sahip değildir, ortaöğretimde ise okullara göre değişen yüksek devamsızlık ve okul terk oranları bulunmaktadır (Gültekin ve Baran 2022). Eğitim sisteminin sık sık değişmesi, fırsat eşitsizliği, ezberci eğitim, merkezi sınavlar, mesleki eğitimin yetersizliği ve eğitim politikalarının siyasetin etkisinde kalması, eğitim araştırmalarında öne çıkan yapısal sorunlardır (Ayanoğlu ve Akbaşı 2023).

Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı

ETCEP'e yönelik medyada oluşan tepkiler ve siyasi söylem, AB üye ülkeler içinde yaygınlaşma eğiliminde olan toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin izlerini taşımaktadır. Bu hareket küresel ölçekte yükselen sağ popülizmle birlikte konumlandırılabilir. Hareket, ülkelerin sosyokültürel dinamiklerine bağlı olarak farklı söylemsel stratejiler benimsemektedir. Örneğin komünizm geçmişi olan Polonya'da AB'nin toplumsal cinsiyet eşitliği vurgusu totaliterlik ve endoktrinasyon ile bağdaştırılmaktadır (Graff ve Korolczuk 2017). Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğinin öğretilmesi ve cinsellik eğitimi ile çocuk ve gençlerin cinselleştirilmesi kaygısı, akademi-

toplumsal cinsiyet çalışmalarının bilimsel meşruiyetini tartışmaya açmak, aynı cinsiyetten bireylerin evlenmeleri ile geleneksel ailenin ortadan kalkacağına yönelik kaygılar, üreme haklarına yönelik itirazlar (kürtaj ve IVF tedavisi-eşcinsel evliliklerinde çocuk sahibi olmanın önünü açabilmesi sebebiyle) (Graff ve Korolczuk 2017) Avrupa'da toplumsal cinsiyet karşıtlığının ana tepkileridir. Hareket, kürtaj karşıtı gruplar, dini dernekler, akademik çevreler, siyasetçiler, aşırı sağda yer alan dernekler, endişeli aileler ve aile dernekleri /organizasyonları, medya figürleri gibi farklı arka planlara sahip grupların koalisyonlarından oluşmakta; toplumsal cinsiyet eşitliğini insan doğası, millet ve normallik olgularına karşı bir saldırı olarak nitelemektedir (Paternotte ve Kuhar 2017).

Hareket içinde toplumsal cinsiyet 'ideolojisi' neo-sömürgeci bir proje olarak görülmekte ve çocukların geleceğine yönelik kaygılar bir ahlaki panik oluşmasında rol oynamaktadır (Kuhar ve Zobec 2017). Kolonyalizm karşıtı söylem, toplumsal cinsiyet karşıtlığını da kapsayan bir sağ siyaset tarafından sahiplenilmektedir (Graff ve Korolczuk 2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği; ikili cinsiyet sisteminin ötesine geçmeyi hedefleyen, heteronormatif düzene alternatif, cinsiyet sonrası bir düzen kurmak için stratejik araç olarak nitelenmektedir (Kuhar ve Zobec 2017). Buna göre, biyolojik cinsiyet ile gelen doğal farklılıklar toplumsal cinsiyet kavramı ile göz ardı edilmektedir. Ataerkil düzeni tesis etme amacıyla "doğal aile" öne çıkarılırken sosyal inşacılık yaklaşımı reddedilmektedir (Korolczuk 2020).

AB entegrasyonu sürecinde milli kimliklerin geleceğine yönelik kaygılar ve ekonomik kriz toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin milletler-üstü küresel güçlere karşı otantik değerlerin ve geleneksel aile-milletin savunucusu olarak sivrilmelerinde rol oynamaktadır. Hareket kendini neo-liberal düzendeki bireyleşme, toplumun yozlaşması, gündelik hayatın prekaryalaşmasına karşı geleneksel aileyi modernitenin saldırılarından koruma misyonu taşıyan bir

oluşum olarak kodlamaktadır (Graff ve Korolczuk 2017). Mağduriyet anlatısı (self victimization) önemli bir strateji olarak öne çıkmaktadır; temsilciler kendilerini güçlü lobiler ve elitler tarafından bastırılmaya çalışılan değer savunucuları olarak nitelemektedir (Paternotte ve Kuhar 2017, 264), toplumsal cinsiyet eşitliğini hedef alırken zaman zaman insan hakları söyleminden de stratejik olarak faydalanılmaktadır (Korolczuk 2020, 7-8).

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin faaliyetleri arasında AB politika belgelerinde ‘toplumsal cinsiyet’ ibarelerinin ‘kadın ve erkek’ olarak değiştirilmesinde ısrarcı olmak yer almaktadır; Polonya ve Macaristan’ın Porto Declaration of Social Affairs’da yaptıkları gibi. Buna ek olarak, Polonya’da LGBT karşıtlığının mekânsal bir hal alması, mekânlara ‘LGBT ideolojisinden özgür bölge’ (LGBT ideology-free zones) yazılarının asılması AB’yi harekete geçirmiş ve React-EU programı kapsamındaki fonların durdurulması tehdidi gündeme gelmiştir (Wittenius 2022). Kuhar ve Zobec, Holy See tarafından toplumsal cinsiyet yerine ‘kadın ve erkeklerin eşit değerde / mevkide olmaları’ (‘equal dignity of men and women’) ifadesinin kullanılmasına değinmektedirler (2017, 33). Bu durum, KADEM’in Türkiye’de ‘toplumsal cinsiyet adaleti’ kavramını gündeme getirmesiyle benzerlik taşımaktadır (Aydın Yılmaz 2015).

Türkiye’deki toplumsal cinsiyet karşıtlığı ise 2019’dan itibaren daha görünür olmuştur (Unal 2024). İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere toplumsal cinsiyet eşitliğine dair politikalara karşı çıkan görüş toplumsal cinsiyet kavramının modernleşmeyle birlikte hayatımıza girdiğini ancak bu ideolojinin fitrata uymadığını ve geleneksel aile yapısına resmî kurumlarca müdahale edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Devletin aileye müdahalesi modernitenin olumsuz getirilerinden biri olarak, hatta şiddetin nedenlerinden biri olarak, görülmektedir (Türkmen vd. 2021; Kaya vd. 2021, 122). Kuhar ve Zobec’in (2017) dile getirdiği gibi, çocukların geleceğine yönelik ahlaki paniğin reçetesi olarak “gelecek geçmiştedir”.

Zihnioğlu ve Kourou Türkiye'de anti-feminizmin temel özelliklerini cinsiyet eşitliği yerine erkeklerin ve kadınların geleneksel rollerini vurgulayan cinsiyet adaleti kavramının kullanılması; aileyi ulusal kimliğin, geleneğin ve kültürün temel unsuru olarak önceliklendirmek; kadınları aile içinde, anne ve bakım veren olarak çerçevelemek ve erkek-kadın biyolojik cinsiyet ikiliğinin dışındaki yönelimleri sapkın ve aile için bir tehdit olarak görmek olarak listelemektedirler (2024, 8-9). Siyasi aktörlerle dinamik bir ilişki yürüten anti-feminist bir sosyal ağdan bahsetmek mümkündür. Ana bir çatı örgütü bulunmayan, çeşitli yazar ve organizasyon temsilcilerinden oluşan bu sosyal ağ, kuvvetler ayrılığı ilkesinin aşındığı, kamusal alanın, ifade ve medya özgürlüğünün kısıtlandığı, otoriterleşme eğilimindeki siyasi ortamda tepeden inen politika adımlarının bir toplumsal talebe karşılık gerçekleştiğini tasdik edici konumdadır (Zihnioğlu ve Kourou 2024). Türkiye'deki toplumsal cinsiyet karşıtı söylemin güçlenmesinde iktidarın farklı devlet aktörleri, kurumları ve gerici olarak nitelenebilecek organizasyonlarla bir tür ittifakından söz edilmektedir (Unal 2024). Türkiye örneğine özgü olan durumsa, AKP'nin bugün karşı durduğu / geri adım attığı uygulamaların (eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği, yükseköğretimde toplumsal cinsiyet eşitliği, İstanbul Sözleşmesi) yine aynı partinin iktidarında varlığı övünülen uygulamalar olarak hayata geçmiş olmalarıdır. Çalışmanın bundan sonraki bölümü, bu uygulamalardan ETCEP'e odaklanarak projenin içeriğine ve medyadaki dönüşüm geçiren temsiline yoğunlaşmaktadır.

Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP)

ETCEP, Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü ve AB'nin finansal desteği ile 2014'te hayata geçen iki yıllık bir projeydi. Proje, Batman, Erzurum, İzmir, Karaman, Malatya, Mardin, Samsun, Sivas, Şanlıurfa ve Trabzon illerinde on üç lise, on dört ortaokul, on ilkokul ve üç anaokulu olmak

üzere, toplam kırk pilot okulda uygulanmıştır. Okulları toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı hale getirmek; eğitim politikaları ve mevzuatını, öğretim programlarını, ders kitaplarını gözden geçirerek toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tavsiyeler oluşturmak ve bunları yetkililere iletmek, eğitimciler için eğitim paketleri oluşturarak onları eğitmek, okul ve yakın çevresinden başlayarak, toplumun farklı katmanlarında toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık yaratmak, projenin başlıca hedefleridir (ETCEP t.y., 2). Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı okullar; öğrencilerin sınıf içindeki tartışmalara eşit oranda katılımlarının teşvik edilmesi, mekânın bir cinsiyetin dezavantajına olmayacak şekilde düzenlenmesi, müfredatın toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılardan arındırılması, öğretmenlerin öğrencilerle iletişiminin cinsiyet eşitliği bakışıyla gözden geçirilmesi gibi ilkeleri benimsemelidir. Proje kapsamında hem öğretmen hem de öğrencilerle odak gruplar, derinlemesine görüşmeler yapılmış ve anket uygulanmış, okullarda mekânların nasıl kullanıldığı incelenmiş, Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı okul standartlarını yerinde görmek için İsveç, Finlandiya ve İngiltere'ye geziler düzenlenmiştir.

Saha çalışmasının bu kısmı tamamlandığında, pilot okullarda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik öğrenci, öğretmen ve yönetici algısını aktaran, mekânların cinsiyet eşitliği bağlamında nasıl kullanıldığını irdeleyen “Başlangıç Durum Değerlendirmesi ve İhtiyaç Analizi” raporu hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda okullardaki öğrenci ve öğretmenlerde geleneksel cinsiyet rollerinin yerleşik olduğu, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir ihtiyaç olarak tarif edilmediği, öğretmenlerin kız ve erkek öğrencilerden beklentilerinin farklılaştığı ortaya çıkmıştır (ETCEP 2016). Mekân kullanımının öğrenci cinsiyetine göre farklılaştığı, yönetici kadroların büyük oranda erkeklerden oluştuğu, kadın öğretmenlerin ise yönetici pozisyonlarda yer almak için yeterli çevresel destek bulamadıkları ifade edilmektedir (ETCEP t.y., ETCEP 2016).

Bu tespitlerle birlikte müfredat incelendiğinde, kitaplardaki karakter

dağılımlarında, karakterlerin meslekleri ve cinsiyetlerine göre dağılımda dengesizlikler vardır. Dil kullanımında cinsiyetçilikle ilgili iyi örnekler görülse de cinsiyetçi mesajlar devam etmektedir. Proje metinlerinde Türkiye’de kız çocuklarının okullaşma oranlarını artırma çabasının değerinin yanında, bunun toplumsal cinsiyet eşitliği sağlamada tek başına yeterli olmayacağına altı çizilmektedir. Dolayısıyla ETCEP, AB ilerleme raporlarına yansıyan toplumsal cinsiyet eşitliğinin tüm eğitim sistemine yerleşmesi ve müfredatın kalıp yargılardan arındırılması talebini karşılamaktadır.

Proje kapsamında eğitimcilere eğitim verilmiş, kadın öğretmenler için ayrıca liderlik ve girişimcilik eğitimleri düzenlenmiştir. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu (2016) yayınlanmıştır. Kamu spotları düzenlenerek çevrimiçi video platformlarına yüklenmiştir. Bunun yanında pilot okulların öğrenci, öğretmen ve yöneticilerini içeren videolar, geleneksel cinsiyet rollerini sorgulayan piyesler, sokak röportajları düzenlenmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair farkındalık yaratma amacı doğrultusunda görünürlük ve çok sayıda kişiye ulaşma stratejileri öne çıkmaktadır: Projeye ait sosyal medya hesapları aktif olarak kullanılmıştır. Katılımcı okullar da web sitelerinde veya sosyal medyada düzenledikleri etkinlikleri ve eğitim içeriklerini paylaşmaktadırlar. Bunun yanında proje kapsamında, okullarda toplumsal cinsiyet eşitliği prensibini işletmek için eğitim materyali ve kılavuz üretilmiştir.

ETCEP’in Medyada Temsili

Projeye yönelik tepkiler ve olumsuz haberler, aslında ETCEP tamamlandıktan sonra, onun çıktılarını temel alan ve UNICEF iş birliği ile gerçekleşen Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartlarının Yaygınlaştırılması Projesi’nin duyurulması ile başlamaktadır. Bu tarihin kadar ETCEP ile ilgili basın bültenleri ya da olumlu çerçevede yapılan birkaç haber dışında bir haber

ya da yayın görünmemektedir. Projenin açılışı dönemin Bakanı Nabi Avcı'nın katılımıyla gerçekleşmiştir (AB Başkanlığı 2015). Projeye dahil olan okulların bulunduğu illerdeki yerel gazetelerin projeyi olumlu bir çerçevede ele alarak duyurdukları görülmektedir (Erzurum Gazetesi 2016, Urfanatik 2016). Ancak, Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk'un Aralık 2018'de, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili faaliyetlerini anlattığı röportajından sonra (Milliyet 2018) Diriliş Postası, Yeni Akit ve Yeni Şafak gazetelerinde konuyla ilgili haberler ve yorumlar yer almıştır. Dolayısıyla ETCEP başlığının sembolik anlam taşıdığı ve eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği projelerinin tamamının hedef alındığı söylenebilir. Bu gazeteler, aynı zamanda toplumsal cinsiyet karşıtı tepkileri dile getiren ana gazetelerdir (Zihnioğlu ve Kourou 2024). Diriliş Postası'ndan Orhan Pekçetin 29.01.2024 tarihli yazısında:

Tüm filmin fişlerle örülü kurgusu “yeniden yazmaya var mısınız?” hayati sorusuyla bitiyor. Yazılmak istenen burada tüm toplumsal düzen, inanç ve değerler sistemidir. Oysa Allahu Teâlâ, Kur'an'da erkek ve kadının rollerini, sınırlarını, duracakları yerleri, hadlerini hep çizmiştir. Ali eve ekmek getirir, Ayşe de sofrayı kurar. Ancak Ayşe hep sofrayı kurucu değildir ve başka bir iş yapmaz, işe yaramaz demek değildir. Ali de Ayşe'nin elinden tutup sofrayı birlikte kuramayacaktır anlamı da çıkmaz. Çok örneğimiz vardır Ali'nin ata binmeden Ayşe'yi bindirip atın yularını tutarak önden çektiği. (...) Toplumun genleriyle oynamaya çalışan her kim olursa yıkar geçer kimseye hayrı olmaz bu oyunun.

Burada, bilginin ana kaynağının ve referans noktasının AB ya da herhangi bir uluslararası kuruluş olmadığı ifade edilirken, kadın ve erkek arasındaki ilişkide kadının edilgen pozisyonu ve erkeği kamusal alan ve kadını özel alanla özdeşleştiren geleneksel görüş öne çıkmaktadır ve bu görüşün 'genetiğimizde' olduğu, değişmezliği, iddia edilmektedir. Projenin eğitim sistemine tanıttığı bilgi havuzu reddedilmekte ve (toplumda herkesin paylaştığı ortak değerleri taşıdığı olarak düşünülen) geleneklerin devamı yönünde bir irade ortaya

konmaktadır. AB'nin epistemik üstünlüğü reddedilirken, sergilenen direnişin referans noktası ise yazar tarafından evrensel görülen bir İslam anlayışıdır.

Yeni Akit gazetesi ise 09.01.2019 tarihinde bir okuyucusunun yazısını paylaşıyor:

Ha bir de öğretim demek bi şeyi teorik olarak öğretmek demek. Biyolojideki gibi. Yani onun teorik olarak öğretilmesine öğretim diyoruz. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (ETCEP) zırvasındaki eğitim ise daha çok davranışa, yönelik uygulamaya yönelik, bizzat hayata dair olan bir kelime. Yani eğitim kişide istendik davranış değişikliği oluşturma çabası olarak tarif ediliyor! Yani toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kişilerde davranış değişikliğine yönelik bir eğitim gibi bir şey...

Yukarıda bilginin paylaşılma biçimi eleştirilmektedir, toplumsal cinsiyet eşitliği prensiplerinin teorik olarak aktarılması bir ölçüde kabul edilebilir, ancak gündelik hayat pratiklerine yansımaları yani toplumsal değişim reddedilmektedir. Yeni Akit, 08.01.2019 tarihinde ise, İstanbul Sözleşmesi'nin feshi ve süresiz nafaka uygulamasının iptalini destekleyen söylemleriyle bilinen Sema Maraşlı'nın değerlendirmesine yer vermektedir:

Hükümet dindar insanlardan oy istiyorsa bir an önce İstanbul Sözleşmesi ve ETCEP ten vazgeçmesi gerekiyor. Avrupa Birliğine girmek için cinsiyetimizden, dinimizden, öz değerlerimizden vazgeçemeyiz ve vazgeçmek isteyenlere de fırsat vermeyiz gücümüz yettiğince.

Proje içeriği AB üyesi olmak için bizden istenen tavizler olarak çerçevelenmektedir. AB'nin yani bir başka grubun üyesi olmak adına kendi kimliğimizi terk etmemizin beklendiği, bir dayatmaya maruz kaldığı ifade edilmektedir. Zihnioğlu ve Kourou (2024)'nin tespitlerine paralel biçimde, hükümete projeleri durdurmak için tabandan gelen bir talep olduğu vurgusu vardır.

Akit'in diğer başlıkları arasında “ETCEP projesi ile çocuklara eşcinsel sapkınlık aşılanıyor” (01.04.2019) ve “O sapkın projeyi bakanlık iptal etti” (01.07.2019) bulunmaktadır. Projenin sapkınlık olarak damgalanmasının gerekçesinde iki okul etkinliği öne çıkmaktadır: “Renklerin cinsiyeti yoktur” sloganıyla, kız ve oğlan çocukları ile özdeşleşen renklerin toplumsal olarak inşa edildiğini gösteren bir etkinlik, ve kadın-erkek mesleki rollerini, gündelik alışkanlıklarını ve kalıpları (kız çocuklar bebekle oynar, gibi) tartışmaya yönelik bir başka okul etkinliği. Okul etkinlikleri ve kampanyalarda gökkuşağı renklerinin kullanılması da eleştirilmektedir. Akit, ETCEP'e katkı sunan akademisyenlerin isimlerini paylaşıp, alternatif ajandaları olduğu iddiasıyla itibarlarını hedef almaktadır.

Yerel bir gazete İlçem'den Mustafa Hakkı Sezgin (04.11.2019):

Değerli arkadaşlar, gelecek nesillerimize ve Aile hayatımıza büyük bir suikastın yürürlüğe konduğunun farkında mıyız. (...) Cinsiyet eşitliği dedikleri yaşam modelini uygulandığı İskandinav ülkelerine bakıldığında daha çok, şiddet ve tecavüzün olduğunu göreceksiniz. Kadının ve toplumsal hayatın kurtuluşu, İslam'ın kadına verdiği değerde saklıdır. Reçete yazılmıştır, deva bellidir, hata İslam'da değil, İslam'ı çağdışı ilan edip, sahte izm'lere sarılanlarda ve İslam'ın hayat düsturlarını hayatına uygulamayan biz Müslüman'lardadır.

Projeler küresel cinsiyetsizleşme, ahlaki yozlaşma planlarının parçası ve aile hayatına yönelik komplolar olarak değerlendirilmektedir. Batı'nın bir referans noktası olamayacağı, kadın erkek ilişkilerinin nasıl olması gerektiğinin zaten İslam'da belirli olduğu ifade edilmektedir. İskandinav ülkelerindeki oranların vakaların rapor edilebiliyor oluşuyla ilişkisine, bir başka deyişle şiddeti görünür kılma ve cezalandırma mekanizmalarının çalışmasına bağlı bir sonuç olabileceğine, değinilmemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin içinde bulunduğu bilgi havuzu reddedilmektedir. Dönmemiz gereken bilgi kaynağı

İslami yaşam tarzındadır, ancak bu yaşam tarzının sabitliğine / değişmezliğine vurgu vardır. Dinin yorumlanışında farklılıkların olabileceği fikrine yönelik “duyarsızlık” (insensitivity) (Medina 2012) söz konusudur.

Yeni Akit'in yer verdiği Serdar Arseven'in yazısında ise, toplumsal cinsiyet eşitliğinin politika yapımında öncelikli konumu sorgulanmaktadır (04.01.2019):

Milli Eğitim'in halledilmesi gereken bir ton meselesi varken... Sayın Cumhurbaşkanı, sürekli olarak “Eğitim ve Kültür alanlarındaki eksikliklere” dikkat çekiyorken... 28 Şubat darbecilerinin “katsayı zulmü”ne son verildiği halde, “meslek eğitimi” (bile) arzu edilen noktanın çok uzağında... Evlatlarımız, nice yıllarını geçirdikleri okullarından “Yes-NO, kontinyus tens!” seviyesindeki “İngilizce”yle mezun olabiliyorken... Dahası... Eğitim'in ne kadar “Milli” olduğu üzerinde nice tartışma devam ediyorken... Bu “Okullarda Cinsiyet Eşitliği” meselesi de nereden çıktı?..Neler oluyor? (...) Milli Eğitim Bakanlığı'nın politikalarına dair “Yerli ve Milli Uyarılar”ın dozunun da gittikçe arttığı yüksek malûmlarınızdır...(...)Bu “BM, AB işlerinden vazgeçmelerini”...Ve... “Medeniyetimizin” kaynak kodlarına sıkı sıkıya yapışmalarını tavsiye etti, “Yerli ve Milli” Eğitimci...

Buna göre, iyi İngilizce öğrenimi ve nitelikli mesleki eğitim, eğitim sisteminin eksiklikleri olarak çerçevesizlenmektedir. Bu argümanlar AB ilerleme raporlarının talepleriyle örtüşmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de eğitim ve kültür alanındaki bir eksiklik olduğu düşüncesi reddedilmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği yerli ve milli değildir; bize, ‘önceliğimiz’ olmayan ve ‘sorunlarımıza’ çare olamayacak bir uygulama dışardan dayatılmaktadır. Çözüm ise, ‘bize’ ait olan değerler doğrultusunda eğitim politikaları üretmektir. Bu değerlerin kaynak kodlarının tam olarak ne olduğu ve gündelik yaşam pratiklerine nasıl tercüme edileceği ise belirsizdir.

ETCEP ile ilgili öne çıkan Hayrettin Karaman'a ait yazıda ise Batı'nın kolonyal geçmişine gönderme yapılmaktadır (Karaman 2019):

Gücünü ve servetini sömürdüğü zayıf milletlere borçlu olan ve bu manada zalim/ahlâksız olan Batı toplumları, maddi ve dünyevi hayatta nefsin arzularını mümkün olduğu kadar serbest tatmin etmek, düzen ve asayiş içinde müreffeh yaşamak için kurallar oluşturmuşlar ve bu kurallara din kuralları gibi riayet etmeyi öğrenmişlerdir. Bu yüzden Batı'ya imrenenler ve örnek gösterenler çok olur, ama Batı'nın örtük yüzünü anlamak o kadar da zor değildir; soyup soğana çevirdikleri, kendilerine gelmemeleri için bütün tedbirleri aldıkları eski sömürgeleri ile bugünkü ilişkilerine bakanlar Batılı ahlâkı anlamakta güçlük çekmezler.(...) Vaktiyle şu veya bu sebeple Avrupa Birliğine girmeye karar verilmiş, yaklaşık altmış senedir kapıda bekleniyor, hemen hiçbir şey vermiyorlar ama bizden çok şey alıyorlar; aldıkları içinde en önemli olanı da her şeye rağmen koruduğumuz değerlerimizdir; alıyorlar derken bozuyorlar, yok ediyorlar (...).

Geçmişî sömürüye dayanan bir medeniyetin ahlak anlayışı ve değer dünyası baştan reddedilerek oluşturduğu bilgi havuzu geçersiz sayılırken, Türkiye, AB ile ilişkilerinin yapısı sebebiyle kendine has değerlerini kaybetme tehdidiyle karşı karşıyadır. Söylemde epistemik adaletsizlik kültürel adaletsizliğin bir kolu olarak öne çıkarken, kolonyal güçlerin yerel kültürü dönüştürme tehdidinin (Bhargava 2013) altı çizilmektedir.

Yukarıda paylaşılan örneklerde, AB'nin epistemik üstünlüğü sorgulanarak, projede aktarılan bilginin toplumsal yararının tartışmaya açılması, şiddeti önlemeye yönelik politikaların da (İstanbul Sözleşmesi gibi) aynı havuzda, homojen olarak değerlendirilmesi ve hepsine topluca karşı çıkılması, çözüm ve referans noktası olarak İslam'ın, 'eski'nin, 'değerler'in gösterilmesi ve Batı medeniyetinin olumsuzlanması ortak desenleri öne

çıkılmaktadır. Bu itirazlarda içinde yaşadığımız kültürünün değişmez – statik olduğu varsayılmaktadır ve İslami yaşam tarzının gruplara göre farklılaşmadığı homojen bir kültür verili kabul edilmektedir. Muhafazakarlık düşüncesinde öne çıkan geçmişini idealize etme yaklaşımı gözlemlenmektedir ancak, tarihte tam olarak hangi döneme referans verildiği belirsizdir. Sunulan çözüm, tek tip bir İslami yaşam tarzı anlatısına dayanmaktadır, bu yaşam tarzının Türk kültürünün özgün bir parçası olduğu, ‘kodumuz’ olduğu iddia edilmektedir. Bu yaşam tarzı zaman zaman kavramsal olarak reddettiği toplumsal cinsiyet eşitliğinin öğelerini barındırmaktadır; ancak bunlar erkeklerin ‘tercihine’ bırakılmış durumdadır (“(...)Ali de Ayşe'nin elinden tutup sofrayı kuramayacağı anlamı çıkmaz”). Eşitliğin ya da ‘adaletin’ ne oranda kapsanabileceği belirsizdir: Örneğin hükümet destekli bir sivil toplum kuruluşu olan KADEM’in değerlendirmesinde (KADEM, t.y.) proje toptan reddedilmemektedir. Ancak içindeki ‘renklerin cinsiyeti yoktur’ etkinliği, velilere yönelik ayrımcılık yapılamayacağı kuralını aktarırken cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin de dahil olduğu bir kimlik havuzuna referans verilmesi, anket sorularındaki eşitlikçi görüş-geleneksel görüş ikiliği eleştirilmiştir. KADEM’in geleneğin olumsuz olarak kodlanmasına karşı çıkarken, toplumsal cinsiyet rollerinin ve geleneğin sorgulanmasını desteklediği, ancak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği konusunu dışarda bıraktığı görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

ETCEP çıktıları incelendiğinde projenin cinsiyet eşitliğini temel değer olarak sisteme içkin hale getirmeyi amaçladığı görülmektedir. Ancak proje, eğitim alanındaki diğer AB destekli projeler gibi, değişim hedefini tek başına gerçekleştiremez. Kız çocuklarının okullaşma oranını artırma hedefindeki gibi, zamana yayılmasına ve birbirini takip eden, tamamlayan diğer projelerle desteklenmesine ihtiyaç vardır. Bu durum AB'nin projeler aracılığıyla

toplumsal değişim yaratma stratejisinin bir kısıtlılığı olarak değerlendirilebilir. Özellikle Türkiye gibi eğitim sisteminde sürekli değişim yaşanan bir ortamda sürekliliği sağlamak güçleşmektedir. Projede öne çıkan başka bir özellik ise somut çıktıları belgelerken kaç kişiye erişildiği, belge / eğitim sayısı gibi nicel değerlere yapılan vurgudur. Sosyal medya kanallarının aktif kullanımı ve proje çıktılarının okulların web adreslerinde de paylaşılması görünürlük çabasını ifade etmektedir. Görünürlüğün ve başarıyı nicel olarak ifade etme eğiliminin toplumsal değişimi ne oranda etkileyeceği henüz ölçülmüş değildir.

Türkiye bağlamına özgü olarak öne çıkan çelişkili durum; resmi düzlemde terk edilmekte olan toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin, aynı hükümet tarafından geçmişte bir değer olarak sahiplenilmiş ve AB ile ortak politikalar geliştirilmiş olmasıdır. Proje devam ederken herhangi bir olumsuz haber ya da sosyal medya paylaşımının bulunmaması, eğitimde toplumsal cinsiyet karşıtlığının gerçekten tabanda karşılık bulan bir itiraz olup olmadığını tartışmalı hale getirmektedir. ETCEP'e yönelik itirazları dile getiren aktörler, iktidar ile ideolojik bağları sebebiyle, bilgi üretimi ve görüşlerini topluma duyurmak bağlamında dezavantajlı konumda değildirlir. Bu itirazlar Batı karşıtıdır, onun sömürgeci geçmişini hatırlatırken, AB'yi ülkemizi aile ve değerleri yozlaştırma yolu ile istikrarsızlaştırmayı hedefleyen bir aktör olarak kodlamaktadır. Gerçekleşmesinden korkulan yozlaşma, AB'nin iç işleyişinde, kendi aile düzeninde gözlemlenebilmektedir. Değerlerin, ailenin, toplumun, normalin dış tehdit altında olduğu söylemi, mağduriyet anlatısı çerçevesine oturmaktadır (Paternotte ve Kuhar 2017, 264). Yaşadığımız sorunlara çözüm ise yine değerlerdedir; ancak ETCEP özelinde altı çizilen, İslam'ın belirli bir yorumunu temel alan değerlerin ve geçmiş anlatısının cinsiyet eşitsizliğinden doğan adaletsizliği, kadınların ve kız çocuklarının dezavantajlı konumunu dönüştürme iradesinden bahsetmek mümkün değildir çünkü çözüm olarak eski ataerkil örüntülere işaret edilmektedir. Bahsedilen değerlerin değişmez / statik olduğu (fıtratta bulunduğu) ve Türk toplumunun tamamınca aynı oranda

benimsendiği kabul edilmektedir. Bir tür bilgi havuzu faydadan çok zarar getireceği iddialarıyla reddedilirken, içeriği ve sınırları net olmayan başka bir kültürel değer havuzu topluma mal edilmektedir.

ETCEP'e yönelik itirazları dile getiren aktörler toplumsal cinsiyet eşitliğini; Türkiye'nin modernleşme serüveninde yeni olmayan bir tartışmaya, bertaraf edilmesi gereken bir tehdit olarak çerçeveleyerek, eklemlemeye çalışmaktadırlar: Batı'dan doğrudan ithal edilmeyen, donanımlı, bağımsız ve 'değerlerine bağlı' insan yetiştirebilecek bir sentez ortaya koyan bir eğitim sisteminin oluşturulması. Ancak bu sistemde, ironik biçimde kız çocuklarının karşı karşıya kaldığı somut fırsat eşitsizliklerini gidermeyi hedefleyen, bu eşitsizliklerin beslediği kültürel kodları dönüştürmeye çalışan, aynı zamanda eğitim alanında çalışan kadınları güçlendirecek politikaları öngören toplumsal cinsiyet eşitliğinin yeri olmadığı iddia edilmektedir. Bununla birlikte, epistemik adaletsizlikleri gidermede, farklı grupların sürekli olarak hoşnutsuzluklarını dile getirdiği, "epistemik sürtüşmelerin" yaşandığı, aynı zamanda argümanların karşılıklı olarak dinlendiği, deneyim aktarımının bireysel sorgulamalara yol açtığı, bir demokratik etkileşim ortamının öneminden bahsedilmektedir (Medina 2012). "Fıtrata uygun müfredat düzenlemesi" olarak nitelendirilen Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli; yargı, sivil toplum ve medya üzerinde denetim ve kontrolün arttığı, kuvvetler ayrılığı ilkesinin aşıldığı, otoriterleşen bir siyasi iktidara sahip Türkiye'de epistemik adaletsizliklerin giderilmesinin önündeki engelleri somutlaştırmak için çarpıcı bir örnek oluşturabilir. Model geliştirildikten sonra, sivil toplum bileşenlerine / eğitim uzmanlarına görüşlerini dile getirmeleri için bir hafta süre verilmiştir. Bu süre etkin bir değerlendirme yapabilmek için yetersiz görülmüştür. Kamu ile paylaşılan bir ihtiyaç analizi bulunmadığından, modelin bazı derslerde öngördüğü sadeleştirmelerin neye dayanarak yapıldığı bilinmemektedir. Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği (TMMOB), söz konusu sadeleştirmelerin mühendislik ve mimarlık eğitiminin kalitesini olumsuz etkileyeceği endişesini dile getirmektedir

(2024). Model hakkındaki Türk Eğitim Derneği (TEDMEM) değerlendirmesi, pilot uygulama yapılıp yapılmayacağına belli olmadığını, modelde genel olarak bilgi ve beceri dengesinin gözetilmesinde, yararlanılan kaynakların belirtilmesinde sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır (TEDMEM 2024).

Benzer biçimde, Millî Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı ortaklığıyla hayata geçen Çevreme Duyarlıyım, Değerlerime Sahip Çıkıyorum Projesi kapsamında tarikatlara geziler düzenlenmesi, pedagojik temeli olmayan ve çocukların psikolojilerine zarar verebilecek etkinlikler (Cumhuriyet 2024a), bu uygulamalara muhalefet eden öğretmenlerin yaptırma uğramaları (T24 2024), kamuoyundaki tepkilerden ötürü proje etkinliklerinin sosyal medyada paylaşılmamasının istenmesi (Cumhuriyet 2024b) söz konusudur. Bu uygulamalar demokrasi değerlerine; laik, rasyonel ve bilimsel eğitim anlayışına karşıt niteliktedir. Dolayısıyla, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini Batı'dan gelen bir dayatma olarak çerçeveyen görüş, bir epistemik tahakküm çabasının ve yeni epistemik adaletsizliklerin aracı haline gelmektedir.

1 Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin fasılların açılmasını bloke etmesi ve tam üyelik için oybirliği gerekirken Fransa'nın olası bir oylamada ret oyu kullanacağını deklare etmesi.

Kaynakça

AB Algıları Araştırması 2022. <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2022-04/Turkish%20Perceptions%20of%20the%20EU%202022%20-%20Turkish%20%281%29.pdf> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

AK Parti. AK Parti 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi 2015. <https://www.akparti.org.tr/media/o0omydr3/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

AK Parti. Türkiye Yüzyılı için Doğru Adımlar: Seçim Beyannamesi 2023. <https://www.akparti.org.tr/media/dwyd05pu/tu-rkiye-yu-zyili-ic-in-dog>

[ru-adımlar-2023-sec-im.pdf](#) (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

Altinkurt, Yahya, ve İlker Aysel. “Yeni Türkiye ve Eğitim: Eğitime Dikkatli Bakmak,” *Yeni Türkiye'nin Toplumsal Dapısı* der. İbrahim Kaya. (Ankara: İmge, 2016), 13-39.

Akdoğan, Yalçın. *Muhafazakâr Demokrasi*. (AK Parti, 2003).

Anagnostakis, Dimitrios. “Foreign Policy and Gender: How Does the EU Incorporate Gender in Its External Relations?” *Feminist Framing of Europeanisation* der. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve Firdevs Melis Cin (Palgrave MacMillan, 2021), 41-62.

Arseven, Serdar, ““Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul’ da Nereden Çıktı Sayın Bakan?” *Yeni Akit*, 04 Ocak 2019.

Ayanoğlu, Çiğdem, ve Sait Akbaşlı. “Türk Eğitim Sisteminin Sorunları: Bir Meta-Sentez Çalışması,” *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(1) (2023): 371-425.

Aydın Yılmaz, Sare. “Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti,” *Turkish Policy Quartely* (Winter 2015): 107-115.

Aydınlık, “Büyük Aile Buluşmasına AK Parti'den Destek,” Eylül 19, 2023.

Bhargava, Rajeev. “Overcoming the Epistemic Injustice of Colonialism,” *Global Policy*, 4(4) (2013): 413-417.

Bolat, Didem. “Hakikat-Sonrası Çağda Feminist Hakikat İddialarını Güçlendirmek:Hakikat İddialarını Güçlendirmek:Toplumsal Cinsiyet Karşıtlığı ve Feminist Bakış Açısının Karşı-Temellükü,” *Fe Dergi*, (2024) 16(1): 144-175.

Cin, Firdevs Melis, ve Ecem Karlıdağ- Dennis. “Gender Equality in Basic Education: Feminist Consutructions of the EU,” *Feminist Framing of Europeanisation* der. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve Firdevs Melis

Cin (Palgrave MacMillan, 2021), 229-250.

Cumhuriyet, “ÇEDES Hız Kesmiyor: Okulda Maket Mezar!” Şubat 25, 2024.

Cumhuriyet, “Eğitimcilere Etkinliklerin Sosyal Medyada Paylaşmamları Yönünde Uyarı Yapıldı,” Ekim 30, 2024.

Dağı, İhsan. “Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization,” *Turkish Studies*, 6(1) (2005): 21-37.

Dotson, Kristie. “Tracking Epistemic Violence, Tracking Practices of Silencing,” *Hypatia* 26, no. 2 (2011): 236–57.

Eğitim Reformu Girişimi. Eğitim İzleme Raporu, 2023.

ETCEP. Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu, 2016.

ETCEP. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi ile Yeniden Yazıyoruz, t.y.

Erzurum Gazetesi, “ETCEP kampanyasına bin öğrenci katıldı,” Nisan 22, 2016.

Godfrey, Ken, ve Richard Youngs. *Toward a New EU Democracy Strategy*. (Carnegie Endowment for International Peace, 2019). https://carnegie-production-assets.s3.amazonaws.com/static/files/files_WP_Godfrey_Youngs_Democracy.pdf (Son erişim tarihi 01.10.2024).

Graff, Korol Agnieszka, ve Elżbieta Korolczuk. “Worse than Communism and Nazism put Together”: War on Gender in Poland,” *Anti Gender Campaigns in Europe* der. David Paternotte and Roman Kuhar (London: Rowman & Littlefield, 2017), 175-193.

Gültekin, Derya, ve Pınar Ö. Baran. “Türkiye’de Zorunlu Eğitim Serencâmı: Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Bir Değerlendirme,” *Social Sciences Research Journal*, 11 (3) (2022):466-482.

- Gümüőođlu, Firdevs. *Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet* (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2016).
- Harris, Keith Raymond. "Epistemic Domination," *Thought: A Journal of Philosophy*, 11 (3) (2022):134-141.
- Kaçmazoğlu, Bayram. *Türk Sosyoloji Tarihi II: II.Meşrutiyet'ten Cumhuriyete* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2013).
- KADEM. Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi (ETCEP)'ne İlişkin Değerlendirme, t.y.
- Karakas, Mehmet. "Türk Modernleşmesi Üzerine Değerlendirmeler," *Sosyologca*, 24 (2022):109- 120.
- Karakaya, Dursun, ve Mutlu Er. "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 Genel Seçimlerindeki AB Söylemi: Dilbilimsel Söylem Analizi," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 40(1) (2023): 109-125.
- Karaman, Hayrettin. "Cinsel Eşitlik Konusu ve Kantarın Topuzu," *Yeni Şafak*, 4 Ocak 2019.
- Kaya, Emir, Serdar Bülent Yılmaz, ve Semra *Türkmen-Yılmaz. Aile ve Kadın Politikalarına Yeni Bir Paradigma*. (Ankara: Memur-Sen Akademi, 2021).
- Keyman, Fuat. "Modernity, Secularism, and Islam: The Case of Turkey." *Theory, Culture and Society*, 24(2) (2007): 215–234.
- Korlu, Özgenur. "Bir Bakışta Pisa," 08 Aralık 2023. <https://www.egitimreformugirisimi.org/bir-bakista-pisa-2022/> (Son erişim tarihi: 08.11.2024)
- Korolczuk, Elżbieta. "Counteracting Challenges to Gender Equality in the Era of Anti-gender Campaigns: Competing Gender Knowledges and Affective Solidarity," *Social Politics: International Studies in Gender*,

State & Society, 27(4) (2020): 694-717.

Köktürk, Gökhan. “Baykan Sezer ve Niyazi Berkes’in Osmanlı Toplum Yapısı ve Batılılaşma ile İlgili Görüşlerinin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirmesi,” *Türkiyat Araştırmaları*, 1 (2004): 57-66.

Kuhar, Roman, ve Ales Zobec. “The Anti-Gender Movement in Europe and the Educational Process in Public Schools,” *EPS Journal*, 7(2) (2017): 29-46.

Kumar, Krishan. “Modernity”. *The Blackwell Dictionary of Modern Social Thought* ed. William Outhwaite (Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 404-406.

Kunz, Rahel, and Julia Maisenbacher. “Women in the Neighbourhood: Reinstating the European Union’s Civilising Mission on the Back of Gender Equality Promotion?” *European Journal of International Relations*, 23(1) (2017): 122-144.

Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi: Makaleler IV*. (İstanbul: İletişim, 1991).

Maya, İlknur. “Türk Eğitim Sistemindeki Cinsiyet Eşitsizliklerinin AB Ülkeleri ile Karşılaştırılması,” *Eğitim ve Bilim*, 38(168) (2013): 69-84.

McConkey, Jane. “Knowledge and Acknowledgement: Epistemic Injustice as a Problem of Recognition,” *Politics*, 24(3) (2004): 198–205.

Medina, José. *The Epistemology of Resistance*. (Oxford University Press, 2012). *Milliyet*. “MEB’den ‘Duyarlı Okul’ Projesi,” Aralık 29, 2018.

Paternotte, David, ve Roman Kuhar. “The Anti-gender Movement in Comparative Perspective”. *Anti Gender Campaigns in Europe* der. David Paternotte and Roman Kuhar (London: Rowman & Littlefield, 2017), 253-276.

Pekçetin, Orhan. “ETCEP – Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Pompası,”

Diriliş Postası, 29 Ocak 2019.

Savaş, Gökhan. “Eğitim, Toplumsal Cinsiyet ve Eşitsizlikler Üzerine bir Değerlendirme,” *Yükseköğretim Kurulu Dergisi*, 6 (2017): 40-44.

SES Eşitlik Adalet Kadın Platformu. “Yenilenen Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği,” 3 Ekim 2019.

Sezer, Baykan. “Türk Sosyolojisinin Önündeki Sorunlar,” *Sosyologca* 6(11-12), (2016): 17-21.

Sezer, Baykan. *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*. (İstanbul: Doğu Kitabevi, 1988).

Sezgin, Mustafa Hakkı. “Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi,” *İlçem*, 4 Kasım 2019.

Shah, Hemant. *The Production of Modernization: Daniel Lerner, Mass Media and the Passing of Traditional Society*. (Philadelphia: Temple University Press, 2011).

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime, ve Elif Gençkal-Eroler. “Alternative Modernities and Epistemic Struggles for Recognition in Turkish Media: Deconstructing Eurocentrism?” *Third World Quarterly*, 44 (9) (2021): 2154–72.

T24. “ÇEDES’e Karşı Çıktığı için Görev Yeri Değiştirilen Öğretmen Anlattı”, Ağustos 23, 2024.

T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. “Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Geliştirilmesi Projesi Açılış Toplantısı Yapıldı,” 21 Mayıs 2015. <https://ab.gov.tr/49980.html> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları (2023). https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

- T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı. “Türkiye AB İlişkilerinin Tarihçesi,” 9 Ağustos 2024. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (Son erişim tarihi: 01.10.2024).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. “Etcep Uluslararası Kapanış Konferansı Başladı,” 1 Eylül 2016. <https://meb.gov.tr/etcep-uluslararasi-kapanis-konferansi-basladi/haber/11808/tr> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. “Basın Açıklaması,” 6 Ocak 2019. <https://www.meb.gov.tr/basin-aciklamasi/haber/17798/tr> (Son erişim tarihi: 01.10.2024).
- TEDMEM. “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli” Ortak Metni ve Taslak Öğretim Programlarına İlişkin Değerlendirmeler,” <https://tedmem.org/storage/writes/May2024/jRig4W4mjT6skSOcRARS.pdf> (Son erişim tarihi: 08.11.2024).
- Telseren, Aslı. “Changing Gender Politics in Turkey throughout the 2000s: A Feminist Analysis of Gender Policies Pursued by Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi - AKP) Governments,” *Interdisciplinary Political Studies*, 6(2) 2020: 357-395.
- Tlostanova, Madina. “Beyond Conservatism and Radicalism? A Decolonial Glimpse to the Post-truth World,” *Africa’s Radicalisms and Conservatisms* der. Edwin Etieyibo, Obvious Katsaura, Muchaparara Musemwa (London: Brill, 2021), 11-30.
- TMMOB. “TMMOB’ye Bağlı Odaların Ortak Açıklaması,” 9 Mayıs 2024. <http://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmobyeye-bagli-odalarin-ortak-aciklamasi-turkiye-yuzyili-maarif-modeli-laiklik-dusmani-bilimi> (Son erişim tarihi: 12.11.2024).
- TÜİK. Eğitim Harcamaları İstatistikleri 2022. (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Egitim-Harcamalari-Istatistikleri-2022->

[49574#:~:text=Eğitim%20harcamalarının%20gayrisafi%20yurt%20içi,yılında%20%253%2C1%20oldu](#). (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

Türkiye 2013 Yılı İlerleme Raporu (2013). https://www.ab.gov.tr/files/2013%20ilerleme%20raporu/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 1998 Düzenli Raporu (1998). https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlirlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1998.pdf (Son erişim tarihi: 01.10.2024).

Türkmen, Semra, Serdar Bülent Yılmaz, ve Gazi Doğan. "İki değer: Aile Kadın, İki Risk: İstanbul Sözleşmesi 6284 Sayılı Kanun," *Odak Analiz*. (Memur-Sen, Ağustos 2020).

Unal, Didem. "Populists' Struggle for Epistemic Hegemony and Anti-Gender Attacks on Higher Education in Authoritarian Contexts: The Case of Turkey." *British Journal of Middle Eastern Studies*, April (2024): 1–20.

Urfanatik, "Şanlıurfa'da Ziller ETCEP için Çalıyor," Mart 15, 2016.

Uzgören, Elif. "Internationalism and Europeanisation in the Struggle Over Gender Equality: Women's Rights/Feminist Movement in Turkey". *Feminist Framing of Europeanisation* der. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve Firdevs Melis Cin (Palgrave MacMillan, 2021),109-130.

Wittenius, Marie. "The Transnational Anti Gender Movement in Europe", Heinrich-Böll-Stiftung Gunda Werner Institute. 3 Şubat 2022. <https://www.gwi-boell.de/en/2022/02/03/the-transnational-anti-gender-movement-europe> (Son erişim tarihi 09.11.2024).

Yeni Akit, "ETCEP Projesi ile Çocuklara Eşcinsel Sapkınlık Aşılıyor!" Ocak 4, 2019.

Yeni Akit, “O Sapkın Projeyi Bakanlık İptal Etti,” *Yeni Akit*, Ocak 7, 2019.

Yeni Akit, “MEB Açıklama Yaptı Ama...ETCEP Projesi Bitti Mi?” Ocak 8, 2019.

Yeni Akit, ““ETCEP! (Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi),” Ocak 9, 2019.

Zihnioğlu, Özge. “European Union Civil Society Support and the Depoliticisation of Turkish Civil Society,” *Third World Quarterly*, 40 (3) (2018): 503–20.

Zihnioğlu, Özge, ve Nur Sinem Kourou. “Unravelling Anti-Feminist Social Network in Turkey: An Analysis of Actors, Relationships and Political Influence,” *Mediterranean Politics*, August (2024):1–22.

Bir Epistemik Mücadele Örneği Olarak Türkiye’de Pandemi Döneminde Yükselen Feminist Hareket

Elif Gençkal Eroler

İstanbul Topkapı Üniversitesi

[ORCID: 0000-0001-5372-6591](https://orcid.org/0000-0001-5372-6591)

elifgenckaleroler@topkapi.edu.tr

Öz

Bu çalışma, AB’ye aday ülke olan Türkiye’nin koronavirus pandemisi dönemindeki toplumsal cinsiyete ilişkin politikalarına odaklanır ve feminist hareketi erkek egemen bilgi üretiminin yarattığı epistemik adaletsizliğe karşı bir epistemik mücadele olarak inceler. Söz konusu mücadele, muhafazakâr patriyarkanın erkeği kadına önceleyen hiyerarşik bakış açısının eleştirisini içerdiği ve erkek-egemen bakış açısının inşa ettiği ve kadını ikincil konuma düşüren “normalleri” eleştirdiği ölçüde epistemik bir mücadele olarak ele alınabilir. Muhafazakâr popülizmin dünya çapındaki başarısını açıklayabilmek için toplumsal cinsiyet perspektifine ihtiyaç duyulduğunu öne süren literatürü takip ederek, bu çalışma pandemi gibi felaketlerin muhafazakâr popülistler tarafından toplum üzerindeki güç ve hegemonyalarını artıracak şekilde toplumsal olarak kurgulandığını öne sürer. Bu çalışmada, pandemi döneminde Türkiye’de yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı politikalara karşı feminist hareketin mücadele biçimleri ve söylemleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 pandemisi, Türkiye’de feminist hareket, toplumsal cinsiyet karşıtlığı, afetin sosyal inşası, epistemik adalet

•••••

Geliş tarihi: 4 Ekim 2024 • Kabul tarihi: 8 Kasım 2024

•

Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 227-262

DOI: 10.46655/federgi.1561153

The Rising Feminist Movement in Turkey During the Pandemic as an Example of Epistemic Struggle

Elif Gençal Eroler

Istanbul Topkapı University

[ORCID: 0000-0001-5372-6591](https://orcid.org/0000-0001-5372-6591)

elifgenckaleroler@topkapi.edu.tr

Abstract

This study focuses on gender policies of Turkey, an EU candidate country, during the coronavirus pandemic. and examines the feminist movement as an epistemic struggle against the epistemic injustice created by male-dominated knowledge production. This struggle can be considered as an epistemic struggle to the extent that it includes a critique of the conservative patriarchy's hierarchical perspective that prioritizes men over women and criticizes the "normals" constructed by the male-dominated perspective that relegate women to a secondary position. Following the literature that suggests that a gender perspective is needed to explain the success of conservative populism worldwide, this study argues that disasters such as pandemics are socially constructed by conservative populists in a way that increases their power and hegemony over society. This study will examine the forms and discourses of the feminist movement against the rising anti-gender policies in Turkey during the pandemic.

Keywords: Covid-19 pandemic, feminist movement in Turkey, anti-gender, social construction of disaster, epistemic justice

•••••

Arrival date: 4 October 2024 • Acceptance date: 8 November 2024

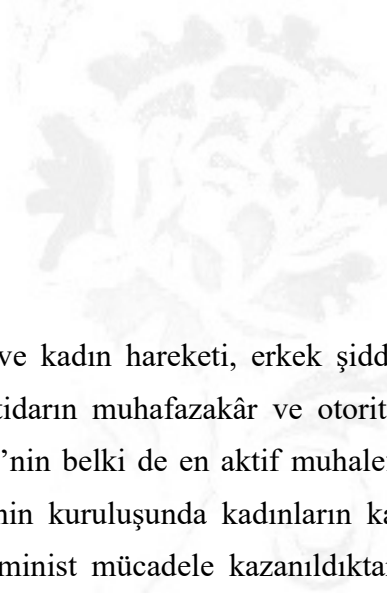
•

Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2024 • özel sayı/FEJUST • 227-262

DOI: 10.46655/federgi.1561153

Giriş

Türkiye’de feminizm ve kadın hareketi, erkek şiddetine son verme, kadın haklarını savunma, iktidarın muhafazakâr ve otoriter hamlelerine direnme mücadelesiyle Türkiye’nin belki de en aktif muhalefet gücü konumundadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda kadınların kanun önünde erkeklerle eşitliği için verilen feminist mücadele kazanıldıktan sonra, kadın hareketi uzunca süren bir sessizliğin ardından, mücadelesini derinleştirerek erkek egemen toplum yapısının eleştirisine yönelmiştir. Covid-19 pandemi dönemi, hem pandeminin kendisinin hem de pandemi dolayısıyla alınan karantina tedbirlerinin yarattığı kısıtlayıcılığa rağmen kadın hareketinin toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadele vermeye devam ettiği bir süreç olmuştur. Bu çalışma, kadın hareketini, eşitsizlik üreten toplumsal normları eleştirmesi anlamında epistemik mücadelenin bir aktörü olarak ele alarak pandemi dönemindeki feminist mücadeleye odaklanmaktadır.

Bu çalışmada, pandemi dönemi Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin arttığı ve bununla ilişkili olarak epistemik adalete dair pek çok olumsuz koşulun bir araya geldiği bir kriz dönemi olarak ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bu kriz dönemi Avrupa Birliği’ne (AB) aday ülke olan Türkiye’nin aynı zamanda AB normlarından uzaklaştığına da işaret etmektedir. Fakat toplumsal cinsiyet alanında benzer bir gerilemenin farklı boyutlarda AB için de söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Hatta pandemi dönemini önceleyen yıllarda da Avrupa’da cinsiyet eşitliği ve kadın haklarında gerilemeler yaşandığı bilinmektedir (Süleymanoğlu-Kürüm ve Cin 2021). Ayrıca, Türkiye’nin 2006 itibarıyla AB ile ilişkilerinde duraklama dönemine girmesine paralel olarak medyada AB giderek daha az medenileştirici bir aktör olarak algılanmış, 2015-2016 mülteci krizi ve pandemi dönemlerinde AB’ye ilişkin olumsuz imaj yükselmiş ve Avrupa medyada “sözde medeniyet” şeklinde anılmıştır (Süleymanoğlu-Kürüm ve Gençkal-Eroler 2023).

Feminist hareket erkek egemen bilgi üretiminin yarattığı epistemik adaletsizliğe karşı bir epistemik mücadele olarak incelenebilir. Zira feminist mücadele, muhafazakâr patriyarkanın erkeği kadına önceleyen hiyerarşik bakış açısının eleştirisini içermesi ve erkek-egemen bakış açısının inşa ettiği ve kadını ikincil konuma düşüren “normalleri” eleştirdiği ölçüde epistemik bir mücadeledir. Özellikle de popülist söylem ve muhafazakâr ideolojinin kesişimini ifade eden muhafazakâr popülizmin kendisini yeniden üretmesi kriz ve toplumsal grupların, özellikle de kadın- erkeğin ve kadınların kendi içinde çeşitli biçimlerde kutuplaştırılmasına/ayrıştırılmasına bağlıdır (Moffitt 2015). Bu sebeple, dünyada yükselen aşırı sağcı eğilimleri cinsiyete odaklanarak inceleyen literatür, muhafazakâr popülizmin dünya çapındaki başarısını açıklamak için cinsiyet perspektifine ihtiyaç duyulduğunu savunmaktadır (Bitzan vd. 2017). Bu çalışma muhafazakâr popülist hükümetlerin kadınlara, özellikle de “geleneksel” çerçevenin dışına çıkan kadınlara yönelik epistemik adaletsizlikleri derinleştirdiğini öne sürmektedir. Toplumsal cinsiyet

meselesinin muhafazakâr popülist hükümetlerin tüm politikalarının kalbinde yer aldığı düşünüldüğünde, pandemi dönemindeki feminist mücadele biçimlerine odaklanan bu inceleme aynı zamanda Türkiye’de iktidarın hegemonya biçimlerine ve feminist hareketin bir muhalefet odağı olarak etkisi ve etkinliğine de ışık tutacaktır.

Çalışmanın temel argümanı muhafazakâr patriyarkanın tüm dünyada kendini yeniden üretmek için pandemi gibi kriz dönemlerini fırsata çevirdiğidir. Bir başka deyişle, pandemi gibi felaketler, iktidardaki muhafazakâr popülistler tarafından toplum üzerindeki güç ve hegemonyalarını artıracak şekilde toplumsal olarak kurgulanmaktadır. Buna paralel olarak pandemi öncesinde toplumsal cinsiyet karşıtı ve anti-feminist eğilimlerin ortaya çıkardığı cinsiyet temelli eşitsizlikler ve kadın hakları ihlalleri, pandemiye özgü koşullarla birleştiğinde daha da derinleşmiş ve yaygınlaşmıştır. Türkiye’de de pandemi döneminde “yeni normal” kavramı üzerinden erkek egemen söylem yeniden üretilmiş ve toplumsal cinsiyete dayalı epistemik adaletsizlikler artmıştır.

İzleyen bölümlerde ilk olarak pandeminin toplumsal cinsiyetlendirilmesi epistemik adalet ve afetin sosyal inşası perspektifinden değerlendirilerek çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilecektir. İkinci olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu itibarıyla feminist hareketin kısa bir tarihçesinden söz edilecek, üçüncü olarak pandemi döneminde iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AK Parti) iktidarı süresince toplumsal cinsiyet politikaları üzerinde durulacaktır. Bu arka plan eşliğinde dördüncü olarak çalışmanın esas analiz konusu olan pandemi dönemine odaklanılacaktır. Bu bölümde ilk olarak pandeminin ortaya çıkardığı karantina sürecinde girilen yasal düzenlemelerin toplumsal cinsiyete duyarlılığı değerlendirilecek, ikinci olarak bu dönemde hükümet yetkililerinin toplumsal cinsiyete ilişkin politikaları ve söylemleri ataerkinin pandemiye araçsallaştırması temelinde incelenecektir. Ampirik bölümün üçüncü kısmında ise pandemi döneminde yükselen ataerkiye karşı feminist mücadelenin yöntemleri ve talepleri değerlendirilecektir. Bu

bölümde özellikle yasal düzenlemeler için Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi açık resmi hükümet belgelerine, söylemler için ağırlıklı olarak ilgili gazete haberlerine, kadın hareketinin analizinde ise Türkiye’de ilk Covid-19 vakasının ortaya çıktığı Mart 2020 ile karantina tedbirlerinin ortadan kalktığı Mayıs 2022 tarihleri arasındaki epistemik mücadeleyi ortaya koyması bakımından en açıklayıcı verileri içeren gazete haberlerine, kadın örgütlerinin web sitelerine ve araştırma raporlarına başvurulmuş, söz konusu belgeler içerik ve söylem analizine tabi tutularak incelenmiştir.

Pandeminin toplumsal cinsiyetlendirilmesi: epistemik adaletsizlik ve afetin sosyal inşası

Dünya genelinde 700 milyondan fazla kişiye bulaşan ve yedi milyondan fazla kişinin ölümüne sebep olan COVID-19 salgını büyük bir sağlık meselesi olmasının yanında toplumsal, siyasal ve ekonomik etkilere sahiptir. Her ne kadar Covid-19’dan kaynaklanan istihdam kaybı ve ekonomik bunalım herkesi etkilese de en çok etkilenenler kadınlar, LGBTİ+’lar ve mülteciler gibi dezavantajlı gruplar ve çoğunlukla yarı zamanlı, sigortasız ve güvencesiz işlerde çalışanlar olmuştur (Azcona vd. 2020). Dünya genelinde yapılan araştırmaların da gösterdiği gibi, pandemiden önce halihazırda var olan eşitsizlikler, kadınları COVID-19’un etkilerine karşı daha savunmasız kılmıştır (Azcona et. al. 2020).

Toplumun sosyal izolasyon nedeniyle evlere kapandığı pandemi döneminde kadınlar özellikle geleneksel ev içi iş bölümü nedeniyle süreçten erkeklere kıyasla daha fazla mağdur olmuşlardır (Wenham, Smith ve Morgan 2020). Pandemi öncesinde ev içi emek ve çocuk bakımı yine kadının sorumluluğu olarak kabul edilmekle birlikte, kadınlar bu sorumluluklar için dışarıdan- ve yine kadınlardan- hizmet alabilmekteydi. Ancak pandemi

sürecinde bu hizmetlerin sekteye uğraması bu dönemde toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmiştir. Bunun yanı sıra pandemi döneminde kadınlara ve kız çocuklarına yönelik her türlü şiddetin, özellikle de aile içi şiddetin yoğunlaştığına dikkat çekmek için Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (2021) “Gölge Pandemi” kavramını kullanmış, pandemi döneminde dünya çapında her üç kadından birinin çoğunlukla yakın partneri tarafından fiziksel ve cinsel şiddete maruz kaldığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla pandemi dönemindeki politika süreci çok çeşitli açılardan toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiştir (“Toplumsal Cinsiyet, Politika ve Küresel Pandemi” 2020).

Bu durum, doğal afet olarak adlandırılan olayların temelde küresel güç dağılımıyla bağlantısı olan ve insan yapımı olduğu anlamına gelen felaketin sosyal inşası argümanını- social construction of disaster- (Enarson vd. 2006), aynı zamanda felaketlerin yüksek derece cinsiyetlendirilmiş olduğu (Enarson ve Morrow 1998; Bystydzienski vd. 2013) görüşlerini desteklemektedir. Tam da felaketin cinsiyetlendirilmesi nedeniyle, erkekler ve kadınlar felaketi farklı şekilde deneyimlemektedir. Bu cinsiyetlendirilmiş deneyimi ve onun sonuçlarını vurgulamak için Luft (2016, 8), sosyal süreçler için “afetleri üreten ve felaketler tarafından üretilen cinsiyetlendirilmiş kuralların, yasaların ve kurumsal düzenlemelerin analizi” anlamına gelen “afet ataerkilliği”- disaster patriarchy- kavramını kullanmaktadır. Bu kavram, Naomi Klein (2007) tarafından öne sürülen, kapitalistlerin bir felaketi normal zamanlarda öne süremeyecekleri ve kendileri için daha karlı olan önlemleri felaket zamanlarında topluma dayatmalarını ifade eden “felaket kapitalizmi” (disaster capitalism) kavramının gelişmiş bir versiyonu sayılabilir.

Bu anlamda afet ataerkilliği, erkeklerin kontrolü ve hakimiyeti yeniden sağlamak için krizden yararlandığı ve kadınların zorlukla kazanılmış haklarını hızla sildiği paralel ve tamamlayıcı bir süreçtir. Nitekim ataerkillik, bir yandan kadın haklarını aşındırıp ve kadına yönelik şiddeti tırmandırıp diğer yandan kadınların sözde denetleyicisi ve koruyucusu olarak ortaya çıkarak tüm

dünyada iktidarı geri kazanmak için virüsten tam anlamıyla yararlanmışır. Günümüzde pandemi gibi felaketlerin muhafazakâr popülistler tarafından toplum üzerindeki güç ve hegemonyalarını artıracak şekilde toplumsal olarak kurgulandığı görülmektedir. Popülizmde var olan milleti “ahlaki olarak bozulmamış” addederek yüceltme ile birlikte toplumun çoğulcu yapısını reddetme eğilimi muhafazakarlık ile birleştiğinde “dışlayıcı, toplumu bölen ve yapay toplumsal ikilikler yaratma kabiliyetine” kavuşmakta (Yabancı 2020, 2-3), bu durum muhafazakarlık ile popülizmin ittifakından ortaya çıkan muhafazakâr popülizmin kendisini nasıl toplumsal çatışma ve kriz üzerinden var ettiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu çatışma ve kriz ise sıklıkla kadınlar ve kadınlık üzerinden üretilen ikilik ve kutuplaştırmalara dayanmaktadır.

Tarih boyunca salgınlar, sınıf, ırk, bölge ve cinsiyet gibi kimlik özelliklerine bağlı olarak zaten kırılan durumda olan insanların durumlarını daha da zorlaştırmış ve var olan eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Salgınlar, toplumun halihazırda dezavantajlı ve savunmasız olan kesimlerinin üzerinde yükü artırarak, bu grupların yaşam koşullarını daha da kötüleştirmiş ve adil olmayan durumların sürmesine neden olmuştur (Austin ve Noble 2014). Covid-19 pandemisinde de mülteciler, LGBTİ bireyler ve göçmenlerle birlikte kadınlar halihazırda dezavantajlı gruplar olarak salgından daha kötü etkilenmişlerdir.

Hill-Collins’in (1990) öne sürdüğü gibi cinsiyet, sınıf ve etnik köken, modern dünyadaki en belirsiz ve politize edilmiş sosyal ilişkiler arasındadır. Özellikle de kadınlar, her ne kadar homojen bir grup olmasa ve sahip oldukları farklı kimliklere bağlı olarak farklı tecrübeler yaşasalar da maruz kaldıkları sosyal ve siyasal eşitsizlikler bakımından sayıca dünya üzerindeki en büyük dezavantajlı grup sayılabilir. Kadınların maruz kaldıkları dezavantajlar olağanüstü dönemlerde daha da artmış, toplumsal cinsiyet eşitsizliği bu dönemlerde derinleşmiştir. Bunu ifade etmek için Enloe, verdiği bir röportajda pandemi döneminde “hepimiz aynı gemideyiz” söyleminin yetersiz olduğunu

belirterek bu dönemde kadın olmayı şöyle ifade etmiştir: “aynı küreselleşmiş fırtınalı denizde ayakta kalmaya ve güvenliğe ulaşmaya çalışıyorduk, fakat çok eşitsiz türdeki teknelerdeydik” (Demirtaş ve Yeşilyurt-Gündüz 2020).

Kadınların sadece kadın oldukları için ya da kadın kimlikleri sebebiyle yaşadıkları çeşitli mağduriyetler bizi epistemik adalet kavramına götürmektedir. Epistemik adaletsizlik, bilgi veya eğitim gibi epistemik mallara ilişkin dağıtım adaletsizliğini ifade etmektedir (Fricker 2007, 1). Epistemik adaletsizlik sonucu ortaya çıkan yanlış tanınma ırk, din, sınıf, sosyo-ekonomik statü, yaş ve nihayet toplumsal cinsiyet odaklı olabilmektedir. En gelişmiş sayılan toplumlarda dahi var olan, kadınların—olumsuz bir imaj olarak—duygusal olduğu, iş yaşamına uygun olmadığı, rasyonel olmadığı yönündeki kimlik önyargıları kadınlar açısından ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçları olan epistemik adaletsizlikler doğurmaktadır. Sosyal bir kurgu olarak toplumsal cinsiyetin, zaman ve mekâna göre değişen, sosyal roller arasındaki kültürel, sosyal, politik ve ekonomik ayrımı ifade ettiği düşünüldüğünde epistemik adalet kavramıyla yakın ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet perspektifinin kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin ne doğal ne de biyolojik olarak verili olduğunu, bunun yerine toplumsal olarak inşa edildiğini göstermesi ile toplumsal hiyerarşileri deşifre etmesi onu epistemik adalet ile ortak bir zeminde buluşturmaktadır.

Kadınların dünya üzerinde epistemik adaletsizliği tecrübe eden en geniş grup olduğunu söylemek yanlış olmaz. Öte yandan, bir epistemik adaletsizlik varsa, söz konusu epistemik adaletsizliğe karşı bir direniş de vardır (Kidd et. al. 2017, 13). Epistemik mücadele “dünya görüşümüzü sorgulayan ya da gerçeğin egemen temsiline ilişkin hiyerarşileri ve dışlamaları yıkmayı amaçlayan toplumsal mücadeleler” (Icaza ve Vazques 2013, 685) olarak temelde var olan kalıp yargıları kırmaya ve farklı anlatılar ortaya koymaya yöneliktir. Feminist hareket, ataerkil zihniyetin kadınlık ve erkekliğe yönelik kimlik önyargılarını ve bu zihniyetin ürettiği hiyerarşileri yani toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin ön kabulü kırmaya yöneldiği ölçüde epistemik bir

mücadele olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de toplumsal cinsiyet politikaları ve feminist hareketin kısa tarihçesi

1920 ve 1930’larda Türkiye Cumhuriyeti’nin modernleşme hedefi doğrultusunda siyasi elitler, kadınları Batı’ya ulaşma idealinin simgesi ve Türk toplumunun modern yüzü olarak görmüşlerdir (Sancar 2004). Bu dönemde aile yapısına öncelik verilmiş, kadının aile içindeki rolü vurgulanmış; ancak oy hakkı ve Medeni Kanun gibi kadın-erkek eşitliğine yönelik yasalar da çıkarılmıştır. Bu reformlara rağmen cinsiyet asimetrisi varlığını sürdürmüş, zira Kemalist reformlar ataerkil yapıyı ortadan kaldırmayı değil, “ataerkillik biçimini padişahlık dokusundan cumhuriyetçi dokuya dönüştürmeyi” hedeflemiştir (Berktaş 2003; Coşar 2007). Bu yapı içerisinde “yeni kadın” bir yandan “fedakar ve aydın anne/eş” sınırları içine hapsedilirken diğer yandan kamusal alanda “erilleştirilmiş toplumsal aktör” (Kandiyoti 1995) olarak var olabilmektedir. Coşar (2007, 118), ideal cumhuriyetçi kadına ilişkin Kemalist söylemin, kadınların çifte tahakküm altına aldığını savunur: onları eşlik ve annelik rollerine hapsedmek ve kamusal alanda görünür olmak istediklerinde kadınlıklarından ödün vermeye zorlamak. Berktaş (2003), bu durumu, modernist elitlerin “milli aile”ye yönelimi şeklinde yorumlayarak, “özel” alan olarak görülen ailenin ulus-devletleşme sürecinde “kamusallaştırıldığını” öne sürmüştür. Bu anlamda, kadınlara hukuki güvenceler getiren Kemalist rejim, kadınların özgürleşmesini değil rejime hizmet etmelerini öngören bir “devlet feminizmi” olarak değerlendirilebilir. Kadınlara yasalar karşısında erkekle eşit haklar tanıyan Medeni Kanunun ve oy verme hakkının getirilmesinin ardından, kurucu elitler bir muhalefet odağı olması ihtimalini düşünerek Türk Kadınlar Birliği’ne kapanması yönünde baskı yapmış ve Birlik 1935 yılında kendini feshetmiştir (Zihnioğlu 2020, 396-7). Böylece Türkiye’de kadın hareketi uzun

bir sessizliğe bürünmüştür.

Türkiye’de ikinci dalga olarak anılan kadın hareketi, 1980’li yıllarda dünyadaki “ikinci dalga feminizm” tartışmalarından yirmi yıl kadar sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönem tartışmalarında, önceden koşulsuz desteklenen Medeni Kanun ve söz konusu kanunun erkeği ailenin temeli, kadını ise erkeğe bağlı olarak tanımlayan patriyarkal özü tartışmaya açılmıştır. 1980-2000 yılları arasında Türkiye’de feminist hareketin tartışma alanı böylece genişleyip derinleşirken, diğer yandan hareketin örgütlenmesi de artmıştır. 1973-1982 yılları arasında Türkiye’de ona yakın kadın örgütü varken, bu sayı 1980-2004 yılları arasında 64’e yükselmiştir (Çağla ve Toktaş 2010). Aynı zamanda, seküler ve Kemalist bir çizgide seyreden ana akım kadın örgütlerinin Kürt ve Müslüman kadınların sorunlarını anlamadıkları ve dillendirmedikleri eleştirileri ortaya çıkmış, 1990’lara gelindiğinde dört ana kadın hareketi/örgütlenmesi ortaya çıkmıştır: Kemalist, radikal, Kürt ve Müslüman feministler (Bayur 2020).

Hükümet düzeyinde de 1980’li yıllarda hem ülke içindeki kadın hareketinin hem de dönemin Turgut Özal liderliğindeki ANAP hükümetinin Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) tam üyelik hedefi ve başvurusunun da etkisiyle toplumsal cinsiyet eşitliği fikri ivme kazanmış ve Türk Anayasasında çok sayıda düzenleme yapılmıştır (Müftüler-Baç 2005). 1980’lerin sonundan bu yana kadın örgütleri ve feminist hareket, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiş, 1990’lı yıllarda feminist çabaların bir sonucu olarak kadınlar hem hukuki hem de sosyal faydalar elde etmeye başlamıştır. Kadın hareketinin kurumsallaştığı bu dönemde kadınların hukuki hakları genişletilmiş, artan sayıda kadın vakfı ve platformu çeşitli kampanya ve eylemlerle kadınların uğradıkları şiddet ve tacizi giderek daha çok dillendirmişlerdir (Berber 2017). Bu doğrultuda, kadınların hukuki kazanımları arasında değerlendirilebilecek bir dizi önemli yasal değişiklik gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazıları kadının çalışmasını kocasının iznine

bağlayan Medeni Kanun maddesi değiştirilmesi, kadınlara kocalarının soyadlarıyla birlikte kendi soyadlarını da taşıyabilme hakkı tanınması, kanundan “aile birliğinin reisi kocadır” ibaresi kaldırılmasıdır (Kerestecioğlu 2004).

AK Parti'nin damgasını vurduğu 2000'li yıllardaki toplumsal cinsiyet politikalarının 1999 Helsinki Zirvesi'nin ardından başlayan AB'ye katılım süreciyle uyumlu olduğu görülmektedir. AK Parti, özellikle ilk beş yıllık hükümet etme döneminde (2002-2007) Türkiye'de demokratikleşme ve özgürleşme anlamında ilerici adımlar atacağı izlenimi vermiş, AB'ye üyelik hedefi doğrultusunda önemli yapısal reformlar gerçekleştirmiştir (Özbudun 2007, Ulusoy 2011). Bu dönemde Türkiye, kadınların hakları konusunda çeşitli ilerleme işaretleri göstermiştir. Türk Ceza Kanunu ve Medeni Kanun'da cinsiyet eşitliği doğrultusunda değişiklikler yapılmış, Türkiye İstanbul Sözleşmesi'ne ev sahipliği yapan ve bu sözleşmeyi imzalayan ilk ülke olmuştur. Arat (2022), bu dönemde, AK Parti'nin, araçsalcı bir yaklaşımla, siyasi meşruiyetini kurmak için kadın haklarının korunmasını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan liberal bir söylemi benimsediğini ifade eder.

2007 yılı itibariyle reformlarda duraksamalar başlarken, 2011'de başlayan üçüncü iktidar dönemiyle birlikte AK Parti'nin çoğulculuk ilkesine bağlılığı azalmış ve muhafazakâr dini kimliğe yapılan vurgu artmıştır (Kaya 2015). Bunlarla birlikte, 2012 sonrasında yükselen Avrupa'dan uzaklaşma (de-Europeanization) politikalarıyla demokratik reformlar yavaşlamış (Aydın-Düzgüç ve Kaliber 2016; Patton 2007), 2016'daki başarısız darbe girişiminin ardından demokratik gerileme önemli ölçüde yoğunlaşmıştır (Arat ve Pamuk 2019). Söz konusu demokratik gerileme ve Avrupa'dan uzaklaşma AK Parti'nin kadın haklarına yönelik tutumunda da gerilemeleri beraberinde getirmiştir, toplumsal cinsiyet eşitliği söylemleri yerini muhafazakâr toplumsal cinsiyet normlarının yüceltilmesine bırakmıştır. Coşar ve Yeğenoğlu (2011, 557), AK Parti döneminde bir yandan yasal düzeyde kısmi iyileştirmeler yapılırken,

diğer yandan kadınların ekonomik alandan kademeli olarak çekildiğini, böylece kadın hakları konusunda muhafazakâr söylemin giderek ana akım haline geldiğini öne sürer.

Bu dönemde aile merkezli söylem ve politikalara giderek daha fazla vurgu yapmaya başlanmıştır. Kadının aileyle özdeşleşmesine paralel olarak Kadın ve Aile Bakanlığı'nın adı sırasıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2011), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018) ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na (2021) dönüştürülmüştür. Bakanlığın adı sadece sembolik bir hamle değil, aynı zamanda “evliliği ve aileyi kadının doğal yeri” olarak kurgulayan aile merkezli politikaların yükselişinin de işaretidir (Kaya 2015, 15). Bugün Cumhurbaşkanı olan dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 2010 yılında kadın-erkek eşitliğinin doğası gereği mümkün olmadığına inandığını söylemiş ve 2014’de bu görüşünü “fitrat” (yaradılışın özü ve amacı anlamına gelir) ifadesi ve İslami cinsiyet normları üzerinden meşrulaştırma yoluna gitmiştir Bu görüş, KADEM (Kadın ve Demokrasi Vakfı) tarafından da benimsenmiştir. 2013 yılında hükümet güdümünde kurulan bir sivil toplum örgütü olan KADEM, kadın ve erkeklerin eşit yaratılmadıkları için eşit olmadıklarını ve onlara “doğal” farklılıklarına göre adil davranılması gerektiğini savunan adalet ve tamamlayıcılık söylemini savunmuştur. Bu durum, Zihnioğlu'nun (2024) hükümetin siyasi ve ideolojik gündemini destekleyen yeni muhafazakâr kadın kuruluşlarının kurulduğu yönündeki savını da desteklemektedir. Bunlara paralel olarak 20 Mart 2021’de yayınlanan 3928 sayılı Cumhurbaşkanı kararıyla 1 Temmuz 2021 tarihi itibarıyla Türkiye kadınların ve LGBTİ+ bireylerin şiddetten korunmaları noktasında üye devletlere sorumluluk yükleyen bir insan hakları sözleşmesi olan İstanbul Sözleşmesi'nden ayrılmıştır. Ayrıma kararını Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı (2021) sözleşmenin “Türkiye'nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim tarafından manipüle edilmesi” şeklinde gerekçelendirmiştir. Herhangi bir parlamenter

tartışma olmadan ve muhalefetin görüşleri alınmadan sadece Cumhurbaşkanı kararıyla bir insan hakları sözleşmesinden çekilmenin demokratik kriterlerle ters düştüğü Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi tarafından ifade edilmiştir (Avrupa Parlamentosu 2021).

Pandemi döneminde muhafazakâr ataerkinin yükselişi ve feminist karşı duruş

Çalışmanın araştırma ve analiz kısmını oluşturan bu bölümde, ilk olarak Türkiye’de pandeminin toplumsal cinsiyetlendirilmesi, ikinci olarak afetin ataerkinin ilerletilmesi için araçsallaştırılması “karantina politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlılığı” ve “toplumsal cinsiyet karşıtı politikalar” başlıkları altında incelenecektir. Üçüncü olarak ise pandemi döneminde feminist epistemik mücadele “feminist karşı duruş” başlığı altında analiz edilecektir.

Karantina politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlılığı

Türkiye’de pandemi döneminde alınan önlemler genel olarak toplumsal cinsiyete duyarlı olmadığından karantina politikaları Türkiye’de pandemi öncesinde var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve cinsiyete dayalı epistemik adaletsizliklerin artmasına sebep olmuştur. Türkiye’de pandemi döneminde hayata geçirilen tedbir ve mücadele stratejilerin büyük ölçüde cinsiyete duyarsız, hatta “cinsiyet körü” olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ecevit (2020), toplumsal cinsiyet körlüğünü, “erkeklerin ve kadınların görev, rol ve sorumluluklarının belirli sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bağlamlarda farklılığını ve bu farklılıkların ayrımcı uygulamalara kaynaklık ettiğini kabul etmemek” şeklinde açıklar ve “proje, politika ve düşünsel yaklaşımların toplumsal cinsiyeti göz önüne almamaları, onları toplumsal

cinsiyet körü yapar” der. Esasında cinsiyet körü bakış açısının cinsiyetçi yaklaşımın bir yansıması olduğu öne sürülebilir. Bu açıdan pandemi döneminde hayata geçirilen cinsiyet körü politikalar iktidar tarafından afetin ataerkinin ilerletilmesi için kullanılması anlamında afetin sosyal inşasının bir örneğidir. Nitekim, ev işleri ve bakım vermenin kadının sorumluluğu olarak görüldüğü bir toplumsal yapıya sahip olan Türkiye’de toplumsal cinsiyet körü karantina politikaları, ev içi ve ev dışı çalışma hayatının yoğunluğu içinde kadınların daha fazla yıpranmasına, kadınların iş hayatında aksamalara ve nihayet geleneksel toplumsal normların pekişerek toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin artmasına yol açmıştır.

Türkiye’de uygulanan sosyal izolasyon politikası neticesinde Mart 2020 itibariyle gerek milli eğitim kurumlarında gerekse üniversitelerde uzaktan eğitime geçilmiş, kamu kurum ve kuruluşlarında uzaktan veya dönüşümlü çalışma esası getirilmiştir. Yüz yüze eğitimin sekteye uğradığı aynı zamanda akraba ve bakıcı desteğinin ortadan kalktığı bu dönemde evde olan çocukların bakım ve eğitiminden birinci derecede sorumlu görülen kadınlar sürecin en önemli mağduru olmuşlardır (Işık 2020). 2018 ve 2020 verileri kıyaslandığında pandemi döneminde kadınların ev içi işlere ayırdıkları emek iki katından fazla artmış (İlkkaracan ve Memiş 2020), virüsün kadınların iş hayatını erkeklere oranla daha fazla etkilemesinin bir göstergesi olarak, pandemi döneminde iş yerinden izin alan, evden çalışmaya başlayan ve işini kaybeden kadın sayısı erkeklere kıyasla daha yüksek olmuştur (BM Kadın vd. 2020). Yapılan araştırmalar pandemi döneminde erkeklerin de ev işlerine daha fazla zaman harcadığını gösterse de aynı araştırmalar, erkeklerin ev işlerine katılımının kadınların yükünü azaltmadığını da ortaya koymuştur (İlkkaracan ve Memiş 2021). Tüm bu veriler, Türkiye’de pandemi döneminde hayata geçirilen uzaktan eğitim, esnek çalışma, kısa çalışma ve ücretsiz izin uygulamalarında hükümetin kadınların ev ve iş dengesi açısından maruz kaldığı eşitsizlikleri daha belirgin hale getirebilen cinsiyet tarafsız (gender neutral) (Sumbaş 2021,

162) bir yaklaşımı benimsediğini gösterir.

Türkiye’de pandemi dönemi kapanma politikalarının toplumsal cinsiyete duyarlı olmamasının bir diğer yakıcı sonucu ise kadına yönelik şiddetin artmasıdır. Bu dönemde mecburi sosyal izolasyon ve evde kalma sürecinin sonucunda kadınların aile içi şiddete maruz kalma olasılığını artıracığının öngörülmemesi, kadının korunması ve destek mekanizmalarının güçlendirilmemesi sonucunda, Türkiye’de karantina sürecinde kadına yönelik şiddet %27,8 oranında artmıştır (Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi 2020).

Pandemi dönemi kapanma tedbirlerinin kadınlar ve erkekler için ortak zorlukları olsa da söz konusu tedbirlerin toplumsal cinsiyete duyarsız olması pandeminin etkilerinin kadınlar açısından daha olumsuz olması sonucunu doğurmuştur. Kapanma politikalarının toplumsal cinsiyete duyarsızlığı hükümetin pandemi öncesi “normal dönemde” toplumsal cinsiyete duyarsızlığının bir devamı olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, bu dönemde toplumda kadın ve erkeklere biçilen geleneksel rollerin belirginleşmesi kadın ve erkeklerin pandemiye farklı şekillerde tecrübe etmesini beraberinde getirerek afetin cinsiyetlendirilmesi durumunun bir örneğini teşkil etmektedir. Bu anlamda karantina döneminde toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların üretilmeyişi, ilerleyen bölümde ele alınacak olan muhafazakâr ataerkinin pandemi dönemini geleneksel normları ilerletmek için fırsata çevirmesinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal cinsiyet karşıtı politikalar

Pandemi döneminde hükümet bütünlüklü sosyal politikalar yerine kadının bireyselliğini yok sayan ve onu sadece aile içinde var etmeyi hedefleyen aile odaklı politika tercihinde pandemiye araçsallaştırmıştır. 2021 yılında İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme kararı, pandemi döneminde

hükümetin aileyi bireye önceleyen ve toplumsal cinsiyet eşitliğini geriletmeye yönelik politikalarının başında gelmektedir. Türkiye’de erkekler tarafından işlenen kadın cinayetlerinin oldukça yüksek oranları dikkate alındığında Sözleşme, hükümetin erkek şiddetini önleme ve cezalandırma konusunda attığı önemli bir adımdı. Bu yanıyla Sözleşme kadınların ve LGBTİ+ bireylerin biyolojik kimliklerine yüklenen toplumsal normlar sebebiyle tecrübe ettikleri eşitsizlikleri, ayrımcılığı ve şiddeti önlemeye yönelik, toplumsal cinsiyete dayalı epistemik adaletsizlikleri önlemeye yönelik bir belgedir. Sözleşme uyarınca 2014 yılında, Türkiye’de aile içi şiddetin önlenmesine ilişkin şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı yasa olan 6284 sayılı yeni yasa çıkarıldı. Bu yasa aynı zamanda devlet görevlilerine şiddeti önleme sorumluluğu da verdiği için, güvenlik güçleri ve mahkemeler gibi devlet kurumlarının bir an önce şiddetin önlenmesi ve cezalandırılmasında aktif rol alması gerekiyordu. AK Parti Hükümeti, Sözleşme gereklilikleri çerçevesinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla hem öğrencilere hem de devlet görevlilerine eğitim materyalleri de sağlamıştır.

Ancak çeşitli muhafazakâr gruplar, “cinsiyet” ve “cinsel yönelim” kavramlarını eleştirerek Sözleşmenin ülkenin kültürüne yabancı olduğunu ve ahlaksız ilişkileri özendirdiğini, Türk aile değerlerine aykırı olduğunu ve daha fazla şiddete yol açtığını ileri sürerek Sözleşmenin feshedilmesi gerektiğini savunmuştur. Ardından Temmuz 2020’de AK Parti Genel Başkan Yardımcısı, Türkiye’nin Sözleşmeyi onaylamasının yanlış olduğunu açıklayarak hükümetin “yerli ve milli” bir alternatif üzerinde çalıştığını duyurmuştur. Böylece Türkiye, toplumsal cinsiyete dayalı epistemik adaletsizlikleri önlemeye yönelik bir duruştan geri adım atmış oldu.

Pandemi döneminde aile odaklı politikaların bir diğer örneği, pandemi öncesinde zorlaştırılarak adeta fiilen yasaklanmış olan kürtaj hizmetine erişimin pandemi döneminde daha da erişilmez hale getirilmesidir (Yılmaz 2020). Pandemi öncesinde devlet hastanelerinde kürtaj hizmeti yasaklanmasa

da zaten alınamıyordu ve bu hizmeti talep edenler bu hizmeti sunmayı seçen özel hastanelere başvurmak zorundaydılar (Karakaş 2019). Bu hizmete erişim zaten çok sınırlı ve ekonomik olarak zorlayıcıyken salgın sürecinde yaşanan şehirler arası seyahat kısıtlamaları özellikle de büyükşehirlerde girişlerin yasaklanması, sağlık sisteminde yaşanan kriz ve hastanelerin pandemi hastanesine çevrilmesi kadınların kürtaj konusunda halihazırda yaşadıkları hak ihlallerinin pandemi döneminde daha da artmasına yol açmıştır (Eroğlu ve Gençay 2020).

Bunlarla eş zamanlı olarak, hükümet feminist hareketi pandemi dönemi koşullarını gerekçe göstererek çeşitli şekillerde kısıtlamış ve yasaklamıştır. Pandemi, hak arayışlarının önüne geçmek için hükümet tarafından uygun bir araç olarak kullanılmış, 2020 sonrasında pandemi gerekçe gösterilerek feminist eylemler yasaklanmaya başlamıştır. Esasen 2016'daki darbe girişiminden bu yana hükümet, barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne önemli kısıtlamalar getirmiştir. Polis, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü yürüyüşü, İstanbul Sözleşmesi ile dayanışma amaçlı protestolar, onur yürüyüşü ve kadına yönelik şiddete karşı gösteriler de dahil olmak üzere sokak eylemlerini sınırlamak için sürekli müdahalede bulunmuş, 8 Mart Feminist Gece Yürüyüşü ilk defa resmi olarak 2019 yılında İstanbul Valiliği tarafından yasaklanmıştır. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü eylemleri de 2018 yılından beri İstanbul Valiliği tarafından yasaklanmış ve kadınların İstiklal Caddesinde yürümesi engellenmiştir.

Kadın eylemlerine karşı bu tahammülsüzlüğün daha da ağırlaştırılmış bir hali LGBTİ+ eylemlerine saldırılarda görülür. 2003'te yaklaşık 30 kişiyle başlayan İstanbul Onur Yürüyüşü, 2013 Gezi direnişi sonrasında on binlerce kişiyle Taksim sokaklarını doldurmuştu (BBC Türkçe 2013). Ancak 2015 yılından itibaren “genel ahlaka uygun olmadığı” gerekçesiyle yasaklanmıştır (Uluslararası Af Örgütü 2023). 2021'de gerçekleştirilmek istenen İstanbul Onur Haftası pikniğine ise Maçka parkında “milli güvenlik ve kamu düzenini

bozduğu” gerekçesiyle polis müdahale etmiş, 2022’de İstanbul Onur Haftası için planlanan film gösterimleri ve söyleşiler Valilik kararıyla yasaklanmış, aynı yıl Onur Yürüyüşü’nde 373 kişi gözaltına alınmıştır (Bianet 2022). Benzer şekilde, çok sayıda kadın hakları savunucusu barışçıl protesto ve kampanyalara katıldıkları için tutuklanmış ve para cezasına çarptırılmıştır. Örneğin Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilmesini protesto eden kadın aktivistler ve siyasetçiler, bir dizi suç duyurusuyla karşılaşmış (“İstanbul Sözleşmesi Savunucuları” 2023), oturma eylemi düzenleyen Mersin Kadın Platformu üyelerine verilen para cezalarının toplamı 120 bin TL’yi aşmıştır (Mersin Kadın Platformu 2021). Kadın aktivistler ve kadın hakları örgütleri, daha geniş demokrasi yanlısı söylemi benimsediklerinde ve hükümetin politikalarına meydan okuduklarında giderek daha fazla saldırıya uğramıştır. Örneğin, Türkiye’nin güneydoğusunda seçilmiş belediye başkanlarının yerine devlet tarafından atanan kayyumların getirilmesini protesto eden Kürt Rosa Kadın Derneği’nin pek çok üyesi, çeşitli dalgalar halinde gözaltına alınmış ve tutuklanmıştır (Rosa Kadın Derneği 2023). Benzer şekilde, LGBTİQ+ bireylere yönelik şiddeti gözlemleyen çalışmalarına yanıt olarak Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformuna 2021 yılında “hukuka ve ahlaka aykırı faaliyetlerde bulunmak” suçlamasıyla derneğin kapatılması talebiyle dava açılmış, mahkemeler bu davayı reddetmiştir (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu 2023).

Feminist karşı duruş

Pandemi döneminde hükümetin toplumsal cinsiyete duyarsız kapanma politikaları ve toplumsal cinsiyet karşıtı politikaları bu dönemde feminist hak arama yöntemlerinin gelişmesini ve feminist epistemik adalet arayışlarının artmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Kidd ve arkadaşlarının (2017) belirttiği gibi yükselen epistemik adaletsizlikler bu adaletsizliklere karşı

direnişini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde feminist hareketin geliştirmeye çalıştığı epistemik mücadeleyi ikiye ayırabiliriz: deneyim paylaşımı ve savunuculuk.

Kişilerin günlük rutinlerinin değiştiği pandemi döneminde deneyim paylaşımı temelde kadınların karşılaştıkları eşitsizlikleri diğer kadınlarla paylaşarak görünür kılmasını sağlayacak platformların kadın örgütleri tarafından oluşturulması anlamına gelmektedir. Pandemi döneminde kadına yönelik eşitsizliklerin yeniden üretilerek arttığı düşünüldüğünde deneyimlere odaklanmak ve öznelerin deneyimlerini kamusal alanda anlatmalarını desteklemek dayanışma ağları kurulması ve iş birliği yollarının açılarak bu deneyimlerin iyileştirilmesinin bir yolu olarak benimsenmiştir. Bir başka deyişle deneyim paylaşımı, toplumsal cinsiyet kurgusu üzerine inşa edilen eşitsizlikleri ve hiyerarşileri deşifre etmeyi hedefleyen bir epistemik adalet arayışı olarak kadının statüsünün iyileştirilmesini amaçlamaktadır.

Deneyim paylaşımı aynı zamanda benzer süreçleri yaşayan diğer özneler için de güçlendirici ve destekleyici olabilmektedir. Pandemi döneminde birçok sivil toplum örgütü, üniversite, araştırma merkezi ve bağımsız inisiyatifler pandemi sürecinde toplumsal cinsiyete dikkat çekmek, deneyimlerini paylaşmak ve dayanışma ortamı yaratmak için dijital platformları kullanmıştır. Örneğin, Boğaziçi Üniversitesi'nin (2020) düzenlediği "Coronanın Gör Dediği: Yemek ve Toplumsal Cinsiyet" panelinde pandemi döneminde ev içi dinamiklere ve deneyimlere dikkat çekilirken, Bilgi Üniversitesi'nde (2020) düzenlenen "COVID-19, Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Krizin Ortasındaki Fırsat" başlıklı panelde pandemi, toplumsal cinsiyet ve spor üçgeninde deneyimlerin dönüşümü tartışılmıştır. Ayrıca Eşitlik İzleme Kadın Grubu (EŞİTİZ) (2020), hak örgütleri, kadın örgütleri, barolar, belediyelerden temsilcileri ve akademisyenler gibi çeşitli grupların dahil olduğu söyleşiler düzenleyerek pandeminin toplumsal cinsiyet boyutunun hem kurumsal hem kişisel deneyimler üzerinden tartışılmasını sağlamıştır. Bu dönemde Oy ve

Ötesi (2020) düzenlediği “Oy ve Ötesi Podcast-19” isimli podcast serisinin bir bölümünde açtığı “Salgın ve Kadına Yönelik Şiddet” başlığında pandemi sürecinde kadına yönelik şiddet, kurumsal ve bireysel deneyimler ve kişilerin şiddet vakalarıyla karşılaşmaları durumunda başvurabilecekleri yollar tartışılmıştır.

Savunuculuk ise bu dönemde yaşanan ihlal ve eşitsizlikleri görünür kılmak için yapılan kampanya ve aktivizm çalışmalarını içermektedir. Herkesin evlere kapanmak zorunda kaldığı pandeminin olağanüstü koşullarında hak savunuculuğu yapmanın normal dönemlere göre daha da zor olduğu düşünüldüğünde, bu dönemde yaşanan eşitsizlikleri ve hak ihlallerini kamuya duyurmak savunuculuk faaliyetleri feminist epistemik adalet için büyük öneme sahiptir. Özellikle de şiddete karşı destek hatlarını da içeren savunuculuk faaliyetleri daha da artarak kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri Twitter gibi sosyal medya platformlarında gündem haline getirilmiş, failer ifşa edilmiştir. Bu sayede kadın cinayetlerine dikkat çekilerek adalet çağrısı dijital ortamlarda yinelenmiştir. Bu kapsamda, katledilen kadınlara ilişkin sosyal medyada açılan etiketlerle kadın cinayetlerinin aydınlatılması için çağrılarda bulunulmuş, ayrıca failerin ifşa edilmesi ve tutuklanmasına yönelik etiket kampanyaları yapılmıştır. Pandeminin zorlaştırdığı koşullarda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve hak ihlallerine karşı dayanışma ve danışmanlık hizmetlerinin devam ettirilmesi savunuculuk alanında önemli bir yer tutmaktadır. Buna örnek olarak Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı (2020) ve Kadının İnsan Hakları- Yeni Çözümler Derneği'nin (2020) pandemi döneminde kurduğu destek mekanizmaları verilebilir.

Pandemi döneminde feminist epistemik adalet arayışlarının savunuculuk konusuna büyük ağırlık vermesinin altında yatan bu dönemde pandemi önlemlerinin kadına yönelik şiddete karşı önlemlerin önüne geçmesinin bir sonucu olarak kadına yönelik şiddetin tırmanması ve şiddet gören kadınların ve çocukların adeta kaderleriyle baş başa bırakılmasıdır.

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın bu konuda Nisan 2020 tarihinden itibaren oluşturduğu izleme raporları devletin bu konudaki sorumluluklarını aksattığını, resmî kurumlara başvuru yapan kadınların çeşitli aşamalarda sorunlar yaşadığını, şiddetten korunmak için ihtiyaçları olan devlet desteğini alamadıklarını göstermektedir (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı 2020). Pandemi öncesinde şiddet gören kadınların başvurabilecekleri Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), ALO 183 destek hattı, belediyelerin kadın komisyonları, Emniyet Genel Müdürlüğü Kadın Acil Yardım İhbar Uygulaması (KADES) gibi mekanizmaların pandemi sürecinde aktif olarak çalışacağını duyurmuştur. Fakat Hakimler Savcılar Kurulu (HSK) tarafından düzenlenen 30 Mart 2020 tarihli "COVID-19 Kapsamında İlave Tedbirler" başlıklı genelgede 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un esnek uygulanması kararı bu dönemde kadınların kolluk kuvvetlerine yaptıkları şikâyet ve başvurularının cevapsız kalmasında veya cevaplanmasında gecikmeler yaşanmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla pandemi sürecinde kadına yönelik şiddete karşı yavaşlayan mekanizmalar ve ek önlemlerin alınmaması feministler tarafından gündemleştirilmiştir.

Hükümet yetkililerinin pandemi sürecinde evin güvenli alan olduğuna işaret eden "EvdeKal" çağrısına karşı feministler evin herkes için güvenli bir ortam olmadığını öne sürmüştür. Bu dönemde hızlı bir dönüşüm geçirerek dijital ortama taşınan sivil toplum çalışmaları pandemi döneminde artan şiddetle baş edebilmenin yollarını tartıştı. EŞİTİZ (2020), düzenlediği webinar serisinde pandemi döneminde artan kadına yönelik şiddeti gündemleştirmenin yanında şiddet mağduru kadınlara her türlü desteği online olarak sağlamaya çalışmıştır. KCDP (2020) yayınladığı "Şiddetten Korunma Kılavuzu" ile kadınları pandeminin artırdığı şiddet ve türleri, bunlara karşı kadınların destek alabilecekleri kurum ve kuruluşların iletişim bilgileri ve 6284 sayılı kanun ile korunan hakları ile ilgili bilgilendirmiş, ayrıca şiddete uğramaları durumunda bu şiddeti görünür kılarak resmi şikayette bulunmalarını teşvik etmiştir. Mor

Çatın Kadın Sığınağı Vakfı (Mayıs 2020) ise kadınların destek hatlarına başvurularında yaşadıkları sorunlara dikkat çekerek devlet kurumlarına eylem çağrısında bulunarak şunları talep etmiştir: Alo 188 Acil Yardım Hattı'nın aktif kullanımı ve kapasite artırımı, kadın sığınma ihtiyacının karşılanması için kapasite artırımı, 6284 sayılı Kanun'un tam uygulanması, KADES'in tanıtımı ve duyurulması, karakol ve adliye süreçlerinde kadınlara kolaylık sağlanması, ekonomik destek ve sosyal yardımlarda şiddet gören kadınların önceliklendirilmesi, acil eylem planlarına toplumsal cinsiyet perspektifi kazandırılması.

Pandemi döneminde aile politikalarına feminist tepki başta İstanbul Sözleşmesi'nin feshi üzerinden şekillenmiştir. Türkiye'de aile içi şiddetin önlenmesine ilişkin şimdiye kadar yapılmış en kapsamlı yasa olan ve bu konuda devlet kurumlarına bir an önce şiddetin önlenmesi ve cezalandırılmasında aktif rol veren bu yasanın feshi feministler tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. 2021 yılında Erdoğan, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekildiğini duyuran bir Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yayınladıktan sonra elli bir yerde protestolar düzenlemişlerdir. Bu gösteriler, Covid-19 karantina tedbirleri gerekçe gösterilerek Nisan ayında durduruluncaya kadar her hafta devam etmiştir. Coşar (2021), o dönemde İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararını, devlet başkanı vasıtasıyla kişiselleşen yönetimin, çoğunlukla İslamî ahlâka referansla gerekçelendirilen, toplumsal cinsiyet eşitliğine karşıt uygulamalarının son adımı olarak değerlendirerek var olan toplumsal cinsiyet rejimi karşısında feminist mücadelenin ve yeni ataerkillik biçimine uygun stratejiler geliştirmenin önemini altını çizmiştir.

Gerçekten de pandemi dönemi feminist harekete bakıldığında değişen patriyarkaya karşı değişen feminist mücadele biçimlerinin gündeme geldiğini görülmektedir. İstanbul Sözleşmesi'nin iptaline karşı çıkan feminist eylemler savunuculuk odaklı aktivizmin önemli konularından biri olmuştur. Sosyal medyada #istanbulsözleşmesiyaşatır etiketi yaygınlaştırılarak sözleşmenin

önemi hakkında kamuoyu çeşitli şekillerde bilgilendirilerek farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (KCDP) ve Kadın Meclisleri Platformları yaptıkları çağrılarla kullanıcıları sosyal medya profil fotoğraflarına “İstanbul Sözleşmesi Yaşatır” ve “6284’i Uygula” yazılı çerçeveler eklemeye davet etmiştir.

Feminist hareketin pandemi döneminde artan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı sergilediği epistemik mücadelenin etkili bir örneği de gündeme ilişkin yapılan feminist müdahalelerdir. Bu kapsamda feminist gruplar, Türkiye’deki güncel konuların patriyarka ile bağlantısını kuran kampanyalar örgütlemiştir. Gündeme yapılan bu feminist müdahale, yoksulluk, kriz, göç, savaş, sosyal politika, dini cemaatler, aile temelli Anayasa değişikliği gibi Türkiye gündemlerinin feminist bakış açısıyla değerlendirilmesine imkân sağlamıştır. Epistemik mücadelenin “dünya görüşümüzü sorgulayan ya da gerçeğin egemen temsiline ilişkin hiyerarşileri ve dışlamaları yıkmayı amaçlayan toplumsal mücadeleler” (Icaza ve Vazques 2013, 685) olduğu düşünüldüğünde feministlerin ortaya koyduğu farklı anlatılar, toplumda kabul edilerek epistemik adaletsizlikler doğuran ataerkil kalıp yargıları yıkmaya yönelik güçlü epistemik mücadelelerdir.

Gündeme feminist müdahale, ekonomik krizi/yoksullaşmayı kadınlar ve LGBTİ+’lar özelinde değerlendirmek ve mevcut sistemi güçlendirmek için iktidarın dayandığı din ve aileye dair politikalara karşı ses çıkarmak üzere iki temel gündem üzerinden şekillenmiştir. Kadınların pandemi döneminde derinleşen yoksulluğu ve bakım emeği krizine vurgu Yoksulluğa Feminist İsyân sloganıyla kampanyalaştırılmış ve bu kampanya 30 Aralık 2021 tarihinde yılbaşı ağaçlarına fatura asarak başlatılmıştır (Çatlakzemin 2021). Bu kampanya ile başka ve daha adil bir ekonomik yönetiminin mümkün olduğu savunulmuş, kadın yoksulluğunun ve hatta tüm ekonomik adaletsizliklerin çözümü olarak devletin bütçesinin sermaye sahiplerine değil, halka ve toplumsal cinsiyet eşitliğine öncelik vermesi olduğu vurgulanmıştır (Çatlakzemin 2021).

Dolayısıyla bu kampanyanın manifestosu, “Başka türlü bir ekonomi politikası, başka türlü bir enerji politikası, başka türlü bir vergi politikası, başka türlü bir istihdam politikası, başka türlü bir sosyal politika, başka türlü bir hayat” olmuştur (KAOS GL 2022). Bu kampanya ile pandeminin yarattığı sosyal ve ekonomik sorunlar feminist perspektiften değerlendirilmiş ve bu dönemde işlerini kaybeden kadınlar, pandemi sebebiyle evden çalışırken bakım emeği yükü altında ezilen kadınlar, elektrik ve doğalgaz faturası fazla gelmesin diye çocuklar ve diğer aile üyeleri eve gelene dek soğukta ve karanlıkta oturan kadınlar, barınma sorununu çözemeyeceği için mevcut ilişkisinde sorun olsa dahi ayrılamayan kadınların yaşadıkları gündemleştirilmiştir. Kadınların deneyim paylaşımı ve yaşanan hak kayıpları savunuculuk kanalıyla medyada duyurulmuş ve zaman zaman hak kazanımlarına dönüşmüştür.

Sonuç

Türkiye’de feminist hareket, kısa süre önce 101. yılını kutladığımız cumhuriyet tarihi boyunca patriyarkanın farklı versiyonlarıyla mücadele içinde olagelmış, bu süreçte patriyarkal rejimi dönüştürmek ve eşitlik ve özgürlük ilkelerini işletmek için çeşitli mücadele ve işbirliği yöntemleri geliştirmiştir. Bu çalışmada, afetin sosyal inşası, toplumsal cinsiyet ve epistemik adalet kavramsal üçgeni çerçevesinde Türkiye’de pandemi döneminde yükselen patriyarka paralelinde feminist mücadele incelenmiştir.

Covid-19 pandemisi Türkiye’de demokratik reformların ve buna paralel olarak kadın haklarının geriletildiği, toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin yerine muhafazakâr toplumsal cinsiyet normlarının benimsendiği ve toplumsal cinsiyet karşıtlığının yükseldiği bir dönemde patlamıştır. Kadınların pandemi döneminde ekonomik olarak erkeklerden daha çok zarar görmesi, ev içi iş yükünün erkeklere oranla çok daha fazla artması ve bunlara ek olarak daha da fazla erkek şiddetine maruz kalması gibi çeşitli düzeydeki artan eşitsizlikler

bu çalışmada iktidarın “cinsiyet körü” karantina politikalarından kaynaklanan epistemik adaletsizlikler olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’de halihazırda giderek güçlenmekte olan ataerkil yapı, pandeminin yarattığı olağanüstü koşulları araçsallaştırarak afeti cinsiyetlendirmiş ve ataerkinin güçlendirmek için afeti sosyal olarak inşa etmiştir.

Pandemi döneminde feminist hareket bu dönemde epistemik adaletsizliğe tepki olarak verilen bir epistemik mücadele olarak değerlendirilebilir. Zira pandemi döneminde artan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine karşı feminist gruplar ciddi bir direniş göstermiştir. Bu dönemde kadınlar üzerinde oluşan baskılar feminist epistemik mücadeleyi artırmış ve çeşitlendirmiştir. Bir diğer deyişle, sağlık önlemlerinin toplumsal cinsiyete duyarsız olduğu, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının dahi tartışmaya açıldığı, siyasi elitlerin muhafazakâr otoriter patriyarkayı daha da yükseltmek için kullandığı pandemi dönemi aynı zamanda feminist adalet arayışlarının artmasına ve yeni aktivizm biçimlerinin filizlenmesine vesile olmuştur.

Biyolojik cinsiyetlerinden dolayı maruz kaldıkları kimlik önyargıları ve ataerkil normların yarattığı önyargıların onlara dayattığı eşitsiz koşullara karşı kadınların ortaya koyduğu direniş, bu çalışmada epistemik mücadele olarak değerlendirilir. Söz konusu epistemik mücadeleyi yürüten Türkiye’deki feminist hareket pandemi döneminin olağanüstü koşullarını araçsallaştıran ataerkil zihniyete karşı geliştirdikleri yaratıcı politika ve stratejiler bu çalışmada “deneyim paylaşımı” ve savunuculuk” isimleriyle incelenmiştir. Medyadaki ataerkil dilin ve bakış açısının sorunsallaştırılarak “gündeme feminist müdahaleler” ile başka türlü bir ekonominin ve başka türlü bir dünyanın mümkün olduğunu ifade etmesi ciddi bir sivil aktivizm örneği olmanın yanında var olan (ataerkil) kalıp yargıları kırmayı ve farklı anlatılar ortaya koymayı hedeflemesi anlamında epistemik mücadeledir. Tüm yasaklamalara rağmen sürdürülen 8 Mart Dünya Kadınlar Günü yürüyüşü, İstanbul Sözleşmesinin iptalini protesto eden ve gündemleştiren eylemler, onur yürüyüşleri ataerkil

normları reddederek egemen normları sorgulaması ve yıkmayı hedeflemesi bakımından epistemik mücadelelerdir.

Kaynakça

Arat, Yeşim. “Democratic Backsliding and the Instrumentalization of Women’s Rights in Turkey” *Politics & Gender* 18, no. 4 (2022): 911–41. <https://doi.org/10.1017/S1743923X21000192>

Arat, Yeşim ve Şevket Pamuk. “Islamists in Power,” *Turkey Between Democracy and Authoritarianism* ed. Yeşim Arat ve Şevket Pamuk (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2019): 88–129.

Austin, Kelly ve Marc D. Noble. “Measuring Gender Disparity in the HIV Pandemic: A Cross-National Investigation of Female Empowerment, Inequality, and Disease in Less-Developed Nations” *Sociological Inquiry* 84, no: 1 (2014): 102-130.

Avrupa Parlamentosu. “Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesinden Çekilmesi”, 26 Mart 2021, Soru: E-001699/2021, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-001699_EN.html

Aydın-Düzgit, Sanem ve Alper Kaliber. “Encounters with europe in an era of domestic and International Turmoil: Is Turkey a De-Europeanising Candidate Country?” *South European Society and Politics* 21, no: 1 (2016): 1–14, <https://doi.org/10.1080/13608746.2016.1155282>.

Azcona, Ginette, Antra Bhatt, Sara Davies, Sophie Harman, Julia Smith, and Clara Wenham. Spotlight on gender, COVID-19 and the SDGs: Will the pandemic derail hard-won progress on gender equality? UN Women. 2020. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/07/spotlight-on-gender-covid-19-and-the-sdgs>

- Bayur, Ekin. “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Kadın Hareketi III, *Gergedan Dergi*, 2020. https://gergedan.press/turkiyede-kadin-hareketleri-iii-8421/#_ednref10
- BBC News Türkçe. “Türkiye’deki En Büyük LGBT yürüyüşü”, 1 Temmuz 2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/06/130630_lgbt_istanbul (son erişim tarihi: 05.11.2024)
- Berber, Nacide. “1990’lar: Bir Farklılıklar ve Kurumsallaşmalar Dönemi”, Heinrich Böll Stiftung, 2017. <https://tr.boell.org/tr/2017/09/18/1990lar-bir-farkliliklar-ve-kurumsallasmalar-donemi>
- Berktaş, Fatmagül. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Feminizm”, *Tarihin Cinsiyeti* (İstanbul: Metis Yayınevi, 2003).
- Bianet “İstanbul Onur Yürüyüşünde gözaltına alınan 373 kişi serbest bırakıldı”, 27 Haziran 2022 <https://bianet.org/print/haber/istanbul-onur-yuruyusu-nde-gozaltina-alinan-373-kisi-serbest-birakildi-263791>, (son erişim tarihi 02.08.2024)
- BİLGİSpor. Covid-19, Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Krizin Ortasındaki Fırsat. YouTube, 9 Temmuz 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=BVVdW-zdnk> (son erişim tarihi 05.11.2024)
- Birleşmiş Milletler Kadın (UN Women) Kadın Liderlere Çağrı: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı COVID-19 Yönetimi, 2020.
- Birleşmiş Milletler Kadın (UN Women) Measuring the shadow pandemic: Violence against women during Covid-19, 2021 <https://data.unwomen.org/sites/default/files/documents/Publications/Measuring-shadow-pandemic.pdf> (erişim tarihi 01.11.2024)
- Boğaziçi Üniversitesi. “Coronanın Gör Deddiği: Yemek ve Toplumsal

- Cinsiyet”. YouTube, 2 Haziran 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=udw4eSFU4j0> (son erişim tarihi 05.11.2024)
- Bystydzienski, Jill M., Jennifer Suchland, and Rebecca Wanzo (ed.). “Introduction to Feminists Interrogate States of Emergency.” Special issue, *Feminist Formations* 25, no: 2 (2013): vii–xiii.
- Coşar, Simten and Mesut Yeğenoğlu. “New Grounds for Patriarchy in Turkey? Gender Policy in the Age of AKP” *South European Society and Politics* 16, no: 4 (2011): 555–573. <https://doi.org/10.1080/13608746.2011.571919>
- Coşar, Simten. “Yeni rejim, yeni patriyarka: İstanbul Sözleşmesini Harcamak”, Open Global Rights, 2021. <https://www.openglobalrights.org/new-regime-new-patriarchy-the-istanbul-convention-at-stake/?lang=Turkish>
- Coşar, Simten. “Women in Turkish Political Thought: Between Tradition and Modernity.” *Feminist Review*, no. 86, (2007): 113–31. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/30140853>.
- Çatlak Zemin. “2022’de Yoksulluğa Feminist İsyan Var!”. 31 Aralık 2021 <https://catlakzemin.com/2022de-yoksulluga-feminist-isyan-var/> (son erişim tarihi 01.08.2024)
- Çatlak Zemin, “İstanbul Sözleşmesi bizim! İl il eylem yerleri”. 20 Mart 2021, <https://catlakzemin.com/istanbul-sozlesmesi-bizim-il-il-eylem-yerleri> (son erişim tarihi 01.08.2024)
- Demirtaş, Birgül ve Zuhul Yeşilyurt-Gündüz. “Revisiting Feminist IR Theory: How Do the Dual Challenges of Populism and the Pandemic Affect Gender? A Conversation with Prof. Cynthia Enloe”, 2020 UIK Panorama, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/08/18/panorama-asks-revisiting-feminist-international-relations-theory-how-do-the-dual->

challenges-of-populism-and-the-pandemic-affect-gender-a-conversation-with-prof-cynthia-enloe/ (son erişim tarihi 12.08.2024)

Diner, Cagla and Sule Toktas. “Waves of feminism in Turkey: Kemalist, Islamist and Kurdish women’s movements in an era of globalization” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 12, no. 1 (2010): 41-57. DOI: 10.1080/19448950903507388

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization WHO) Covid-19 dashboard, 2024. <https://data.who.int/dashboards/covid19/cases?n=o> (son erişim tarihi 01. 11.2024)

Ecevit, Yıldız. (2021 “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları”, CEİDizler Yayını, 2021 <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf>.

Enarson, Elaine, Alice Fothergill, and Lori Peek. “Gender and Disaster: Foundations and Directions,” *Handbook of Disaster Research*, ed. H. Rodriguez, Enrico L. Quarantelli, and Russell Dynes (New York: Springer Press, 2006), 130–46

Enarson, Elaine, and Betty Hearn Morrow, ed. 1998. *The Gendered Terrain of Disaster: Through Women’s Eyes*. Westport, CT: Praeger Publishers.

Eroğlu, Damla ve Hilal Gençay (2020). “Salgında Kadın Olmak Araştırma Raporu”, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, Ekim 2020i <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2021/02/Salg%C4%B1nda-Kad%C4%B1n-Olmak-Uzun-Rapor-Final.pdf>

EŞİTİZ. Eşitlik İzleme Kadın Grubu. EŞİTİZ Söyleşileri 2: Kadın Örgütleri Kovid Sürecinde Kadına Karşı Şiddetle Mücadeleyi Konuşuyor, 22 Nisan 2020 https://www.youtube.com/watch?v=Tb3-Y3u0ZSY_

Fricker, Miranda. *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*

(Oxford: Oxford University Press, 2007).

Grzebalska, Weronika and Andrea Petö, A. “The gendered modus operandi of the illiberal transformation in Hungary and Poland”, *Women’s Studies International Forum* 68 (2018): 164–172. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2017.12.001>

Hill-Collins, Patricia. “Black Feminist thought in the Matrix of Domination”, *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and Politics of Empowerment* ed. Patricia Hill-Collins (pp.). (Boston: Unwin Hyman, 1990), 221-238.

Icaza, Rosalba, and Rolando Vazquez. “Social Struggles as Epistemic Struggles” *Development and Change* 44, no. 3 (2013): 683–704. <https://doi.org/10.1111/dech.12039>

Işık, Ebru. “Covid 19 Salgını ve Kadın Emeği: Türkiye’den Kadın Deneyimleri”. *Politik Kuram* 4, no. 2 (2020): 219-241.

İlkkaracan, İlkkaracan. ve Emel Memiş. COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler UNDP, 2020. [https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporatereports/ COVID-gender-survey-report.htm](https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporatereports/COVID-gender-survey-report.htm) (son erişim tarihi: 02.07.2024)

İlkkaracan, İlkkaracan ve Emel Memiş. “Transformations in the Gender Gaps in Paid and Unpaid Work During the COVID-19 Pandemic: Findings from Turkey” *Feminist Economics*, 27 no: 1-2 (2021): 288–309. <https://doi.org/10.1080/13545701.2020.1849764>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. Korona Günlerinde Kadınlar İçin Şiddetten Korunma Kılavuzu, Mart 2020. http://kadincinayetleriniDurduracagiz.net/uploads/file/siddetten_korunma_kilavuzu.pdf (son erişim tarihi: 04.05.2024)

- Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. Destek Almak için Başvurulabilecek Kurumlar, 2020, <https://www.kadinininsanhaklari.org/destek-almak-icin-basvurulabilecek-kurumlar/> (son erişim tarihi 06.11.2024)
- Kandiyoti, Deniz. “Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözömlenmesine Yönelik Notlar” *1980’ler Türkiyesi’nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, ed. Şirin Tekeli (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995).
- KAOS GL “Yoksulluğa feminist isyan kampanyası başladı: Dünyanın yerinden oynaması mümkün!”, 16 Şubat 2022, <https://kaosgl.org/haber/yoksulluga-feminist-isyan-kampanyasi-basladi-dunyanin-yerinden-oynamasi-mumkun> (son erişim tarihi 02.08.2024)
- Karakaş, Burcu. “Türkiye’de kürtaj hizmeti: Fiilen yasak”. DW Türkçe. 18 Ocak 2019 <https://t24.com.tr/haber/turkiyede-kurtaj-hizmeti-fiilen-yasak,802325> (son erişim tarihi: 03.10.2024)
- Kaya, Ayhan. “Islamisation of Turkey under the AKP Rule: Empowering Family, Faith and Charity” *South European Society and Politics* 20, no. 1 (2015): 47-69.
- Kohn, George C. (ed.) (2008). *Encyclopedia of Plague and Pestilence: From Ancient Times to the Present* (New York: Infobase Publishing, 2007).
- Luft, Rachel E. “Racialized disaster patriarchy: An intersectional model for understanding disaster ten years after Hurricane Katrina” *Feminist Formations* 28, no. 2 (2016): 1-26.
- Medina, José. “Misrecognition and Epistemic Injustice.” *Feminist Philosophy Quarterly* 4, no. 4: (2018), <https://doi.org/10.5206/fpq/2018.4.6233>
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. “Koronavirüs Salgını Süresince Kadın Yönelik Şiddetle Mücadele İzleme Raporu”. 13 Nisan 2020. <https://morcati.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/koronavirus-salgini-suresince-kys-rapor>.

pdf (son erişim tarihi: 01.08.2024)

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. *Erkek Şiddeti Yeni Değil, Tedbirsizlik Normal Değil!*, 28 Mayıs 2020 <https://morcati.org.tr/basin-aciklamalari/erkek-siddeti-yeni-degil-tedbirsizlik-normal-degil/> (son erişim tarihi: 06.07.2024).

Müftüler Baç, Meltem. “Turkey’s Political Reforms and the Impact of the European Union” *South European Society and Politics* 10, no.1 (2005): 17–31. <https://doi.org/10.1080/13608740500037916>

Oy ve Ötesi. Oy ve Ötesi Podcast-19 (7): Salgın ve Kadına Yönelik Şiddet. [Podcast]. Spotify, 4 Haziran 2020, <https://oyveotesi.org/oy-ve-otesi-podcast-19-7-salgin-ve-kadina-yonelik-siddet/> (son erişim tarihi 03.11.2024)

Özbudun, Ergun. “Democratization reforms in Turkey, 1993–2004” *Turkish Studies* 8, no. 2 (2007): 179–196, <https://doi.org/10.1080/14683840701312195>

Özkan Kerestecioğlu, İnci. “Kadınlara Yönelik Aile İçi Şiddet: Mücadele Kazanımlar ve Sorunlar” *Birikim Dergisi*, 2004.

Patton, Marcie. “AKP reform fatigue in Turkey: What has happened to the EU process?” *Mediterranean Politics* 12, no. 3 (2007): 339–358, <https://doi.org/10.1080/13629390701622382>

Sancar, Serpil. “Otoriter Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi”, *Doğu Batı*, Özel Sayı: İdeolojiler II, no.29 (2004).

Sessiz Kalma, “İstanbul Sözleşmesi Savunucuları”. 7 Haziran 2023, <https://www.sessizkalma.org/tr/savunucu/istanbul-sozlesmesi-savunuculari> (son erişim tarihi: 06.06.2024)

Sessiz Kalma, “Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu”, 13 Eylül

2023, <https://www.sessizkalma.org/tr/savunucu/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu> (son erişim tarihi: 01.06.2024)

Sessiz Kalma, “Mersin Kadın Platformu”, 29 Mayıs 2021, <https://www.sessizkalma.org/tr/savunucu/mersin-kadin-platformu> (son erişim tarihi: 01.06.2024)

Sessiz Kalma, “Rosa Kadın Derneği”, 12 Eylül 2023, <https://www.sessizkalma.org/tr/savunucu/rosa-kadin-dernegi> (son erişim tarihi: 05.06.2024).

Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. COVID-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi ile Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu, 2020.

Sumbas, Ahu. “Akıllı Karantina: Hollanda’nın Covid 19’a Karşı Politikası” *Pandemi ve Sağlık Hukuku: Disiplinlerarası Yaklaşımla*, ed. Özcan Büyüktanır ve Berna Özpınar Gümrükçüoğlu (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2020), 355-374.

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime, F. Melis Cin. “Introduction: Why Gender and the EU?” *Feminist Framing of Europeanisation, Gender and Politics* ed. Rahime Süleymanoğlu-Kürüm ve F. Melis Cin (Palgrave Macmillan, Cham, 2021), https://doi.org/10.1007/978-3-030-52770-9_1

Süleymanoğlu-Kürüm, Rahime ve Elif Gençkal-Eroler. “Alternative modernities and epistemic struggles for recognition in Turkish media: deconstructing Eurocentrism?” *Third World Quarterly* 44, no. 9 (2023): 2154-2172, DOI: 10.1080/01436597.2023.2223125

Kidd, Ian James, José Medina, and Gaile Pohlhaus Jr. *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice* (London and New York: Routledge, 2017).

Klein, Naomi. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism* (New York: Metropolitan Books/Henry Holt, 2007)

- Moffitt, Benjamin. “How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism” *Government and Opposition* 50, no. 2 (2015): 189–217
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. Şiddete Uğradığınızda Neler Yapabilirsiniz?, 2020 <https://morcati.org.tr/siddete-ugradiginizda-neler-yapabilirsiniz/> (son erişim tarihi: 06.11.2024)
- Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı. “Türkiye’nin İstanbul Sözleşmesi’nden Çekilmesine İlişkin Açıklama”, 21 Mart 2021, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama> (son erişim tarihi: 01.09.2024).
- Uluslararası Af Örgütü. “Türkiye: Onur Yürüşü restleşmesi LGBTİ+ haklarına yönelik tehdidin altını çiziyor”, 23 Haziran 2023, <https://www.amnesty.org.tr/icerik/istanbul-onur-yuruyusu-restlesmesi-lgbti-haklarina-yonelik-tehdidin-altini-ciziyor#>: (son erişim tarihi: 05.11.2024)
- Ulusoy, Kıvanç “The European Impact on State-Religion Relations in Turkey: Political Islam, Alevis and Non-Muslim Minorities” *Australian Journal of Political Science* 46, no: 3 (2011), DOI: 10.1080/10361146.2011.595558.
- Wenham Clare, Lulia Smith, Rosemary Morgan “the gendered impacts of the outbreak” *Lancet* (2020): 846-848. doi: 10.1016/S0140-6736(20)30526-2.
- Yılmaz, Volkan “Pandemi Öncesi ve Sırasında Türkiye’de Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hizmetleri İzleme Raporu” Türkiye Aile Sağlığı ve Aile Planlaması Vakfı, Eylül 2020.
- Zihnioğlu, Özge. “Women’s Activism for Democracy in Turkey: Impact, Limitations, and State Responses” *On the Front Lines: Women’s Mobilization for Democracy in an Era of Backsliding* ed. Saskia

Brechenmacher, Erin Jones, and Özge Zihnioğlu, Carnegie Endowment for International Peace (2024): 37-44.

Zihnioğlu, Yaprak. “Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Birliği (1927-1935)”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Feminizm* Ed. Feryal Saygılıgil ve Nacide Berber (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2020).

feminist eleştiri
d e r g i s i